

ສັງຂະສຳພັນໂລກາກິວັດ
ດູນລູງໂລກາກິວັດ

ร่วมฉลองในวโรกาสที่เชียงใหม่ครบรอบ ๗๒๐ ปี

591

รวบรวมและเรียบเรียงโดย นิคม พรหมมาเทพย์

ลัษณะโลกาภิวัตน์ และวิถีชีวิตชาวอีสาน

ย้อนนิยายปรัมปราเมืองลัษณะ
สู่ตำนานลัษณะ
ก้าวอย่างโยหา
สู่สังคมโลกาภิวัตน์

ISBN : 978-616-413-144-6

รวบรวมและ

เรียบเรียงโดย : นิคม พรหมมาเทพย์

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม ๒๕๕๔

จำนวน : ๑,๐๐๐ เล่ม

ผู้จัดพิมพ์ : นิคม พรหมมาเทพย์
๕๔/๑ หมู่ ๖
ตำบลทรายมูล
อำเภอสันกำแพง
จังหวัดเชียงใหม่
๕๐๑๓๐
โทร : ๐๘-๔๕๕๓-๖๕๒๑

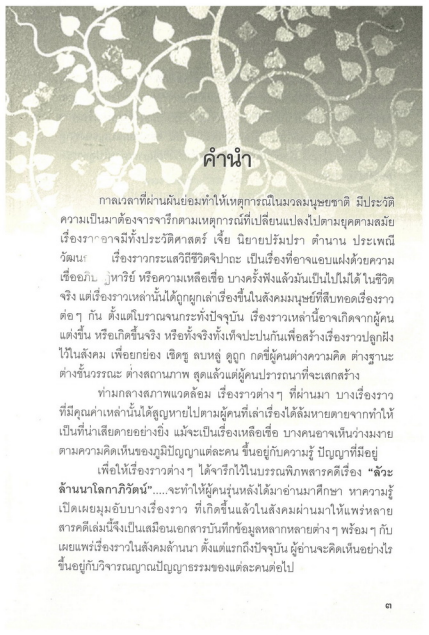
พิมพ์ที่
แม็กซ์พรินต์ (มรดกล้านนา)
๑๔ ถ.สายน้ำผึ้ง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐
มีนาคม ๒๕๕๔
Hotline : ๐๘-๖๖๕๕-๗๓๗๖
Tel. : ๐๕๓-๒๒๑๐๔๗
E-mail : maxxprintcm@gmail.com

เลขห้อง ต้องถิ่น

เลขหมู่ 305.99591 น55ว ล

เลขทะเบียน ๐๘1๐6๐๘/๕๙

คำนำ

กาลเวลาที่ผ่านมาย่อมทำให้เหตุการณ์ในมวลมนุษยชาติ มีประวัติความเป็นมาต้องจารึกตามเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย เรื่องราวอาจมีทั้งประวัติศาสตร์ เจ้ย นิยายปรัมปรา ตำนาน ประเพณี วัฒนธรรม เรื่องราวกระแสวิถีชีวิตจิตใจ เป็นเรื่องที่อาจแอบแฝงด้วยความเชื่อ อภินิหาร หรือความเหลือเชื่อ บางครั้งฟังแล้วมันเป็นไปไม่ได้ ในชีวิตจริง แต่เรื่องราวเหล่านั้นได้ถูกผูกเล่าเรื่องขึ้นในสังคมมนุษย์ที่สืบทอดเรื่องราวต่อ ๆ กัน ตั้งแต่โบราณจนกระทั่งปัจจุบัน เรื่องราวเหล่านี้อาจเกิดจากผู้คนแต่งขึ้น หรือเกิดขึ้นจริง หรือทั้งจริงทั้งเท็จปะปนกันเพื่อสร้างเรื่องราวปลุกฝังไว้ในสังคม เพื่อยกย่อง เชิดชู ลบหลู่ ตูณกตซึ่งผู้คนต่างความคิด ต่างฐานะ ต่างชั้นวรรณะ ต่างสถานภาพ สุดแล้วแต่ผู้คนปรารถนาที่จะเสกสร้าง

ท่ามกลางสภาพแวดล้อม เรื่องราวต่าง ๆ ที่ผ่านมา บางเรื่องราวที่มีคุณค่าเหล่านั้นได้สูญหายไปตามผู้คนที่เล่าเรื่องได้ล้มหายตายจากทำให้เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง แม้จะเป็นเรื่องเหลือเชื่อ บางคนอาจเห็นว่างมงายตามความคิดเห็นของภูมิปัญญาแต่ละคน ขึ้นอยู่กับความรู้ ปัญญาที่มีอยู่

เพื่อให้เรื่องราวต่าง ๆ ได้จารึกไว้ในบรรณพิภพสารคดีเรื่อง **“ลัษณาล้านนาโลกาภิวัตน์”**.....จะทำให้ผู้คนรุ่นหลังได้มาอ่านมาศึกษา หาความรู้ เปิดเผยมุมอับบางเรื่องราว ที่เกิดขึ้นแล้วในสังคมผ่านมาให้แพร่หลาย สารคดีเล่มนี้จึงเป็นเสมือนเอกสารบันทึกข้อมูลหลากหลายต่าง ๆ พร้อม ๆ กับเผยแพร่เรื่องราวในสังคมล้านนา ตั้งแต่แรกถึงปัจจุบัน ผู้อ่านจะคิดเห็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณปัญญาธรรมของแต่ละคนต่อไป

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูลทั้งด้านเอกสาร หรือเล่าเรื่องเป็น
มุขปาฐะ บางท่านได้ลาลับโลกนี้แล้ว แต่เรื่องราวที่ท่านเล่ายังอยู่ในความ
ทรงจำของสังคม ผู้เขียนได้นำเรื่องเหล่านั้นมาเรียบเรียงผูกร้อยเป็นเรื่องราว
ไว้แล้วตั้งแต่ยุคลัทธิสุล่านนาถึงโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน ขอกุศลผลบุญของทุกผู้
ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ เป็นสำเนาแก้วล้างามนำดวงวิญญาณท่านไปสู่สวรรค์
ภาพพิมพ์จิมเทอดู

กราบบนบ้น้อมไหว้สาขาวะมาพร้อมนี้เป็นอย่างสูงยิ่ง

นิคม พรหมมาเทพย์

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่

ด้อยแถลง

เนื่องในโอกาสเมืองเชียงใหม่หัวใจล้านนามีวาระครบรอบ ๗๒๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๕๙ นี้ ในสถานะที่เราเกิดเป็นชาวเชียงใหม่ชาติหนึ่ง ภายใต้สามสถาบัน ชาติ ศาสนา (พุทธ) และพระมหากษัตริย์ไทย ระลึกว่าเราจะมีสิ่งใดตอบแทนคุณแผ่นดินเกิด ในห้วงมโนสำเหนียกนึกตกผลึกว่าเราควรเขียนหนังสือสักเล่มให้สมกับที่เราได้รับเกียรติให้เป็นศิลปินพื้นบ้านเชียงใหม่ ล้านนาสาขาวรรณกรรม ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ควรเขียนเรื่อง “ลัวะสู่ล้านนาโลกาภิวัตน์” ร่วมเฉลิมฉลองในโอกาสอันเป็นมหามงคลและน้อมถวายเป็นพระราชกุศลแด่องค์พระประมุขของชาติ เนื่องวโรกาสครบรอบ ๘๘ พระชนม์พรรษา

สารคดีเล่มนี้มีใช้ตำราเรียน เป็นเพียงแต่ได้รวบรวมเนื้อหาจากต่างกาลเวลา ต่างสถานที่ ต่างผู้ที่มาของเรื่องราว ผู้เขียนได้พยายามหาข้อมูลทั้งในเอกสาร คำบอกเล่า นิทานพื้นบ้าน นิยายปรัมปรา ตำนาน ประวัติศาสตร์เจีย ที่มีกระจายอยู่ตามวัดล้านนา มารวบรวมร้อยรัดผูกด้อยเป็นเรื่องราวเดียวกัน พยายามใช้คำพูดภาษาล้านนาให้มากเพื่อให้เกิดบรรยากาศแบบเมืองเหนือจริง ๆ พร้อม ๆ กับ ให้ผู้สนใจไม่ศึกษาได้อ่านจรรโลงใจ เข้าใจวิเคราะห์ความผูกโยงทั้งด้านส่วนตัวและสังคม ที่ใช้ชีวิตร่วมกันท่ามกลางประเพณี วัฒนธรรม การเมือง ศาสนา ทำความเข้าใจเรื่องราวของเชียงใหม่ ล้านนาได้ง่ายขึ้น สามารถมองย้อนยุคเริ่มตั้งแต่อดีตลัวะสร้างเมืองจนถึงยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน

ความคิดเห็นย่อมขึ้นอยู่กับวิจารณญาณผู้อ่าน เพราะเนื้อหาต่างๆ เราไม่ทราบว่าเป็นจริง หรือเท็จอย่างไร แม้บางเรื่องอ่านแล้วหรือฟังดูเหมือนเป็นไปได้ แต่นั่นคือเรื่องราวในสังคมล้านนาที่ควรจารึกไว้ให้เป็นหลักฐานว่าเรื่องนี้ปรากฏแล้วแม้จะเป็นเรื่องเล่า หรือจารในพิบสา ใบลาน เพื่อให้ผู้คนรุ่นหลังได้อ่านตามกาลเวลาที่บรรพบุรุษเราสร้างสิ่งที่ดีๆ มีไว้ให้

หากมีสิ่งใดที่เอื้อนเอ่ยไม่ถูกต้อง ก้าวล่วงในหลักประเพณี วัฒนธรรม ศาสนาแห่งล้านนาไทย โดยพลาดพลั้งประการหนึ่งประการใด ผู้เขียนขอ น้อมรับด้วยความยินดียิ่ง แต่หากสารคดีเรื่องนี้พอจะมีความดีอยู่บ้าง ขอร่วมจรรโลงดินแดนเชียงใหม่ล้านนาไทยจุงยีนยงสถาพร ไหว้สำนอมน้อมเกล้า น้อมกระหม่อมร่วมถวายเป็นพระราชาขลุกลเนืองในวโรกาสครบรอบ ๘๘ พระชนมพรรษาแห่งจอมบดินทร์ปิ่นสยาม ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ควรมิดควรแล้วแต่จะทรงโปรด

นิคม พรหมมาเทพย์
ผู้รู้ทดแทนคุณแผ่นดินเกิด

สารบัญ

ขัณนิยายปรัมปราเมืองลัวะ.....	๘	พระยอดเชียงราย.....	๑๒๓
ความเจริญที่แตกต่าง.....	๑๖	พระเมืองแก้ว.....	๑๒๖
ประเพณีเดิมลัวะที่ยังคงค้างอยู่ใน		พระเมืองเกดเกล้า	
ดินแดนแห่งลัวะเดิม.....	๑๓	(พระเมืองเกษไชยบุรีราช).....	๑๒๘
ราชันย์ลัวะองค์สุดท้ายทำสงครามรัก		เจ้าชายคำ.....	๑๓๐
กับปฐมราชินีแห่งชาวล้าพูน.....	๑๘	พระเมืองเกษเกล้า.....	๑๓๐
เชื้อสายเจ้าละว้ารวมแคว้น		พระนางจิริประภา.....	๑๓๑
สร้างอาณาจักร.....	๖๓	พระไชยเชษฐาธิราช.....	๑๓๒
สอนให้ชาวบ้านระงับการทำผิด		เจ้าท้าวเมกุฏิ.....	๑๓๕
ยึดฮอยเมือง.....	๗๖	ยุคพม่าครองเมืองเชียงใหม่อันนา.....	๑๓๘
สอนให้ชาวเมืองตั้งเขตสิ่งแวดล้อม		พระเจ้ากรุงธนบุรี.....	๑๔๑
ที่อยู่อาศัย.....	๗๘	ราชวงศ์กวิละ.....	๑๔๔
สอนให้ชาวเมืองปลูกไม้เพื่อเป็นมงคล		พระเจ้ากวิละ.....	๑๔๔
บริเวณบ้าน.....	๘๒	พระญามมลังกา.....	๑๕๐
สอนให้ชาวเมืองรู้จักตนเอง.....	๘๓	พระญาคำผืน.....	๑๕๒
สร้างระบบเหมืองฝาย.....	๘๖	พระญาพุทธวงศ์.....	๑๕๓
พญาโยนให้พญาเบิกราชโอรสยกตี		พระเจ้ามโหตรประเทศ	
เอาเมืองหริภุญไชยคืน.....	๙๐	(พระญามหาวงศ์).....	๑๕๕
เจ้าขุนคราม.....	๑๐๕	พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์.....	๑๕๖
เจ้าแสนภู.....	๑๐๕	พระเจ้าอินทวิชยานนท์.....	๑๖๐
พญาคำฟู.....	๑๐๗	พระเจ้าอินทวโรดสุริยวงษ์.....	๑๖๙
พญาผายู.....	๑๐๗	พลตรีเจ้าแก้ววรััฐ.....	๑๗๓
พญาเกื่อนา.....	๑๐๘	คนล้านนาเป็นนายกรัฐมนตรีของเมืองไทย	
พระเจ้าแสนเมืองมา.....	๑๑๐	ความภูมิใจในประวัติศาสตร์.....	๑๙๖
พระเจ้าสามฝั่งแกน.....	๑๑๒	สตรีชาวล้านนาได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรี	
พระเจ้าติโลกราช.....	๑๑๘	หญิงคนแรกในประวัติศาสตร์ไทย.....	๑๙๘

ລ້ວະລ້ານນາໂລກາກີວັຕນ໌
ສູງລະຫຼ່າງໂລກາກີວັຕນ໌

ย้อนนิยายปรัมปราเมืองลัวะ
สู่ตำนานล้านนาก้าวย่างโยหยาสู่สังคมโลกาภิวัตน์

ผืนป่าดงหิบบแมกไม้ใหญ่น้อยนานาพรรณ สร้างความชุ่มชื้นเป็นแหล่งกำเนิดลำห้วยส่งสายธารหล่อไหลลงเลี้ยงผืนไร่ในที่ลุ่มเมืองคนอยู่อาศัยในกาลก่อนมีชนเผ่าที่เรียกตนเองว่า ลีละ ลัวะ ละว้า ลาว เขาความหมายว่าเป็นผู้เป็นใหญ่ที่เจริญชาญฉลาดมีปัญญาปราดเปรื่องโดยเฉพาะเรื่องการเอาผาหินเหล็กให้เป็นเหล็กกล้านำมาตีดัดดัดแต่งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่นว่ามีด ขอบัก (จอบ) เสียม ขวานหรือมูย เครื่องมือเครื่องใช้จักปาณะที่สามารถคิดค้นดัดแต่งแปลงเปลี่ยนแร่เหล็กให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้เป็นปฐมต้นแห่งการใช้เครื่องมือที่ทำด้วยเหล็กครั้งแรก

ด้วยความที่ปราดเปรื่องผู้คนชาวละโว้จึงใช้เครื่องมือที่ทำจากแร่เหล็กเป็นจอบ (ขอกจก) เสียม บุกเบิกผืนดิน ตัดแต่งขุดแผ้วถางดงดอน ป่าโปร่ง ป่าละเมาะเป็นที่นา ผืนไร่ใช้ปลูกข้าว ปลูกพืชต่างๆ เกิดการทำนา ทำเรือกสวน ขึ้นมากมาย มีที่ทำกินเป็นของตนเอง สร้างกลุ่มชนเป็นหมู่บ้าน หอ่อมบ้าน ตามที่สิ่งแวดล้อมจะอำนวย โดยเฉพาะหัวหน้านานเผ่าต้องมีจอบ มีเสียมให้ลูกน้องออกไปทำไร่ไถนา ปลูกพืช ยิ่งหัวหน้านานเผ่าใดมีจอบเสียม เครื่องมือทำนาทำไร่มาก ก็จะมีไร่นามากจากการที่ให้ลูกบ้านนำจอบเสียมไปถางไร่ บุกเบิกดินทำเป็นที่นาได้เป็นของตนเองแล้วเก็บผลประโยชน์จากการทำนาไร่เหล่านั้น ตัวอย่างเช่นปู่เจ้าลาวจก หัวหน้านานเผ่าลัวะดอยตุง

เผ่าลัทธิขงจื๊อมีวิชาเอาเผ่าแร่เหล็กตีแต่งเป็นแผ่นใส่ด้ามใช้จกหรือขุดจากดิน หัวหน้าชนเผ่าลัทธิขงจื๊อใช้ให้ผู้คนเอาหลอมแร่เหล็กทำจอบแล้วมอบให้ชาวบ้านไปจกขุดจากดินที่ทำไร่นาได้กว้างใหญ่ไพศาลได้ข้าวเปลือกจากการทำนามาก จึงทำให้มีอำนาจมาก จากปริมาณข้าวเปลือกผู้คนจึงขนานนามว่า “ปู่เจ้าลาวจก” เพราะมีแผ่นเหล็กแจกจ่ายให้ผู้คนไปจกขุดที่ดินจึงมีอำนาจใหญ่เป็นเจ้าแก่ผู้คนทั้งหลายในเวลานั้น ต่อมาคำว่า “จก” เปลี่ยนเป็น “จอบ” ส่วนทางพื้นเมืองล้านนาบางแห่งเรียกกันว่า “ขอบัก” หมายถึงเครื่องมือที่ใช้ฟันขุดบักจากดินได้เป็นอย่างดี

เมื่อมีความสำเร็จเป็นเบื้องต้น จึงเกิดแรงบันดาลใจทำให้มีการค้นหาแหล่งแร่เหล็กเพื่อนำมาเอาเผ่าเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ แหล่งที่ชาวลัทธิขงจื๊อเอาแร่เหล็กมาเอาหลอมที่ ยังคงมีหลักฐานหลงเหลือปัจจุบันในป่าใหญ่ เช่น บ่อหลวง บ่อสระหรี แถวอำเภอฮอด อมก๋อย บ่อเล็กบ่อใหญ่ทั่วไปแถบดอยอินทนนท์และแถบภูเขาบริเวณข้างเคียง

การตีเหล็กของชาวลัทธิขงจื๊อ ดำเนินแล้วว้าชายช่างตีเหล็กจะถอดเสื้อนุ่งเพียงกางเกงหรือผ้าด้ายคล้ายผ้าขาวม้า นุ่งเพ็ดม้าม (โจงกระเบน) ผู้หญิงบางคนถอดเสื้อผ้าทั้งหมดช่วยกัน ทำการตีเหล็กท่ามกลางเปลวระอุร้อนของไฟที่เอาเหล็กในเตาหลอมหรือลั่นนาเรียกกันว่า “เตาเผา” ทำให้ผิวร่างกายทอเปลวระอุร้อนที่พวยพุ่งจากเตาหลอมเข้าเหล็กตลอดเวลาด้วยเหตุนี้เองชนเผ่าลัทธิขงจื๊อจึงมีสีผิวคล้ำจากความร้อนเตาเอาเหล็กกลายเป็นผิวดงามประจำเผ่า

จากตำนานชาวลัทธิขงจื๊อดังกล่าวเราจึงเชื่อได้ว่า ชาวลัทธิขงจื๊ออยู่อาศัยพัฒนาดินแดนเก่าแก่ก่อนที่จะมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ เมื่อเริ่มแรกพวกเขาใช้เครื่องมือที่ทำด้วยเหล็กจึงมีการพัฒนาจากเครื่องมือที่สร้างอย่างง่าย ต่อมากลายเป็นอาวุธ หอก ดาบ แหวน หลาว ใช้ในการต่อสู้ปกป้องภัยร้ายจากศัตรู เมื่อมีสงครามอาวุธเหล่านี้สามารถนำมาใช้รบราฆ่าฟันข้าศึกป้องกันบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี ยามสงบสุขชนเผ่าลัทธิขงจื๊อจึงสร้างบ้านแปงเมือง

บุกเบิกผืนดินสร้างไร่ ผืนนา หากินตามลุ่มน้ำ ลำห้วย ผู้คนสมัยก่อนจึงมี
ไร่นากันมากมาย ไม่ต้องซื้อขาย เพียงแต่ปลูกข้าวปลูกพืชไร่นาที่ตนของตนเอง
ก็ใช้ชีวิตอย่างสุขสบายกันแล้ว

ตามตำนานหรือพงศาวดารเกี่ยวกับเรื่องราวของพ่อขุนเม็งราย
จะพบคำพูดหรือคำกล่าวถึงชนเผ่าว่า “หัวหน้าชนเผ่าชาติละวะเรียกกันว่า
ปู่เจ้าลาวจก หรือ ลาวจักรราช ผู้มีถิ่นกำเนิดอยู่แถวดอยตุง หรือ ดอยเกตุ
บรรพต รวว พ.ศ. ๔๓๐” บริเวณแห่งนี้มีแม่น้ำชื่อ “ละว้า” หรือ แม่น้ำ
สายปัจจุบัน บรรดากษัตริย์ละวะชาติพันธุ์มีการสืบราชวงศ์ต่อมาจนถึง
พญาลาวเมง ผู้ให้กำเนิดพญาเม็งราย กษัตริย์อันดับที่ ๒๕ แห่งราชวงศ์ลาวจักรราช
ต่อมาได้รวบรวมหัวเมืองต่างเป็นอาณาจักรล้านนา

จากคำกล่าวว่า “ลาวจก” หรือ “ลาวจักรราช” หรือแม่น้ำละวะ
มีด้อยสำเนียงคล้ายคำว่า **ลัวะ** หรือบางครั้งคำกร่อนไปเหลือคำว่า “ลาว”
สรุปเอาความว่า “**ความเป็นใหญ่**” กว่าบรรดาชนเผ่าชาวป่าทั้งหลาย

แต่บางตำนาน บอกเล่าว่า เชื้อชาติละวะ หรือลัวะของพวกเขา
มาจากดวงดาว แต่เมื่อชาวเมืองถิ่นเดิมออกเสียงคำว่า “ดาว” ไม่ชัดลิ้นกระดก
เป็นเสียง “ลาว” ปัจจุบันเห็นชัด ๆ อย่างคำพูดของชนชาติใดบางแห่งออกเสียง
ตัว “ด” เป็นเสียง “ล” ในเชิงสูงชนชาติไทยเคยเรียกตนเองว่า “ไทยลอย”
เอาเสียง “ด” เป็นเสียง “ล” เสียทั้งหมด

ดังนั้นผู้ที่เชื่อว่าชาติพันธุ์ตนเองมาจากดวงดาว จึงเพี้ยนเป็นว่า
“มาจากหลวงลาว” และที่สุดเพี้ยนมาเป็นชาติดาวหรือลาวในปัจจุบัน

ลาวเป็นเชื้อชาติเดียวกับคนไทย หากดูในจดหมายเหตุของจีน
กล่าวถึงชนชาติอ้ายลาวเป็นชาวพื้นเมืองถิ่นดั้งเดิมนิยมการสักตามลำตัว
เป็นรูปนาค ชาวไทยภาคเหนือหรือล้านนาเคยถูกเรียกขานจากคนไทย
ภาคกลาง ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์
หลายฉบับว่า “ลาว” คล้ายกับคนลาวภาคอีสาน เป็นเสมือนหนึ่งคำพูดที่
หมิ่นแคลนเหยียดหยามสถานภาพความเป็นคน ทำให้คนภาคเหนือและ
ภาคอีสานไม่ค่อยพอใจนัก

ประเทศมีโอกาสด้านบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าไกล ขณะที่ขุนศรีอินทราทิตย์ อยู่เมืองสุโขทัยทำการค้าขายกับเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือที่มีภูเขาตอยสูง กลายเป็นอุปสรรคยากลำบากในการเดินทาง หากจะเดินทางไกลต้องอาศัย ลำน้ำปิงที่มีเกาะแก่งอันตรายมากมายจึงทำให้กรุงสุโขทัยเจริญช้ากว่า กรุงศรีอยุธยา

เวลาผ่านไปนานวันความห่างเหินจึงเป็นเงื่อนไขแยกการปกครอง และความเป็นอยู่เจริญต่างกันมากขึ้น คนไทยที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาจึงถือว่า ตนเองเหนือกว่าชาวเมืองอื่น ๆ ยิ่งต่อมามีการขัดแย้งแย่งอำนาจทำสงครามรบ เอาบ้านเมือง ความรู้สึกจึงเกิดตามเหตุการณ์บ้านเมืองผู้คนที่อยู่ในเมืองใหญ่ หรือหัวเมืองมักถูกผู้คนที่อยู่ในเมืองเล็กหรือเมืองขึ้นว่า “ทาส” ที่ถูกปกครอง ด้วยการกดขี่ข่มเหง เริ่มมีสถานการณ์ทางสังคมระหว่างหัวเมืองและเมือง ข้าทาส ความรู้สึกเริ่มฝังอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะเมื่อมีการรวม เอาหัวเมืองต่าง ๆ เข้ารวมส่วนกลางต้องใช้ภาษากลาง ช่วงหนึ่งที่ภาคเหนือ ของไทยถูกเรียกขานว่า “มณฑลลาวเฉียง” เพราะผู้คนภาคกลางถือว่าคน ภาคเหนือล้านนาคือชาวลาว แต่มีเหตุการณ์ทางการเมืองเกิดขึ้นจึงเปลี่ยนชื่อ ลาวเฉียงมาเป็นมณฑลพายัพกระทั่งปัจจุบัน

ประเพณีเดิมลัทธิที่ยังคงค้างอยู่ในดินแดนแห่งลัทธิเดิม

เสียงฟ้าฝนครางครืนที่ยอดดอยผืนดงหนาป่าใหญ่ เสมือนหนึ่ง เทพเจ้าบนฟ้าบอกให้ผู้คนที่เตรียมตัวทำนา เสียงหวีดหวิวของสายลมผ่าน แมกไม้ป่านดั่งเสียงของผีฟ้าป่าดงหลวงบอกให้ผู้คนที่เริ่มทำการแรกนาไถหว่าน ข้าวกล้า ผู้คนหลากหลายจิตใจที่จะได้ทำนาแต่ต้องการความมั่นใจจากผีฟ้า ป่าดงหลวงให้มีน้ำจากป่าลงมาเลี้ยงไร่นาอย่างอุดมสมบูรณ์ จึงมีการเซ่นไหว้ บอกผีฟ้าป่าดงหลวงบ้างฆ่าไก่เป็นเครื่องเซ่นไหว้ บ้างฆ่าหมู บ้างฆ่าควาย จัว แล้วแต่ละถิ่นที่จะมีสิ่งเื้ออานวยหวังเป็นที่พึงทางใจว่าผีฟ้าป่าดงหลวงจะ เมตตาให้นำน้ำทำบริบูรณ์ไม่ขาดสายหล่อเลี้ยงไร่นาของตนมีคำวิงวอนขอผีฟ้า

ปาดงหลวงไว้ว่า “ลั๊วะเยียะไร่อย่าหื้อตายคา ไทเยียะนาอย่าหื้อตายแดด” หมายความว่าขอให้ชนเผ่าลั๊วะทำไร่ปลูกข้าวคอยอย่าให้พืชผลตายซากคาสวน ส่วนคนไททำนาอย่าให้ยืนตายคาแสงแดดแผดกล้า

เมื่อพิธีกรรมผ่านกาลเวลานับนานย่อมมีการพัฒนาเพิ่มเครื่องเช่นสังเวย เกิดการรวมกลุ่มคนมากขึ้น ระดมความคิดเห็นเสนอแนะจากปราชญ์ชนเผ่าพิธีการต่างๆ เกิดการปรับเปลี่ยน จากการฆ่าสัตว์เล็กเป็นสัตว์ใหญ่ มีเงื่อนไขตามความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าลั๊วะ

ในหมู่บ้านของชนเผ่าลั๊วะทุกหมู่บ้านมีเสาสะกังเป็นเสาหลักประจำหมู่บ้าน ซึ่งต้องมีการเซ่นไหว้ประจำปีเพื่อให้ผู้คนชาวบ้านทุกคนทุกหมู่เหล่ามารวมกลุ่มร่วมพิธีกรรม เครื่องเซ่นไหว้ที่สำคัญคือควายแถวหรือควายรุ่นตัวสีดำกับเท้าสีเผ็งหรือสีน้ำผึ้ง ขาไม้เก ตาไม้เสีย หูไม้จิก เขาอกเพียงหู ตัวไม้ใหญ่นัก สามารถให้ชาวบ้านร่วมกันกินเนื้อควายให้หมดภายในวันเดียว และห้ามนำเนื้อออกนอกบริเวณพิธีที่สำคัญต้องเป็นควายหนุ่มที่ยังไม่ได้ช่วยทำนา หากควายที่เคยทำนาจะไม่นำมาฆ่า เพราะถือว่าควายนั้นมีบุญคุณต่อผู้คนอย่างยิ่ง ส่วนควายอีก ๓ ตัว ที่ฆ่าเลี้ยงคนทั้งหมู่บ้านและแขกที่มาร่วมงาน จะเป็นควายตัวใหญ่จะทำพิธีกันในวันอังคารข้างขึ้นเดือน ๒ อาจเป็นต้นเดือนหรือปลายเดือนก็ได้ โดยกำหนดวันจันทร์เป็นวันดา (เตรียมงาน) ฆ่าควาย ๓ ตัว เพื่อนำเนื้อแจกจ่ายในหมู่บ้านเลี้ยงแขกอาจเป็นร้อยเป็นพันคนที่มาร่วมงาน วันอังคารเป็นวันพิธีใหญ่ทำการฆ่าควายแถวเลี้ยงผีลาดเสาสะกัง วันพุธตอนกลางคืนเป็นวันรดน้ำเลี้ยงตาย และเป็นวันสุดท้ายออกพิธีกรรม

อย่างไรก็ตาม หากศึกษาถึงชาติพันธุ์ของลาวและไทยนั้นเรามองด้าน
วรรณกรรมของชาวล้านนาและชาวลาวจะเห็นความคล้ายของวรรณกรรม
กะโหลกล้านนาผูกพันใกล้ชิดกับกะโหลงของชาวลาวสะท้อนถึงการสืบสายชาติพันธุ์
แนบแน่นใกล้ชิดมาแต่บรรพบุรุษแต่เก่าก่อน มีกะโหลงเป็นวรรณกรรมบ่งบอก
เอกลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ เช่นว่า

กะโหลกล้านนา

“ลาวไทยคือพ่อแม่แท้	เดียวกัน
เชียงรายดึกดำบรรพ์	แรกนั้น
อุทองแยกสร้างสรรค์	อยุธยาเอ๋ย
อินทราหิตย์เสกปั้น	แห่งนั้นสุโขทัยเจ้าเฮย”

(กะโหลกลาวล้านนา)

กะโหลกลาว

“ภูวนาถน้อย ฮักพี่	เชียงเคือ
คอนคอน คืด ชื่อลวง	เลขข้อ
ปานนี้ ละออเนื้อ นงป่าง	พระพี่ ภูพูน
ติ๊ก เตือนเชื้อ แจ้	เจียรฟ้า สองไธ”

(กะโหลกลาวตอนหนึ่งเรื่องท้าวอุ่งประเทศลาว)

ความเจริญที่แตกต่าง

ในราชวงศ์เชียงรายมีพระเจ้าศรีอินทราหิตย์หรือพ่อขุนบางกลางท่าว
ราว พ.ศ.๑๘๐๐ เป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ร่วมยุคสมัยกับพระเจ้าอุทอง
หรือพระรามาริบัติที่ ๑ แต่ได้เคลื่อนพลย้ายพลเมืองจากเชียงแสนมาตั้งเมือง
ใหม่ที่กรุงศรีอยุธยา จึงเสมือนอยู่กันคนละเมือง

พระเจ้าอุทองสร้างกรุงศรีอยุธยาใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำเจ้าพระยา
คือเส้นทางการค้าขายการคมนาคมสมัยก่อนสะดวกดาย การค้าขายกับนานา

ด้วยเหตุว่า ดินแดนตั้งแต่ลพบุรีหรือละโว้ขอมขึ้นมาทางเหนือ ดินแดนมีชนชาติลัวะหรือละว้าเป็นผู้ครองดินแดนแห่งนี้อีกก่อนราว ๒,๐๐๐ กว่าปี ผู้คนต่างถิ่นจึงเรียกชนเผ่าชนที่อยู่บนดินนี้ว่า “ลัวะ บ้าง ละว้าบ้าง ลาวะบ้าง และสุดท้ายเสียงกร่อนเป็น ลาว ผู้คนถิ่นอื่นจึงเข้าใจว่า ชาวเหนือที่อยู่ถิ่นลัวะเดิมเป็น ลาว

ราว พ.ศ. ๑๒๙๙ อ้ายขุนลอ ราชโอรสองค์ใหญ่ของขุนบรม ได้สร้างอาณาจักรลาวครั้งแรก ณ ผังซ้ายแม่น้ำโขงเรียกกันว่าเมืองเชียงตุง ทางด้านทิศใต้แม่น้ำดง แต่ผู้คนเรียกขานกันว่าเมืองเชียงทอง ต่อมาเมื่อ พระไชยเชษฐาธิราชนำพระบางไปประดิษฐานจึงเปลี่ยนนามเมืองเป็น “หลวงพระบาง” ราชธานีของลาว เมื่อผู้คนหนาแน่นจึงขยายเมืองไปทางใต้ แถวเขตจำปาศักดิ์ สุวรรณเขต เวียงจันทน์ บางพวกข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่แถว ภาคอีสานของไทย ชาวเมืองเหล่านี้ถูกคนต่างถิ่นเรียกขานว่า “ลาว” อีกเช่นกัน

เมื่อลาวแบ่งเขตการปกครองมีแขวงหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และ จำปาศักดิ์เพื่อเข้าร่วมอยู่กับไทยนั้น เป็นเวลาที่ฝรั่งเศสยึดเอาเมืองลาวและ พยายามปลุกเร้าสร้างจิตสำนึกเพื่อเปลี่ยนชาติพันธุ์ให้คนไทยฝั่งซ้ายแม่น้ำ โขง โดยการสร้างอุดมคติสำนึกยกว่าตนเองเป็นชาติพันธุ์ลาวไม่ใช่ชาติไทย และพยายามบ่มเพาะปลุกสร้างความเป็นเอกภาพเกลียดชังกล่าวหาว่าคนไทย ช่มเหงคนลาวต่าง ๆ นานา เพื่อให้ผู้คนที่อยู่ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแยกจาก ไทยจนประสบผลสำเร็จ ทำให้คนลาวเกิดอารมณ์ร่วมมีความรู้สึกเกลียดชัง คนไทย และที่สุดได้ผลตามเป้าหมาย ส่งผลให้ลาวเป็นเมืองขึ้นฝรั่งเศสอย่าง แท้จริง ทางฝรั่งเศสได้แบ่งแยกคนลาวออกไปจากไทยเป็นอีกประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะช่วงการปกครองของ มร. ปาวิ ผู้รวมชาวลาวเป็นเมืองขึ้นของ ฝรั่งเศส แยกไปจากเมืองไทยเป็นอีกประเทศหนึ่งตราบจนปัจจุบัน

การกระทำของฝรั่งเศสที่สร้างความแตกแยกระหว่างคนลาวกับ คนไทยที่อยู่ภาคอีสานและภาคเหนือล้านนาไทยกลับสร้างความไม่พอใจที่ถูก คนอื่นมาเรียกพวกเขาว่า “ลาว” เพราะเหมาเอาว่าคนอีสานและคนล้านนา เป็นทาสเหมือนคนที่ต่ำต้อยเป็นผู้ได้ปกครองของฝรั่งเศสคนภาคอื่นของสยาม

ควายแถวเครื่องเซ่นไหว้พิธีเลี้ยงดง

พิธีกรรมการเซ่นไหว้เสาสะกัง มีผู้ประกอบพิธีกรรมเรียกกันว่า “สะมาง” หากเป็นหมู่บ้านคนเมืองล้านนาก็คงเป็นปู่อาจารย์ หรือมีคนยากอะไรทำนองนี้แหละส่วนผู้ที่จะมาควายเซ่นไหว้นั้น ต้องให้สะมางเป็นผู้เลือกผู้ขายซึ่งเป็นแขกที่มาจากหมู่บ้านอื่นและต้องเป็นผู้ที่มีเชื้อสายจากขุนวิลังคะหรือเจ้าขุนแห่งชาวละแวกนั้น เมื่อขายได้ได้รับเลือกถือว่าเป็นเกียรติอย่างยิ่ง จะปฏิเสธมิได้ หากปฏิเสธถือว่าไม่นับถือคำบัญชาของผีฟ้า เมื่อถึงเวลาฆ่าควายสะมางนำดอกไม้แก่เพชฌฆาต นำดอกไม้ห่อหัวใจควายหนุ่มจนสิ้นใจติดกับเสาสะกัง แล้วผ่าเอาก่อนตีควายใส่กระดังไปเสี่ยงทายโดยการล้างก่อนตีด้วยน้ำและเหล้าบนศาลาใกล้เสาเอกตรวจดูว่าตีควายสมบูรณ์หรือไม่ หากตีควายสมบูรณ์ถือว่าชาวบ้านอยู่เป็นสุข แต่ตรวจแล้วตีควายบกพร่องขาดแห่งถือว่า เป็นลางที่ไม่ดีผู้คนอาจทุกข์เฉย เป็นต้น

ในพิธีกรรมเลี้ยงผีเสาสะกังผู้คนต่างมาร่วมกันในงาน เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พัฒนาการทำนาทำไร่ พิธีกรรมมักถูกดึกาข้อห้ามละเมิดสิ่งแวดลอมในหมู่บ้าน ห้ามกระทำผิดทำลายป่าไม้ที่อยู่รอบหมู่บ้าน ข้อกำหนดเหล่านี้สร้างความสงบสุขแก่ผู้คนอยู่ร่วมกับป่าอย่างสมดุล

นอกจากแต่ละหมู่บ้านมีพิธีกรรมของตนแล้ว ในสังคมลัวะส่วนรวม ไม่ว่าเมืองใหญ่ หรือเมืองน้อยต่างต้องมาร่วมกันจัดพิธีไหว้ผีเจ้าหลวงคำแดง เชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งโลกมนุษย์ทั้งหลาย สถิตอยู่ที่ยอดอย่างสูงหรือดอยหลวง เชียงดาว

เจ้าหลวงคำแดง เป็นพระนามของผิอารักษ์เมือง ที่มีความหมายว่า “คำแดง” หมายถึงทองคำเนืองพเก้าสีแดงเรื่อถือว่ามีค่าที่สุดแห่งทองคำทั้งหลาย พระนามนี้เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความสำคัญของผิอารักษ์ว่ามีคุณค่ายิ่งที่ปกป้องคุ้มภัยแก่ผู้คน โดยเฉพาะพระองค์ได้ส่งน้ำออกจาก “ระมิงค์” (ภาษาลัวะเรียกคูหาหรือถ้ำ) เรียกกันว่า “น้ำแม่ระมิงค์” ซึ่งไหลออกมาจากถ้ำเชียงดาวเป็นต้นแม่น้ำปิงมาเลี้ยงเขตโขงเมืองลัวะทางลุ่มแดนใต้ทั้งเก้าเมือง เรียกกันว่า “แคว้นระมิงค์หรือเมืองระมิงค์” แม่น้ำระมิงค์ไหลผ่านเมืองหนิศตะวันตกออกเลี้ยงไร่นาเป็นถิ่นอุดม ถึงเวลาไหว้สาประจำปีเมืองบรรดาชาวลัวะจักกระทำพิธีไหว้สาเจ้าหลวงคำแดงพร้อมกับเทพเจ้าองค์อื่นๆ ถือว่าเป็นอารักษ์เมืองที่สูงสุด พิธีกรรมเลี้ยงผิยงสืบมาจนปัจจุบันที่ดงหลวง บ้านแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ราวเดือน ๙ เหนือ ทุกปี การท่องเที่ยวเข้ามาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เรียกว่า “พิธีการเลี้ยงดงหลวง”

ส่วนทางวันตกเมืองระมิงค์มีภูเขาชื่ออุจจุตบรรพตหรือดอยฮ้อยช้าง (ดอยสุเทพ) มีห้วยแก้วไหลผ่านเมืองเจ็ดลิน ผ่านลงมาเลี้ยงทุ่งสันติธรรมอีกสายแบ่งขึ้นเหนือผ่านทุ่งเวียงบัว (ปัจจุบันคือตลาดธานินทร์แถวหน้าราชภัฏ เชียงใหม่) แล้วไหลลงสู่หนองบัวป่าแพ่ง ด้านเหนือห้วยแก้วขึ้นไป มีห้วยช้างเคียนไหลลงมาเลี้ยงทุ่งนาเวสาลี (ปัจจุบันแถวโรงพยาบาลลานนา) แล้วเกิดแอ่งน้ำสูงกว่าแอ่งน้ำทั้งหลายตั้งชื่อยุบนทุ่งนาจึงเรียกแอ่งน้ำนั้นว่า “แอ่งแม่ขัว” น้ำส่วนหนึ่งไหลลงสู่แม่ระมิงค์ ส่วนหนึ่งเลี้ยงไร่นาห้วยอมป่าแพ่ง ไหลลงรวมในหนองบัว ถัดเหนือขึ้นไปมีห้วยแม่หยวก ไหลลงมาเลี้ยงนาแม่หยวก เกิดแอ่งหนองปะเกลื้อ แอ่งหนองฮ่อ (ปัจจุบันถูกถมเป็นสนามกอล์ฟ)

ไหลลงมารวมกับแอ่งแม่ข่า ถัดเหนือขึ้นไปมีห้วยแม่จ๊ะเหืองไหลลงมา
เลี้ยวทุ่งนาสันป่าห้าซมุดำ ลงแอ่งหนองห้อยข้างไหลลงมารวมแอ่งปะเกลื้อ
ส่วนหนึ่งลงสู่เหมืองเสียน้ำสู่แม่ระมิงค์ที่บ้านป่ารวกบ้านปิง ถัดเหนือขึ้นไปมี
ห้วยตึงเฒ่าไหลลงมาผ่านป่าไม้ตึง (พลวง) ผ่านป่าไม้แฉะ (เต็ง) ลงเลี้ยวไ้รนา
ห้วยอมบ้านป่าตึง ป่าแฉะ แล้วไหลรวมกับห้วยแม่หยวกส่วนหนึ่งไหลรวมมา
ที่แอ่งหนองปะเกลื้อ ถัดขึ้นไปมีห้วยแม่สาไหลลงมาเลี้ยวทุ่งนาแม่สาไหล
รวมกับลำห้วยตึงเฒ่าเลี้ยวไ้รนาห้วยอมบ้านพระนอน แม่หยวก ส่วนหนึ่งไหลลง
น้ำแม่ระมิงค์ที่สบสานหนองฟาน

จะเห็นว่าเมืองระมิงค์มีสายน้ำลำห้วยจากดอยอุจจุตบรรพต หรือ
ดอยอ้อยข้างนั้นมาหล่อเลี้ยงทุ่งนาได้ขาด หากทบทวนจากเหนือลงมา
ห้วยแม่สาไหลเลี้ยวทุ่งนามารวมห้วยตึงเฒ่า จากห้วยตึงเฒ่าไหลเลี้ยวทุ่งนา
มารวมห้วยแม่จ๊ะเหือง จากห้วยแม่จ๊ะเหืองไหลเลี้ยวทุ่งนามารวมห้วยแม่หยวก
จากห้วยแม่หยวกไหลเลี้ยวทุ่งนามารวมห้วยข้างเคียน จากห้วยข้างเคียนไหล
เลี้ยวทุ่งนามารวมที่แอ่งหนองแม่ข่า น้ำจากหนองแม่ข่าไหลรวมกับน้ำห้วยแก้ว
ที่หนองบัวซึ่งเป็นหนองน้ำใหญ่เป็นสระน้ำที่เลี้ยงสัตว์ใหญ่น้อย ของเมืองลัวะ
ทั้งเก้าเมืองทั้งหลาย ซึ่งต่อมานิยมเรียกกันว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์หรือหนบุรี”
หมายถึงเมืองลัวะทั้งเก้าเมือง และน้ำออกจากหนองบัวป่าแพ่งไหลสาย
ผ่านลงไปทางใต้สู่แม่น้ำแม่ระมิงค์ที่สบปิงแถวท่าวังตาล

จากภูมิประเทศเมืองระมิงค์หรือเมืองลัวะทั้งเก้าเมืองนั้นมีความ
อุดมสมบูรณ์ทั้งภูเขาด้านทิศตะวันตกมีลำห้วยจากภูเขามาเลี้ยวไ้รนา ส่วนใน
ป่ามีสัตว์มากมาย มีหนองน้ำใหญ่ มีน้ำแม่ระมิงค์ไหลผ่าน ผู้คนจึงอยู่กันอย่าง
เป็นสุขท่ามกลางทรัพยากรจากป่าไม้ แม่น้ำ มีวิถีประเพณีชนเผ่าลัวะดั้งเดิม

ราชันย์ลัทธิองค์สุดท้ายทำสงครามรัก กับปรัมราชนิแห่งชาวลำพูน

ผืนป่าเชิงดอยด้านเหนือของผืนป่าดงหลวงของเมืองบุรพนคร มีเจ้าเมืองพระนามว่าขุนหลวงวิลังคะหรือขุนหลวงมะลังกะ ได้สืบเชื้อสายลัทธิราชวงศ์ “ระมิงค์วงศ์” ได้ตั้งเมืองใหม่ตามชื่อเจ้าเมืองว่า “เมืองกะ” ตามพระนามของขุนหลวงวิลังคะหรือวิลังกะ แถบเชิงดอยพระบาทสี่รอย ได้บูชารักษารอยพระบาทพระพุทธรเจ้าสี่พระองค์ที่ฝ่ากรอยพระบาทไว้บนก้อนศิลาขนาดใหญ่ เป็นสถานที่กราบไหว้บูชาของชาวลัทธิและชาวพื้นเมืองถิ่นในเวลานั้น

ตามตำนานเล่าขานกันว่า เมื่อแรกเกิดเด็กชายวิลังคะมีท่าเพียงแก่นเดียว หรือภาษาลัทธิทั่วไปเรียกว่าละอ่อนห้าโตน (มีอณตะลูกเดียว) เด็กชายที่เกิดมาลักษณะนี้จะกำลังแข็งแรง ร่างกายบึกบึนกำยำภาษาเมืองเหนือว่า “แสตึง” (พละกำลังมากกว่าคนอื่น) และมีพลังลึกลับเข้มแข็งทางอิทธิฤทธิ์ไสยศาสตร์มากนัก

เมื่อครั้งอายุราว ๑๔ ปี เด็กชายวิลังคะเดินผ่านด้นมะพร้าวลูกตกแห่งนุดสูงกว่าหัวราว ๒ วา มองรอบข้างเห็นแอม้ด้นหลัว (พื้น) กองอยู่จึงไปหยิบด้นหลัวอันหนึ่งมาขว้างขึ้นไปกระแทกทะลายมะพร้าว ลูกมะพร้าวแตกกระจุยหล่นลงมากองพื้นให้เก็บกินได้อย่างสบาย ด้วยลักษณะของเด็กชายวิลังคะนี้เอง จึงเป็นที่สังเกตและเป็นภูมิปัญญาคนล้านนาบอกเป็นความรู้ต่อๆ กันมาว่า “ละอ่อนห้าโตน มักมีแสตึง (พลังมาก) ร่างกายใหญ่โตแต่ก็ไม่ค่อยเจ็บบาท”

เมื่อครั้งเรียนไสยเวทย์กับปู่เจ้าตมิงไพรเสื่อเย็น หมู่วิลังคะเอาหนึ่งควายแห้งมาตัดเป็นรูปแมลงภูขนาดเท่าหัวแม่มือ นำกะโหล่ง (กะลามะพร้าว) มาครอบบนดินริมโคนด้นมะพร้าว แล้วเสกพระคาถาปั้นหนึ่งควายแห้งกลายเป็นแมลงภูบินหวั่งๆๆๆ ในกะลามะพร้าว หมู่วิลังคะแห่งนุดลูกมะพร้าวปีกหมายสายตาจะให้แมลงภูไสยศาสตร์บินเข้าฝักมะพร้าวตามเป้าหมาย แล้วเปิดกะลาอำออก แมลงภูมันต์บินปรือพุ่งขึ้นหายไปกับตา

สักครู่ หม่มวิลังคะเอาค้อนขว้างไปยังลูกมะพร้าวเป้าหมายหล่นลงมา แล้วผ่าดูด้านในมะพร้าว เห็นหนังควายแห้งเข้าอยู่ในลูกมะพร้าวนั้น มนต์นี้เป็นมนต์ทำคุณไสยเสกสิ่งของเข้าไปสู่ทำร้ายศัตรู ภาษาเมืองเหนือเรียกกันว่า “ตุ๋/ใส่ของ” มักมีคำขู่แบบเล่น ๆ กับหมู่เพื่อนคนเมืองที่ทำอาการขัดใจ ฝันใจว่า “ระวังเนื่อหากบ่เยี้ยะตวยดังขอไว้ จะตุ๋หนังควายแห้งเข้าท้องหื้อเจ็บปวด” (ระวังนะหากไม่ทำตามคำบอกจะเสกหนังควายแห้งเข้าในท้องให้เจ็บปวด)

เมื่อเติบโตขึ้นหม่มวิลังคะได้ครองเมืองลัวะเป็นใหญ่แก่ชาวลัวะทั้งหลาย ได้รับตำแหน่ง “ขุนหลวง” คือเจ้าเมือง ผู้คนจึงขนานนามว่า “ขุนหลวงวิลังคะ” แต่ผู้คนชาวเมืองออกเสียงเรียกขานว่า “ขุนหลวงมะลังกะ” สืบเชื้อสายราชวงศ์ระมิงค์วงศ์เป็นองค์สุดท้าย ดังจะได้กล่าวต่อไป

ส่วนด้านใต้ลงมามีเมืองลัวะเก่าตระกูลสร้างเมืองเก่าเมือง ดังกล่าวแล้วอยู่เชิงดอยฮ้อยช้างหรืออุจจุตบรรพตและดอยคำ ลัวะพวกหนึ่งเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากละว้า นับถือผีและมีนิสัยดุร้ายชอบล่ามนุษย์เป็นอาหาร มีบรรพบุรุษเป็นชายเรียกกันว่า “ปู่สะะ” ส่วนผู้หญิงเรียกกันว่า “ย่าสะะ” มีลูกนามว่า “สุเทวฤษีหรือฤษีวาสเทพ” อยู่ที่ถ้ำดอยคำ

พวกลัวะหรือละว้าเหล่านี้ต่างอาศัยป่าดงดอยเป็นถิ่นที่ทำมาหากิน ติดต่อดำขายกับชาวเมืองทริภุญไชยบ้างเป็นบางครั้งคราว

ปู่สะะย่าสะะบนดอยคำ

ในบรรดาเก้าเมืองของลวะนั้น มีเมืองหนึ่งชื่อบูรพนคร เจ้าเมืองนามว่าพญากุมภมิถ เป็นเจ้าเมืองลวະที่นับถือพระพุทธศาสนา ก่อนเมืองอื่นได้แสวงหาที่สร้างวัด โดยให้ผู้คนไปเสาะสถานที่อันควร จึงได้พบดอนนามีขอนไม้มะม่วงคำล้มชากนอนนอนอยู่ นำอศักรรย์ที่ท่อนไม้มะม่วงมีรากแก้วติดค้างที่โคนลำต้นหันไปทางทิศใต้ ดู ๆ ดังเปลวเพลิงเคียรพระพุทธรูป ลำต้นขอนไม้ม่วงดงดงงามตั้งองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ (พระพุทธรูปนอน) จึงอธิษฐานให้ผู้คนแต่งดาเครื่องครัวสังเวจเจ้าที่ ขอแต่งขอนไม้นั้นเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หันหน้าไปหนทิศตะวันออก หันพระเศียรไปหนทิศใต้ โดยอาศัยรากแก้วเป็นเปลวโมลีพระเศียร อาศัยท่อนไม้เป็นลำตัวพระ เสร็จแล้วมีการฉลองสมโภชให้ชื่อวัดนี้ว่า “วัดพระนอนขอนม่วง” ส่วนองค์พระนามว่า “พระนอนพังค์” หมายถึงพระพุทธรูปที่สร้างจากขอนไม้ที่เก่าผุพังโคนล้มเสร็จแล้วสร้างพระวิหารบังร่มองค์พระไว้ สร้างอุโบสถสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ มุงด้วยแผ่นไม้เกล็ด วัดตั้งอยู่กลางทุ่งนา หนวันออกเฉียงเหนือห้วยแม่หยวก เชื่อกันว่าวัดนี้จะป้องกันภัยร้ายสิ่งอัปมงคลจากชากศพ หรือชากสัตว์ ที่ไหลมากับน้ำแม่ระมิงค์ เมื่อคราวหน้าน้ำหลากจะท่วมทุ่งนาเป็นน่านน้ำสุดลูกตาจรดเชิงดอยจุจูดบรรพตหรือดอยอ้อยช้างไหลลงมาผ่านท่วมแอ่งแม่ข้า ท่วมหนองบัว ซึ่งบริเวณภูมิประเทศแถบนี้เป็นที่รับน้ำหรือที่ราบลุ่มน้ำแม่ระมิงค์ (ปิง) ทั้งหมด

แต่บางครั้งผู้คนก็เรียกกันว่า “วัดพระนอนแม่หยวก” ครั้นต่อมามีพระพุทธรูปองค์เดิมถูกลงมาตามป่าแพะผ่านห้วยแม่หยวกขึ้นไปถึงธารห้วยหนึ่งพระพุทธรูปเกิดกระหายน้ำจึงพากันลงไปดักน้ำที่ลำห้วยแต่น้ำห้วยขุ่นเพราะหมูป่ามากวนน้ำกินอยู่ก่อนหน้าพระพุทธรูปทั้งสี่เห็นน้ำขุ่นเกิดอาการจะเหวียง (สะอิดสะเอียน) ต่อมาลำห้วยนั้นจึงชื่อว่า “ห้วยแม่จะเหวียง” ทุ่งนาที่รับน้ำห้วยนี้ผ่านทิศเหนือวัดพระนอนขอนม่วงผู้คนจึงเปลี่ยนชื่อวัดพระนอนแม่หยวกมาเป็น “วัดพระนอนแม่จะเหวียง” (ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนจากเชียงใหม่ผ่านไปเมืองฝาง ทางเปลี่ยนชื่อเป็นห้วยแม่จะเหวียงจนปัจจุบัน)

ส่วนหนทิสได้เมืองลวะลงมาเป็นเมืองของชาวมอญอยู่ปาก
ตะวันออกแม่น้ำระมิงค์ (ปิง) เรียกกันว่าเมืองทริภุญไชยผู้คนทั่วไปเรียกขาน
กันว่า “เมืองละโว้” เป็นเมืองที่พระนางจามเทวีพาพระสงฆ์ เสนาอำมาตย์
จากเมืองละโว้มาสร้างเมืองราว พ.ศ. ๑๒๐๐

ตำนานเดิมเล่าขานกันปากต่อปากมาว่า เมื่อครั้งน้ำท่วมบ้านเมือง
ล่มลง มีเสียงร้องของทารกน้อยหวีดหวิวไปถึงทิพยโสดของฤๅษาสุนทรเทพกำลัง
บำเพ็ญพรตที่ถ้ำดอยคำ เสียงหวีดหวิววอยๆ ร้องไห้ของทารกน้อยทำให้
พระฤๅษาสุนทรเทพต้องเหาะเหินด้วยฌานมายังหนองน้ำใหญ่ เห็นทารกน้อย
นอนบนฟูกเบาะลอยน้ำติดอกบัวริมฝั่งอยู่จึงรีบนำวี (พัด) เข้าช้อนตักเอาทั้ง
เบาะฟูกรับทารกน้อยขึ้นมา พบว่า เป็นทารกน้อยเพศหญิงจึงนำกลับมายัง
อาศรมและได้อาศัยเหตุการณ์น้ำวี (พัด) ช้อนตักทารกน้อยขึ้นมาจากน้ำ
จึงได้ขนานนามว่า “วี”

ด้านล่างหมอนทารกมีไม้ไผ่เขียนข้อความว่า “พ่อชื่ออินตา
ชาวเมงคบุตร ประสูติ ณ วันผัด ขึ้นสิบห้าค่ำเดือนห้า ปีสิ พ.ศ. ๑๙๙๖”

พระฤๅษาสุนทรเทพได้อาศัยมนต์วิเศษป้อนข้าวน้ำผลไม้แก่หญิงเวิอย่าง
ทำนุถนอมและให้พญาลิงเผือกพร้อมบริวารเป็นเพื่อนเล่น หากเวลารว่าง
พระฤๅษีจะสอนศิลปวิทยาการ การต่อสู้ เวทย์มนต์คาถาครบถ้วนจนเติบโต
อายุ ๑๓ ขวบ พระฤๅษาสุนทรเทพเห็นว่าควรให้มีคนคุ้มครองจึงเสาะหาเมือง
ที่เจริญในเวลานั้น ท่านพบว่า เมืองละโว้เป็นเมืองที่เจริญและสามารถติดต่อ
ได้ง่าย จึงผูกเรือยนต์เป่าเสมมนต์ป้องกันติดัก จึงบอกกล่าวเหตุผลให้หญิงเวิว่า
ลูกต้องไปอยู่เมืองละโว้ประจวบเหมาะที่จะกลับมาเป็นใหญ่ครองบ้านเมืองเดิมใน
วันข้างหน้า

พระฤๅษาสุนทรเทพได้ให้พญาลิงเผือกและบริวารลงเรือไปด้วยหญิงเวิ
พร้อมมีหนังสือแนบฝากไปให้พระเจ้ากรุงละโว้ ครั้นเรือล่องแม่น้ำปิงไปถึง
หน้าเมืองละโว้ ผู้คนเห็นแพล่องน้ำมาเป็นที่แปลกตา เพราะลอยทวนน้ำ
วนเวียนอยู่ที่ท่าน้ำ จึงมีคนไปแจ้งข่าวแก่พระเจ้ากรุงละโว้ ได้เสด็จออกมา

ทอดพระเนตรเห็นเป็นอัศจรรย์ยิ่งจึงให้ทหารลงไปเอาเชือกมัดรุงลากจะให้เข้าฝั่ง แต่ลากอย่างไรแพนด็กก็ไม่เคลื่อนที่ จำเป็นต้องให้พระเจ้ากรุงละโว้และพระมเหสีเข้ามาจับเชือกดึงเพียงเล็กน้อย แพนด็กกลับเคลื่อนเข้าฝั่งอย่างง่ายดาย อัศจรรย์ยิ่งนัก

เมื่อแพเข้าฝั่งขุนทหารได้พาหญิงวีและลิงบริวารเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงละโว้ ทรงทอดพระเนตรเห็นเป็นสาวน้อยน่ารักน่าเอ็นดู พร้อมได้อ่านสารของพระฤๅษีวาสุเทพ ทำให้พระองค์ทรงปราบปลื้มพระราชหฤทัย พร้อมกับให้ไพร่หลวงมาผูกทำนายดวงชะตา เห็นว่าเป็นผู้มีบารมีจักเป็นใหญ่แก่แผ่นดินในภายหน้า จึงให้เข้าอยู่ในราชวัง ส่วนบริวารลิงให้ไปอยู่ในสวนอุทยาน

ครั้งได้ฤกษ์ยามยามดีพระเจ้ากรุงละโว้จึงจัดพระราชพิธีอภิเษกภูมิวิโรจน์ดำรงพระยศเป็นพระธิดาแห่งกรุงละโว้ และทรงพระราชทานนามใหม่ประกาศไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า “เจ้าหญิงจ๋ามเดวี ศรีสุริยวงศ์ บรมราชขัตติยนาวิ รัตนกัญญา ลวะบุรีราเมศวร” ในอาทิตย์วาร เดือนสามเป็งปีสง่าเป็งมา พ.ศ. ๑๑๙๐

พระเจ้ากรุงละโว้ได้ทรงพระราชทานพระพี่เลี้ยงชื่อเจ้าหญิงปทุมวดี และเจ้าหญิงเกศวดี ให้เป็นผู้ดูแล พร้อมกับสอนศิลปวิทยาการต่างๆ ตามแบบบ้านของชาววัง

ครั้นเจริญวัยเจ้าหญิงได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระเจ้ารามราชแห่งเมืองรามบุรี ในวันผัด เดือนหก ข้างขึ้นหรือเดือนออก พ.ศ. ๑๑๙๖

ฝ่ายพระฤๅษีวาสุเทพเมื่อเห็นว่าพระนางเจ้าจ๋ามเทวีควรได้กลับมาปกครองบ้านเมือง พ้นฟูเมืองเก่าที่ล่มสลายให้กลับคืนมา พระฤๅษีจึงปรึกษากับ ท่านสุกกทันตฤๅษี ที่กรุงละโว้และ ท่านสุพรหมฤๅษีที่สุภบรรพต พร้อมทั้งพระฤๅษีทั้งหลายทำการปักหมายแดนดิน ทำพิธีขับไล่ภูตผีปิศาจต่างๆ ออกไปจากแดนที่จะสร้างเมือง มีปิศาจแก่เฒ่าตนหนึ่งทุพผลาพขอรออาศัยจนกว่ากรรมมาถึงจะจุดไปเกิดที่อื่น พระฤๅษีจึงอนุญาตแต่เพื่อให้พ้นจากแผ่นดินพระฤๅษีจึงเนรมิตพูนกองดินให้สูงกว่าแผ่นดินทั่วไปเมืองนี้จึงชื่อเมือง

ลำพูน ลำพูนหมายถึงกอง พูนหมายถึง บูนขึ้น แต่เสียงพูดเพี้ยนเป็น ละพูน บ้าง
หลงพูนบ้างแล้วแต่ถิ่นที่จึงกลายเป็นชื่อเมืองว่าลำพูน

พระฤๅษีร่วมกันสร้างเมืองลำพูนราว พ.ศ.๑๑๙๘ เสร็จแล้วจึงให้ทูต
ชื่อนาย ควียะนำสาสน์ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงละโว้เพื่ออัญเชิญพระนาง
จามเทวีกลับมาฟื้นฟูเมืองที่ล่มสลายไปและจะได้ครองเมืองสืบไป

พระเจ้ากรุงละโว้ได้ทรงทราบ ทรงปิติยินดีเพราะได้คาดคะเนตามที่
โหรหลวงเคยทำนายไว้ครั้งแรกที่ได้นำพระนางครั้งเป็นทารกน้อยขึ้นจากแพ
ก่อนหน้านี้นี้แล้ว จึงให้มีพระราชพิธีอภิเษกเจ้าหญิงจามเทวีเพื่อขึ้นมา
ครองเมืองใหม่ว่า “พระนางจามะเทวี บรมราชชนนีศรีสุริยวงศ์ องค์ปิตินทร
ปิ่นธำนิหริภุญไชย”

เมื่อถึงเวลาพระนางเจ้าจามเทวีและข้าทาสบริวารทั้งหลายเสด็จลา
พระเจ้ากรุงละโว้ขณะที่พระราชมารดาออกบวชเป็นพระภิกษุ จึงไม่ขึ้นมากับ
พระนาง ส่วนพญาลิงเผือกและบริวารเก่าก็กลับมาพร้อมกันด้วย ส่วนลูกหลาน
ลิงที่เกิดช่วงเวลาที่อยู่ในสวนหลวงก็ให้อยู่สืบเชื้อสายเป็นลิงลพบุรีจนปัจจุบัน

ครั้นได้ฤกษ์วันอังคารลงแปดค่ำเดือนสิบสองพระจันทร์เสวยฤกษ์
อดระในราศีเมถุน พระนางจามะเทวีขณะที่ทรงตั้งพระครรภ์อ่อนและข้าราชบริพาร
ทั้งหลายจึงเสด็จออกจากกรุงละโว้ เสด็จโดยทางชลมารคหรือทางเรือตาม
ลำน้ำแม่ปิงขึ้นมา มีพระฤๅษีและผู้คนต้อนรับมากมาย

ครั้นสร้างบ้านแปงเมืองดีแล้วจึงทำการปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์
เมืองหริภุญไชย เมื่อ วันขึ้นสองค่ำเดือนเจ็ด (วันพุธเดือนเจ็ด) มะเมีย หรือ ม้า
พ.ศ.๑๒๐๒ จัดการเมืองที่สำคัญมีดังนี้

ทรงโปรดให้เจ้าหญิงปทุมวดี และเจ้าหญิงเกษวดีเป็นแม่กองในการ
บูรณะเมือง เวียงพร้อมกับดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในพระราชวัง

ทรงแต่งตั้งให้นกสีหธาเป็นพระโหราธิบดี

ทรงแต่งตั้งให้พระยาไชยภักเป็นขุนคลัง

ทรงจัดตั้งกองทัพเรือจัดกองพลอยู่ที่บ้านหนองคู
จัดให้ทหารอยู่หน้าด่านเมืองทุกด่าน

เมื่อจัดตั้งทุกอย่างเรียบร้อยเสร็จดีแล้ว จึงอัญเชิญพระฤๅษีหลายตน
มาฉลองเมืองจัดให้มีพิธีบรรจุพระเครื่องต่าง ๆ ไว้ในเมืองเพื่อให้รักษาเมือง
ได้แก่ พระรอดบรรจุไว้เพื่อให้บ้านเมืองรอดจากภัยพิบัติต่าง ๆ บรรจุพระคง
เพื่อให้บ้านเมืองคงอยู่นิรันดร์ บรรจุพระลือเพื่อให้บ้านเมืองมีชื่อเสียง
เจริญรุ่งเรืองลือเลื่องทั่วไป บรรจุพระยืนเพื่อให้บ้านเมืองผู้คนอายุยาวยืนนาน
และบรรจุพระเป็มเพื่อให้บ้านเมืองมีความแน่นหนาเป็มเป็นปึกแผ่นตลอดไป

พระนางได้ทำนุบำรุงบ้านเมืองขยายมากมายราว ๔,๐๐๐ หมู่บ้าน
ห้อมบ้านอีกมากมายนัก พาคณะสร้างวัดถึง ๒,๐๐๐ แห่ง ส่วนพระสงฆ์
ที่มาจากเมืองละโว้หำร้อยรูปนั้น ทรงให้แยกย้ายไปอบรมแพร่พระพุทธศาสนา
ในเมือง ทรงจัดให้มีพิธีเฉลิมฉลองสืบชะตาพระสังฆราชจากกรุงละโว้ ซึ่ง
เป็นต้นประเพณีการสืบชะตาพระสงฆ์ต่อมาจนปัจจุบัน

ราวปี พ.ศ. ๑๒๐๕ ได้ทรงให้มีการประชุมปราชญ์ราชบัณฑิตนำ
อักษรมอญมาประดิษฐ์เป็นอักษรรามัญเพื่อใช้บันทึกประวัติตำนานต่าง ๆ ของ
เมือง ต่อมาอักษรนี้แปรเปลี่ยนปรับมาเป็นอักษรล้านนาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้

พระนางจามะเทวีทรงครองเมืองหริภุญไชยเป็นสุขอย่างยิ่งต่อมา
ไม่นานนัก ช่วงเวลาครบถ้วนเก้าเดือนพระองค์ทรงให้หมอโหรมาทำนายว่า
ลูกในท้องพระองค์นั้นเป็นชายหรือหญิง หรือจะมีลักษณะเป็นอย่างไร หมอโหร
จึงเดินไปไม้ไผ่พานอธิษฐานตามตำนานโบราณว่า “หากหยิบแล้วคว่ำใบไม้
ลูกที่เกิดมาจะเป็นชาย แต่หากหยิบใบไม้ขึ้นมาแล้วหงายลูกที่เกิดมาจะเป็น
หญิง และหากหยิบใบไม้ขึ้นมาแล้วตะแคงมองดูริมขอบใบไม้จะมีลูกแฝด”
เมื่ออธิษฐานแล้วทูลพานที่ใส่ใบไม้ให้พระนางจามเทวีหยิบใบไม้เสี่ยงทาย
พระนางหยิบใบไม้ตะแคงขอบใบขึ้นมา หมอโหรจึงทำนายว่าพระนางจะ
ได้โอรสแฝดที่มีบุญญาธิการ เมื่อถึงเวลาครบพมาสพระนางทรงให้กำเนิด

พระราชโอรสแฝดสองพระองค์ ทรงตั้งพระนามว่า “มหันตยศ” และ “อนันตยศ” ทรงเป็นราชกุมารที่เฉลียวฉลาดสามารถเรียนรู้วิชาการรบ การเมืองได้อย่าง ศิลปะศาสตร์ทุกแขนง

ลุเข้า พ.ศ. ๑๒๑๑ มีข่าวจากนายพรานป่าว่า ช้างเผือกหนีโอรสลงมา จากเทือกเขาดอยหลวงเชียงดาว เติล็ดลงมาตามลำน้ำแม่แตงข้ามแม่น้ำปิง ฝั่งตะวันตกมาขึ้นฝั่งแม่ปิงฝั่งตะวันออกที่บ้านหนองมะจับแล้วเข้าพักอาศัย ที่ด้านเหนือของดอยโง้ม ซึ่งดอยนี้อยู่ทิศอีสานสถานของเมืองหริภุญไชย โดยมีเสาดินหลักช้างสูงเทียมเมฆปักเป็นที่จำหมายอยู่ทิศด้านเหนือของดอย เห็นเป็นแท่งสีขาวโพลนใหญ่หากมองจากหมู่บ้านที่อยู่ด้านล่างดอย ผู้คน ต่างเห็นเป็นอัศจรรย์จึงโจษขานเล่าลือกันไปเป็นเสาดินหลักช้างของพระอินทร์

เมื่อพระนางเจ้าจามเทวีทรงทราบดังนั้นก็ให้หมอโหรมาทำนายว่า เหตุนี้เป็นดังใดฤา?

หมอโหรปลุกเสกเลขยามตีแล้วกราบทูลว่า

“สารุแต่แม่เจ้า ช้างนี้เป็นช้างที่พญาอินทาส่งมาประทานแก่ พระแม่เจ้า มีสีกำเข้มแดงดังสีข้าวกำว่าอัน หากมาอยู่กับเมืองเราแล้วจัก ป้องกันภัยได้ดินน้ำจะเหลไหลให้เจ้า”

พระนางทรงทราบดังนั้นก็บัญชาให้หมอช้าง ความรู้ช้างทั้งหลาย เตรียมคล้องช้างเผือก พระนางทรงนำขบวนขึ้นมาจากทิศอีสานหรือตะวันออก เจริญเหนือของเมืองหริภุญไชย มาพักกองที่ป่าไผ่ใกล้ฝั่งน้ำแม่ออน เพื่อให้ช้างต่อช้างล่อทั้งหลายได้พักอาศัยกินใบไผ่อยู่ทิศตะวันตกของดอยโง้ม ส่วนพระนางและข้าราชการบริพารอีกส่วนหนึ่งเสด็จขึ้นมาสรางที่หักปางแย่ง ช้างเผือกห่างจากป่าไผ่ราวพันวาเพื่อรอเวลาที่เป็นมงคลจะให้ความรู้ช้างและ หมอช้างนำช้างเข้าล่อคล้องเอาช้างเผือก

สถานที่เป็นป่าไผ่ปัจจุบันคือหมู่บ้านป่าไผ่ และปางแย่งช้างที่ทรง แห่อยู่นานเพื่อเฝ้าดูช้างเผือกปัจจุบันคือหมู่บ้านป่าไผ่และหมู่บ้านแช่ช้าง

ในอำเภอสันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่

พระนางจามเทวีและข้าราชการบริพารพักอยู่ป่าแห่งหนึ่งหลายวันไม่เห็นช้างเผือกออกมาหากิน จึงให้บรรดาควาญช้างหลายคนลงเข้าป่าสืบเสาะหาช้างเผือก แต่กลับไปเห็นโขลงช้างค่อมที่ดูร้ายไล่แทงคนไม่เลือกหน้า บรรดาควาญช้างต้องกลับลงมาอย่างผิดหวัง

คืนเดือนลอยดวงส่องแสงส่องเพ็ญ ดาวโรยประดับเรือฟ้า หมูเมฆเป็นกลุ่มก้อนลอยอ้อยอิ่งล่องฟ้าสีน้ำเงินกว้างไกล ไพรหลวงเห็นเป็นลางดี จึงรีบกราบทูลให้พระนางจามเทวีออกมาทัศนาวรรยาภาคคำคืนที่สดใสแล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระแม่นาง ผู้ข้าเห็นก้อนเมฆเป็นอัศจรรย์ยิ่งนัก เป็นเวลามงคลที่เราจักขอโอกาสเทวดาบอกที่อยู่ของช้างเผือกมงคลนี้หื้อหมู่เฮา”

“ท่านจักทำสันใดฤจา ท่านโหรา?” พระนางตรัสถาม

“ผู้ข้าจักขอเสกเมฆตะแห่งแปลงเป็นรูปช้างลอยบนอากาศเหนือสถานที่ช้างเผือกนั้นอยู่ ไหว้สาเจ้า”

“คืนักหนา ท่านเฮย...ท่านจงรีบกระทำจิมเดื่อะ”

ว่าแล้วท่านพระโหราได้ร่ายพระคาหมางคลชื่อ “ตะแห่งเมฆ” คือเสกให้เมฆจำแลงเป็นรูปพญาช้างเผือก

“โอม พระละจิตตั้ง เมฆะรูปัง อะธิฐาณ

โธอิ วณอิฏฺฐิ เมฆะรูปัง ฌณิฏฺฐาณิ”

ว่าแล้วเสกเป่าที่มีอชวาใช้น้ำขี้กระดกขี้ไปยังกลุ่มเมฆสีขาวนวลลอยเหนือทิวเขาตอโยม

พลันกลุ่มเมฆสีขาวค่อยรวมตัวสร้างเป็นรูปช้างขาวของโยลลอยโดดเด่นไปมาอยู่เหนือตอโยม ใกล้กับจากกับขอบฟ้าสีครามยามคืนเปล่งปลั่งยหนบูรพาทิศ ท่ามกลางแสงเดือนส่องเพ็ญ ผู้คนต่างสาธุในความอัศจรรย์ครั้งนี้

“ใช่แล้วพระเจ้าแม่ ข้างเผือกแก้วอาศัยอยู่หน้าถ้ำดอยโง่มลุ่มรูปเมฆ
นั้นแน่นอน พรุ่งนี้หื้อหมู้ควาญข้างนำข้างต่อเข้าไปล่อ กราบไหว้สาเจ้า.....”

ฝ่ายพระนางจามะเตวีทรงเห็นเป็นอัศจรรย์ดังตั้งนั้น ทรงปลื้มปิติ
ในพระหฤทัยยกพระหัตถ์ประณมขอพรจากเทวดา แล้วพากันกลับเข้าที่พัก
ในปางแยงข้างรอเวลาที่จะได้ข้างเผือกคู่พระบารมี

เสียงไก่ขันดัง ปลุกผู้คนตื่นจากหลับนอนบรรดาควาญข้างต่างตื่นตื่น
ที่จะเข้าล่อต่อเอาข้างเผือกแก้ว หัวหน้าควาญตั้งเตรียมข้างล่อ ข้างต่อ
ข้างกัน ขณะที่บรรดาต้นเครื่องกำลังหุงหาอาหารแสงไฟจากเตาไฟชั่วคราว
ต่างลุกโชนใกล้กับปางแยงข้าง บรรดาข้างทั้งหลายถูกปลุกให้ตื่นเตรียมเข้า
ล่อข้างป่า

ฝ่ายหมอโหรทำพิธีเบิกไพร ท่ามกลางแสงสัวยามตื่นฟ้ายกย่ำ
รุ่งอรุณ ขอบฟ้าสีแดงเหลืองอมครามชาวบ้านเรียกกันว่าแสงฟ้ามูย ไม่นาน
นักพระอาทิตย์โผล่ขอบฟ้าได้เวลาอาหารเช้าต่างรับประทานอาหารอิมหน้า
สำราญด้วยใจปิติจะได้ข้างเผือกแก้ว

ได้เวลาฤกษ์ยามมงคลดี หัวหน้าหมอควาญโบกรงเดินหน้าพาฝูงข้าง
ต่อเดินผ่านทุ่งเข้าสู่ป่าด้านทิศตะวันออกปางแยงข้าง โดยมีเสาหินหลักข้าง
สีขาวโพลนตั้งอยู่ทิศเหนือดอยโง่มเป็นเป้าหมาย

เมื่อถึงปากทางเข้าป่าเกิดมีโขลงข้างค่อมไล่พีดักตหางกันเป็น
พลันวันเสียงร้องข้างค่อมทำให้ข้างต่อทั้งหลายแตกกระเจิงเตลิดหันกลับสู่
ทุ่งนา ควาญข้างรู้ว่าข้างบ้านย้อมหนิข้างค่อมดุร้ายเป็นธรรมดา จึงชะลอให้
ฝูงข้างพักริมป่าแฉะไว้ก่อน

ฝ่ายหัวหน้าควาญข้างและลูกน้องสามคนขอเดินทางขึ้นไปสำรวจ
ว่าเสาหินหลักข้างนั้นมีอะไรเป็นที่น่าสนใจอยู่บ้าง หรือต้องปรับการเดินทาง
กันอย่างไร

หัวหน้าควาญข้างพาลูกน้องเดินขึ้นมาทางทิศเหนือเห็นดอยเล็ก

ลูกหนึ่งมีหนองน้ำกว้างใหญ่อยู่เชิงเขา จึงพาลูกน้องเข้าไปหาผู้คนในกระต๊อบ เห็นมีเพียงชายคนหนึ่งนั่งบนแคร่ริมรั้วจึงเข้าไปถาม ชายคนนั้นบอกว่า พวกเขาเป็นชาวสัวะอาศัยอยู่กันแถวนี้มีกระต๊อบอยู่สามสี่หลัง ตามคำสั่งของพญาสัวะที่ให้พวกเขาเฝ้าบ่อค้ำน้ำทิพย์ เพราะเมื่อก่อนนั้น พญาสัวะได้ขุดเอาทองค้ำที่บนยอดดอยไปก่อนแล้ว แต่ยังมีน้ำทองค้ำสีเหลืองไหลออกมาเลี้ยงกันบ่ออย่างไม่เหือดหายแม้หน้าแล้งน้ำสีเหลืองทองค้ำก็มิให้เห็น ผู้คนที่เจ็บป่วยมาเอาน้ำไปดื่มกินรักษาโรคให้หายได้อย่างน่าบ่อทิพย์ จึงได้ชื่อว่า “บ่อค้ำน้ำทิพย์” และเชื่อกันว่า น้ำในบ่อทองค้ำนี้ส่วนหนึ่งจะไหลลอดออกมาที่หนองน้ำที่ริมเชิงดอย มาหมักหมักกับน้ำฝนที่ตกลงไหลดอยแล้วไหลมาหมักรวมกันที่หนองน้ำนี้ พวกสัวะเรียกกันว่า “หนองซี้หม่าฟ้า” และชื่อดอยก็เรียกกันว่า “ดอยซี้หม่าฟ้า” เช่นกัน

หนองซี้หม่าฟ้ากว้างราวสองร้อยวา มีน้ำขังอยู่ตลอดปีทั้งที่ไม่มีลำห้วยไหลมารวม อาจเป็นไปได้ว่าน้ำซึมน้ำซับจากภูดอยเล็ก ๆ ใกล้เคียง ผุดจากตาน้ำมารวมกันอยู่ ชาวสัวะอาศัยน้ำในหนองซี้หม่าฟ้าเลี้ยงสัตว์ ทำสวนทำไร่ทำนาอยู่ตามแถบเชิงดอยป่าแยะแห่งนั้น

หลังจากได้ฟังเรื่องราวจากชาวสัวะเฝ้าหนองซี้หม่าฟ้า หัวหน้าความอยู่ข้างพาลูกน้องเลี้ยวพาพากันมุ่งหน้าสู่ดอยโตนที่คาดว่ามิเสาะหลักข้างตั้งอยู่ พวกเขาไต่เดินขึ้นไปตามร่องลำห้วย ค่อยแอบย่องเตาะแตะไปตามหลืบหินผา คล้ายหน้าดำ หัวหน้าขุมมือเป็นสัญญาณให้ลูกน้องยอบนั่งหลบลง สายตามองเห็นคนร่างใหญ่มีขนหนาปกคลุมตัวคล้ายลิง จึงบอกลูกน้องว่า

“นั่นผีอี่ห้วยกำลังกินข้าวว้าย”

ทุกคนจึงมองไปยังผีอี่ห้วยเอามือควักข้าวจากหลุมหินขึ้นใส่ปาก อย่างเอร็ดอร่อย หัวหน้าความอยู่ข้างบอกให้พวกเขาว่า

“เดี๋ยวเราค่อย ๆ ย่างเข้าไปหามันและขอมันกินมัง....ผีนี้เป็นมิตรกับคนเพียงแต่เราอย่าทำอะไรมัน”

ว่าแล้วพวกเขาค่อยอย่างก้าวเข้าไปหาผิ้อืห้วย เมื่อมันเห็นคนจึงกวักมือเรียกให้ร่วมวง คนทั้งหมดจึงค่อยเข้าไปมองที่กันหลุมหิน เห็นมีน้ำผุดเอาเมล็ดข้าวออกมา เมื่อผิ้อืห้วยกวักข้าวขึ้นมาก็น้ำผุดเอาเมล็ดข้าวขึ้นมาแทนที่เป็นอัครจริยยิ่งนัก พวกเขาลองเอามือตักข้าวขึ้นมาบ้างแต่ไม่มีข้าวในมือมีเพียงแต่น้ำที่ใสเย็น จึงเอาน้ำลูบใบหน้าของตนเองรู้สึกสบายเย็นเนื้อตัวไปหมด ลักครุผิ้อืห้วยก็กลานหนีออกไปทางซอกหลืบถ้ำเล็กและแคบ ทำเอาผู้คนประหลาดใจว่าผิ้อืห้วยทำไมจึงเล็ดลอดรูเล็กซอกน้อยไปได้

หลังจากผิ้อืห้วยหนีไปแล้ว น้ำในหลุมหินหยุดผุดและแห้งทันใดกลายเป็นบ่อหินแห้งเล็ก ๆ อยู่ริมเชิงผาหน้าถ้ำ

หัวหน้าความทุกข์มีธรรมาธิราชพาคนเดินเข้าหาป่าใหญ่เพื่อจะให้ถึงเชิงเสาหลักช้างใกล้ที่สุดแต่ต้องเดินอ้อมหนองน้ำใหญ่ใสเย็น มีสาวสวยสามสี่นางกำลังลงเล่นน้ำอยู่ บรรดาสาว ๆ กวักมือเรียกพวกเขาลงไปเล่นน้ำด้วย แต่หัวหน้าความทุกข์กระซิบว่าอย่างพูดเสียงดังให้พวกมันได้ยินสาว ๆ นี่คือผิ้อืห้วยหากเราพูดเสียงดัง พวกมันจะแปลงร่างเป็นแมลงเล็ก ๆ บินพุ่งเข้ามาตามเสียงลมปากมาเอาเราไปเป็นผิว อย่าหักทายเป็นอย่าได้ตอบรับเดินให้เร็วที่สุดให้ผ่านดงนี้ไปได้

พวกเขารับเดินลัดเลาะดงหญ้าคาผืนใหญ่เห็นกอหญ้าใหญ่สูงเป็นพุ่ม หัวหน้าความทุกข์รีบบอกให้ลูกน้องเดินอ้อมให้เร็วอย่าเดินเข้าหาพุ่มหญ้าใหญ่นั้น มันคือกอหญ้าคาใบล้อมบังงูหลามยักษ์ที่ขดตัวเป็นวงดกบังเป็นเวลานับเดือนจนกอหญ้าคาโตบดบังตัวมันเพื่อรอสัตว์หรือเหยื่อพลอยวิ่งเข้าไปในบ่วงของมัน จะถูกรัดจนตายแล้วค่อยเขมือบกินกิน ด้วยเหตุนี้ผู้คนล่านาจึงเล่าขานต่อ ๆ กันมาว่า หากเข้าป่าอย่าใกล้พงหญ้ากอคาที่รกชัฏ

ผ่านบ่วงงูหลาม พวกเขาเดินขึ้นเนินเกือบจะถึงโคนเสาหลักช้าง พลันได้ยินเสียงกลุ๊ป ๆ คล้ายของแข็งกลิ้งลงจากตลิ่งคอย ทุกคนเหลียวมองตามเสียงเห็นเป็นตัวลื่น ม้วนตัวกลมกลิ้งหมุนลงจากยอดคอยมาหยุดใกล้พวกเขา

ความทุกข์ทรมานหนึ่งรับชักริมติดออกกลับลงลำตัวเสียงเกริก คล้ายเสียงมีดลับหิน
สิ้นเสียงตัวลั่นกลับกลายเป็นฤทธิ์วิญกลางคน

ทุกคนต่างตกตะลึงงัน งงงวย เมื่อได้สติจึงยกมือไหว้สาธุขอสุมา
ลาโทษทันที พระฤๅษีบอกว่าทางที่ไปนั้นแม้จะดูเหมือนใกล้แต่มันต้องผ่าน
ดงเสือเฒ่าหรือเสือสมิง หากเห็นคนไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายให้ระวังอย่า
เข้าใกล้ หากได้กลิ่นน้ำเหม็นหรือกลิ่นผิดปกติให้รีบขึ้นต้นไม้ อย่าอยู่บน
ผิวดินว่าแล้วก็ชี้ทางบอกให้พวกเขาเดินทางต่อไปและบอกว่าวันนี้พลบค่ำ
ให้นอนบนต้นไม้อย่านอนบนดิน

เมื่อได้ยินดังนั้นพวกเขาสาธุไหว้ศาลาพระฤๅษี เดินทางเข้าป่าเพื่อ
เข้าสู่โคกเสนาหลักหินหรือเสนาหินหลักข้างเชื่อกันว่าพระอินทร์ได้นำเสนาหิน
มาปักเพื่อให้เป็นที่จำหมายของช้างเผือกเข้าอยู่อาศัย

ยิ่งเดินดูเหมือนยิ่งไกลออกไปทุกที กลิ่นสาบสางโชยมาแตะจมูกทำเอา
ความทุกข์ต่างหยุดกึก ใจหวนนึกถึงคำบอกพระฤๅษี หัวหน้าความทุกข์จึง
รีบพาลูกน้องทุกคนขึ้นแอบนั่งบนง่าไม้สูงกว่าสามสี่วา อยู่ห่างพอกระซิบ
ได้ยินเสียง ทุกคนเตรียมสินาคปิ่นยาว บอกสัญญาว่าใครยิ่งก่อนหลัง
ใครหยุดกระสุนไว้เผื่อรอคนที่ยิงแล้วต้องอัดกระสุนดินปืนเข้าไปใหม่เพราะเป็น
สินาคปิ่นแก๊ปใช้ฝ่าหรือดินปืน

เสียงนกจิ้งจอก อยู่ตามราวป่าร้องจิ้งจอก.... ๗๗๗๗จิ้งจอก ๗๗๗๗ แต่แล้ว
กลับเสียงร้องเป็นจิ้งจอก.....จิ้งจอก.....หัวหน้าความทุกข์กระซิบลูกน้องว่า

“ฟังเสียงนกมีดี...มันร้องแปลก ๆ ไม่เหมือนธรรมดาที่เราคุ้นหู
อย่าลืมนะ คนเก่าแก่สอนไว้ว่า เวลาเข้าป่าต้องฟังเสียงนกเสียงกา หากมัน
ร้องผิดปกติต้องระวัง อาจมีสิ่งชั่วร้ายหรืออาถรรพ์ป่า”

สิ้นเสียงกระซิบหัวหน้าความทุกข์ กลิ่นสาบสางเริ่มรุนแรงคล้ายกลิ่นศพ
พลันมีร่างหญิงชาวป่า เดินถือร่มสีแดงเดินตามราวป่าทำทีหาของป่า เมื่อ
เดินมาใกล้พอเห็นหน้าชัด เธอเรียกพวกเขาพร้อมก้มมือให้ลงมามาเธอ...

ลูกปิ่นกระจ่ายปลิดปุ้มยอดร่มกระจับ พลันหญิงขาวปากลิ้งหมุน กลายเป็นพญาเสือโคร่งร้องคำรณโกลกๆ...อ้าปากเคียวโจ้ง เดินเข้าหา โคนต้นไม้ คนที่ส่องรองจ้งหะที่มันอ้าปากแยกเขี้ยว นึกพระคาถา เหนี่ยวไก สีนาดอีกครั้ง ลูกปิ่นกระจ่ายเข้าเต็มปาก เสือโคร่งดั้นหัวผงะหงายนิตหนึ่ง แต่กลับพุ่งพรวดเข้าหาโคนต้นไม้จ้งตะกายขึ้นหาความฉ่ำ ปิ่นกระบอกที่สาม ยิ่งกระพ่น้ำแตกหน้า กระสุนกำผายกระจ่ายปิดลูกตา นอนร้องโกลกฮาก หลังเล็ดดอยูริมโคนไม้ พร้อมกับผู้ที่ยิงปืนแล้วรีบอัดกระสุนดินปืนใหม่ ให้พร้อมยิงอีกครั้ง

ทั้งหมดลงมาจากคาบไม้ค้อยก้วย่างเข้าไปใกล้เพ่งดูรากศพ
แน่ใจว่ามันคือ “เสื่อเยน-ฉฺยฺยฺย” หรือเสื่อสมิง เป็นเสื่อชนิดที่กล่าวกันว่า
เดิมเป็นคนที่มิวิชาคาถาอาคมแก่กล้าแล้วจำแลงแปลงกายเป็นเสื่อ

พวกเขาพากันเดินลัดเลาะแมกไม้ดูเหมือนจะเข้าป่าลึกหรือจะหลงทาง ความวู้งานคนหนึ่งหยุดเดินรีบตัดกระบอกไม้ไผ่เพื่อทำเป็นภาชนะใส่น้ำดื่ม เมื่อพากันเดินฝ่าต้นไม้เหียงกิ่งห้อยย้อยลงมา เขาตัดกิ่งไม้เหียงโน้มลง นำกระบอกไม้ไผ่รองรับหยดน้ำรินปุ่ๆ ออกจากกิ่งไม้เหียงมาเป็นน้ำดื่มให้แก่พวกเขา

ଶାଓ

จากนั้นก็ไม่ได้เหียงเพราะมันเป็นสมุนไพรแก้ไอและแก้กระหายน้ำได้ดีแท้ ชอบคุณ
พระยาปัญญาบรรพบุรุษของพวกเรา”

“เราเดินป่าที่ไม่คุ้นเคยก็ยากยิ่งแหละ ดีว่าพวกเราเคยทำงานหนัก
มาก่อน เป็นตายยัง ก็ต้องเข้าหาเสาหลักช้างให้ได้ พระแม่เจ้าคงคอยหา
พวกเราอยู่” ความขี้ขลาดอีกคนกล่าว

พวกเขาเดินทางขึ้นสูงคล้ายจะขึ้นสันเขาแทนที่จะได้เห็นดวงตะวัน
แต่กลับดูเหมือนว่ามันเป็นยามเย็นเกือบจวนค่ำ พวกเขาหยุดนั่งพิจารณา
ทางที่จะไปสู่เสาหินหลักช้าง ได้ยินเสียงเพียงนกป่าร้องหาคู่คืนวัน ด้วย
สัญชาตญาณบอกพวกเขาว่า แน่่อนเดินหลงป่ามาแล้วจวนจวนค่ำ หาก
เดินทางต่อคงลำบากแน่ มีทางรอดต้องกลับคืนลงมาหาลำห้วยเพื่อค้างแรม

หัวหน้าความขี้ขลาดพาลูกน้องวกกลับมาหาลำห้วยใหญ่ เพื่อหาที่พัก
พอได้ที่ล่องห้วยบ้องดูเขาควายมาเป่า “ปื๊นๆๆๆๆ”.....ปื๊นๆๆๆๆ
ก้องราวป่าเป็นสัญญาณให้บรรดาสัตว์ป่าบางชนิดได้ยินพวกมันจะเกรงกลัว
ผู้คน

พวกเขาพบต้นไม้มะตูมป่าต้นใหญ่ลำเนียงเอนออกจากริมฝั่งไปสู่
กลางลำห้วย เป็นสถานที่เหมาะแท้ที่จะพักในคืนนี้

พากันวางสิ่งของไว้ริมฝั่ง แล้วลงลำห้วยลึกเพียงหน้าแข้ง ความขี้ขลาดหนึ่ง
เห็นรอยเท้าสัตว์น้ำฝากบนผิวทรายพื้นน้ำ จึงไล่เลาะรอยขึ้นไป พอเห็นสุด
รอยเท้าจึงใช้มือขออนุดเข้าใต้พื้นผิวทรายและแล้วก็จับสัตว์ตึงออกจาก
พื้นทรายออกมาโยนขึ้นฝั่งดังโพล๊ะ มันคือตะพานน้ำป่าตัวขนาดใหญ่กว่า
ฝ่ามือเล็กน้อย ความขี้ขลาดรีบวิ่งขึ้นไปจับก้อนหินทุบ สำเร็จโทษที่ฝากรอยเท้า
เดินบนพื้นทรายให้ผู้คนได้เห็น

ค่านี้นักพวกเขามีอาหารป่าไว้อิ่มท้องแน่นอน หัวหน้าความขี้ขลาดบอก
ให้ทุกคนรีบอาบน้ำก่อนตะวันจะลาลับผืนป่า หลังจากนั้นจึงหาลำไม้ไผ่ป่า
มาตัดเป็นท่อนกระบอกตัดแบ่งชำแหละปล้ำผ่าหรือตะพานน้ำป่าใส่ในกระบอก

ไม่ได้ได้สามกระบอกลำน้ำใส่พอลิเอทิลีน อัดปากด้วยใบไม้ ก่อกองไฟเปลว
โชนน้ำกระบอกลำน้ำใส่พอลิเอทิลีนเรียกกันว่า “หลามปลาเผา” ซึ่งเป็นวิธีการของ
ผู้คนเดินป่าที่เลี้ยงชีพในป่าตามวิถีบรรพบุรุษล้านนาสืบประเพณีมานาน

พวกเขาจับประทอนอาหารค่ำจากเนื้อปลาเผาที่หลามอยู่ในกระบอกลำ
น้ำไม้ประทังชีวิตรอดได้ หลังจากนั้นจึงพากันไปขุดผืนทรายทำบ่อน้ำ
เรียกกันว่า “น้ำบ่อทราย” รมน้ำ ลักครุมีไธเย็นชิมผุดเข้ามาในบ่อทราย ใช้เป็น
น้ำดื่มแก้จันในยามขัดสน

เสียงอื้อฮ่วยหรือระนิโหยหวานมาจากราวป่าลึก บอกสัญญาณให้พวก
เขาว่านี่ถึงเวลาค่ำมืดแล้ว หัวหน้าควาญช้างให้ทุกคนหาใบไม้ตึงหรือใบพลวง
ซึ่งเป็นใบไม้ที่เหนียวทำกรวยสองอันเพื่อสวมเท้าเวลาที่นอนบนคาคบไม้ ป้องกัน
พวกคางคกคืบมันมกแอบมาดูดเลือดจากข้งเท้าเมื่อยามนอนหลับ

ทุกคนนำผ้าขาวม้าผูกเปลตามกิ่งต้นมะตูมป่า ส่วนโคนต้นมีการ
ก่อสุ่มไฟไฉ่และกันงูหรือสัตว์เลื้อยคลานขึ้นมารบกวน

ตะวันลาลับผืนป่าที่บิ่ไปนานแล้ว ไฟเริ่มมืดพร้อมกับมีดวงดาว
เริ่มผุดโผล่จากฟ้ามาที่ละดวงสองดวง แสงเรื่อเรืองจากเห็ดหึ่งห้อยผุดดอก
นับร้อยนับพันริมขอนไม้แผ่แสงออกเรื่อย ๆ ทอแสงตามผืนดิน ยิ่งดึกยิ่งสว่าง
ราวกับดินส่องแสงโพลนไปตามโคนต้นไม้ มองเห็นสัตว์ป่าตัวเล็ก ๆ วิ่งผ่าน
คลานหากินไปมา

“นกก ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ” เสียงตลกใจของบ่างโหล่าที่เห็นคนมาอยู่บนคาคบไม้
แทนที่มันเคยมาจับหากินยามกลางคืน พร้อมกับรีบบินแดกถาดลาหนี
ออกไปอย่างรวดเร็ว

ควาญช้างผู้มีประสบการณ์ต่างผลัดกันหลับนอนพักผ่อนบน
คาคบไม้ใหญ่ในผืนป่า สีนาคปิ่นยาวบรรจกระสุนดินปืนเต็มพิกัดหากมีอะไร
เกิดขึ้นในคืนนี้

เสียงนกป่าพากันกู่ร้องแข่งแซ่ ปลุกชีวิตผืนราวไพรป่าดงให้เตรียม

พื้นดินคงใช้ชีวิตต่อไปในอีกไม่นาน อดใจรอสายที่ดวงตะวันจะฉายแสงสว่าง
ไล่ฝ้าด้านตะวันออกเริ่มวันใหม่อีกครั้ง

แสงเรือเรืองเริ่มขลิบที่ขอบฟ้า เมฆแผ่สีเหลืองอมแดงผู้คนลันนา
เรียกกันว่า “ตื่นฟ้ายก แสงฟ้ามัน” บอกเป็นลางว่าวันนี้แสงตะวันจะร้อนแรง
กว่าวันวาน หัวหน้าควาญช้างตื่นก่อน นั่งพิจารณาแสงตะวันมันฝันความรู้สึก
เพราะเขาหลงทิศมาเมื่อวาน เข้านี้เลยเห็นว่าดวงตะวันไล่จากทิศเหนือ

“โอ้หนอเรา หลงทิศในป่าจนได้” เขาร่ำพึมพำกับตนเองเมื่อเห็นแสงฟ้า
เริ่มสว่างจึงแน่ใจว่านั่นไงทิศตะวันออก เมื่อจับทิศได้จึงได้ลงจากคาคบไม้
มาเป่าไฟที่ก่อสุ่มข้ามคืนเอาไว้ให้กลับลุกโชนอีกครั้งเพื่อเตรียมหุงหาอาหาร
มือเช้า พร้อมกับลูกน้องอีกสามคนก็ตื่นตามกันมา

ดวงตะวันไล่ขอบฟ้า ต่างคนหาขอนไม้ที่ยืนลงในลำห้วยเพื่อขัดถ่าย
ของเสียออกจากตัว เสียงก้อนอาหารเก่าหลุดลงตกกระแทกผิวน้ำดัง
จ๋อมแจ๋ม ๆ ๆ...ทั้งเสียงและกลิ่นเรียกฝูงปลาล่าห้วยพุ่งเขหาแย่งกันตอด
คุบตีบจับกินอย่างอ่อย ก้อนอาหารเก่าแตกกระจายฟูฟ่องล่องลอย
อาหารเก่าของของคนกลับกลายเป็นอาหารใหม่ของฝูงปลาเข้าร่วมบุฟเฟต์
ยามเช้า

ฟ้าแจ่มแจ่มตะวันไล่ฝ้าพอลอดภัยจากอันตรายในป่า ความยุ่ง
คนหนึ่งไปตัดยอดไม้ไผ่ที่เพิ่งแตกใบซึ่งผลเพียงสองใบที่ยอดมาผ่าใช้ปลาย
มีดขูดเอาเยื่ออ่อนด้านใน พร้อมกับเยื่อในกระบอกยอดไม้ที่เรียกกันว่า
“วุ้นไม้อ่อน” มารวมกันใส่ในกระบอกไม้ไผ่ที่แก่จัดนำไปผิงไฟอ่อน ๆ เพื่อ
ทำการอ้อกอ่งวุ้นไม้ พอเห็นน้ำผุดจากวุ้นในกระบอกไม้ไผ่ปูด ๆ จึงยกลงมา
รอให้พออุ่น แบ่งกันกินเป็นอาหารมื้อยามเช้านี้

หัวหน้าควาญช้างพาลูกน้องนั่งพนมมือ ไหว้ขอพรจากเจ้าป่าเจ้าเขา
ขอเห็นช้างเผือกแก้วเพื่อนำข่าวไปแจ้งแด่พระนางเจ้าจัมมะเทวี หลังจากนั้น
พิจารณาจับทิศทางที่จะเดินป่าเข้าหาเสาหินหลักช้าง

พวกเขาเดินเลาะลัดไปตามร่องรอยเท้าสัตว์ป่า พรางแขนงดุดดอย เป็นพักๆ มาโผล่หน้าผาโงกโง้งกุ่มงุ้มลงคล้ายปากนกแก้ว หยดอยู่ครู่หนึ่ง หัวหน้าควาญช้างเห็นโคนหินใหญ่ จึงพากันเดินลอดเงื้อมหินออกมา พบโคนเสาหินขนาดสิบคนโอบแขนงดุดสูงราวยี่สิบวา โคนเสามีคราบขี้โคลงๆ หรือตะไคร้เขียวหนาหนึบเกาะจนไม่เห็นเนื้อหิน “มีน้ำละ เราอยู่ทุ่งนาจึงเห็น ยอดเสาหินหลักช้างนี้ เพราะสูงกว่ายอดไม้ทั้งปวง” เขาเอ่ยกับลูกน้อง

พวกเขาพากันเดินเข้าหาโคนเสาหินหลักช้าง บรรยากาศรอบๆ มันช่างหนาวเย็นยิ่งบอกไม่ถูก ลานหินโล่งเตียนกว้างราวสิบกว่าวา มีซี่ช้าง ขนาดบาตรพระสามก้อนซ้อนกันอยู่ในแต่ละกอง ตกวางอยู่เรียงรายตาม โคนเสา พวกเขาแน่ใจว่าซี่ช้างที่เห็นต้องเป็นของช้างเผือกแน่นอน เพราะ ไม่เหมือนกองซี่ช้างธรรมดาทั่วไป

พากันวกขึ้นไปที่เนินสูง มองลงสู่ด้านล่างเห็นทุ่งนาและป้างแยงช้าง ไกลลิบๆ เห็นช้างตัวเท่าหมูกินหญ้าตามทุ่งนา ควันไฟลอยอ้อยอิ่งยามสาย เมื่อจับหนทิศทางได้ดีแล้ว พวกเขาควาญช้างพากันไต่เลาะลงตามหลืบหินผา ด้านหัวดอย เป้าหมายควันไฟที่ลอยเป็นสัญญาณอยู่เบื้องหน้า

ประหลาดใจแท้ เดินไม่นานเท่าใดกลับมากลัป้างแยงช้างและบรรดา เสนาอำมาตย์เผาคอยอยู่ เหลียวหลังกลับไปดูเสาหลักช้างเห็นโผล่ยอด ชาวโพลนแผ่ยอดไม้ ดูๆ เหมือนไม้ไผ่กลั่นเลย

ถึงป้างแยงช้างยามข้าวตอนหมຸ່ງนเครื่องต้นทำอาหารถวายเจ้าแม่ และผู้คนทั้งหลายเสร็จเรียบร้อยแล้ว หัวหน้าควาญช้างจึงพากันเข้าเฝ้า พระนางเจ้าจัมมะเดวี

“ให้ว่าพระแม่เจ้า ป่านีประหลาดนักแกเน้อ มีทั้งขี้ดจาอาถรรพณ์ ไปเสียดจ้อย่าง หมຸ່ງผู้จ้ข้าเก็บเอาตัวบ่ฮอด”...กล่าวรายงานบรรยายในสิ่งที่ ผ่านมาให้พระนางทรงทราบสิ้นทุกประการ

“เมื่อพบเห็นตัวช้างแล้ว เขาจะคล่องได้สิ่งใดจา” พระนางตรัสถามพร้อมกับมือเรียกพระโหราเข้าไปหาฤกษ์ยามที่จะเข้าคล้องช้างเผือก

“ให้สาพระแม่เจ้า ฤกษ์คล้องช้างนั้นบมีที่ผู้คนกะทำ แต่จะมีสัตว์แก้วต้นบุญมาช่วยคำชุกหากถึงเวลาแล้ว พระอินทร์จักเปิดฟ้าส่งกลนียว่าอันแต่ต้องรออยู่ที่ริมป่าเกาะใกล้ต้นไม้ใหญ่ปากทางเข้าป่า สารูเจ้า”

พระนางจึงตรัสให้หัวหน้าควาญช้างและลูกน้องซึ่งเคยเข้าป่ามาวางแผนการเคลื่อนพลเข้าอยู่ใกล้ปากทางเข้าป่า

รออยู่สองวัน ถึงเวลารุ่งเช้าขลิบฟ้าเริ่มเปิดแสงสีมยุครามงดงามยิ่งนัก พญาลิงเผือกเห็นเป็นอัศจรรย์จึงเข้ามาถวายคำอำลาพระนางเจ้าจามะเทวีเพื่อขออนุญาตเข้าป่าตามหาช้างเผือกแก้ว

พญาลิงเผือกใช้สัญญาติญาณลึงโหนห้อยไต่ตามต้นไม้เข้าสู่เสาหินหลักช้าง ยืนบนง่าไม้ใหญ่แลเห็นสหายแก้วเคยเป็นขุนพลร่วมใจชาติก่อนยืนแกว่งวงไปมา พญาลิงเผือกมีรอช้า โหนกิ่งไม้เข้าหาเพื่อขุนทหารที่เคยร่วมรบชิดก่อนอย่างดีใจ

ทั้งสองชีวิตชาตินี้ แม้เกิดมาเป็นร่างสัตว์แต่บุญบารมีชาติก่อนยังคงคู่เสริมบารมีกันอยู่ ทำให้ระลึกชาติได้ พญาลิงเผือกกระโดดแผลงลงจากง่าไม้ขึ้นนั่งบนคอช้างเผือก พญาช้างแปร้นแสนร้องคำรณอย่างดีใจ สองสหายที่เคยตายด้วยในสงครามชาติก่อนกลับชาติมาพบกันอีกครั้งเพื่อถวายเป็นแต่พระนางเจ้าจามะเทวี

เสียงพญาช้างเผือกคำรณแสนร้องทำให้บรรดาฝูงสัตว์ป่าต่างวิ่งเข้าแอบต้นไม้ บ้างหลบเข้ารูโพรง บรรดาช้างค่อมที่แสนดุทั้งหลายต่างวิ่งหนีลงห้วยชุกช่อนตามหลืบพง แห่งหินผาทั้งป่าเจียบัน

ฝ่ายพญาลิงเผือกกล่าวกับสหายช้างว่า “สหายเอ๋ย ชาตินี้เราต้องปกป้องราชินีเราอีกครั้ง ชาติก่อนเราสละชีพเพื่อบ้านเมือง แต่เราต้องตายก่อนชีวิตอันควรที่จะรับใช้เจ้านาย มาชาตินี้สองเรากลับมาใช้พระนางอีกหน”

“พระอินทร์ส่งเรามาจากอ่างสรวงเชียงดาวเพื่อมารับใช้พระนางเจ้าจำมะเดวีเช่นกัน เราตั้งใจที่พบเจ้าและจะได้ป้องกันบ้านเมืองอีกชาติหนึ่ง จะเป็นไรไป ท่านพญาวาร”

ว่าแล้วพญาลิงเผือกก็บนคอช้างเดินลัดเลาะออกจากป่าเข้ามาสู่ป่าแยงช้างของพระนางเจ้าจำมะเดวี ลีลาการเดินย่างกรายของพญาช้างเผือกองอาจคึกสง่ามยิ่งนัก บรรดาฝูงช้างทั้งหลายต่างยืนนิ่ง บางตัวหมอบเฝ้าอยู่ตั้งการทำความเคารพ ลีลาการเดินของพญาช้างนี้เองผู้คนล้านนาได้นำมาเป็นแม่ไม้กระบวนขึ้นเชิงการตบมะผาบในการต่อสู้เรียกกันว่า “ลีลาช้างข้ามโขง” (อ่านได้) เป็นลีลาตบมะผาบท่าทางเชื่องช้า แต่ท่าทางงดงามจึงคอยศัตรูเข้าหา

ส่วนผู้คนที่ชอบทางการประพันธ์ จะนำลักษณะลีลาการเดินเยี่ยงย่างของช้างมาเป็นแม่บทกะโลงล้านนาเรียกกันว่า “กลบทบาทกฤษณ” หมายถึงรอยเท้าช้างที่ก้าวย่างไปที่ละก้าว ๆ ตัวอย่างกะโลงเช่น

“สี่ตัวตั้งตนเรียบ	ร้อยกลอน
เรียกชื่อตีนกฤษณ	ย่างช้าง
เค้าปลายเปลี่ยนอักษร	สมใส่ แสงเหย
ยอยกตันอ้อยช้าง	ใส่สร้อยสมกลอน”

(ของเก่า)

วณกล่าวถึงพญาลิงเผือกพาพญาช้างเผือกมาหมอบใกล้กับป่าแยงช้าง บรรดาผู้คนพร้อมพระนางเจ้าจำมะเดวีพากันออกมาขึ้นชมพญาช้างเผือกที่ลิกายกำแดงเข้ม งามอนไสนิลอร่ามวาวดำวิบ ๆ ขนตาขนหางสีหม่นออกขาว

พญาลิงเผือกคลานเข้าไปหมอบและทูลแด่พระนางเจ้าจำมะเดวี พระนางได้ให้พระโหราจารย์เสกน้ำข้าวหมั้นส้มป่อยเป็นน้ำพระพุทธรมนต์นำดอกไม้วานมาทำพวงมณฑลชูปน้ำส้มป่อยประพรมให้ช้าง ผู้คนต่างสาธุ

ยกมือประณมด้วยปิตีศรัทธาอย่างล้นพ้น

ฝ่ายพญาช้างหมอบลงบนึงน้ำตาไหลพรากย้อยอาบสองแก้ม ร่ำลึงถึงการเป็นขุนทหารหาญคู่ใจกับพญาสิงเฝือกในชาติก่อนที่ได้ต่อสู้สละพลีชีพเพื่อบ้านเมืองและองค์กษัตริย์ มาชาตินี้แม้กลับชาติมาเกิดเป็นช้างแต่ยังมีโอกาสสนองงานอีกวาระหนึ่งแห่งภพ

หมอบไหวพพร้อมทั้งข้าราชการบริพารทั้งหลาย พวกเข้เข้ามาหมอบเฝ้าพร้อมจัดขันน้ำพุทธรณต์ข้าวหมั้นส้มป่อยวางไว้บนแท่นเพื่อให้พระนางจามเทวีเข้ามาประพรมน้ำพุทธรณต์แก่ช้างเฝือก

เมื่อเสร็จพิธี พญาสิงเฝือกเข้าหมอบคลานกระซิบข้างพระกรรณพระนางจามะเทวี ลักครู่ พระนางตรัสให้ความูข้างนำอุบพระที่นั่งมาเตรียมบนหลังช้างเฝือก พระนางตรัสให้ทุกคนอยู่เฝ้าป้างแยงข้าง ส่วนพระนางได้เสด็จขึ้นประทับในอุบหลังช้างเฝือก พญาสิงเฝือกนั่งบนคอทำหน้าที่เป็นความูข้างและแล้วสามชีวิตมุ่งสู่หน้าผาดอยโง้ม

ผู้คนจ้องตาไม่กระพริบจากการเดินของช้างที่สง่างามแต่ครานี้เร็วดุจะวิ่งก็ไม่ใช่จะเดินก็ไม่เชิง ที่อัศจรรย์ดูเหมือนว่าเท้าข้างไม่แตะดินดูเหมือนลอยเรีย ๆ ลีวสู่ผืนป่าดอยโง้ม แม้ทางเดินจะโค้งอ้อมแต่ช้างกลับเดินคู้ยลยเข้าป่าอย่างไม่เกรงกลัวต้นไม้ที่ยืนขวาง ทางเดินเป็นร่องรอยคล้ายสัตว์ป่าผ่านดงหญ้ารูเป็นทางอัศจรรย์แท้เ็นอเขา

ชั่วอึดใจพญาช้างเฝือกหยุดนึ่งที่หน้าผาใหญ่ ไข้วงเข้ยก่อนผาแหวกทางเปิดออก แล้วตัวช้างหมอบลง ฝ่ายพญาสิงเฝือกรีบกระโดดลงจากหลัง ค่อยยื่นมือประคองพระนางจามเทวีลงจากอุบ

ปล่อยให้พญาช้างเฝือกหมอบเฝ้าประตูปากถ้ำรออยู่ ฝ่ายพญาสิงเฝือกค่อยอัญเชิญจุงหัตถ์พระนางค่อยเดินเข้าถ้ำ ในใจพญาสิงเฝือกนึกพระคาถาเปิดโลกขอให้แสงเพชรพลอยแก้วแหวนในถ้ำส่องประกายเพื่อให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ภายในถ้ำ

พระนางเจ้าจามเทวีรู้สึกพระองค์คล้ายว่าเคยมาถ้ำนี้แต่จำไม่ได้ว่า
มาเมื่อใด แสงเครื่องประดับโชติฉินวาลประกายส่องให้เห็นแท่นที่ประทับ
ของเจ้าเมืองมีพระศพแห่งอยู่บนแท่น พระนางทรงตกใจนึกหนึ่ง “หา ร่วงซ้ำ
มาอยู่ที่นี่เมื่อใด”

พญาลิงเผือกกราบทูลถึงเรื่องราวความหลังเมื่อครั้งชาติก่อน

พระนางครองเมืองหนึ่ง แถบนี้แต่มีพวกพ่อค้าที่ชาวเมืองเรียกกัน
ว่า “ผีซอกฟ้าดำถั่ว” คือผู้ที่อยู่ไกลถึงขอบฟ้า มีนัยน์ตาชั้นเดียวคล้ายตาปรี
แสรงเป็นพ่อค้าคาราวานวัวต่างมาค้าขายในเมือง เมื่อรอกำลังพลรวมกันมา
มากขึ้นตามกำหนดนัดหมายจึงพากันเข้าตีเอาเมือง ทหารที่ตั้งตัวติดจึงพากัน
นำอาวุธเข้าต่อสู้ป้องกันเมืองเป็นสามารภ ทหารอีกพวกหนึ่งรับพาพระนาง
พร้อมสมบัติเท่าที่ได้หนีเข้ามาอาศัยถ้ำดอยโงมแห่งนี้ ทหารราชวัลลภที่
ใกล้ชิดสู้รบป้องกันพระนางตลอดทางที่หนีโดยมีขุนแสนพลหาญและ
ขุนแสนฟ้าพื้นติดตามป้องกันด้านหลังและที่สุดสองทหารต้องตายในที่รบ.....
แสนพลหาญชาตินี้คือพญาช้างเผือก ส่วนแสนฟ้าพื้นคือตัวข้าพเจ้าจึงเผือก
นี้แหละพระเจ้าข้า....”

พระนางเจ้าจามเทวีทรงนั่งอึ้ง อัดอั้นพระราชนฤทัยนำพระเนตร
คลอเบ้า พรางเหลือบไปเห็นสร้อยพระคอเม็ดใหญ่ พร้อมเครื่องอิสริยาภรณ์
ศิราภรณ์มากมาย เครื่องทรงต่าง ๆ ครั่งชาติอดีตยังคงสภาพอย่างดีใน
ห้องโถงถ้ำ

บุญบารมีทรงมีสติระลึกชาติได้ชั่วครู่ มองเห็นเหตุการณ์อดีตชาติ
ได้ทั้งหมด จึงทรงทราบว่าชาตินี้ต้องมาสร้างเมืองขึ้นใหม่เพื่อสืบทอด
พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง

สติญาณหลุดหายไปทรงกลับมึสติเหมือนปุถุชน ทรงพระกรณแสง
และปฏิญาณว่าจะขอรับใช้พระพุทธศาสนาในดินแดนถิ่นนี้ให้ก้านกุ่มรุ่งเรือง
เมื่อทรงทราบและเห็นราชสมบัติอดีตชาติ ทรงหันกลับมาตรัสให้พญาลิง
พากันออกมาสู่ประตูถ้ำที่พญาช้างเผือกรออยู่

สามชีวิตพากันลาป่าผืนใหญ่และถ้ำมหาสมบัติ มาสู่ป่าแย่งช้าง เพื่อเตรียมเคลื่อนพลกลับเมืองหริภุญไชยวันรุ่งขึ้น

คว้นไพล่อยชั่วอุ้มยามค่ำคืนตลอดถึงรุ่งเช้า พระนางเจ้าจามะเทวีได้กราบลาพระแม่ธรณีเจ้าที่ที่เสาเอกของป่าแย่งช้างแล้วว่า “ผีนนาแหล่งนี้อยู่ทางหนเหนือของเมืองหริภุญไชย วันออกติดตามใจไม้ เหนือสุดติดคอยขึ้นมาฟ้าลงด้านวันตกติดสายน้ำแม่อน ส่วนหนทิศใต้ติดเมืองหริภุญไชย ผีนนาสุดลูกต่ำผ่องเหนียวสวยได้ เขตพินนาดุ๊กขณะตั้งเรือลำยาว ช้างจกตั้งชื่อพินนาผีนกวางนี้ว่า พินนาเชียงเรือ เพื่อผู้คนจักปลูกเยาะไรไถ่นาบริบูรณ์ต่อไปแท้แท้”

เมื่อนั้น พระนางได้ให้สากราบพระแม่ธรณีเสาเอกเสร็จแล้ว สุ่มคลเวลาฤกษ์ พระนางเจ้าจามะเทวีขึ้นทรงช้างเผือกเคลื่อนพลเข้าสู่ประตูเมืองด้านทิศเหนือ เมื่อจะผ่านประตูเมืองช้างได้เอาสีข้างเสียดสีประตูเมือง ต่อมาประตูด้านนี้จึงเรียกกันทั่วว่า “ประตูช้างสี” เมื่อผ่านเข้าในเมืองช้างได้แสนร้องคำรณ ณ ที่นี้ต่อมาได้สร้างวัดขึ้นเป็นอนุสรณ์ขนานนามว่า “วัดช้างร้อง” จนปัจจุบัน

เมื่อช้างเผือกเข้าสู่โรงแก้วเกิดฝนตกทำใหญ่เป็นเวลาเจ็ดวันเจ็ดคืน ผู้คนต่างยินดีปรีดาว่าช้างนี้เป็นมงคลทำให้น้ำท่าอุดม บ้านเมืองจักอยู่เย็นเป็นสุข หลังจากนั้นก็มีพระราชโองการให้ฉลองสมโภชสามวันสามคืน ประดับเครื่องทรงด้วยเพชรพลอย สิ่งที่มีค่าอลังการสมกับเป็นพญาครุฑราชช้างแก้ว ผู้คนขนานนามตามลักษณะผิวสีและรูปร่างว่า “ช้างปู้กำงาเขียว”

ข่าวการได้ช้างเผือกแก้วเข้ามาอยู่ในโรงช้างเมืองหริภุญไชยแพร่สะพัดไปสู่เมืองต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล ทั้งเมืองลวะนั้นยิ่งใหญ่ทำให้เป็นที่อิจฉา ต้องการนำช้างเผือกเข้ามาเป็นของตน ประกอบกับพระนางเจ้าจามเทวีเป็นผู้เลอโฉมสะคราญงามตายิ่งนัก

ลพปี พุทธศักราช ๑๒๒๖ ขุนหลวงวิลังคะเจ้าเมืองระมิงค์ ซึ่งเป็นเมืองใหญ่กว่าบรรดาเมืองลวะทั้งหลาย ได้ส่งทูตพร้อมเครื่องบรรณาการจำนวนห้าร้อยสาแหรกไปทูลเชิญพระนางมาเป็นพระมเหสี

ฝ่ายพระนางเห็นลักษณะร่างกายชาวลัวะทรงคิดว่าหน้าตาเป็นชาวป่าผิวดำดำอย่างนี้จะมาเป็นใหญ่กว่าเราได้อย่างไร จึงทรงขับไล่ทูตลัวะออกจากเมือง

เมื่อทูตลัวะกลับเมืองและได้ทูลความแก่ขุนหลวงวิลังคะทุกประการแล้ว ขุนหลวงวิลังคะทรงกริ้วมากจึงสั่งเตรียมทัพเข้าโจมตีเอาเมืองหริภุญไชย

บรรดาชายฉกรรจ์จากหัวเมืองลัวะใหญ่น้อยต่างถูกระดมพลเข้าร่วมสงคราม กองทัพลัวะถูกจัดวางไว้ตามเชิงดอยสุเทพ และริมฝั่งแม่น้ำปิง

ข่าวการรวมพลของขุนหลวงวิลังคะทำให้พระนางจ๋ามะเดวีรู้สึกร้อนพระราชหฤทัยเกรงว่าผู้คนจะต้องมาตายกันมากมายจึงส่งคนมาทาบถามหารบด้วยปัญญากันก่อน

เพื่อเป็นการถ่วงเวลาให้นานยิ่งดี เปิดโอกาสให้ราชโอรสทั้งสองเติบโตใหญ่กว่านี้อีกสักนิด จะได้ช่วยกันรบป้องกันบ้านเมือง อันดับแรกพระนางเจ้าขอให้ขุนหลวงวิลังคะส่งวัวมาชนกันหากวัวเมืองหริภุญไชยแพ้ ก็ยกเมืองพร้อมกับตัวของพระนางเป็นมเหสี ขุนหลวงวิลังคะตอบรับคำ ให้แสงหาว่าของชาวลัวะที่กำลังแกร่งกล้าตัวใหญ่มาชนเลี้ยง ให้อาหารอย่างดีพร้อมกับให้หาเหง้าไม้เอื้องหมายนามาตำให้ละเอียดนํ้าผสมในโพรจากเหง้าไม้เอื้องหมายนามาเสกพระคาถาแล้วนำทาลูบโลมตัววัวชนเพื่อให้หนังเหนียว ป้องกันปลายเขาคู่ต่อสู้ขีดไม่ระคายผิวหนัง วิชานี้เป็นภูมิปัญญาชนานเอกที่คนล้านนาได้ใช้กันต่อมาจนปัจจุบันในการรักษาป้องกันวัวชน

ฝ่ายเมืองหริภุญไชย เมื่อนัดหมายชนวัวกับขุนหลวงวิลังคะแล้วพระนางจึงให้เสนาอำมาตย์ไปเตรียมวัวชนของตนเอง เสนาอำมาตย์กลับไปเอาลูกวัวตัวเมียที่กำลังกินนม มาให้กินนมอดๆ อยาก ยิ่งใกล้วันชนยิ่งกักลูกวัวให้หิวหมดตลอดวัน ครึ่งถึงวันชนวัวฝ่ายวัวขุนหลวงวิลังคะศึกคะนองใช้เท้าตะกุกดิน หัวส่ายขวิดลมไปมา เมื่อได้สัญญาณปล่อยวัว วัวทั้งสองวิ่งออกมาจากประตูสนาม ฝ่ายวัวผู้ขุนหลวงวิลังคะเห็นลูกวัว จึงยืนหยุดอยู่ส่วนลูกวัวเมื่อเห็นวัวตัวใหญ่นึกว่าวัวตัวเมียมีนม จึงวิ่งเข้าไปได้ท้องวัวไล่จับ

ขุนหลวงวิลังคะได้ให้ผู้คนหาไก่มีสามเท้า แต่ละเท้ามีเดือนยาว
งอนแหลม เรียกว่า “ไก่สามเดือย” หวังว่าจะให้เปรียบได้เมืองหริภุญไชย ส่วน
เมืองหริภุญไชยได้นำไก่สีขางดงาม เดือยโตตั้งโยแก้วประภัสสร เรียกกันว่า
“ไก่แก้ว” ให้ผู้คนได้เล็งดูอย่างดี ตลอดเวลาที่เลี้ยงนำเอาร่านไพรตำมาเสก
ด้วยพระคาถา “สักกิด” (จิกพลาต) ว่าดังนี้ “สักกิดเณะ นะโมปิตตา-นงฺกิตฺตฉ
ฉะนฺนํ” แล้วนำร่านมาตำน้ำนํ้ามนวดเดือยไก่แก้วจากเดือยสีขาง
กลายเป็นไก่เดือยดำจะวัน

เมื่อถึงเวลาชน เจ้าไก่ขุนหลวงวิลังคะพุ่งเข้าไปไล่จิกตีอย่างไรก็ไม่สามารถจิกถูกหัวไก่แก้วได้ กลับตรงกันข้ามไก่แก้วยืนสะบัดเดือยขึ้นปิกตามไหล่คอ ด้วยเดือยดำมียาพิษทำให้ไก่สามเดือยวิ่งหนีแพ้อย่างไม่เป็นท่าเป็นอันว่าไก่สามเดือยแพ้ ขุนหลวงวิลังคะต้องอับอายอีกครั้ง หลังจากการชนไก่ครั้งนั้นผู้คนได้นำพระศาตาและนำว่านไพรตำมาใช้ในการปลูกเสกไก่ชนมาจนปัจจุบันและความรู้เกี่ยวกับไก่เดือยดำว่า เดือยไก่สีดำมีพิษกว่าเดือยไก่ทั่วไป ไก่ชนตัวใดที่มีเดือยดำ มักไม่ค่อยมีคู่ต่อสู้เพราะกลัวแพ้ ปัจจุบันหากไปเมืองหริภุญไชยจะเห็นไก่แก้วอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณเดียวกับทุ่งช้างเผือก

หลังจากสงครามทางปัญญา นำสัตว์มาต่อสู้กันแล้วเวลาผ่านไป
 ช่วงหนึ่ง พระนางจามะเทวีจึงแสวงเกรงกลัวขุนหลวงวิลังคะ จึงส่งพระราชสาร
 ไปถึงเมืองระมิงคันครว่า

“ยืนยันว่าพญาลี้จะผู้ประเสริฐ ทรงมีพระกำลังกล้าแข็ง หม่อมข้า
อยากรจะเชิญท่านพุ่งเสนาจากคอยสุเทพมาสู่เมืองหริภุญไชย หากท่านทำ
สำเร็จเรายินดีจะเป็นข้าทาสท่าน พร้อมยกเมืองทั้งหมดแก่ท่าน โดยมีต้อง
เสียเลือดเนื้อของผู้คนทั้งสองเมือง”

ขุนหลวงวิลังคะได้รับคำท้าเพราะเห็นว่าตนเองมีฤทธาานุภาพมาก
มาย มีเสนาวิเศษที่ปลุกเสกด้วยอาคมแรงกล้า จากแร่เหล็กมาจากคอย
อ่างกา (คอยอินทนนท์ปัจจุบัน) ได้เอาเอาตีรูปเล่มทำเสนา (อ่าน สะเนา -
ฉว๊ว-หอกขัด) ด้ามเสนาทำจากไม้เกิดเขาควาย (พะยุง) ลงอักขระยันต์ด้วย
ฤทธา มีความยาวเท่าช่วงแขนขวาของตนเป็นโฉลกที่ถูกต้องตามตำราเสนา
เมื่อถึงเวลาจึงแจ้งข่าวไปยังเมืองหริภุญไชยให้รอดูเสนาที่ตนเองจะพุ่งมาสู่
เมือง

ชาวเมืองหริภุญไชยต่างหวาดผวาทหากเป็นไปได้จึงวิ่งพวกเขาคงเป็น
ทาสชาวลิแวนเนในครั้งนี้ จึงพากันไปขอพรพระรอดที่วัดมหาวันขอให้พวกเขา
รอดพ้นจากเคราะห์กรรมนี้ไปได้

ส่วนขุนหลวงวิลังคะเมื่อได้ฤกษ์ยามดี จึงให้ผู้คนนำขันหรือพาน
เครื่องบูชาครูและเสนาสู่ใจไปจัดสถานที่วางไว้กลางคอยสุเทพแถวตลาด
เพ่งมองข้ามฟ้าไปยังเมืองหริภุญไชย ทำพิธีปลุกเสกเสนาสิ้นสะท้านบนพานแก้ว
พนมมือพร้อมกับหยิบเสนาพุ่งสู่เมืองหริภุญไชย เสียงหวีดหวิวปลายเสนา
พุ่งผ่านอากาศแหวกเมฆข้ามป่าเขาตกยังแจ้งเมืองหริภุญไชยด้านทิศตะวันตก
เฉียงเหนือ ห่างก่าแพงเมืองราวร่ายกว่าวา เสียงเสนาปักลงทุ่งนาดังสะท้าน
ปานฟ้าผ่า แผ่นดินไหวระยิบระยับดังไก่อู่ผู้คนเมาหวัะใจน หมูสัตว์ตกสะหลัง
บั้งปาดยีนนิ่งงัน น้ำในดินพุ่งพรวดดังพรุสูงเทียมเมฆดันเมืองบน แผ่นดิน
ยุ่ยสลายกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ผ่อแยงสุดลูกด่ำในทุ่งนาผืนใหญ่กว้าง
ผู้คนเรียกขานกันว่า “หนองเสนา” จนปัจจุบัน

ฝ่ายพระนางเจ้าจามเทวีทรงทอดทศนาเห็นปรากฏการณ์ทั้งหมด
พระนางทรงวิตกว่าหากเสนาตกในเมืองจริงเราคงต้องเป็นทาสแก่พวกลิแวน

แน่ๆ จึงประกาศแก่ชาวเมืองให้ระวังตัว พร้อมกับส่งเครื่องราชบรรณาการ
แจ้งไปยังขุนหลวงวิลังคะว่า การประลองครั้งนี้เป็นเพียงครั้งแรก เสนายัง
ไม่ถึงเมืองหริภุญไชย อย่างไรก็ตามพระนางได้วางอุบายนำเอาเศษผ้าชิ้นของ
ผู้หญิงมาใส่ไว้ในว่อมผ้าซึ่งพระนางได้ทรงประดิษฐ์ขึ้นเอง พร้อมนำดอกไม้
หรือดอกขบาสีขาวมาเช็ดเลือกตระกูลของพระนางมีสีแดงดงาม พระนางได้เด็ด
ใบพลูสองหางมาเช็ดเลือกตระกูลแล้วนำมาห่อหมากสีเสียดปนแดงทำอหมาก
ให้มาพร้อมกับว่อมหมวกผ้าสวมศีรษะ

ขุนหลวงวิลังคะได้รับเครื่องราชบรรณาการเกิดอาการปิติยินดี
เป็นอย่างมาก จึงนัดหมายพุ่มเสนาอีกครั้ง

ได้ฤกษ์ยาม เสนาอำมาตย์ต่างพากันไปเตรียมพิธีแทนพุ่มเสนา ณ
ที่เดิมครั้งก่อน ขุนหลวงวิลังคะนำว่อมผ้าดงามสวมศีรษะ นำดอกไม้ขบาสี
แดงเหน็บแซมที่บนใบหู นำหมากมาอมให้ชื่นใจเคี้ยวจนน้ำหมากไหล
แดงระเรื่อ เสกเสนาต้นทิดๆ หมุนรอบตัวบนชั้นมณฑล ขุนหลวงวิลังคะพนมมือ
เข้าถือนแล้วจับคันเสนาพุ่มไปสู่เมืองหริภุญไชยเป้าหมายแห่งรักเมืองแม่หม้าย
ลูกสอง

“หุบ” ทิศทางเสนากลับเบี่ยงเบนไปทางทิศตะวันออกพร้อมกับ
ตกลงระหว่างทาง ปลายเสนาปักดินเพียงหลุมโองังไหม้งหมดฤทธิ์หมดน้ำยา
สถานที่เสนาปักลงดินครั้งนี้ชาวบ้านเรียกกันว่า “ขุมโองังไหม้ง” หมายถึง
ขุมดินลึกเพียงแอ่งน้ำ ต่อมาเพี้ยนเป็นบ้านอุโมงค์ ปัจจุบันอยู่แดนระหว่าง
เมืองลำพูนกับเชียงใหม่

ขุนหลวงวิลังคะประหลาดใจเป็นอย่างมาก พร้อมกับอารมณ์
โกรธเกรี้ยวจับว่อมหมวกผ้าฟาดลงกับแท่นหิน เนื้อผ้าฉีกขาดเศษผ้าชิ้น
หลุดออกมาให้เห็นจะๆ จึงรู้ว่าถูกใส่หรือวางอุบายข่มขู่ข่มขืนคาลาให้
หมดฤทธิ์ สีขาวของดอกไม้ขบาสีขาวถูกย้อมด้วยเลือดตระกูลจนเป็นสีแดง ใบพลู
ที่ห่อเป็นอหมากเคี้ยวถูกนำปลายเช็ดเลือกตระกูลเช่นกัน ด้วยเหตุการณ์ทั้งหมด
ขุนหลวงวิลังคะได้สอนลูกหลานไว้ว่า หากจะสวมหมวกว่อมผ้าต้องปล้นหรือ

กลับด้านหมวกสลัดปิดสิ่งที่ในนั้นออกให้หมดแล้วจึงสวม ดอกใหม่สีแดงนั้น
อย่านำไปถวายพระเพราะเป็นสีเลิศจระดูผู้หญิงและเหยี่ยวง่าย หากจะใช้
ใบพลูมาทำอหมากต้องเด็ดปลายใบพลูเสียก่อนจึงนำมาทำอหมาก
คำสอนขุนหลวงวิลังคะดังกล่าวเป็นวิถีของผู้คนล้านนาปฏิบัติสืบมาจนปัจจุบัน

หลังจากพ่ายแพ้กลยุทธ์ทางเวทย์มนต์ไสยศาสตร์ ขุนหลวงวิลังคะ
สั่งให้พลทหารที่เตรียมไว้ก่อนหน้านี้เร่งระดมพลให้มากกว่าเดิม ตัดไม้ไผ่จาก
ดอยมารวมผูกทำแพนับร้อยนับพันลำเพื่อเป็นกองเรือล่องทางน้ำ ส่วนทาง
บกให้เร่งระดมพลกองทัพม้า พลธนู พลหอกดาบแลวหลาว สินาคน้อยใหญ่
ดินเผาดินปืนพร้อมสรรพ

กองทัพจากหัวเมืองลัวะหลายหัวเมืองต่างถูกเกณฑ์มาสงคราม
ครั้งนี้ พลทหารขุนพลกล้าตั้งกองทัพตามทุ่งกว้าง มีผามปะรำพิธีไสยศาสตร์
อาบนํ้ามนต์ นํ้าว่านคงทนข้ามคงแก่อาวุธ

แผนการเดินทัพขุนหลวงวิลังคะให้ขุนระมิงค์คุมกองทัพแพเรือลงมา
ทางน้ำปิง ส่วนตัวขุนวิลังคะเองได้คุมกองทัพหลวงมาทางบกเลาะล่องมาตาม
ทางเรียบฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันออก

เมื่อได้ฤกษ์ยาม ขุนทหารสองนายนำปลายหอกแหลมคม ค้ำจักแล้
โค่นแซนขุนหลวงวิลังคะยกหามขุนหลวงวิลังคะขึ้นนั่งบนหลังม้า เพื่อเป็นการ
ทดสอบว่าหนึ่งเหนียวข้ามคงจริง หากปลายหอกทิ่มแทงลงในซอกโคนจักแล้
เพียงเลือดออกหยดหนึ่งของแมลงวันกินอ้อม ก็ต้องหยุดการเคลื่อนพล

ได้ผล ปลายหอกมิได้แทงทะลุระคายเคืองผิวหนังขุนหลวงวิลังคะ
แม้แต่น้อย เสียงกลองชัยมงคลตีบอกเคลื่อนพล ธงชัยโบยโบกเอ้าชัย เสียง
ให้ร้องเหิมฮึก บรรดาม้าศึกต่างร้องคำรณติดดินพดผยอง

ฝ่ายกองทัพเรือปล่อยขบวนเรือแพล่องตามแม่น้ำปิง เสียงให้ร้อง
ก้องหวั่น้ำ ฝ่ายทัพบกเคลื่อนพลยุทธวิธีแบบแมงเงาอมเหยื่อ ให้ขุนทหาร
กองหน้าซ้ายและขวาอยู่ห่างกันตั้งคิ่แมงเงาหรือแมงป่องยักษ์ออกเดิน
นำหน้า ขุนหลวงวิลังคะคุมทัพหลวงอยู่ห่างกลางตามมาตั้งหัวแมงเงามีทัพ

ที่ตามหลังเป็นดั่งตัวแมงเวา และกองกำลังพลการอาหารอยู่ท้ายขบวนทัพ
ดั่งหางแมงเวา เป็นยุทธศาสตร์การเดินทัพที่ทองอาสุซุม หากมีศัตรูกล้าเข้ามา
หว่างกลางทัพจะถูกโอบล้อมตีแตกโดยง่าย

ฝ่ายเมืองหริภุญชัยได้ข่าวศึกจะมาเอาเมืองจึงเตรียมการให้
กองทัพเรือที่บ้านหนองคู่จัดทัพเรือรอจอดเพื่อสกัดกั้นกองเรือแพของ
ขุนหลวงวิลังคะ ฝ่ายกองทัพบกให้ขุนทหารและท้าวมั่นดยศและท้าว
อนันตยศจัดกองทัพระวางระวังทั้งด้านทิศเหนือป้องกันทัพหลวงไว้ และ
ทิศตะวันตกป้องกันพลทหารที่ขึ้นจากฝั่งเรือแพจะเข้าตีเมืองหริภุญชัย

ขุนหลวงวิลังคะได้พักทัพอยู่ที่ทิศเหนือเมืองหริภุญชัย ให้ขุนทหาร
กองทัพหน้าเดินโอบไปทางดอยโง้มเพื่อหาทางโจมตีทิศตะวันออกเมือง
ส่วนกองทัพหลวงเตรียมเสบียงอาหารเลี้ยงไพร่พลทหารกินอย่างอิ่มหนำ
สำราญพร้อมรบพุ่งอย่างมีกลักรงต่อสู้

ย่ำค่ำยามพลบมีดวงนวล แสงกลองวัดตีบอกโง่งยามพระอาทิตย์
ตกดิน ขุนวิลังคะได้ขึ้นเชิงเนินพลับพลาชั่วคราว มองไปยังเมืองหริภุญไชย
เห็นแสงไฟเริ่มสว่างขึ้นเรื่อย ๆ บอกเป็นสัญญาณว่าผู้คนเมืองหริภุญไชย
ได้เตรียมการต่อสู้ไว้แล้ว เสียงพระสงฆ์สวดมนต์ยามค่ำเพื่อป้องกันเภทภัย
ดังแว่ว ๆ ไกล ๆ

ขุนหลวงวิลังคะได้ให้พลทหารนำทรายมากองไว้ริมกอไม้เตรียมเสก
ทรายตะแห่งแปลงเป็นตัวดอนอนวันมีลักษณะตัวยาวเป็นปล้อง หากก่อดน
จะทำให้เป็นไขนอนตลอดวันจึงเรียกกันว่า “ดอนอนวัน” ที่พวกมันชอบ
แสงไฟและออกหากินยามค่ำคืน

แสงไฟจากขี้ไต้ที่ใส่ลงในเข็บอกไม้ สว่างโพลนไปทั่วเชิงเนินกำแพง
เมือง ทหารในเมืองหริภุญไชยกำลังหาบนกระทะใบใหญ่ หอกแหลนหลาว
เข้ามารวมไว้ใกล้กำแพงเมืองเพื่อเตรียมตัวทลายร่อนเสาเข้าหาข้าศึกหาก
เข้ามาใกล้กำแพง

ฝ่ายขุนหลวงวิลังคะเห็นแสงไฟยิ่งสว่างยิ่งดีใจ ได้ฤกษ์ยามสั่งให้พลทหารเริ่มทำพิธีปลุกเสกทรายแล้วขีดสาดเข้าไปยังกอไม้ เม็ดทรายมนต์มายาศาสตร์ถูกเข้ากับใบไม้ไม่แปรเปลี่ยนเป็นตัวตอนอนวันนับแสนนับล้านตัวพากันบินเข้าหาแสงไฟในเมืองหริภุญไชย เสียงกระหึ่มอิงอนปานฟ้ากระหึ่มคราง แสงไฟที่สว่างโพลนกลับอับแสงมืดมัวลงอย่างถนัด ผู้คนในเมืองต่างเห็นประหลาดบ้างวิ่งเข้าไปมุง บ้างหนีเข้าในท้องนอนดับแสงแะไฟ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีประสบการณ์ได้เฝ้าบอกลูกหลานให้เอาเศษผ้าชีวหรือผ้าจีน ไม่กวาดเข้าปิดไล่เมื่อถูกตัวตอนอนวันกลับกลายเป็นใบไม้ไม่ปลิวว่อน วิธีการนี้เกิดเป็นความรู้ในวิถีคนล้านนาบอกกันต่อ ๆ มา จนปัจจุบันว่าหากเห็นแมลงมาตอนหัวค่ำกลางคืนห้ามใช้มือปิดเด็ดขาด ต้องใช้เศษผ้า หรือผ้าจีน หรือไม้กวาดปิดตัวแมลงเพื่อป้องกันอันตรายในการที่พวกมันจะขบกัดทำให้เจ็บตัว

ฝ่ายผีเสื้อเมืองผู้รักษาอารักษ์เมืองหริภุญไชยนามว่าเทโคยักษ์เห็นประหลาดตั้งนั้น จึงรีบปาวร้องเรียกบรรดาภู่น้องผีกลั่นกล้าเฝ้าเมืองทั้งหลายให้มาช่วยกันไล่ตอนอนวัน เหล่าผีป่าผีเมืองเสื้อเมืองอารักษ์เมือง ผีกะยักซ์ ผีเสื้อวัด ผีเสื้อบ้านคั้งแคว ผีแม่น้ำใหญ่น้อยทั้งหลายต่างส่งเสียงคำรณกึกก้องหวีดหวิววี้ ๆ หวือ ๆ เชือกขรว่าเป่าลมหลวงเป็นมนต์มายาพายุร้ายเข้าพัดหมูตัวตอนอนวัน เกิดควันไฟอัวอุ้มเหนือฟ้าเมืองหริภุญไชยมืดมนตร้อนการ ผู้คนที่ถูกตัวตอนอนวันต้อยต่างร้องครวญครางเจ็บปวด หมู่สัตว์ต่างแสนร้องขรว่าเชือกอึกทิกครึกโครมไปทั่วเมือง แผ่นดินไหวดังจะคว่ำเหวี่ยง

ขุนหลวงวิลังคะแม้อยู่ไกลแต่สังเกตเห็นเหตุการณ์และรับรู้ด้วยญาณไสยศาสตร์จึงเร่งเสกทรายให้พลทหารช่วยกันขีดเข้าสู่กอไม้กลายเป็นตัวตอนอนวันราวท่าฝนบินอิงอลหม่านพุ่งเข้าสู่เมืองหริภุญไชยอย่างบ้าคลั่ง ยังได้ยินเสียงมีธองเหล่าตอนอนวันอยู่ทิศไหนพวกมันบินเข้าหาเพื่อช่วยกันต่อตีราวพายุ

www.elsevier.com/locate/jmb

ระนิภพระคาถาเสริจพลันใช้วงดูตน้ำในสระโบกขรณีข้างพระตำหนัก
ที่ประทับของพระนางเจ้าจามเทวี ธิบผู้พ่นน้ำเป็นละอองฝอยดุจละอองเมฆ
แผ่ร้านดั่งผ้าม่านเข้าคลุมห่มพระตำหนักและวังในได้ทั้งหมด ฝูงต่อนอนวัน
หากตัวใดบินเข้าหามวลกอนเมฆก็ไม่สามารถบินฝ่าละอองเมฆมาหาศาสด์
ไปได้ กลับกลายเป็นใบไม้ร่วงผลอย ๆ

พระนางเจ้าจำมะเดวีจอมเมืองพร้อมสนมนางใน ต่างหลบอยู่ภายใน พระตำหนัก บรรดาขุนทหารหาญทั้งหลายต่างพยายามใช้ผ้ากัดแหว่ง บรรดา ผู้หญิงต่างใช้ผ้าขึ้นตนเองคลุมหัว บ้างก็โจกผ้าติดผ้าขึ้นปิดไปมา ทำเอาตัว ต่อนอนวันรุ่งพลึงกลายร่างเป็นใบไม้ไผ่ วิธีที่ผู้หญิงใช้ผ้าขึ้นปราบต่อนอนวัน เป็นที่จำกันต่อๆ มาว่าจนปัจจุบันในวิถีชีวิตคนล้านนาว่า เมื่อยามคำคืน อาจมีผู้ไม่หวังดีหรือทำร้ายเราด้วยไสยศาสตร์เช่นการตุ้ลของของ เสกของมาหา ทำร้ายเราด้วยคาถาอาคม ต้องใช้ผ้าขึ้นหรืออาจใช้เศษผ้าขึ้นไว้ ผ้าเช็ดเท้าปิดใส่ แขนงที่หนาวเราคงเดินจะเป็นการโอบกอดคนโสดได้ดีที่สุด ดังกล่าวมาแล้ว

แต่บางคนไม่ทราบสาเหตุกลับจุดไฟลูกไฟรพหวังว่าจะได้เห็นสิ่งแปลกปลอมชัดๆ แต่กลับกลายเป็นสร้างแสงไฟเรียกฝูงต่อนอนวันเข้ามาหา รุมกัดต่อยตื่นทรนทราย บ้างนอนร้องครวญครางอย่างน่าเวทนาเดือดร้อน ไหนๆคุณยิ่งนัก

เมืองหริภุญไชย ณ ขณะนี้ปั่นป่วนวุ่นวายแม้ทางหนอากาศบรรดา

ผีทั้งหลายกำลังต่อสู้กันเป็นพัลวัน เสียงอื้ออึงปานฟ้าผ่า ผีอารักษ์เมืองทั้ง ผีก็ะยักรักรชาวตัววอาราม ผีรักษามู่บ้าน ผีโด่งผีนามีอาจต่อต้านผีขุนหลวง วิลังคะซึ่งเป็นผีป่าดอยดุร้าย มีทั้งผีกองกอย ผีเสื้อห้วย ผีปีศาจลงมะลางดง ผีเถื่อนถ้ำคูหา ผีเงือกน่านาหู่ ผีอื้อค้อย ล้วนแล้วแต่ตะแหลงแปลงร่างบ้าง เป็นฝูงกาตัวใหญ่เท่าควายบ้างแปลงร่างฝูงเป็นครุฑกกราดเกรี้ยว ที่สำคัญ ผีปู่เจ้าลัมิงพรายเสื่อเยนผู้เก่งฤทธิ์ไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นพ่อครูของขุนหลวง วิลังคะพาบรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายแปลงร่างเป็นฝูงพญาเสื่อเยน หรือเสื่อลัมิง บินหัวหาญไล่จับ กัดกัดเหล่าผีเสื้อเมืองดำวตัน กลิ้งกลางเวหา

ตั้งร่ายบรรยายว่า “ผีปู่เจ้าเสื่อเยน ลั่งเสื่อแผ่นดินย่าง พ่องตะแหลง ร่างเป็นกา พ่องแปลงพญาครุฑฝูงใหญ่ บินละไล้เข้าเมือง ฟ้าหม่นเหลือง หม่นไหม้ ผีป่าไล่อารักษ์ ที่ปกปักเมืองอยู่ บ่อาจสู้ถ้อยหนี ผีนาคานาคี ตั้ง เอกมีฤทธิ์เดช ทั้งผีปรตเมตยักซ์ เข้าโหมหักโรมรัน เอาผีบ้านหนีหาย อารักษ์ พ่ายแผ่นดิน บ่มีไผ่ได้สู้ผีป่าแล.....”

บรรดาผีป่าจูโจมเข้าหาเมือง นำเอ็นดูสัมผัสภเวสีปีศาจต้นเฒ่า ผู้พิการชาแข็งที่เคยขอยู่เมืองหริญญไชยครั้งพระฤๅษีสร้างเมืองลำพูนหนีกับ เขาไม่ได้ ต้องตกอยู่ในภาวะอันตรายยิ่งจำใจกระโดดลงจากกองดินที่พูนไว้ กระแคว่ดินสิ้นชาติจุติไปเกิดโลกใหม่เป็นรุกขเทวดาโดยพลัน จึงรีบไปแจ้งข่าว แก่พระฤๅษีทั้งมวลมาร่วมแก้ไขสถานการณ์

พระฤๅษีทั้งหลายรู้แจ้งโดยญาณจึงรีบเหินหาวฝ่าฝูงตอนอนวันเข้า ไปยังเมือหริญญไชย ร่วมกันปลุกเสกพื้นฤทธิ์พระรอด พระคง พระเป้ม พระลือหน้ายักซ์และพระเครื่องอื่น ๆ ที่ได้ทำพิธีบรรจุลงไหครั้งแรกสร้างเมือง หริญญไชย

เสียงร่ายมนต์บรรดาพระฤๅษีโสมิตก้องเกริกสนั่นสะเทือนแผ่นดินไป ทั่วเมือง พลังพระคาถาลอยหวิวปลิวแทรกไปในอากาศฝูงตอนอนวันบินผ่าน ต่างหมดฤทธิ์สิ้นจวันยาพิษร้าย

ต่อแสดตะวันเริ่มขลิบฟ้า เข้านี้สิ้นเสียงไก่ขันเจียบงันกันไปทั่วเมือง

แสงฟ้ามู่เริ่มสว่างบรรดาต่อนอนวันกลายเป็นใบไม้ไผ่ตกเรียรด
กระจัดกระจาย เต็มทั่วทั้งเมือง

พระฤๅษีและพระสงฆ์ทั้งหลายสั่งให้ชาวเมืองรีบหนึ่งข้าวเหนียว แล้ว
ป็นเป็นก้อนเท่าหัวแม่มือ ตากแดดให้ส่ำรองเอาไว้หากบ้านเมืองต้องแพ้วพาย
สงครามผู้คนหนีเข้าป่าต้องนำก้อนข้าวเหนียวแห้งติดตัว อมป้องกันประทัง
ความหิว

ส่วนวัดวาอารามต่างให้ชะโยมหรือเด็กวัดช่วยกันนำข้าวเหนียวหนึ่ง
มาป็นเป็นก้อนเท่าหัวแม่มือตากแดดให้แห้งใส่ไว้ในถาด นำไปวางหน้า
พระประธานในโบสถ์ พระสงฆ์และพระฤๅษีช่วยกันปลุกเสกเวทย์มนตร์เพื่อ
เป็นข้าวศักดิ์สิทธิ์ แบ่งปันให้ทหารอมเวลาออกศึก

พระฤๅษีช่วยวางแผนการต่อสู้ เพราะเห็นว่าชาวเมืองหริภุญไชย
มีกำลังราวสามหมื่นกว่าคน ส่วนทหารขุนหลวงวิลังคะมีถึงแปดหมื่น
หากต่อสู้ด้วยกำลังคงจะไม่ไหวแน่ เมื่อรวบรวมจำนวนพระฤๅษีและพระสงฆ์
ร่วมวางแผนกันแล้ว จึงให้ทหารนำอะม็อกหรือปืนใหญ่ขึ้นวางเชิงเทินกำแพง
เมืองด้านที่ขุนหลวงวิลังคะคุมกำลังอยู่ รีบสร้างหอรบด้วยไม้ไผ่บนแจ้งหรือ
มุมกำแพงเมืองให้ใหญ่ขึ้น

พระฤๅษีที่มาจากเมืองละโว้รวบรวมช่างดินปืนที่มาจากเมืองละโว้
ผู้มีความรู้ในการทำดินปืนหรือเผ่าปืนร่วมกันคิดดัดแปลงนำดินปืนมาอัด
ลงกระบอกไม้ไผ่ทำบอกไฟได้รูปเป็นกระบอกไม้ยาวราวหนึ่งศอกอัดดินปืน
เข้าเต็มรู มีแผ่นไม้ไผ่แบนกว้างราวฝ่ามือทำเป็นวงกลมติดหัวท้ายแกนไม้
เสร็จแล้ว ได้รูปเป็นรูปวงกลมมีแกนไม้ที่อัดดินปืนอยู่เต็มคั่นกลางวงกลม
เมื่อจุดไฟจะเกิดประกายดินปืนระเบิดแรงดันอัดแกนไม้หมุนควงตามวงกลม
แผ่นไม้ที่ติดเป็นวงเรียกกันว่าบอกไฟจึกจั่นหรือตะไลเพลิง ส่วนช่างดินปืน
ที่มีความสามารถใช้กระบอกไม้ไผ่ขนาดใหญ่คิดสร้างบอกไฟข้างร่อง
ข้างบางคนคิดสร้างบอกไฟหล่อหรือบอกไฟฟุ้ง ต่างคนต่างช่วยกันสร้าง
บอกไฟหลายชนิดสะสมให้ไว้จำนวนมาก

ขุนหลวงวิลังคะสะใจในพระคาถาฤทธิ์เดชของตน จึงสั่งพรรคพลให้พักผ่อนเตรียมใจมาเมืองให้เสร็จหากมีฤกษ์ทำการ

กล่าวถึงกองเรือขุนหลวงวิลังคะ ล่องมาถึงกลางทางได้หยุดพักรอจังหวะให้กองสอดแนมที่ปลอมเป็นคนทอดแหหาปลา ลงเรือเล็กมาก่อนหน้าสองสามลำ ทำที่ทอดแห แวะพักตามเกาะแก่งค้างคืนสอดแนมดูลาดเลาเมื่อเห็นกองเรือเมืองหริภุญไชยที่ตั้งเตรียมอยู่บ้านหนองคู ริมฝั่งเต็มไปด้วยเรือโกลน เรือกาบปल्ली มีแหลนหลาวบรรทุกในเรือพร้อมที่จะพุ่งรบ ไม่ช้าวกแหลมปึกเรียงรายอยู่ริมฝั่งเพื่อกันคนตะกายขึ้นฝั่ง

ตกกลางคืนกองสอดแนมส่งเรือเล็กมีพายเดี่ยว พายเรือเร็วขึ้นมาส่งข่าวแก่ขุนระมิงค์แม่ทัพเรือหลวงที่ตั้งรออยู่

เมื่อทราบข่าวรายละเอียดดีแล้ว ขุนระมิงค์สั่งให้นำมัดฟางมากองในแพทุกลำ ส่วนเรือเล็กใหญ่ให้ทหารเข้าประจำที่ แพแต่ละลำมีเพียงทหารสองคน ถือหัวท้ายพอประคองแพล่องน้ำได้สะดวก

ม้าเร็วจากขุนหลวงวิลังคะวิ่งรี่เข้ามาส่งข่าวให้กองเรือล่องตะลุยด้านน้ำปิงก่อน ขุนระมิงค์สั่งล่องแพเรือตามยุทธศาสตร์ให้แพล่องไปติดตามด้วยเรือกาบปल्लीใหญ่ที่บรรทุกทหาร เมื่อใกล้ถึงกองเรือเมืองหริภุญไชย บรรดากองสอดแนมทำทีกลัวหนีไปพึ่งทหารเมืองหริภุญไชยขออาสาช่วยรบด้วย ขุนทหารเมืองหริภุญไชยเชื่อสนิทว่าพวกเขาคือชาวเมืองมาหาปลาในแม่น้ำปิง จึงยินยอมให้เข้าร่วมในกองทัพ

กองเรือเร็วเมืองหริภุญไชยเข้าปะทะยิงธนู หน้าไม้เกาทัณฑ์เข้าโรมรันกันอย่างโกลาหล เมื่อได้จังหวะทหารเรือลี้ลับที่ปลอมตัวเข้ากองทัพเมืองหริภุญไชย ชักธงให้กองเรือขุนระมิงค์เฝ้าฟางในแพแต่ละลำปล่อยตามลำน้ำพุ่งเข้าหาเผือกองเรือเมืองหริภุญไชย บรรดาทหารแตกขานหนีขึ้นฝั่งบรรดาทหารลี้ลับได้จับยิงธนู ธนูไฟโรมรันฟันดู กันอลหม่าน เสียงอึกทักกึกก้องทั่วทุ่งริมฝั่งปิงด้านทิศตะวันตกเมือง

กองทัพเรือลี้ลับสามารถตีโอบทหารเมืองหริภุญไชยได้อย่างง่ายดาย

1990

ภายในพระราชวังหลวงเต็มไปด้วยคนและทหารกล้า
เสียงช้างม้าแสนร้องเหือตเนื่องกัน ทำให้พระนางเจ้าจำมะเดวี และ
พระราชโอรสทั้งสองพระองค์เตรียมรับศึกอยู่ในพระราชวัง ช้างศึกม้าศึก
ต่างผูกเครื่องดับประยุทธ์ อาวุธพร้อมสรรพ

ขุนหลวงวิลังคะเห็นแปลกดังนั้นจึงนึกในใจว่า ต่อไปนี้การรบคงไม่ได้ใช้อาวุธหอกดาบกันอีกต่อไป มันมีอาวุธสมัยใหม่ใช้ต่อสู้กันโดยมิต้องใช้ชั้นเชิงประชิดติดประดาบอาวุธกันตัวต่อตัวอีกแล้ว อย่างไรก็ตาม กองทัพลัวะ

เมื่อ
เสียดเยนเข้า

ឃុំទើប

เมื่อนำขึ้นผูก

ตำบลหลวงจักร
ใบดองบดลง

WS:

แหลวมุข

สกลโล มารวมกันนับร้อยนับพันลูก พระฤๅษีช่วยป็นปลุกเศกก่อนหินด้วยพระคาถา “โอมโกโนมหาโกโน พญาจันทรตัวนี้ผาเส็ด หนากว่าฟ้าเดือนห้า ยิ่งกว่าฟ้าเดือนหก จักรวนช้าง หมูช้างก็หนี หากจักรวนมีหมูมีก็พ่าย จักรวนควาย หมูควายก็งัวยคล้ายปีก ชนช้างชนเสือ ก็ร่าจับดับหาย พิษเนอจัวเนอ ..โอมสวาทะเท็ก” เสกแล้วให้เด็กหนุ่มพรางตัวในความมืดแอบพกพาไปทิ้งไว้ลงบวกรหรือหนองน้ำตามทุ่งนา กระจายรอบเมืองหริภุญไชย ท่ามกลางยามคืน ก่อนหินเมื่อได้ลงอยู่ในน้ำได้กลายเป็นวัวตัวใหญ่ตั้งวัวจริงวัวผา ความมืดยามค่ำคืนพุ่งเข้าหาควายธนูของปู่เจ้าสมิงพรเสื่อเย็น เสียงเขาควายธนูขวิดสู้กระทบกับเขาจักรวนในทุ่งยามดึก ดังดั่งไม้ทักหลักกูด (ไค่นพัง) ไต่บดืบ...ไต่บดืบ...ไต่กักกัก.....จนย่นรุ่งเมื่อแสงแดดเริ่มส่องฟ้าทั้งสองฝ่ายต่างหมดฤทธิ์เพราะแสงตะวันเผาร่าง มีเพียงจักรวนตัวหนึ่งตัวขาวใสสะอาด ตั้งโคสุภราช ชนสีขาวอมชมพู เรางอนาม กสิบเลบสีเหลืองน้ำผึ้ง หางสลายคูองอาจ ไต่วิ่งหนีแสงอาทิตย์ขึ้นสู่ป่าดอยยอดแหลมทางทิศหนวันออกเมืองหริภุญไชย แต่วิ่งพลัดตกลงห้วย เหตุด้วยความกระหายจึงรีบกินน้ำห้วยซึ่งไหลมาจากบ่อนภูเขา ด้วยฤทธิ์ของน้ำทิพย์จักรวนไม่สามารถกลับกลายเป็นก่อนหินดั้งเดิมได้ ทรงร่างเป็นจัวขาวสกลโลร้อง “คะมอ....คะมอ....คะมอ...” ตามป่าพะ ต่อมาเนิ่นนาน ผู้คนชานนามคอยนั้นชื่อคอยคะมอ ตามเสียงของวัวเผือกที่อาศัยอยู่ตามป่าผสมจัวตัวเมียในพงป่าดอยแห่งนี้ และเชื่อกันว่าวัวตัวนี้เป็นวัวพ่อเผ่าพันธุ์วัวขาวลำพูนต่อมา ด้วยอาณิสสที่พระฤๅษีเสกจัวจึงดงาม สง่า งามอาจถูกต้องตามลักษณะของเจ้าจำฝูงโคทั้งหลายและที่สุดลูกหลานวัวขาวเผือกคอยลำพูนได้เข้าพิธีแรกนาในปัจจุบัน

เสียงไก่ขันยามเช้านี้ ปลุกผู้คนตื่นด้วยความงงงวย อ่อนเพลียหวาดผวาศึกสงคราม ส่วนพระนางเจ้าจามเทวียังคงบรรทมในพระราชอาสน์ พญาสิงห์เผือกเห็นผิดสังเกต จึงให้หมอโหรมาดูแลและแก้ไขสถานการณ์

พระนางฟื้นคืนคิง จึงตรัสสั่งให้พระราชโอรสทั้งสองพระองค์มาเตรียมการรับศึกอีกครั้ง ด้วยเกรงว่าศึกครั้งนี้เป็นศึกยิ่งใหญ่รบกันด้วย

ไสยศาสตร์เวทย์มนตร์พระคาถา กอปรด้วยพลหาญทแกล้วทั้งหลายผู้คน
ในเมืองทริภุญไชยต่างหลั่งไหลล้อมตึ่นลูมาตั้งวันก่อนๆ พระนางจึงให้
ขุนโหร พระสงฆ์ พ่อหมอ พ่อครู ครุบาเจ้าตันบุญและหมอไสยศาสตร์ทั้งหลาย
มาแก้ไขมายามนตร์ครั้งนี้

กวีข้าคว่ำเมืองโคกกำเริว่า

“โอแลเหย เมืองเนอที่อัก มาเป็นบาปนัก ถูกลัวะคำเซ
เขาเอามนตร์พิช ศักดิ์สิทธิ์เฮ้าเห เมืองลุ่มพังเพ จักดับคำวตั้น
ทริภุญไชย จักสูญดับสิ้น เมื่อนี้คราวเนอ แนไขว้...”

ครั้นแสงตะวันเริ่มทอแสงอีกครั้ง คราวไฟหมุกกองทัพลัวะ ส่งสัญญาณ
ลอยล่องเป็นกลุ่มก้อน ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ให้ทหารลัวะทราบว่บัดนี้ถึงเวลา
ต้องโจมตีเอาเมืองทริภุญไชยให้แตกหัก กองทัพเรือมาจากทิศตะวันตกเมือง
เข้าร่วมกองทัพใหญ่ขุนหลวงวิลังคะ

กองทัพหน้า รวมพลเตรียมเข้าตีด้านตะวันออกเมืองตามแผนเดิม

ฝ่ายเมืองทริภุญไชยเมื่อล้าอาวรร์ต่าง ๆ หมดสิ้น พระฤๅษีทั้งหลาย
ได้นำข้าวตอกมาปลุกเสกหว่านเข้าโคนต้นมะขาม ฤๅษีพระคาถาทำให้
ใบมะขามกลายเป็นตัวแตนชนิดหนึ่งดุร้าย บินเข้าป่าทำรังแอบไว้ตามกิ่ง
ง่าไม้ในป่าเขา

ส่วนพระโหราจารย์ได้ให้เสนาอำมาตย์ไปสังเกตแม่ไก่ที่กำลังกกไข่ว่า
วันใดแม่ไก่กกไข่หันหน้าไปทิศใดทิศนั้นคือทิศ “หลาวเหล็ก” ซึ่งเป็นทิศผีใหญ่
ที่มีฤทธิ์ร้าย มันจะเปลี่ยนทิศที่อยู่ไปในแต่ละวันแม่ไก่กกไข่จะรู้และหันหน้า
ประจัญกับหลาวเหล็กป้องกันผีหลาวเหล็กมาเอาไข่และลูกน้อย หากผู้คน
กระทำพิธีใดหันหน้าไปประจันกับทิศหลาวเหล็กจะเกิดภัยพินาศ

เมื่อเสนาอำมาตย์มาแจ้งแก่พระโหราจารย์ว่าหลาวเหล็กอยู่ที่ทิศใด
ในแต่ละวันนั้นพระโหราจารย์จะหาฤกษ์อีกครั้งโดยจะเสี่ยงทิศหลาวเหล็กเป็น

หลักใหญ่ แล้วกราบทูลพระนางเจ้าจามเทวีให้ทรงดำเนินการตามกลยุทธ์วิธีโบราณ

พระนางได้เสด็จขึ้นเชิงเนินเพิงพักไม้ไผ่ที่ทหารเตรียมไว้ พญาลิงเผือกรีบเข้าอยู่เฝ้ากับพระนางเจ้าจามเทวีอย่างมีท่าพระวรกาย พระนางทรงทอดทัศนาไปยังกองทัพขุนหลวงวิลังคะ เห็นการเตรียมทัพใหญ่หลวงนัก ขุนหลวงวิลังคะ สั่งให้ทหารเตรียมม้าศึกตัวกล้าแคว้นเชิงรบ พร้อมอาวุธเสนาดาบแลอาวุธมีคมนานาชนิด สรรพอาวุธที่ลัวะสรรค์สร้างมาใช้ในการศึกในครั้งนี้

บัดนั้น ช้างเผือกปู้ก่างาเขียวถูกอัญเชิญออกมาทรงเครื่องช้างสงคราม แห่ยังช้างศึกผูกกับหลังช้างบรรดาจ้าว หอกดาบ ถูกนำมาเตรียมครบสรรพเสียงพลุด้านตะวันออกเมืองดงขึ้นสนั่น แสดงว่าข้าศึกกำลังบุกเข้าหาเมืองเป็นเหตุจำต้องรีบป้องกันเมือง

เจ้าชายมหันตยศทรงนั่งบนคอช้าง เจ้าชายอนันตยศ ทรงนั่งบนแห่ยังช้าง ควบคุมช้างนั่งด้านหลังสุดคอยประคับช้าง ฝ่ายจตุลึงคบาทรีบเข้าประจำที่เท้าช้างเพื่อป้องกันคนเข้ามาทำร้ายเท้าช้าง

เสียงอึงคะนิง ด้านทิศตะวันออกเมืองดงขึ้นผู้คนโกลาหล ลูกรูฟุ้งเข้ามายังตัวเมืองด้านนี้ เจ้าชายมหันตยศสั่งให้ทหารคุมแนวรบด้านวันออกให้เข้มแข็งอย่าให้ข้าศึกรุกเข้าถึงเชิงกำแพงเมืองได้ พร้อมกับสั่งให้เปิดประตูเมืองด้านทิศเหนือเพื่อออกโรมรันสู้กับขุนวิลังคะ

เมื่อนั้น ขุนหลวงวิลังคะเห็นประตูเมืองเปิดออก นึกกระหยิ่มใจกระโดดควมม้าโลดแล่นเข้าสู่ประตูเมือง ทันใด ช้างเผือกปู้ก่างาเขียวผลุนแล่นออกประตูเมือง โผล่พ้นกำแพงเมือง แล่นร้อง “อู๋มแปร์น....อู๋มแปร์น..” พร้อมกับสายงาไปมา แสงปลายงาส่องแว็บ ๆ วาบ ๆ แผ่นดินสะเทือนเลื่อนไหว ทำให้ม้าศึกขุนหลวงวิลังคะสะดุ้งหยุดชะงักยับยั้ง แบบยังตัวไม่ติดต้องหกคะเมนล้มลง ทำให้ขุนหลวงวิลังคะกระเด็นหลุดจากหลังม้า แต่ด้วยพละกำลังแกร่งกล้ารีบตั้งส่ายม้าไว้ได้แล้วขึ้นคร่อมควบอีกครั้ง ส่วนม้าเมื่อ

६५

วกกล่าวถึงเจ้าชายมหันตยศเมื่อเห็นข้าศึกล่าถอยจึงรีบไล่ช้างเข้าหา
ข้าศึก ไล่เรื่อยกระชิตทัพขุนหลวงวิลังคะมาถึงกลางทาง จึงให้พักพลและสร้าง
อนุสาวรีย์ช้างบู๊ก่างาเขียวไว้เพื่อป้องกันศัตรู หากเห็นอนุสาวรีย์ช้างเมื่อใด
พวกเราจะไม่กลัวรุกไล่เขตแดน ปัจจุบันอนุสาวรีย์ช้างอยู่ริมถนนสายเชียงใหม่
ลำพูนด้านทิศตะวันออก แดนต่อแดนเชียงใหม่ลำพูน ให้เป็นที่สักการะบูชา
ของผู้คนผ่านไปมาจนบัดนี้

เมื่อนั้น ฝ่ายขุนหลวงวิลังคะรู้ตัวว่าพ่ายแพ้แก่เมืองหริภุญไชย
พร้อมกับผิดหวังในความรักที่มีต่อพระนางเจ้าจามเทวีที่วาดฝันไว้ด้วยความ
ศรัทธาเป็นใหญ่หลวงนัก ถึงยามเย็น พระองค์ค่อยพยุງตัวปายป็น
ขึ้นป็นบนแท่นหินใหญ่ เป็นหน้าผาชะโงกเงื้อมออกมาจากหน้าภูเขาเทือก
พระบาทสี่รอย นั่งเฝ้ามองใช้มือป้องแสงส่องข้ามป่าไปยังเมืองหริภุญไชย

เมื่อนั้น ฝ่ายขุนหลวงวิลังค์รู้ตัวว่าพ่ายแพ้แก่เมืองหริภุญไชย พร้อมกับผิดหวังในความรักที่มีต่อพระนางเจ้าจามเทวีที่วาดฝันไว้ด้วยความโศกกลายเป็นใหญ่หลวงนัก ถึงยามเย็น พระองค์ค่อยพยุงตัวไปขึ้นป็นเนินบนแท่นหินใหญ่ เป็นหน้าผาชะโงกเงื้อมออกมาจากหน้าภูเขาทือกพระบาทสี่รอย นั่งเฝ้ามองใช้มือป้องแสงส่องข้ามป่าไปยังเมืองหริภุญไชย

เพื่อส่งสายใยใจรักไปถึงพระนางเจ้าจามเทวีทุกวัน ต่อมาป่าเชิงเขาดังกล่าว มีชื่อว่าป่าปोंแยง แปลเปลี่ยนภาษามาเป็นคำว่าป่าปोंแยง ปัจจุบันเรียกกันว่าหมู่บ้านปोंแยงในอำเภอแมริม

ลูถึงราว พุทธศักราช ๑๒๒๗ ขุนหลวงวิลังคะมีใจหมั่นหมัดด้วย อาลัยรักยิ่งนักจึงหอดหิวชুবมอม รู้คิดตนเองว่าจะต้องลาจากพระนางเจ้าจามเทวีไปอย่างปกกลับมาได้ในชาตินี้ จึงสั่งข้าราชการบริพารว่า “หากข้าหมดลมหายใจเมื่อใด สู่เจ้าทั้งหลาย จงเอาศพข้าใส่หีบฝังลงในศพดิแล้ว หื้อพากันแบกหามศพข้าไปวางบนหน้าผาที่ข้าเคยนั่งปोंแยงส่งดำไปยังหริภุญไชย จั้มเตอะ แม้ว่าจะป็นรักข้ามภพชาติศพข้าจักเฝ้าปोंแยงส่งใจไปหาคนที่ข้ารักบูชาคือพระนางเจ้าจามเทวีถึงหม้ายนั้นแล หากว่าข้าสิ้นไปแล้วขอสาปว่าหากแม่ญิงเมืองละพุนมาแต่งงานกับชนกกับชายเมืองระมิงค์ ขอจ้งมีอันแตกม้างอย่าได้อยู่คู่กันยืนยาวเลย” หลังจากนั้นราวสองวันขุนหลวงวิลังคะก็สิ้นพระชนม์สิริอายุราว เก้าสิบกว่าพรรษา

คำสาปของขุนหลวงวิลังคะเป็นที่ทราบกันดีในผู้คนล้านนาต่อ ๆ มาว่า หากสตรีชาวลาพูนหรือหริภุญไชยมาแต่งงานกับชาวเชียงใหม่มักจะแตกแยกอยู่กันไม่ยัด เท็จจริงอย่างไรยังอยู่ในความเชื่อมาจนปัจจุบัน

บัดนั้น ผู้คนเมืองลัวะระมิงค์ทั้งหลายต่างโคกเครัว ได้พากันแต่งดาพระศพขุนหลวงวิลังคะตามคำสั่ง จัดพิธีการแห่พระศพขึ้นไปยังยอดเขาดนตรีแห่พระศพเป็นที่เอิกเกริก แต่ด้วยดอยสูงพวกคนหามศพต้องเล็ดลอดเครือเขาหลวง ทำให้ภคคนตรีพลัดหลงทางพะเล็ดลื่นไถล มือปล้อยสว่า (ฉาบ) หลุดลงกลายเป็นหน้าผาเรียกกันว่า “ผาสว่า” มีรูปร่างเหมือนฉาบใบใหญ่วางไว้ในป่า ส่วนพวกเล่นตีระฆังหรือภาษาพื้นเมืองเรียกกันว่า “เต็ง” ก็พะเล็ดลื่นไถลเต็งหลุดมือกลายเป็นผารูปเต็งหรือระฆังอยู่ในป่าแห่งนั้น ปัจจุบันเรียกกันว่าผาสว่า (ฉาบ) ผาเต็ง (ระฆัง) เป็นคำพูดที่เรียกรูปร่างหน้าผาที่อยู่แถวเหนือดอยสุเทพสืบทอดกันต่อ ๆ มา

พวกที่ห้ามพระศฟได้พยายามขึ้นไปยังจุดสูงสุดของดอยแต่กระแสนลมแรงมาก พัดเอาแนวหรือที่ครอบศฟปลิวออกไป สถานที่แห่งนี้เรียกกันว่า "ก๊วแนวปลิว" อย่างไรก็ตามด้วยคำสั่งที่ศักดิ์สิทธิ์ของขุนหลวงวิลังคะ ทหารทั้งหลายต้องพยายามนำพระศฟขึ้นไปยังจุดหมายให้ได้ พอไปถึงยังไม่ทันวางพระศฟทหารมะเล็ดลั่นโกลอีกทำให้หล่องหรือโรงศฟคว่ำลงกลายเป็นหินผาใหญ่เรียกกันว่า "ผาคว่าหล่อง"

หากเราอยู่ในเมืองเชียงใหม่มองไปยังด้านทิศเหนือของดอยสุเทพ จะเห็นทิวเขามีสรูเป็นโรงศฟที่หัวดอยม่นคว่าหล่อง ยอดดอยนี้เป็นทางผ่านจากอำเภอแมริมไปยังอำเภอสะเมิง หากจะเข้าไปชมต้องขึ้นเขาไปยังหมู่บ้านชาวมังหนองหอยแล้ววกขึ้นยอดดอยขวามือจะเห็นแท่นหินขนาดใหญ่วางอยู่เมื่ออยู่บนแท่นหินคว่าหล่องมองผ่านเมืองเชียงใหม่นี้ปัจจุบันจะเห็นเมืองลำพูนไกลลิบ ๆ โดยเฉพาะเห็นดอยโง่มอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเมืองลำพูนอย่างชัดเจน ทางเราได้ใช้สถานที่แห่งนี้เป็นจุดตรวจฝนและใช้ข้อมูลส่วนหนึ่งพยากรณ์อากาศ

เป็นการจบสิ้นราชวงศ์ระมังคแห่งเผ่าลัวะ ถือได้ว่า ขุนหลวงวิลังคะเป็นราชันย์แห่งชาวลัวะองค์สุดท้าย อย่างไรก็ตามเมื่อสิ้นสุดพระราชชาวลัวะแล้ว พระนางเจ้าจามะเตวีได้จัดการบ้านเมืองให้อยู่กันอย่างสงบสุขพร้อมกับสู่ขอพระราชธิดาขุนหลวงวิลังคะมาเป็นพระสนมเอกของพระเจ้ามหันตยศและพระเจ้าอนันตยศสืบต่อมา และเมืองทั้งสองก็เป็นอิสระแก่กันเมืองระมังคไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของหริภุญไชยอีกต่อไป ให้มีการจารึกในพระสุพรรณบัฏ ณ วันขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๙ ปีมะจิด พุทธศักราช ๑๒๓๐

เมื่อนั้น พระนางเจ้าจามะเตวีได้ทรงอภิเษกพระเจ้ามหันตยศเป็นกษัตริย์ครองเมืองหริภุญไชย ในต้นเดือนแปด ปีมุน พุทธศักราช ๑๒๓๑ และได้เชิญพระภุชวาสูเทพ พระภุชพัทธขมูล พรานเชลางค์ พระสุพรหมภุชชีมาร่วมกันหาสถานที่สร้างเมืองใหม่ให้แก่พระเจ้าอนันตยศ

พระภุชชีและพรานร่วมกันพิจารณาและได้เนรมิตเมืองใหญ่ขึ้นแห่งหนึ่ง เอาชื่อพรานมาเป็นชื่อเมืองว่า "เชลางค์นคร" หลังจากนั้นจึงร่วมกันอภิเษก

พระเจ้าอนันตยศขึ้นครองเมืองในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ปี พุทธศักราช ๑๒๓๑

เมื่อนั้น พระนางเจ้าจัมมะเทวี ได้ตั้งค่ายพักศอกอยู่ที่สัวยาทรงเห็นดวงไฟใหญ่ลอยมาตกในค่ายของพระนางยามใกล้รุ่ง จึงให้ล่ำพันทองมาแจ้งเหตุว่าเหตุการณ์จะเป็นอย่างไร? นายล่ำพันทองจึงกราบทูลว่า นั่นคือแสงพระธาตุจากเมืองลัมภะกัปปะนครเสด็จลอยมาสู่พระองค์ พระนางทรงดีพระราชนิพัตย์ จึงให้ยกทัพไปยังเมืองลัมภะกัปปะนคร ขึ้นกราบสักการะพระธาตุ บรรดาชาวเมืองทราบข่าวจึงมากกราบทูลขอน้ำไว้ใช้บริโภคในชีวิตประจำวันเพราะต้องไปหาน้ำไกลมากลำบากในการใช้ชีวิต พระนางจึงอธิษฐานขอบ่อน้ำจากพระธาตุให้แก่ชาวบ้าน ตกเวลาเย็นน้ำทิพย์ก็พุ่งขึ้นจากบ่อใสเย็นกลิ่นหอมยิ่งนักทำให้ชาวบ้านมีน้ำบริโภคตลอดกาล ปัจจุบันบ่อน้ำนี้ยังอยู่ในวัดพระธาตุลำปางหลวง

เมื่อนั้น พระนางเจ้าจัมมะเทวีทรงเห็นว่าพระราชโอรสทั้งสองได้ครองราชย์ดีแล้ว ทรงคิดที่จะสละราชสมบัติ จึงพาข้าราชการบริวารส่วนหนึ่งไปปล่อยเคราะห์ที่ผาเงา ริมฝั่งแม่น้ำของ พระองค์ทรงช้างงูที่งาเขียว นำรวบวนโดยด่วนข้ามผ่านทางภูเขาสูงไกลโพ้น ตามรอยทางแห่งพ่อค้าจากเมืองพางคำเดิม คอยตุงที่มาค้าขายกับเมืองหริภุญไชย มุ่งไปยังหนองน้ำใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของคอยแฉะพักค้างแรมที่หนองใหญ่แห่งนี้ พระนางเห็นหนองน้ำกว้างและมีป่าแพะยาวทางทิศตะวันตกหนอง จึงเรียกหนองน้ำนี้ว่า "หนองกว้างแพะยาว" ต่อมาผู้คนเรียกเสียงเพี้ยนเป็น "หนองกว๊านพะยาว" หนองกว๊านดังกล่าวมีมวลหมู่ปลาผา ปลาคัง ปลาชะปะืออย่างมากมายหลายหมู่ มอญในหนองเห็นกลิ่นฟองน้ำตุ้มเพือกยวะเยือกโหวด้วยแรงฝูงปลา แหวกว่ายคลาคล่ำหากินในน้ำสุดสาขตาเล็งผ่อ

ส่วนหนึ่งของป่าแพะมีหมู่บ้านปลูกเป็นแถวเรียงรายตามภูเขา พระนางเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า บ้านภูคาม (กาม) ยาว หมายถึงบ้านปลูกตามความยาวแนวภูเขา ความญ้างปล่อยให้ช้างออกหากินตามร่องน้ำสายธาร ต่อมาสถานที่แห่งนี้เรียกกันว่า บ้านร่องช้าง ส่วนแนวเขาด้านเหนือขึ้นไปเป็นแดนถิ่นลัวะคอยตุง แม่แหวถึงฝั่งแม่น้ำกก

รุ่งเช้าพระนางพาขบวนเสด็จต่อไปยังถ้ำผาเงาริมฝั่งแม่น้ำของ (โขง) พักแรมที่นั่นพร้อมได้ประกอบพิธีลอยเคราะห์หลวงสะดวงเก้าห้องลงน้ำแม่ของ จารึกประวัติพระนางไว้ในที่แห่งนั้น ปัจจุบันหากไปวัดพระธาตุผาเงาอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายของจะเห็นพระราชประวัติของพระนางเจ้าจามเทวีจารึกอยู่ให้ผู้คนได้ศึกษา ส่วนพิธีการลอยเคราะห์หลวงสะดวง (กระเทยกากกล้วย) เก้าห้องมีผู้คนสืบพิธีนี้มาจนปัจจุบัน

หลังจากกลับมาจากลอยเคราะห์หลวงสะดวงเก้าห้องที่ริมฝั่งของ ถึงเมืองหริภุญไชยแล้ว พระองค์ทรงสละเพศมราวาสลงของพระองค์ด้วยอาภรณ์สีขาวบำเพ็ญเพียรทรงศีลในวัดจามเทวี เมื่อวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ เหนือ ปีสีหรือมะโรง พุทธศักราชได้ ๑๒๓๖ ตัว ทรงตั้งพระราชหฤทัยในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

จนล่วงสู่ปีพุทธศักราช ๑๒๔๔ พระนางได้มีพระชนมายุถึง ๔๔ พรรษา ขณะที่ทรงวิปัสสนากรรมฐานอยู่พระนางก็สวรรคตเมื่อวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ชาวเมืองตกใจเป็นอย่างมาก ทุกคนเศร้าโศกเสียใจส่งข่าวไปยังเมืองเล็กเมืองน้อยใหญ่รวมทั้งเมืองระเมิงคันคร ร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดงานพระศพมีการสวดพระอภิธรรมตลอดหนึ่งเดือน จึงมีการถวายพระเพลิงแล้วเก็บพระอัฐิธาตุ อดัญเชิญมาทางทิศตะวันตกพระนคร ทำการก่อพระเจดีย์มียอดหุ้มด้วยแผ่นทองคำเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุพร้อมกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มีคุณค่า และเรียกขานนามพระเจดีย์ว่า "สุวรรณังคิกุญเจดีย์"

เมื่อนั้น พระเจ้ามหันตยศและพระเจ้าอนันตยศต่างครองเมืองแห่งตนสืบมาเป็นต้นราชวงศ์จามเทวีวงศ์ ผู้คนชาวเมืองอยู่กันอย่างมีความสุขต่อมามีการติดต่อค้าขายกันทั้งทางบกและทางน้ำ โดยอาศัยแม่น้ำปิงล่องเรือแพติดต่อกับเมืองต่างๆ โดยเฉพาะเมืองหริภุญไชยเจริญรุ่งเรืองผู้คนขนานนามว่า"แคว้นหริภุญไชย"เป็นที่เลื่องลือนามแก่เมืองและแคว้นแคว้นทั้งเมืองลัวะ เมืองมอญ เมืองคนูรี เมืองทางใต้จนถึงเมืองอโยธยาทั่วไปในสมัยนั้น

ครานั้นปี พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอาทิตย์ยราช เชื้อสายพระนางเจ้าจามเทวีครองเมืองหริภุญไชย เกิดอัศจรรย์ คราใดที่พระเจ้าอาทิตย์ยราชเข้าห้อง

พระบึงคนหนัก (ถ้าย) จะมีกาดำบินมาถ่ายมูลรดพระเศียรอยู่ทุกครั้ง ครา
จึงทรงสงสัยว่าคงมีเหตุเภทภัยที่ไม่ดีอะไรสักอย่าง จึงให้บริพารนำเด็กเกิดใหม่
ไปไว้ใกล้กรุงกาเพื่อให้เด็กเติบโตขึ้นพร้อมกับเรียนรู้ภาษากา เมื่อเด็กนั้น
เจริญขึ้นถึง ๗ ปี ๗ เดือน จึงให้เด็กเป็นล่ามถามอีกว่าทำไมจึงถ่ายรด
พระเศียร? อีกาดำบอกว่า.. “ต้องไปถามพญากาเผือกจึงจะรู้ความจริง..”
พระเจ้าอาทิตยราชจึงให้ปล่อยกาไปเชิญพญากาเผือกมา อีกาดำใช้เวลา
๗-๘ วัน บินไปถึงยังป่าหิมพานต์ กล่าวแจ้งพญากาเผือกมายังเมือง
หริภุญไชย เมื่อมาถึง พระเจ้าอาทิตยราชได้จัดเลี้ยงด้วยข้าวปลาอาหารมั่งจะ
มังสาจนอึ้งหน้าสำราญ แล้วจึงตรัสถามเหตุแห่งการถ่ายมูลรดพระเศียรของ
พระองค์ พญากาเผือกจึงเล่าเรื่องราวแต่เดิมให้พระองค์ได้สดับ จึงทรงทราบว่
ที่ถ่ายของพระองค์นั้นเป็นสถานที่ฝังพระเกษราตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
การถ่ายลงที่นั่นเป็นการไม่เคารพอย่างยิ่ง กาดำจึงเตือนให้รู้ เมื่อทรงทราบ
ดังนั้นพระองค์จึงตรัสให้รื้อห้องพระบึงคนหนักออกทั้งหมด แล้ววางสระอา
ดีแล้วจึงนำทรายทอง พร้อมดอกไม้หอมรสขานใจพรมด้วยสุคันธธรรต ตรัสให้
บริวารขุดลงไปใต้พื้นดิน พบผอบทองคำศิลปะชาวเม็งคนุบริบรจุพระเกษราตุ
ดังคำบอกของพญากาเผือกจริง พระองค์ทรงให้สถาปนาพระอารามขึ้น
ก่อพระเจดีย์ศิลปะทวารวดี เป็นรูปสี่เหลี่ยม ทรงให้มีงานปอยหลวง (ฉลอง)
พระธาตุและขนานนามว่า วัดพระบรมธาตุหริภุญไชย เป็นที่สักการะบูชาแห่ง
ชาวพุทธทั่วไป

เชื้อสายเจ้าละว้ารวมแคว้นสร้างอาณาจักร

ช่วงเวลาที่ เมืองหริภุญไชยก้านกุ่มรุ่งเรืองสืบมาราวหกร้อยกว่าปี
ทางด้านทิศเหนือที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ลุ่มแม่น้ำสาย ตลอดจนฝั่งแม่น้ำโขงและ
ขุนเขาตอยตุงมีชนเผ่าละว้าอีกหลายตระกูลที่กำลังพัฒนาบ้านเมืองเช่นกัน

ในตำนานตำนานมหาราชแห่งละว้าพบว่า ปู่เจ้าลาวจากได้เสด็จลงจาก
ตอยตุงมาสร้างเมืองเงินยางราว พ.ศ. ๑๗๑๒ ต่อมาผู้เป็นราชโอรสคือ

พระเจ้าลาวเมง อายุได้ ๒๑ พรรษา ได้ครองเมืองเงินยางและได้สมรสกับ พระนางอ๋มมิ่งเมือง เมื่ออภิเษกสมรสแล้วได้เปลี่ยนพระนามว่า "เทพคำซ้าย" ราชธิดาเจ้าเมืองสิบสองป็นนา

เมื่อครองคู่มานานถึงวันอาทิตย์แรมเก้าค่ำเดือนยัยปีกุนเอกศก จุลศักราช ๖๐๑ เวลาบ่ายรุ่ง พ.ศ. ๑๙๘๒ พระนางเทพคำซ้ายได้ประสูติราชกุมาร มีรูปลักษณะสง่างาม จึงได้ให้หม่อโหมมาทำนายและตั้งพระนามว่า "เมงราย" โดยนำพระนามของพระเจ้าลาวเมง" ว่า "เมง" พระนามผู้เป็นพระอัยยิกาทำว "รุ่ง" เอาตัว "ร" มา และพระนามพระราชมารดาว่า "เทพคำซ้ายหรือคำซ้าย" เอาคำว่า "ยาย" มารวมกันเป็นนามว่า "เมงราย"

เมื่อเจริญวัยพระองค์ได้สืบราชสมบัติครองเมืองทิวญนครเงินยางศรี ข้างแสน สืบต่อจากพญาลาวเมง เมื่อ พ.ศ. ๑๔๐๒ เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๕ แห่งราชวงศ์ลาวจ่งกราชพร้อมกับมีข้าวทัพมองโกลบุกครอบครองจีน ถึง พ.ศ. ๑๔๐๕

พระองค์ได้ทรงรวบรวมเมืองน้อยใหญ่ไว้มากมาย มีวันหนึ่งข้างของ พญามังรายชื่อ "มังคละ" ที่ปล่อยหากินไม่กลับมาแหล่งพัก พระองค์และ ข้าราชการบริวารได้พากันออกตามหา ไปพบสถานที่มีเจดีย์เก่าเป็นเนินสวยงาม พระองค์จึงให้สร้างเมืองใหม่ขึ้น โดยให้เนินดอยนั้นเป็นสะดือใจกลางเมือง เสร็จในปีเต่าเล็ด จุลศักราช ๖๒๔ พ.ศ. ๑๔๐๕ จึงขนานนามเมือง "เชียงราย" เอาความหมายว่า "เชียง" คือเมือง "ราย" คือพระนามของพระองค์ รวมความ ว่า เชียงรายคือเมืองของพระเจ้าเมงราย

เมื่อนั้น ถึงยามใกล้รุ่งยามใกล้ขึ้นชะช้า พญาเมงรายได้เสด็จไปตั้ง ไก่อ่ป่า ได้พบกับนายพรานป่าหนุ่มชาวลัวะผู้หนึ่งพญาเมงรายจึงตรัสถามเขาว่า "สุเจ้ามีนามว่าสิ่งใดจา.."

"ไพร่สาเจ้า ข้าแคว้นชื่อว่า อ้ายฟ้ามัน ลูกแคว้นมางทุม มาตั้งไก่อ่ป่า เขาว่าหากินเจ้า..."

พญาเมงรายจึงว่า "เออไก่อ่ตั้งมีงมานานักแท้แท้ มันทะมีมานานสิ่งใดจา"

ฝ่ายอ้ายฟ้าจึงไหว้สาแล้วเล่าถึงลักษณะไก่ที่ตั้งที่ตมิมหานาโชคลาภ ว่า "ไก่ตั้งของข้าเด้านี้มีลักษณะหงอนดกโศลกนับถ้วนที่ดี เริ่มนับซึ่งหงอนว่า ไก่ตั้ง-ไก่ต่อ-จางหล่อ-เสือบ..หมายความว่า หากนับซึ่งหงอนดกที่ไก่ตั้งก่อ เป็นลักษณะดีนำไปตั้งเพื่อใดจักได้ไก่หรือฟานป่า หรือหมู สัตว์ใหญ่ หากว่า นับโศลกไปตกไก่ต่อ นี้ก็อ่อนลงหน่อยหนึ่งคือโศลกจะน้อยกว่าไก่ตั้ง อาจได้เพียงไก่ ๑ สัตว์ป่าตัวน้อย แต่หากนับไปตกซึ่งจางหล่อมักจะมี อนุเคราะห์จากจางเมื่อได้ยินเสียงไก่ตั้งขันหมูจางจักพุ่งเข้ามาหาไก่แล้วไล่ไก่หนีจัก เสียหายแน่แท้ ส่วนว่านับซึ่งหงอนดกโศลกว่าเสือบ นี้ก็อ่อนลงเมื่อ ไก่ตั้งขันเสียได้ยินเสียงจักเข้ามาหาไก่ไล่กินไก่เสียหาย ไก่ของข้าเด้านี้เป็นโศลก ไก่ตั้งจึงมานาแน่แท้ไหว้สาเจ้า"

ทั้งสองได้คุ้นเคยสนิทสนมกันอย่างรวดเร็ว ฝ่ายพญาเมงรายได้ พิศุทธิ์ลักษณะอ้ายฟ้ามานั้ พร้อมกับชื่อที่ว่าฟ้ามานั้ หมายถึงคน ๆ นี้เกิดมา เมื่อยามแสงฟ้ารุ่งอรุณแสงเงินแสงทอง แสงฟ้ามีสีแดงอมแสด หรือคนเมือง ว่า สี่ฟ้ามานั้คล้ายผิวหนังฟกขำมีหื้อเลือดมีทั้งแดงแสดคล้ำปะปนกัน แต่หาก มีสีม่วงอมแสดเรียกกันว่าฟ้ามู๋

เมื่อนั้น พญาเมงรายได้พิศุทธิ์ถนัดดีแล้วจึงแน่ใจว่าคนที่เกิดยาม สี่ฟ้ามานั้แสดงว่าย่อมมีไหวพริบดีเพราะขณะที่คลอดออกจากท้องแม่ย่อม ได้รับแสงอาทิตย์แรกและกำลังพุ่งพวยขึ้นสู่ฟ้า พญาเมงรายจึงชวนให้อ้ายฟ้า มานั้เข้ามารับใช้เป็นอำมาตย์ในราชวัง หากเสด็จประพาสป่าเมื่อใด อ้ายฟ้า มานั้ก็จักเป็นผู้ติดตามอย่างใกล้ชิด

ต่อมาราว พ.ศ. ๑๔๑๓ พญาเมงรายได้คิดรวบรวมเอาเชียงตุง ของชาวลัวะมาไว้ในอาณาจักรโยนกด้วย แต่กองทัพไม่สามารถตีเอาเมือง เชียงตุงลัวะได้ จึงแต่งตั้งให้มังคุด มางเคียนชาวลัวะจากดอยตุงเชียงรายเป็น ใต้ศึกหลอกพญาลัวะในเมืองเชียงตุงเมื่อสบโอกาสใต้ศึกทั้งสองส่งข่าวทางลับ ให้พญาเมงรายเข้าตีเอาเมืองเชียงตุงไว้ในพระราชอำนาจ

ต่อมา พ.ศ. ๑๔๑๖ ได้เสด็จมาสร้างเมืองฝางเป็นเมืองหน้าด่าน

มีความสะดวกติดต่อค้าขายทั้งเมืองเหนือขึ้นไปเช่นเชียงตุง เมืองไต ถึงเมืองสิบสองปันนา ส่วนทางใต้มีเมืองหริภุญไชยที่ติดต่อค้าขายสินค้าจากเช่นเกลือปลาทะเลทำให้พ่อค้าได้พบปะค้าขายกลายเป็นตลาดชุมทางกันอย่างหนาแน่นมากยิ่งขึ้น

พญาเมงรายได้ทรงทราบเรื่องราวพ่อค้าจากเมืองหริภุญไชยว่าเมืองหริภุญไชยเจริญรุ่งเรืองมีการค้าขายทางน้ำโดยอาศัยน้ำแม่ปิงขึ้นล่องจนถึงเมืองลุ่มน้ำเจ้าพระยา

พระองค์จึงวางแผนรวบรวมเอาเมืองหริภุญไชย โดยเขียนตีอ้ายฟ้าม่าน พร้อมกับยึดครอบครองทรัพย์สินเงินคำจ้อยอย่าง

ส่วนอ้ายฟ้าม่าน ระหกระเหินหนีจากเมืองฝางเข้าเมืองหริภุญไชยเป็นสายลับแต่งเป็นชาวเงี้ยว ขอเฝ้าพระยาธิบยาเจ้าเมืองหริภุญไชยในปีกาบเล็ด

“ให้สาเจ้าฟ้า ผู้ข้าอ้ายฟ้าม่านแห่งเมืองเชียงราย ลูกขุนแห่งพญาเมงราย ได้กระทำดีจ้อยอย่างแต่เจ้าเมืองบได้หันบุญคุณที่ผู้ข้าจะทำ เถิงเมื่อยังมีคนอื่นเบ้าหว่าผู้ข้าเป็นชาวเงี้ยวบใช้ชาวลวะบควรจักดีเลี้ยงหื้อได้เป็นข้าอมายุใหญ่ จักเป็นศัตรูในภายหน้า จนพระเจ้าเมงรายไซดเกียดเขียนตีกะทำผู้ข้า จึงหนีมาขอเบ้งบุญท่านเจ้า หากได้ถวายชีวิตแล้ว ผู้ข้าจักพาเจ้าฟ้าไปตีเอาเมืองเชียงรายมาเป็นข้าบาท”

ฝ่ายพระยาธิบยาเห็นบาดแผลที่หลังอ้ายฟ้าหลงเชื่อว่าเป็นชาวเงี้ยวจริงจึงรับเอาอ้ายฟ้าม่านไว้เป็นราชอำมาตย์ผู้ใหญ่

อ้ายฟ้าม่านได้กระทำดีจนเมืองหริภุญไชยเจริญรุ่งเรืองเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระยาธิบยา เมื่อสบโอกาสอ้ายฟ้าม่านได้ขอกำลังชาวเมืองมาชุดเหมืองส่งน้ำเลี้ยงนาไร่

ตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ “อ้ายฟ้าใช้อุบายให้พระยาธิบยาว่าข้าเจ้า หื้อเลี้ยงเมืองเจ้าเหนือหัว ขุนแห่งขุนพันไร่พันนา ข้าวกลับตีว่าอันข้าหันพันนาทวน ปุคาลุ่มเหมืองฝ่ายข้าตายแถมมากนัก ดังจักขุดร่องน้ำอันหนึ่ง เหนือฟากแม่ปิงกล้ำวันออก หื้อเป็นแม่น้ำแคว ออกมาพันนาเชียงเรือ

มาต่อน้ำแม่กวง หื้อชาวบ้านชาวเมืองแบ่งเหมืองฝาย เอาน้ำเข้านาพระยาว่า
สันใดดี บ่กว่าขุนฟ้าและว่าอื่น

พญาธิบาอนุญาตให้อ้ายฟ้าตามคำขอ อ้ายฟ้ามันได้เกณฑ์ชาวเมือง
หริภุญไชย จัดทำหลักฝายให้ผิดจากธรรมดาทั่วไปที่ต้องเลียมด้านโคนไม้ไผ่
หรือหลักฝายให้แหลม แต่อ้ายฟ้ากลับให้ผู้คนเลียมด้านปลายของไม้หลักฝาย
ซึ่งทำให้อ่อนกว่าด้านโคนไม้เมื่อเวลาปักหลักติดด้วยร่อนหน้าแหวน (ตะลุมพุก)
หลักไม้จะอ่อนยวบ ๆ แต่ครั้งที่ถูกตี ทำให้เสียเวลาเสียแรงคนทำงาน
เป็นอย่างยิ่ง ประกอบกับสถานที่ตีฝายนั้นเป็นวังน้ำลึกมาก หลักฝายต้องยาว
ถึงสองสามวา ยิ่งยาวยิ่งทำให้ไม้หลักฝายอ่อน ทำให้การสร้างฝายกันแม่น้ำ
ปิงแม้จะเป็นหน้าแล้วผู้คนอดโหยโหยแรงยิ่งนัก อ้ายฟ้าได้ผลัดเปลี่ยนเกณฑ์
พวกเรียกคือคนทำงานให้มากยิ่งขึ้นจนกันฝายเสร็จเพื่อเตรียมขุดเหมือง
ผันน้ำเข้าไปเลี้ยงทุ่งนาตั้งตำนานว่า

"กาลยามนั้น คนก้อขึ้นมือเกณฑ์เป็นหมู่แห่งพระยาธิบาและมือไหน
แปดหมื่นคนขุดมาเป็นพ่อเวียงงาน ขุดพินาห้าหมื่นคนขุดมือ ผู้คนต่างได้ถั่ง
หลังกันมาขุดลำเหมือง เมื่อถึงฤดูร้อนขุดดินออกเป็นแสงประกายไฟ อ้ายฟ้า
ปล่อยชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายมาขุดหื้อเป็นเหมือง ไปต่อเอาแม่น้ำปิง
ฝั่งปากตะวันออก ตรงกันข้ามกับสบแม่สาได้เหมืองยาว ๑๗,๐๐๐ วา หรือ
๓๔ กิโลเมตร คนที่มาขุดเหมืองนั้นร่อนนักหนา ลำบากพากันอดคราง
เฝ้าอ้ายฟ้าว่า บ่เป็นแต่กูนา พระยาเจ้าหากหื้อขุดด้วยสุธยาคราง อ้ายฟ้า
บ่ยอมจำบังคับ ขุดเหมืองต่อเท่าเสี่ยงฤดูร้อน คนชาวบ้านทั้งหลายครวญคราง
ว่า ขุดเหมืองปางนี้แข็งนักและว่าอื่น ลวดเลยได้ชื่อว่าเหมืองแข็ง หรือบางคน
เห็นว่าที่สร้างฝายนั้นเป็นวังน้ำปิงจึงเรียกกันว่า "วังลาวหรือวังลัวะ" (ลัวะ
หมายถึงอ้ายฟ้ามัน) ภายหลังเจ้าก็อนามาแผเปลี่ยนชื่อว่า "เหมืองแก้ว"
(ปัจจุบันซากเหมืองแข็งหรือวังลาวอยู่ที่ทิศตะวันออกแม่น้ำปิง ในบ้านป่าไผ่
ต.เหมืองแก้ว อ.แมริม จ.เชียงใหม่ อยู่ฝั่งตรงข้ามสบแม่สา กับแม่น้ำปิงซึ่งอยู่
ทิศตะวันตกฝั่งปิง ในหมู่บ้านสบสา ต.ดอนแก้ว อ.แมริม จ.เชียงใหม่)

ถึงเมื่อเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ ชาวออกวางสร้างต้นแป้งก่อเติม
กล้างไต้ อ้ายฟ้าสั่งให้ผู้คนไปตัดเอาไม้ต้นใหญ่ที่ตอยขึ้นมาฟ้า ทิศตะวันตก
เฉียงเหนือของคอยไ้มถ้ำมหาสมบัติแล้วใช้ข้างสองเชือกลากหัวท้ายท่อนไม้
คู่กันมา ท่อนไม้ขวางลำถูกข้างลากสองหัวผ่าแดนไต้ंना ทับข้าวกล้าในพันนา
เฉียงเรือเสียหายมากนัก ชาวบ้านชาวเมือง เดือดร้อน อ้ายฟ้าก็บอกว่า
เป็นคำสั่งจึงพญาธิบาเจ้าเมืองละพุน ชาวเมืองจึงเคียดแค้นเจ้าธิบา

(ปัจจุบันคอยบ่อค่าน้ำทิพย์หรือคอยขึ้นมาฟ้าและหนองขึ้นมาฟ้า
อยู่ตำบลลออินใต้ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่)

เมื่อถึงเวลาเหตุการณ์สูงมผ่านมาเป็นเวลาถึง ๗ ปี อ้ายฟ้าใส่ร้าย
ว่าพระยาธิบาเป็นเหตุให้ชาวเมืองเดือดร้อนสุดท้ายส่งสารลับถึงพระเจ้า
เมงรายบุกเข้าตีเอาเมืองหริภุญไชย

เมื่อนั้นพญาเมงรายทรงตีพระทัย จึงให้หมอโหรนำไก่มาเสี่ยงทาย
ดูว่าหากออกศึกเอาบ้านเองครั้งนี้จะสำเร็จหรือไม่ หมอโหรจึงเขียนแผ่นผ้า
เป็นตารางตามตำรา แล้วนำไก่แก้วสีขาวมาใส่กรงเล็ก ๆ สายเวียนรอบเหนือ
ผืนผ้าสูงขึ้นไปราวสองคืบ เพื่อให้ไก่ได้เห็นตารางเสี่ยงทายจนทั่ว วางกรงไ้
ลงแล้วเปิดประตูกรงออกปล่อยไ้แก้วเดินออกจากกรงมาจิกตารางที่เขียน
ไว้บนผ้า ไ้เดินไปมาแล้วจิกลงบนตารางชื่อยามว่าไชยะติถี หมายถึงจะได้
ชัยชนะ เมื่อได้ทำพิธีส่วยไ้ดีแล้ว พญาเมงรายจึงแสรงป่าวประกาศว่าข้า
จักไปตามจับเอาอ้ายฟ้ามานคืนมา หากมันบ่คืนข้าจักเข้าตีเอาเมืองหือไ้
แล้วสั่งเตรียมรพลหนุนเนื่องกันมา ถึงด้านเหนือเมืองหริภุญไชย จึงตั้งทัพ
ตั้งดวงพระจันทร์หรือจันทพยุหะรออยู่ แล้วให้ขุนทหารนำสารไปแจ้งแก่
พญาธิบาวา

ข้าพญาเมงรายชาติลัจะลว่าผู้เป็นใหญ่แก่ทั่วพญาทั้งหลาย ได้มา
ขอเอาอ้ายฟ้ามานคนเงี้ยวคืนเมื่อเมืองฝาง ด้วยว่ามันมีโทษนักอยู่ อีกประการ
หนึ่งขุนวิลังคะบรรพบุรุษข้าพ่ายแพ้แก่บรรพบุรุษท่านคือเจ้านางจามะเดวีเมื่อ
หลายร้อยปีก่อนนั้น ลัจะทั้งหลายอับอายขายหน้า หากเจ้าพญาบ่ส่งอ้าย

พ้าม้านมาหื้อข้าว บัดนี้ ก้อจักดีเอาเมืองหื้อแตกหัก ขออย่าได้ขัด"

หลังจากที่ส่งคนนำข่าวสารไปแล้ว พญาเมงรายได้ให้ทหารปลุกเร้าพลรบโดยการให้น้ำกลองใจและร้องโหยังมาแทนแทนในกองทัพ

ฝ่ายอ้ายพ้าม้านทราบข่าวศึกจึงแต่งเข้าเฝ้าพญาธิบดี ขออาสาเข้าต่อรบ ด้วยให้เหตุผลว่า

"ข้าขออาสาเพื่อแก้แค้นหื้อดูข้าที่พญาเมงราย ได้เขียนทำร้ายเมื่อเจ็ดปีก่อน ขอพญาธิบดีจงอยู่จำเริญในเมืองก่อนเถอะ ข้าขอรับพลสักห้าร้อยลองสอบกำลังหมู่ข้า"

พญาธิบดีให้ทหารแก้แค้นพ้าม้านกำลังออกมาแต่งสู้รบ แล้วหนีกลับเข้าเมืองแต่งกราบทูลว่า ทหารพญาเมงรายมากมายนักเห็นว่าพญาธิบดีเป็นอันตราย ขอให้พญาธิบดีหนีออกไปก่อนอ้ายพ้าม้านเมืองไว้เป็นสามารถ

บัดนั้น อ้ายพ้าม้านเวลาพลบค่ำจึงพาพญาธิบดีหนีออกมาทางประตูด้านวันตกเมือง ริมเดินทางไปอาศัยอยู่กับพญาเบิกราชโอรสเมืองเสลางค์ ส่วนอ้ายพ้าม้านแต่งหนีมาป้องกันเมืองหริภุญชัย แต่กลับยกทัพไปรบทัพพญาเมงราย เข้าเมืองได้ในบิวันรุ่งได้ ศกราชได้ ๖๕๓ ตัวใน พ.ศ.๑๔๓๕ ออก ๔ คำยามกองงาย

เมื่อเข้าเมืองนั้นรอรเวลาพลบค่ำ อ้ายพ้าม้านได้สั่งหื้อผู้คนชาวเมืองเผาฟางข้าว ตอไม้ในเมืงตั้งเมืองถูกเผา ควันไฟไหม้ฟุ้งพวยสูงยิ่งนัก ผู้คนที่อยู่ทางใต้เมืองหริภุญไชยพากันแตกตื่นบางคนหนีเข้าไปยังเมืองเสลางค์รีบไปแจ้งข่าวพญาธิบดีและพญาเบิก

รุ่งเช้าทั้งสองพระองค์พร้อมทหารส่วนหนึ่งพากันขี่ม้าฝ่าเท้าตริบออกมาอยู่บนดอยแห่งหนึ่งทางใต้เมืองหริภุญชัยเล็งตามายังเมืองหริภุญชัย เห็นควันไฟไหม้กลางเมือง จึงนึกว่าไฟเผาเมืองจริง พญาธิบดีถึงกับร้องไห้ ณ ดอยแห่งนั้นผู้คนเรียกกันว่า "ดอยบาให้" ตราบจนทุกวันนี้ ทุกอย่างกระจำมาว่า ที่จริงอ้ายพ้าม้านเป็นสายลับที่มาทำลายเมืองหริภุญไชย พญาธิบดี

จึงโผล่ปากออกมาเป็นคำพังเพยว่า “งู เจี้ยว เจี้ยว ขอ สีส้อยน้ำย่ำไว้ใจ” ด้วยเหตุว่างูสัตว์มีพิษอาชบกัดพันพิษเมื่อได้ทุกเวลา ส่วนคนเจี้ยวอย่าไว้ใจ มักขี้จู้จี้ล่ายหลอกลวงเหมือนดั่งอ้ายฟ้าม่าน เจี้ยวคือสัตว์ที่มีเขี้ยวแหลมคม ดั่งเสือหมิวอาชบกัดกัดทำอันตราย ขอคือเครื่องมือของมีคมหากไม่ระวังอาจ หลั่งบาดเจ็บ”

จากคำกล่าวของพญาธิบดีกล่าวผู้คนลันนาได้ยึดเอามาเป็น คำบ่เก๋หรือคำพังเพยที่สอนลูกหลานจนปัจจุบัน

พญาธิบดีและพญาเบิกพร้อมทหารพากันรูดุไฟไหม้จนพลบค่ำ จึง ลอบที่ม้าลงมาสอดแนมดูใกล้ ๆ เมือง แต่ไม่พ้นสายตาของกองระวังเมืองของ พญาเมงรายซึ่งเป็นขุนหาญที่เก่งฉกาจหนึ่งเหนียวขำคอง เมื่อรอสั่งเกตเห็น ว่า กลุ่มคนนั้นเป็นทหารเมืองเซลาองค์ที่มาสอดแนมเป็นแน่ กองระวังเมือง จึงเข้ารุกไล่เกิดรบเป็นสงครามย่อย ๆ ในป่าจนเวลาพลบค่ำ แม้จะสู้อย่างไร ฝ่ายเมืองเซลาองค์ก็ไม่สามารถจะเข้าใกล้เมืองได้ กองระวังเมืองได้ทีจึงรุกไล่ จะจับเอาเจ้าธิบดีควมม้าหนีเข้าป่าใหญ่ เห็นจวนตัวจึงกระโดดออกจากหลังม้า เกี้ยวคางง่าไม้เข้าแอบอยู่ในกอไม้ใบใหญ่หนาที่เกาะบนง่าแตกกอหนาอยู่ รอนจวนค่ำมืดพญาธิบดีจึงถอนเอาไปไม้ที่มีใบใหญ่คล้ายใบตองกล้วยแต่ปลายใบ มีแตกแผ่เป็นหยัก ๆ คลุมห่อศีรษะมุ่งหน้ารีบเดินเข้าเมืองเซลาองค์ เมื่อผู้คน ทราบจึงพากันออกมาจับและเอาไปไม้ทั้งทั้งไป ต่อมาไปไม้ดังกล่าวเรียกกัน ว่า “ตองห่อเจ้าธิบดี” ต่อมาผู้คนเรียกชื่อเสียงเพี้ยนเป็น “ตองห่อข้าวย่ำบา” ซึ่งเป็นกอไม้คล้ายกล้วยไม้ที่ติดตามต้นไม้แต่มีเหง้าใหญ่ใบหนากว้างปัจจุบัน ผู้คนนิยมนำมาแขวนเป็นไม้ประดับ

เมื่อได้ครองเมืองหริภุญไชยเป็นเวลาสามปี พญาเมงราย ทรงพิจารณาเห็นว่าเมืองนี้เป็นเมืองชาวเม็งมอญ เป็นศูนย์กลาง พระพุทธศาสนาไม่เหมาะที่จะทำการค้าขาย จึงแต่งตั้งให้อ้ายฟ้าม่าน ครองเมืองเป็นรางวัล ส่วนพระองค์ทรงขึ้นมาสรางเมืองใหม่ที่ใกล้ทำน้ำ เพื่อสะดวกในการค้าขายติดต่อกับเมืองที่ติดทะเลโดยเฉพาะเมืองอโยธยา

หรืออยุธยาเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองकुคคาม (ออกเสียงกุมคาม) เวลาต่อมา พระองค์ปลอมพระองค์เป็นสามัญชนออกเที่ยวตลาดเพื่อดูว่าชาวบ้านมีสุขทุกข์อย่างไร ทำให้พระองค์ทราบที่ชาวเมืองมีความสุขเป็นอย่างดีแท้

อย่างไรก็ตาม เมื่อเสด็จประพาสป่าอยู่เื่องนิตยิได้ทรงพบเห็นชัยภูมิที่จะสร้างเมืองอีกแห่งต่อจากเวียงคุมคาม (อ่าน-กุมคาม) ส่วนเมืองทริภุญไชยนั้น พญาเมงรายมิได้ประมาทส่งผู้คนเป็นพ่อค้า ปะปนเป็นสายลับไปอยู่ในเมืองเขลางค์ตลอดเวลา

คราวหนึ่ง.....พญาเมงรายได้เสด็จประพาสป่าเชิงเขาอุจจนบรรพต (ดอยสุเทพปัจจุบัน) ได้ทรงพบป่าเลาป่าคางดงมาเป็นลอมมณกลมอย่างนำอัศจรรย์ มีฟานเผือกสองตัวแม่ลูกอาศัยอยู่ เมื่อฟานทั้งสองจะออกมาหากินถูกฝูงสุนัขนายพรานไล่ล่า แต่ฟานทั้งสองก็วิ่งเข้าสู่ลอมหญ้าหายไ้ไปอย่างอัศจรรย์ สุนัขทั้งหลายไม่อาจทำอันตรายได้ พระองค์ทรงเห็นว่านี่คือชัยภูมิที่สมควรสร้างเมืองใหม่ได้ จึงสั่งให้ผู้คนเอาผืนหน้างที่สายด้วยเชือกเส้นใหญ่เป็นตาข่ายดักจับฟานทั้งสอง แล้วนำไปเลี้ยงไว้ที่ริมน้ำห้วยแม่หยวกเหนือลอมค้ำขึ้นมาสامร้อยกว่าวา สถานที่แห่งนั้นจึงเรียกกันว่า “เวียงฟาน”

เมื่อเสด็จกลับถึงเวียงคุมคามจึงให้ผู้คนพากันขึ้นมาแผ้วถางสถานที่ลอมคามงคคแห่งนั้นเอาไว้เป็นใจกลางเมือง หาดุภษ์มงคลได้วันพระหัส เดือน ๗ เหนือ ออก ๘ ค่ำ ดิถี ๘ นาที ดิถี ๓๐ จันทรเสวยฤกษ์ ๗ ปุณพระสุฤกษ์ ในราศีกรกฎยามแตรรุ่ง ๓ ลูกนาทีเศษ ๒ บาทไว้ลัดคณาเมืองราศีมินอาไปธาตุ ยาม คักราชขึ้นแลถึงศกสุจุลคักราช ๖๕๔ ปิงใหญ่ (มะโรง) พ.ศ. ๑๘๓๕ พระองค์ทรงตั้งพระราชนิเวศน์มณเฑียรขึ้นวันนั้นดีแล้ว จึงให้สร้างหมู่บ้านรายล้อมออกมา สถานที่พระองค์ประทับนั้นเรียกกันว่า “เวียงเชียงหมั่น” สร้างวัดแรกที่นี่ นามว่า “วัดเชียงหมั่น” แล้วอัญเชิญพระเสด็จคณเฑียรหรือพระแก้วขาวจากเมืองลำพูน มาประดิษฐานในวัดแห่งนี้ แล้วให้แผ้วถางสถานที่ทางตะวันออกถัดมาเรียกว่า “เวียงช้าง” สร้าง “วัดล่ำมช้าง” ส่วนถัดเหนือขึ้นไปมีหนองหลวง เป็นแหล่งน้ำอันอุดมเพื่อสัตว์เลี้ยงทั้งหลายจักได้มาหากิน

จึงเป็นสถานที่สำคัญของเมือง

เมื่อเสร็จกิจไปขึ้นตอนหนึ่งจึงได้ทรงเชิญพระสหายจากเมืองสุโขทัย คือพระร่วง และพระสหายจากเมืองพะเยาคือพญาจำเมือง มาทรงร่วมกัน พิจารณาดังเมือง ทันใดนั้นเองมีหนูเผือกตัวใหญ่เท่าคอกเกวียนพาบริวารสี่ตัววิ่ง แล่นออกจากชัยภูมิไปหนทิศตะวันออก แล้วอ้วยหน้าแล่นไปยังหนตะวันออก เจียงใต้ลงรูโค่นต้นนิโครธ (ไม้ตระกูลไทรหรือผักเหือด) พญาทั้งสามจึงให้มีการ ลักการะบูชาตรัสให้เสนาอำมาตย์นำผืนแน่น (ตาข่ายสานด้วยด้ายสำหรับดัก สัตว์เล็กหรือจับปลา) มาล้อมไว้ ไม่นานจึงเป็นไม้ล้อมเมืองหรือศรีเมืองมาจน ปัจจุบัน

เมื่อทั้งสามพระองค์ซึ่งเส้นเชือกวัดระดับคูแล้ว เห็นว่าพื้นที่เมือง ลาดเอียงจากทิศตะวันตกไปทางตะวันออก พญาร่วงและพญาจำเมืองจึง กล่าวว่ ในที่นี้ประกอบด้วยคุณิมีตชัยมงคล ๗ ประการ ดังนี้

-มีกวางเผือกสองแม่ลูกออกมาจากป่าหนเหนือ เข้าอาศัยในชัยภูมินี้ มีคนมาลักการบูชา เป็นชัยมงคลประการที่ ๑

มีฟานเผือกสองแม่ลูก เข้าอาศัยในชัยภูมินี้ สามารถต่อสู้กับสุนัข ทั้งหลายตัวได้ สุนัขแพ้ไป จึงเป็นชัยมงคลที่ ๒

ทั้งสามพญาได้ทรงเห็นหนูเผือกตัวใหญ่พร้อมบริวาร เป็นชัยมงคลที่ ๓
พื้นพสุธาลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกเป็นชัยมงคลที่ ๔

น้ำตกจากคอยอุจจุบรรพต (คอยสุเทพ) รวมไหลเป็นลำน้ำวก ขึ้นเหนือ เลี้ยวสายไปหนวันออก วกลงลงใต้อ้วยกระแสน้ำไปทิศตะวันตก ไอบล้อมเวียงคุ้มคาม สายน้ำนี้เป็นนครคุณคือเป็นสิ่งที่กอดเอาเมืองมีคุณแก่ เมืองเป็นชัยมงคลที่ ๕

สายแม่น้ำหนึ่งไหลจากคอยลงมาชื่อว่าขุนแม่ขานไหลมาสบแม่น้ำ ปิงไปทางใต้ชื่อว่าแม่โท อึ่งมีหนองน้ำใหญ่หนตะวันออกเจียงเหนือเมือง หรือหนอีสาน จักทำให้ท้าวพญาทั้งหลายมาบูชา เป็นชัยมงคลที่ ๖ สายน้ำ แม่ระมิงคี่ไหลมาจากคอยอ่างสง (อ่างสลุง) ซึ่งเป็นสระที่พระพุทธเจ้าได้

เสด็จมาทรงนำเทือกเขาดอยเชียงดาวเป็นขุนน้ำแม่ระมิงค์ ไหลสายผ่านหนอง
ทิศตะวันออกเมือง เป็นชัยมงคลที่ ๗

ด้วยหลักชัยมงคล ๗ ประการดังกล่าวจึงให้มีการขุดศิ (คู) เวียงจำนวน
๔๐,๐๐๐ คน สร้างพระราชนิเวศน์ด้วยพลคนกรถึง ๕๐,๐๐๐ คน รวมพล
๙๐,๐๐๐ คน กระทำพิธีถือนาบาตรฝังหินนิมิตเป็นหลักเมือง (เสาอินทขิล
ปัจจุบันคือวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทขิล) ในวันพระหัส เดือนแปดเป็ง (เพ็ญ
เดือน ๘ เหนือวิสาขะ) ปีวอก จุลศักราช ๖๕๔ อัฐศก พุทธศักราช ๑๘๓๔
จันทร์เสวยฤกษ์ ๑๖ ยามแตรจกใกล้รุ่ง นำลัคนาเมืองไว้ในราศีมีน อาไปธาตุ
(ธาตุน้ำปลายธาตุ) อาศัยตำราแบบโบราณมิได้อาศัยตำราพม่าแต่อย่างใด
จึงไม่มีคำว่าทักขาเมืองในสมัยนี้

สิ่งสำคัญประจำเมืองมีดังนี้...๑ ประตุมือง ๒ แจ่งเมือง

๑.ประตูเมือง...

ประตูหัวเวียง (ประตูข้างเมือก) อยู่หนทิศเหนือเมือง เทวบุตรผู้รักษา
ประตูนี้นามว่า “คันธรักขิโต”

ประตูเชียงเรือก (ท่าแพ อ่านด้าแป) อยู่หนทิศตะวันออกเมือง
เทวบุตรผู้รักษาประตูนี้ชื่อ “สุรักขิโต”

ประตูเชียงใหม่ อยู่หนทิศใต้เมือง เทวบุตรที่รักษาประตูนี้นามว่า
“เรยยกุมโม”

ประตูสวนดอก อยู่หนทิศตะวันตกเมือง เทวบุตรนามว่า “สุรชาโต”
หากมีพิธีบูชาเมืองเมื่อใดต้องเอ่ยนามเทวบุตรทุกคน เชื่อว่าบุคคล
เหล่านี้คือผู้ที่อาสาสละชีวิตตัดศีรษะเอาศพฝังกับเสาประตูเมือง

๒.แจ่งเมือง มีสี่แจ่ง (มุม)

แจ่งหัวลิน อยู่หนทิศตะวันตกเฉียงเหนือเมือง มีรางลिनรับน้ำจาก
ห้วยแก้วเข้าเลี้ยงเมือง

แจ่งศรีภูมิ อยู่หนทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ใกล้กับหนองบัวซึ่งเป็น
สระหริเมือง

แจ้งกะด้า อยู่หนทิศตะวันตกเฉียงใต้เมือง (กะด้าคือไซขนาดใหญ่มากจับสัตว์น้ำ)

แจ้งกู่เวือง (อ่านกู่เวือง) อยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้เมืองเรียกตามหมู่บ้านช่วงเขียงเวือง

ภายในตัวเมืองให้ตั้งสี่ หรือภาค (ตลาด) ๒ แห่ง ในจุดใจกลางเมืองแห่งหนึ่ง ที่ประตูเขียงเรียกอีกแห่งหนึ่ง หากถึงฤดูเลี้ยงผีให้ก่อพิธีกรรมเลี้ยงผีหัวหลวงกลางเขียงในวันเป็กและวันก่า (นับวันแบบไต) และเลี้ยงผีหัวหลวงประตูเขียงเรียกในวันลัวง วันรวาย (นับแบบวันไต)

เมื่อเสร็จการสร้างตัวเมือง จึงให้มีการตั้งชื่อเมืองว่า “เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” (อ่านเจียงใหม่) โดยนำชื่อเดิมของลัวะเก่าเมืองคือ.. “นพบุรีศรีนครพิงค์” มาต่อด้วยคำว่า “เชียงใหม่” สรุปความหมายถึง “เมืองใหม่แห่งเก่าเมืองอันมีแม่น้ำปิงเป็นสิริมงคล”

พญาเมงรายได้กล่าวโอวาทแก่บรรดาพระสงฆ์ชาวเมืองเพื่อให้คำมั่นสัญญาแก่ผู้คนที่ว่ารักษาทศพิธราชธรรม ตามบรรพบุรุษ ๑๐ ประการ อันมี ทาน (การแบ่งปัน) ศีล (การปฏิบัติที่ดีที่ชอบ) บริจาค (การเสียสละ) อาชวะ (ความซื่อสัตย์) มัทวะ (ไม่ลุ่มหลง) ตบะ (บำเพ็ญตนลดกิเลส) อักโกระ (ไม่โกรธชัง) อวิหิงสา (ไม่เบียดเบียนผู้อื่น) ขันติ (อดทน) และ อวิโรนะ (ไม่ผิดกองธัมม์) ด้วยเหตุนี้ เมืองจึงมีความสุข มีแต่ “เสียงฆ้องเสียงกลองเสียงครกมองตำข้าว เสียงตุ้เจ้าบ้านพร” หมายความว่า มีเสียงฆ้องกลองดนตรีม่วนจันมีความสุข เสียงครกมองกระเดื่องตำข้าวหมายถึงทรัพยากรข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ เสียงตุ้เจ้าหรือพระสงฆ์ป็นปอน (ให้พร) ให้ความรู้แก่ประชาชนผู้คนร่วมเย็นพระพุทธรศาสนา

พระองค์จึงให้มีการฉลองสมโภชสถาปนาเมืองโดยให้เสนาอำมาตย์ชื่อศรีดอนใจ ไปถามเรื่องพิธีกรรมจากพญาลัวะเก่าเมืองเดิมถิ่นเชิงดอยสุเทพลัวะได้เคยประกอบพิธีอย่างไรบ้าง พญาลัวะจึงให้ขุนนางชื่อศรีขุนจุกนำหนังสือชื่อเจียลัวะซึ่งเป็นประเพณีลัวะเมืองระมิงค์มาอ่านพญาเมงราย

ได้ทรงฟัง และนำให้พญาเมงรายเข้าประตูเมืองทางหัวเวียงคือหนทิศเหนือ (ปัจจุบันคือประตูข้างเมือง) ให้ลัวะจูงสุนัขนำหน้ามีลัวะผู้หญิงหาบแจ็ก (ตะกร้าไม้สาน) หาบสาแหรกใส่ข้าวของเครื่องใช้ตามหลังเข้าประตูหัวเมืองมาด้วยพร้อมกัน หลังจากนั้นให้พญาเมงรายบูชาเสาอินทขิล และกุมภกันท์ บูชาฝิปปูและข่าและป่าดงหลวง ฝิบรรพบุรุษ ตลอดเทวดาทั้งหลาย ภายในเดือนเก้าเหนือ เพื่อให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล จะทำให้เมืองมีความอุดมสมบูรณ์ตามประเพณีของชาวลัวะเมืองระมิงค์ที่อาศัยในแถบนี้มาก่อน (พิธีกรรมนี้ ปัจจุบันเมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่จะมารับหน้าที่ครั้งแรกส่วนมากนิยมตามพิธีเดิมคือเดินเข้าเมืองเชียงใหม่ทางประตูหัวเวียงหรือข้างเมือง)

หลังจากนั้นพระองค์ได้สร้างวัดต่าง ๆ ตามสถานที่ทรงเคยประทับ เพราะป้องกันผู้คนไปนอนทับที่พระองค์ทรงเคยประทับค้างแรม เกรงว่าชืด (อาดรรพ์) จะตกแก่คนที่ไม่ทราบเพราะคนเมืองถือว่า คนธรรมดาไปนอนหรือไปอยู่ที่เจ้าเมืองท้าวพญาอยู่นอนจักจิบหาย แม้ปัจจุบันความเชื่อนี้ยังคงปฏิบัติกันสืบมา

วัดแรกคือวัดหน้างิ้วที่ทรงประทับรอสร้างเมืองเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือวัดยางกวง เพราะสมัยหลังเกณฑ์คนจากเมืองยางกวงเชียงตุงมาอยู่) วัดกานก้อด (ไม้คานหัก) หรือวัดพระเจ้าเมงรายที่ทรงให้ประดิษฐานพระเจ้าคำดิงพญาเมงราย สร้างวัดเชียงยันทิศเหนือเมืองเพื่อเป็นสิริมงคลให้บ้านเมืองมีอายุยืนนาน และต่อมาสร้างวัดเชียงโถม (เจดีย์ปล่อง) เหนือเมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรงยืนยันความจำว่า ก่อนที่จะสร้างเชียงใหม่เคยมาพักแรมในป่าได้นำช้างเคียน ทรงสุบินว่ามีนางงามมาบอกว่าที่นี่ควรสร้างเมือง แต่เมื่อทรงสร้างเชียงใหม่แล้วระลึกได้จึงกลับมาสร้างวัดแห่งนี้ ตามนิมิตเห็นนางโถมงามว่า “วัดเชียงโถม” ดังกล่าวแล้ว

สอนให้ชาวบ้านระวังการทำผิดฮีดฮอยเมือง

นอกจากสร้างวัดวาอาราม ยังได้ให้นักปราชญ์ช่วยกันรวบรวม ประเพณีวิถีชีวิตความเชื่อต่าง ๆ ไว้ให้ผู้คนได้ถือปฏิบัติเพื่อป้องกันความเสียหาย ความขัดแย้งในสังคม เรียกข้อห้ามหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติอันจักเกิดความเสียหาย เกิดความร้ายแรงนี้ว่า "ฮีด" เป็นคำลาว ดังนี้..

การตักฮีด (อาถรรพ์) หรือการได้รับผลจากการกระทำ มี ๓ สถานด้วยกัน

๑ ทำฮีดแล้วเกิดความเสียหายแก่คนผู้นั้นเพียงคนเดียว

๒ ทำฮีดแล้วผลส่งต่อถึงผู้คนในเรือน (ครอบครัว)

๓ ทำฮีดแล้วผลเสียหายส่งผลคนทั้งเมือง

ท่านนักปราชญ์บรรพบุรุษ ได้กล่าวถึงฮีด (อาถรรพ์) เกี่ยวกับเรือน ดังนี้ เรือที่เต (เรือ) แล้วเกินหกเดือนกลับเอาจมาแบ่งใหม่จะอยู่ปสบาย ฮีด... เรือหลังโตมีคนนอนอยู่เฝ้า ภายหลังมีคนมานอนก็ฮีด...เอาไม้เรือนหลังหนึ่งไปใส่อีกหลังหนึ่งก็ฮีด...ไม้เรือนหลาย ๆ หลัง เอาจมาแบ่งรวมเป็นหลังเดียว เรียกว่า เรือแก่งแค บัดฮีดนักแล...เต (เรือ) เรือนวันนั้น ธิบแบ่งวันนั้นก็ฮีด... เรือนลอกคราบคือเรือนหลุ (ผุ) เล็กน้อยบได้เต แต่เพียงเปลี่ยนฝาเปลี่ยนเสา เปลี่ยนเรือแปะเครื่องบน และเครื่องลุ่ม บัดฮีด...เตเรือนบเต (เรือ) จาน (ขาน) แล้วแบ่งขึ้นร่วมจาน บัดฮีด...เรือนเล้งและโยไป แล้วชักคืนมา บัดฮีด...เรือนหลังเก่าบเต แล้วแบ่งต่อสิบออกไปเรียกว่าเรือนสิบ บัดฮีด...เรือนบเต แล้วริด (รอนให้เล็กลง) เข้า บัดฮีด...แบ่งเรือนสองหลังแบ่งประตูติด (ตรง/ประชันหน้า) บัดฮีด...แบ่งเรือนมีสี่ประตูเป็นประตูบายมุขตั้งสี่ บัดฮีด... ประตูนี้หน้อยกว่านี้เป็นลั้ง...แบ่งเรือนมีปล่องหลังคาเก้าช่อง เป็นทวารทั้งเก้า บัดฮีด นักหน้อยกว่านี้ บ่เป็นลั้ง...เขตรัวบ้านมีอยู่เดิม พ้อยชด (ขยาย) ออก ติบออกเตต้อเล็กเตื่อหน้อย (ทีละนิด) แพ้อายจะลั้น บัดฮีด...มีสวนสองสวน อยู่ติดกัน พ้อยเตรวักกลางออก หือเป็นสวนเดียวกัน จักจิบหายเมื่อปายลุน (ภายหลัง) ฮีดเนอ.บดีย่านประตูบ้าน ประตูเรือน รัวบ้านออก บัดฮีดนัก...

บตีเอารูปไว้ยังเรือน คือรูปช้างม้า ราชสีห์ ราชญักษ์เลือนาค บตีชิด ช่าง (มักจะ) ขาดโรคคลาหมักเจ็บไข้ เดือดร้อน ...

สิ่งที่บตีฆ่า คือสัตว์ที่ได้กินแรง (ใช้แรง)... ภู่านบึงเหลืองบึงดำ (สามเหลี่ยม) หมายถึงสัตว์นี้มาบอกเหตุเตือนเรา เท่ากับฆ่าตัวเก่า (ตนเอง) ฆ่าพ่อแม่ ชิดนักษนา....

ชิดเกี่ยวกับไม้ บตีเอาไม้เหล่านี้มาแบ่งเรือนคือไม้เยื่อหลองข้าว (ไม้ที่ทำหลองเก็บข้าว) ไม้หมากตาล ไม้ป้าว ไม้ลาน ไม้โรงไฟ ไม้มองตำข้าว ต่าง ๆ บตีชิดนัก...บตีเอาไม้โรงมอง ไม้พหลิมมอง เสามอง ตั้งक्रमองมาใช้และ แบ่งหัว (พิน) บตีชิดจกหื้อร้อนไหม้ฉิบหาย ดูการะพิษณุเหยผู้ใดต้องชิดหมู่นี้ จักเสียข้าวของสมบัติไปเพื่อเล็กเตื่อหน้อย (ทีละเล็กทีละน้อย) บรู๊ตัว เมื่อปายลุน (ภายหลัง) ก็มีอันหอดแห้งหิวไปขอหื้อพี่น้องดังหลายสังเกตเอาเดื่อะ รู้แล้ว หื้อหลีกเว้นเสีย

ชิดเกี่ยวกับสถานที่และเครื่องใช้มีว่า ..บตีถมสมุทร ขุดกระแถ แหม่วทวาร รานสระหรี ม้างตือก ปักคะโดง คำสวรายาย (บรรยาย) ว่าดังนี้ ถมสมุทร คือถมบ่อน้ำ ถมหนองสระ ร่องน้ำเดิม ถมสระโบกขรณี บวกว่าควาย ขุดเหมืองล่องเสียหื้อน้ำในหนองแห้งแล้วเอาแบ่งไร่นา แบ่งบ้านเรียกว่าถม สมุทรบตีชิดนักแล...แหม่วทวารคือหนทางเดินมีอยู่พ้อยว่าไปตีด (ปิด) และ ย้ายเสีย แล้วแบ่งทางใหม่ บตีชิด...ตีด (ปิด) ประดูบ้าน ประดูเรือน ประดูเวียง ประดูวังประดูคุ้ม บตีชิดนักษนา..รานสระหรี คือตัดกิ่งไม้โพธิ์ ไม้เลื้อยบ้าน ไม้เลื้อยเมือง ไม้ดงคำงาเงา (ป่าใหญ่) อันมีเทวดาอยู่ ไม้คริบ้าน ครีเมือง ไม้โนวัดอาราม บตีชิด...ม้างตือก คือม้างทั้งตีเหล็ก ทำลายค้อนตีเหล็ก คีมคืบเหล็ก บตีชิดนักษนา....ปักกะโดงคือตัดแต่งกิ่งไม้ คำไม้ พันไม้แล้วเอาตุง ขึ้นไปแขวนไว้กึ่งนั้น อีกอย่างคือปักเสากะโดงชื่อว่าปักกะโดงแล้วแขวนตุงไว้ ในบ้าน ชิดนักษนา ฝูงคนทั้งหลายบควรรทำ....ส่วนควาก (ขยาย) รัว คุ้ม วังเวียง ไร่นาเหมืองฝาย ร่องน้ำ โลกเอาเขตบ้านแดนไร่นา ลักคำซัง (โกงตาซัง) ต่ายอย (ตาเต็ง) เอาทองแดงมาปล้อมแปลงคำ (ทอง) เอาคนใช้สอยกินบ่ากินแรง

มาเป็นเมีย บัดี้ซิด....เอาเมียน้อยมาเป็นเมียหลวงก็ซิด.....ปะมาทะคือปะมาท
ตูแควน พ่อแม่ครูอาจารย์ ภิกขุสังฆะ เอาข้าวสับมาสูน (ป่น) ข้าวแดง (เต็ม)
ไปขายแลกเปลี่ยน บัดี้ซิด....พระยาพิษณุสอนที่ทุกคนทั้งหลายได้รู้ หื้อผู้คน
เว้นเสียเตอะ จักมีวุฒิจำเรญ บ่ยากจนชะแล...

ข้อห้ามหรือ "ซิด" เหล่านี้ผู้คนล้านนา ยังใช้มาจนปัจจุบัน

สอนให้ชาวเมืองสังเกตสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัย

นอกจากการสร้างเงื่อนไขคำว่า "ซิด" ป้องกันการทำผิดในวิถีชีวิตไว้
ในสังคมแล้ว เจ้าเมืองทรงให้ผู้คนชาวเมืองทั้งหลายสังเกตเหตุการณ์ต่าง ๆ
ในสิ่งแวดล้อมที่ผิดปกติที่อุบัติขึ้นตามทิศทั้งแปด ให้ช่วยกันดูแล ร่วมกันแก้ไข
สิ่งเลวร้ายให้กลับสู่ชีวิตปกติ โดยใช้คำว่า "อุบาทว์" อ้างถึงเวทตามาบอกเหตุ
สรุปแล้วเหตุที่เป็นสิ่งเลวร้ายนั้นมี ๘ ประการ ที่ต้องใช้ชะญาณภูมิปัญญาใน
พิจารณาพิเคราะห์หาทางออก ร่วมกันแก้ไขจากร้ายไปสู่ดี ได้แก่

๑. อินทอุบาทว์ ได้แก่ ฟ้าผ้าไม่ใกล้เคียง เจือก/อีสูง (รุ่ง) ลงกินน้ำใน
บ้านในคุ่มแล เฝ็ง แมงต๋อดิตยังบ้านยังเรือนแล งูขึ้นเรือน
แร้งกำจับเรือน นกเค้าเข้าในเรือน ไม่ท้าวทูปเรือน ทูปใส่เข้ายัง
ไร่นา หมูเถื่อนและกวางฟานเข้าบ้านเข้าจอง การทั้งหลายมวล
ฝูงนี้ ชื่อว่า อินทอุบาทว์ เสียแล ครั้นจักสังเคราะห์แก้ไขหื้อแปลง
สะดวง ๘ อัน แล้วหื้อปั้นรูปตัวสัตว์เข้ามานั้นใส่สะดวง แล้วหื้อ
มีกล้องหน้าไม้หอกดาบ ดอกไม้ ลูกไม้ ขึ้นดืบ ปลาติบ ซ่อตุง
เทียน แกงส้มแกงหวานแลอันสี่ ข้าวดำ ๔ ปั้น ข้าวแดง ๔ ปั้น
ใส่ซุสะดวง แล้วขันตั้งหื้อมีเบี่ยสามพัน หมากพันสาม ผ้าขาว
ผ้าแดง พอวา ลวดเงินลวดคำ หม้อใหม่ สาดใหม่ บวยปากใหม่
ซุอัน ข้าวเปลือกหมื่น ข้าวสารพัน หมาก ๔ ก้อม พลุ ๔ สวย
พริ้ว ๒ ต้น เทียนเล่มบาท ๑ คู่ เทียนเล่มหน้อย ๔ คู่ พร้อมแล้ว
หื้อนัปราชญ์ผู้รู้มาปูชาเทอะ ครั้นจักหื้อทูลพระบูชา หื้อแต่งทาน

ตามแต่เฟื้องเมื่อบนแก่ผู้ปูจานั้นจ่ายกินเทอะ มิว่าไพร่ปุชา
หื้อท้าวพระยาเสนาอำมาตย์และคหบดีเสฏฐี และไพร่ผู้ลงมือ
ก็หื้อแต่งแต่เฟื้องเมืองบน หื้อแก่หมอปุชาเทอะ ครั้นบ่หื้อส่ง
แก่ตัวผู้ปูชาก็ดีแล้วเคราะห์ร้าย ก็บ่รับแก่เจ้าเรือนแล ครั้น
ผู้เชิญใจหาส่งได้เท่านั้น หื้อมีข้าวตอกดอกไม้ม้าอ่อนน้อมหา
ผู้ชำนาญในการปูชา โภยภัยอันจักตายจากชีวิตทั้งลูกเมียมันแล
หมอกก็หื้อมีความกรุณาพอง อย่าหันแก่ปัจเจกนั้นเทอะ บ่มีก็
หื้ออาบน้ำคำห้วยเสีย แล้วสวดมนต์อันนี้ว่า "โอมอินทเทวราชา
ปฺรวทิสสคฺคา สหตฺริเนตฺโต สหคฺฯ ปรีวาราโย อาคฺจุจันตุ
ชิปฺปยันตุ สวหาโย" โอม อินทเยนปัสสตี สวหาโย ๓ ที แล้ว
ส่งเสียในทิศทั้ง ๔ เทอะ แล้วสวดคาถาหลบที่สุตพุนเทอะ
ยันทุนน์ ๓ ทีแล..."

๒. **พระยมอุบาทว์** มีสิ่งผิดปกติได้แก่ ได้ยินเสียงผีให้ ผีใครหัว
ผีเข้าคนนั้ก คนมักเป็นพยาธิตายแล วัว ควาย ช้าง ม้า เป็นท่า
ตายนั้กแล บิโชฎฐุฝนตก ฝนกิดกน้ำพอนอง บิโชเมื่อลม พ้อยลม
ไม้ท้าวแล้วพ้อยลูกมา จอมปลวก หินผา ดอนเกิน แผ่นดินแตก
น้ำข้ายพ้อออก ผัวเมีย พ่อแม่ พี่น้องบ่ห่อนผิดกัน พ้อยแตกมล้าง
เสียกัน ต้นไม้ตายแล้วพ้อยเป็นมา หอเรือนไม้ล่อกคราบ คนเกิด
ลูกเป็นสัตว์ สัตว์เกิดลูกเป็นคนแล ช้างถอดงาเชื้อสัตว์ต่าง ๆ
เห็นกัน สัตว์อยู่ในน้ำพ้อยออกอยู่บนบก ผุ่งนี้ชื่อว่า พระยายม
อุบาทว์ เลี้ยงแล

เมื่อเป็นดังนี้ต้องแก้ไข โดยแปลงรูปพระยมแบกค้อนเหล็ก อยู่ทิศ
ทักษิณะเหนได้แล้วสวดคาถาว่า " ..โอม ยมราชา ทักขิณัง
ทิส คโตเมหิงสาพฺพโน ทฺพฺพธาตฺติ โนโต สุธฺราโร สหคณปรีวาราโย
อิธ อาคฺจุจันตุ ชิปฺปยณฺ สวหาโย.." ๓ ที แล้วว่า "โอมนาโค
สุวณฺณา มุปฺยวตฺตตุ สวหาโย" ว่า ๓ ที แล้วส่งไปตามทิศทั้ง ๔

เดอะ เครื่องบูชาเหมือนดังมาแล้ว แต่ภายหลังนั้นเลี้ยงแล

๓. พระนารายณ์อุบาทว์ หื้อผู้คนสังเกตสาระรูปพระเจ้าหนึ่เสีย จากที่กิติ เป้นหน้าออกเลียจากก้นกิติ เหงื่อออกกิติ น้ำตาตกเป็น เลือดกิติ ที่วิเศษเจติยะน้ำออกกิติ จันทรครารเดือนเดียวมี สองหนกิติ หันพระสุริยะออกสองดวง และหันพระจันทร์สองดวง กิติ ในวันเดียวกันแผ่นดินไหวสองที ดาวเข้าดาว หันดาวเข้า เรือนคว้น พระอาทิตย์คว้นตกดิน พระจันทร์และดาวตกดิน นักแล เลือดออกงาช้าง ช้างป่า จัวป่ามาบ้านเมือง ท้าวพระยา มักไข้ได้พยาธิปัฐนาย ฟุ้งนี้ชื่อว่าพระนารายณ์อุบาทว์เสี่ยงแล หื้อป็นรูปพระนารายณ์แบกดาบสรีกัญไชยอยู่หนหรีตเอะ เครื่องบูชาเหมือนดังส่งอินทอุบาทว์แล้วสวาดศาณาว่า "โอม นโมนารายณเ หรติ ที่สุสโตครูฑรพาหโน สักกาวุฑฒิ ญูโฐ ตรีเนตโด สหคนปวีรารอย อาคจอนตุ ญูณชนตุ สวหาย.." ว่า ๓ ที แล้วว่า "โอมวิสุส สวหาย.." ๓ ที แล้วส่งไปทิศทั้ง ๘ เลียบเตอะ

๔. พระเพลิงอุบาทว์ ให้สังเกตสิ่งแวดลอมที่ผิดปกติ คือไฟปก (นม) ไร่พอยไหม้เรือนกิติ หันไฟลุกแล้วไปดูพอยบ้นกิติ กลองโฆบตีพอยดังกิติ กบเขียดขึ้นหลังคาเรือนกิติ เห็ดออกในเตาไฟกิตินกกาคาบปูมาตกลใส่เรือน และนกร้องเป็นเสียงคนกิติ การทั้งหลายเหล่านี้ ชื่อว่า พระเพลิงอุบาทว์ เสียแล ต้องแก้ไขหื้อแต่งเครื่องบูชาเหมือนดังบูชาอินทอุบาทว์เทอะ หื้อแปลงรูปพระเพลิงที่เรดอยู่หน้าคณเณยในันออกแจ้งได้ และสวดคาถาว่า "โอม อคฺคิเทวตา อาคเนยย คโตชฺชราหา โอมตริเนตฺโต มยหนฺฐาตริเนตฺโตสทคณ ปริวาราย อธิ อาคจฺจนตุ อาคโต หนายสุรหฺสฺส ตายตฺตราย สทคณปริวาราย อาคจฺจนตุ ปรีญฺชนตุ สวหา" ว่า ๓ ที แล้วว่าต่อ "โอมอํคฺคิ ทตฺตบเห สวหา" ว่า ๓ ที เป้าสะตวงและ

ส่งเสียทศทั้ง ๘ เตื่อะ

๕. **พระพายอุบาทว์** ให้สังเกตุสิ่งแวดล้อมที่ผิดปกติ ได้แก่ บิไซเมื่อลม พ้อยมีลมพัดเรือนพอกหักพอคั่น น้ำพุ่มเฟือกเรือออกมาอยู่บนบก ไม้ซี่เรือนหักเตงเรือนหันเมฆเป็นรูปปราสาท รูปช้างม้า วัว ควาย หันเป็นรูปสัพพะ หันฟ้าแดงเป็นดั่งผ้ากัมพลนั้น กิติ หันฟ้าเป็นช่อนักกิติ หันฟ้าเป็นดั่งคว้นไฟกิติ ประตุเรือนหากอยู่หับหากไซ เลือกแปดหอกดาบ น้ำเหล่าพุ่งขึ้นลงภาชนะฝูงนี้ชื่อว่า พระพายอุบาทว์ เสียแล ทือแปลงรูปพระพายขี่ม้าอยู่หนพ่ายพ วันตกแจ้งเหนือ แล้วสวาดคาถาว่า "โอมพระพายเทเวระราชา พายพะยะ ทิสะคะโต ตูลัคพทโน มหาโคตรินตโคตสเน ปริวาราย อีธ อาคจอนตุ ชิปปยณตุ ญญชนตุ สวาทาย.." ว่า ๓ ที แล้วว่า ยันทุนน์ หลบเสีย ๓ ที แล้วแล

๖. **พระโสมอุบาทว์** ให้สังเกตุสิ่งผิดปกติเกี่ยวกับม้าออกลูกแฝด ช้างเกิดลูกเป็นควาย และสัตว์ชาติหนึ่งแต่เกิดลูกเป็นอีกชาติหนึ่ง ต้นไม้บิไซฤดูออกลูกพ้อยว่ามีลูก ฤดูหนาวพ้อยกลับร้อน ฤดูร้อนพ้อยกลับหนาวเย็นนัก บิไซฤดูฝนพ้อยฝนตกนักกิดเย็น พันประมาณ ฤดูฝนพ้อยแดด ฤดูแดดพ้อยฝน เสาวัดวาเสาเรือนเหื่อนน้ำออก หนีบน้ำมันบดก แซ่ข้าวกล้าบ่อของออก ไซ่สองมอนออกลูกสองตัว ไก่มีสี่ตีน สามตีน ข้าวแดงในไห แงแดงในหม้อ หม้อหนึ่งร้องคราง ก้อนเล้าตีแล้วไหพ้อยคั่น กองหลัวคั่น วัวตัวเดียวมีห้าตีน หกตีน การเหตุฝูงนี้ชื่อว่า พระโสมอุบาทว์ เสียแล ทือแปลงรูปพระโสมขี่ปราสาทอยู่หนอุตตรหนเหนือ แล้วสวาดคาถาว่า " โอมพระโสมเทเวระราชา อุตตราทิสส คโคโต ปุสสทก วิมานะ ปุสสปารรโร ตรีเนตโค สทคณปริวาราย อีธ อาคจอนตุ ญญชนตุ สวาทาย" ว่า ๓ ที แล้วส่งไปเสียทศทั้ง ๘ เทอะ

๗. **พระโพสพอุบาทว์** เป็นเหตุผิดปกติได้แก่ ข้าวสารกลายเป็นแกลบ

กิติ หงษ์ข้าวกลายเป็นตัวกิติ อยู่แล้วมักเจ็บไข้ปวดกิติ น้ำหมอน้ำ
แม่เกิดเป็นโลหิตเลือดกิติ ข้าวในยุ้งในเฝ้ายหายไปกิติ เหตุทั้งหลาย
ฝูงนี้ชื่อว่า พระโสมพอบาตร์เสี่ยงแล แล้วหื้อกระทำเป็นดังกล่าว
มาแล้วที่อินทพอบาตร์พุ้นเนื้อแล้วสวดคาถาว่า “โสม
พระโสมพอบาตร์ ยสปริวาราย เทวราชา ยนาสูติดา ยส คน
ปริวาราย อาคจณนุ ภูณชนนุ สหพอุปทาย สหพโทสลาย
วินาสาย สวหาย” ว่า ๓ ที แล้วส่งไปทิศทั้ง ๔ เทอะ

๔. พระสุวรรณอุบาทว์ ให้สังเกตสิ่งผิดปกติ ได้แก่ หันว่าฝนตกพ้อย
ว่าบ่ตกกิติ กล้วยตันเดียวมีปลี ๒ หัว ๓ หัวกิติ กล้วยบ่มีหัวพ้อย
มีลูกงามดี กล้วยตกปลีกกลางลำกิติ ต้นเดียวมียอด ๒ หรือ ๓ ยอด
กิติ พรวัวหมากมี ๒ ยอด กิติ หมากไม่มีลูกปล่ายใบ หมากแมว
เกิดลูกกลางที่นอนกิติ นอนเกิดกลางเรือนและหม้อไหหากอยู่
หากแตกผู้เดียวกิติ ไก่หน้อยบ่พอดิขึ้นพ้อยขันแล ต้นไม้ใหญ่
หน้อยบ่ควรติดดอกพ้อยมีดอกกิติ เห็ดออกเสาเรือนกิติ ละมั่ง
กว้างผ่าน หมากป่า แรด เบื่อง วอก ค่าง มาร้องโกลโกล เรือนแล
ไก่เถื่อนมาบ้านกิติ เหตุทั้งหลายฝูงนี้ชื่อว่า พระสุวรรณอุบาทว์
เสี่ยงแล หื้อแปลงรูปพระยานาคอยู่หน้าวันตกแล้วสวดคาถาว่า
“โสม พระสุวรรณราชา ปจจิม เมอาคโต อูราถเนนคคปัสสรา
ติเนตโตสทคน ปริวาราย อธิ อาคจณนุ ชิปฺปนนุ ปริภูณชนนุ
สวหาย..” ว่า ๓ ที แล้วเอายันต์ทูนน้หลบ ๓ ที แล้วส่งเสียยัง
ทิศทั้ง ๔ เทอะ กล่าวด้วยอุบาทว์เสี่ยงนี้แล้วแลนายเฮย...

สอนให้ชาวเมืองปลูกไม้เพื่อเป็นมงคลบริเวณบ้าน

หื้อชาวเมือง ดูแลบริเวณช่วงบ้านห้องหอเรือนชานของตนเอง และ
ปลูกไม้มงคลไว้ในบ้านจักอยู่ดี จำเริญนิกแล ดังนี้

หนตะวันออก หื้อปลูกไม้ขาม ไม้ไผ่ จักอยู่จำเริญ

หนใต้ หื้อมีไม้ม่วง อยู่จำเรียด
 หนหรี หื้อมีไม้สุริ (สารภี) อยู่จำเรียด
 หนวันตก หื้อมีไม้ขนุน อยู่ติจำเรียด
 หนพายัพ หื้อมี ดอกพุด อยู่ติแท้แท้
 หนเหนือ หื้อมีไม้พรวัว จักดูมิจำเรียด...

สอนชาวเมืองให้รู้จักตนเอง

เมื่อได้ให้ครรถ้องการดำรงชีวิตระบบสังคมแล้ว จึงกล่าวเตือนให้ชาวเมืองแต่ละคนให้สังเกต ความผิดปกติในร่างกายตนเอง เช่นว่า

เล็บมือออกดอก หากเล็บมือออกดอกนี้ไว้ จักมีสหายผู้ดี หากนิ้วชี้
 ออกดอก จักมีลางตระกูลบดี จักจีบหานักแล หากนิ้วกลางออกดอกศัตรู
 จักบูชา หากนิ้วนางออกดอกจักอยู่ศรีสวัสดิ์ หากทุกขบได้ และหากนิ้วก้อย
 ออกดอก จักได้ลาภจากผู้หญิงอุปถัมภ์จักได้นางผู้ดีมาเป็นเมียแล

หื้อสังเกตเนื้อตัวเขม่นว่าเนื้อเขม่นที่ใดแล้วจักมีผลเป็นสันใดดังนี้

-เขม่นจอมขวัญ จักได้เป็นใหญ่ บัณฑิตนางจักหื้อลาภ บัณฑิตน้อง
 จักมาหา

-เขม่นหัวเบื้องซ้าย จักได้ลาภสการแต่ผู้ใหญ่แล-เขม่นหัวเบื้องขวา
 จักได้ผิดกัน บัณฑิตได้เที่ยวทางไกล

-เขม่นหัวทั้งมวล ท่านจักลัก บัณฑิตได้น้อยใจ

-เขม่นงอน ท่านจักติเตียนนินทา -เขม่นตีนผม ท่านจักถูขาปรากฏ

-เขม่นหน้าผากเบื้องซ้าย พี่น้องจักลูกที่ไกลมาสู่ บัณฑิตนางจักหื้อ

ลาภสการ

-เขม่นหน้าผากเบื้องขวา จักได้ลาภอันเพ่งใจ

-เขม่นหูขวา จักได้ยินคำอันร้าย -เขม่นหูซ้าย จักได้ยินคำดี

-เขม่นคิ้วซ้ายเข้าเด็กจักมาเป็นมิตร -เขม่นคิ้วขวา จักได้ลาภตามใจ

- เขมนักวิ่งทั้งมวลจักได้หันที่รัก -เขมนักกลางหน้าผาก จักได้เป็นใหญ่
- บ่อนขุนนางจักหือลามแล
- เขมนักหมาด้าทั้งสอง อิตถิจักสม
- เขมนักชาวจักได้เดือดร้อนใจด้วยที่รักบ่อนได้ลาม -เขมนักชาวย
- จักได้ผิดกัน บ่อนจักได้น้อยใจ
- เขมนักทั้งสอง จักได้ลามแต่ขุนนางแล -เขมนักตั้งสาวจักสม บ่อน
- แม่ร้างจักมาหา
- เขมนักแก้ช้ายแก้ชวา สาวใคร่จับขมแล -เขมนักมีปากบนจักได้
- กินของอันเพ่งใจ
- เขมนักมีปากเบื่องลุ่มเยิบะแท้ดีหลี เยียวปติอ้างจักผิดกัน
- เขมนัก- ออกท่านจะทำร้าย
- เขมนักมือช้ายจักได้แข็งดีหลีปมีเยียวเสียแม่ร้างแม่หม้ายแล -เขมนัก
- มือชวจักได้เสียผ้า
- เขมนักปลายชาช้ายทางในผู้หญิงหือลามะ บ่อนเขาเล่าชวัญเราแล
- เขมนักชวาททางในผู้หญิงหือลามอยู่บ้าน บ่อนผู้ชายอื่นเล่าชวัญเรา
- เขมนักตื่นคำพื้น จักได้เดินทางไกล -เขมนักหลังตื่นชวาท ฟัน้องจักมาสู่แล
- เขมนักตื่นช้ายฟันท้องจักมาหา -เขมนักหัวเห่นา ผู้หญิงใครได้เรา
- เขมนักจ่อมกันช้ายแลชวา ผู้หญิงจักกระทำโทษ -เขมนักล้าคอ จักได้
- กินจวนสาร
- เขมนักบ่าว จักได้หาบไป -เขมนักบ่าช้ายท่านจุชยุ (ประคอง) ไปแล
- เขมนักแขนชวาทท่านจักได้เสียผ้า -เขมนักแขนช้ายจักอยู่ดุมิจำเรญ
- มีแขกคนตีมาหา
- เขมนัก ไหล่ชวาทจักได้เป็นทุกข์ -เขมนักไหล่ช้ายผู้มียศจักมาหา
- เขมนักไหล่ทั้งสองผู้เฒ่าผู้แก่รักยาคำฐิติ -เขมนักนมทั้งสองจักได้ลาม
- สการแล
- เขมนักท้องหลวงเย็นใจแล -เขมนักท้องน้อย จักได้ลาม-เขมนักสะตือ

ขุนนางจกักรักยา

- เขมนรูขี้ผู้หญิงเป้งใจมักโคร่แล - เขมนควยผู้หญิงโคร่หื้อสำหีเขาแล
- เขมนหัวเห่นาขวา ฟีน้องจกัมาหา บ่อ้นพยาธิจกัเกิด บ่อ้นจกัไดยีน

คำร้าย

- เขมนเห่นาซ้าย ร้ายบ่มี ก็จกัยีนดึกกับคำอันร้าย
- เขมนนิ้วซ้ายฟีน้องจกัจำเิง - เขมนนิ้วขวาคนจกัมาหา - เขมนขา

ทั้งสอง จกัมีผู้มาสู่

- เขมนหัวเข่านายน้อง จกัได้ร้อนใจ - เขมนหัวเข่านายใน จกัได้ลาม

จากที่ไกลแล

- เขมนโป่งน้องขวา ผู้ชายจกักะทำโทษแล - เขมนโป่งน้องซ้ายข้าเด็ก

กะทำโทษแล

- เขมนโป่งน้องทั้งสองจกัมีภัย - เขมนลันตีน เขมนหลังตีน ผู้ชายจกัถือ

คำดีมาหาแลบ่อ้นจกัไดยีนทางไกล

- เขมนโอง์ตีนจกัได้น้อยใจ และเขมนตีนจกัมีคำเคืองใจแล

เท่าที่กล่าวมานี้ ขอให้ผู้คนชาวเมืองจงจ้อจำ มาใช้ในชีวิตประจำวัน อย่าได้ประมาท นอกจากการเขมนแล้วให้สังเกตลักษณะอวัยวะเพศของตนเอง เพื่อจกัได้ทราบว่ตนเองนั้นเป็นคนมีวาสนาเป็นอย่งไรตามลักษณะชายและหญิงต่อไป

ผู้ชายให้นำหัวแม่มือขวางสลับกันจากโคนถึงปลาย โดยมีกำหนดว่า ๑. บักซ้าย ๒. บักเขียว ๓. นอนคนเดียว ๔. เยี่ยวใส่ผ้า ๕. ชำคนตาย ๖. ชายคนกิน ๗. บินหาญ ๘. แม่หญิงบู้หนีไปนอน (ผู้หญิงทนมัไหว)

ผู้หญิงให้ดูลักษณะรูปร่างอวัยวะเพศโบราณได้กล่าวไว้ดังนี้ ๑. เหลี่ยมใบกล้วย (แหลมคล้ายใบกล้วย) ๒. ล้วยใบพลู (เรียวคล้ายใบพลู) ๓. อุบมีขน (อวบอูมแต่ไม่มีขน) ๔. ทางบนเป็นบัก (รอยหยักอยู่ด้านบน) ๕. หักหน้าออก (งุ้มหักลงคล้ายหน้าลิง) ๖. วิขึ้นสอกลงวา (หาได้แค่สอก แต่เมื่อไรคร้ายชะตาลงเป็นวา)

ลักษณะทั้งชายและหญิงดังกล่าว ให้ชาวเมืองไตร่ตรองดู และให้บอกกล่าวเป็นความรู้แก่ลูกหลาน เพื่อจักหาทางแก้ไข วิถีชีวิตให้สิ่งที่เลวร้าย จักกลับดีขึ้น

สร้างระบบเหมืองฝาย

เมื่อสร้างเมืองมั่นคงแข็งแรงดีแล้ว จึงพัฒนาเมืองด้วยการขุดเหมืองฝาย โดยตรัสให้ศรีขุนจุสังเกตุท่าฝนเมื่อหยุดตกแล้วดูว่าสายน้ำฝนรวมหลังไหลไปทางทิศใด ให้นำไม้ปักหมายตามทางน้ำนั้น แล้วให้ขุดเหมืองตามที่ปักหมายไว้ดินที่ขุดขึ้นมากองเป็นขอบคูลำเหมืองเป็นแนวกั้นสายน้ำ เรียกกันว่า “พระนั่ง” เพื่อให้น้ำได้ไหลไปตามธรรมชาติลงสู่ที่ราบลุ่ม เลี่ยงนาไร่จัดการระบบส่งน้ำเรียกกันว่า “เหมืองฝายล้านนา”

เหมืองฝายที่พัฒนาคือเมืองอ้ายฟ้าบ้านหรือเมืองวังลาวที่เกณฑ์คนจากเมืองหริภุญไชยมาขุดเมื่อปี พ.ศ.๑๘๒๔ ก่อนเข้าตีเอาเมืองหริภุญไชยนั้นเอง ได้จัดให้สร้างหอดีฝายที่ปากเหมือง (คูส่งน้ำ) เพื่อเป็นสถานที่รวมใจของชาวไร่ชาวนา ก่อนที่จะทำนาไร่ ชาวนาที่จะทำนาเรียกกันว่า “ลูกฝาย” ต้องมาร่วมกันตีฝาย เพื่อจัดการเอาน้ำเข้าสู่ลำเหมืองและแบ่งปันเข้าสู่ไร่นากันต่อไป

เมื่อถึงเดือนเก้าเหนือ แก่ฝายคือผู้ที่เป็นหัวหน้าเหมืองฝายนั้น ๆ จักกำหนดวันเลี้ยงฝาย โดยให้ล่ำฝายไปป่าวเ็นบอกแก่หัวหน้าหมู่บ้านแต่ละแห่งที่ใช้สายน้ำนั้นร่วมกัน เตรียมหลักฝายตามจำนวนที่ตกลงกันได้ เช่น นา ๑ ไร่ ต้องทำหลักฝาย ๑๐ เล่ม หากผู้ใดมีนา ๒๐ ไร่ ต้องทำหลักฝาย ๒๐๐ เล่ม เป็นต้น นอกจากหลักฝายต้องนำฟาง หรือวัสดุอื่นๆ เช่น ไม้เสาหลักมอม ไม้สานลูกจะเข้ เครื่องมือตีหลักฝายคือ “ฆ้อนหน้าแหวน” (ตะลุมพุก) เครื่องมือมีคมเช่น ขอบัก (จอบ) เสียม แล้วแต่จะตกลงกัน ส่วนเครื่องเช่นบูชา ฝายอาจเป็นหมู ไก่ แล้วแต่จะกำหนด

ถึงเวลากำหนดทุกคนนำสิ่งที่ต้องรับผิดชอบมารวมกัน แก่ฝายเป็น

เจ้าพิธียืนโยงกล่าวโองการขอพรจากเจ้าพ่อหอผีฝ่ายดูแลรักษาผู้คนไร่นา ขอให้ฟ้าฝนอุดม เช่นว่า ลัวะเหียะไร่อย่าให้ตายคา ไทเหียะนาอย่าให้ตายแดด” หมายความว่า ชาวลัวะปลูกข้าวไร่ขออย่าให้พืชได้ยืนตายคาต้น ไททำนาอย่าให้ต้นข้าวตายด้วยแสงแดดเพราะขาดน้ำ เป็นต้น

เสร็จจากการยืนโยงบวงสรวงบูชาเทวดาผีฝ่ายแก่ฝ่ายจะแบ่งหน้าที่ และแบ่งแนวเขตให้ทุกคนรับผิดชอบว่าคนใดจะต้องปักหลักฝ่ายตรงที่ใด ใครมีหน้าที่นำเอาเครื่องเช่นบูชาไปปรุงเป็นอาหารที่จะมาเลี้ยงกันตอน กลางวัน แม้ว่าทุกคนจะห่อข้าวมาแล้วก็ต้องรับประทานร่วมกัน ใครเป็นผู้สานทำล้าจะเข้ ใครเป็นผู้ลงหลักมองแก้มฝ่าย ใครลงปักหลักก่อนหลัง สลับเปลี่ยนกันทำหน้าที่ เปิดโอกาสให้ผู้คนปรึกษาพูดจาแลกเปลี่ยน ประสพการณ์กันในการที่จะสร้างฝายหรือการปลูกข้าวทำนา จิปาถะที่ผู้คน ต้องการพัฒนาอาชีพแห่งตน

สะพานหรือภูมิปัญญาในการสร้างระบบเหมืองฝายมีความรู้จากการ สังเกตว่าหากน้ำไม่หรือสิ่งต่าง ๆ ไปขวางกันแม่น้ำ จะทำให้มวลน้ำจะยกระดับ สูงขึ้น ด้วยเหตุนี้เองผู้คนจึงคิดสร้างสรรค์แ่งหรือแนวกันแม่น้ำใหญ่เรียกกันว่า “ฝาย” (เขื่อน) หากกันสายน้ำหรือลำเหมืองเรียกว่า “แต” (ทำนบ) และแนวกัน ลำเหมืองเล็กหรือลำเหมืองใต้ไถ่เพื่อส่งสายน้ำเข้าสู่ไร่นาเรียกว่า “ปุม” (จุด แบ่งน้ำ) ปากคันนา (กระตัง) ที่เปิดรับน้ำเข้านาเรียกว่า “ต้าง” ระบบการ ลดระดับน้ำออกจากนาเรียกว่า “ยอยน้ำ” (ทยอยน้ำ/หรือพร่องน้ำเพื่อเตรียม เกี่ยวข้าว) ระบบเปิดน้ำไหลไปตามไร่นาหรือปล่อยน้ำทิ้งเรียกว่า “ข้างน้ำ”

ยามนั้น หากกล่าวถึงกระแสน้ำหรือสายน้ำถูกกันด้วยแนวฝาย (เขื่อน) มวลน้ำส่วนหนึ่งจะผ่านฝายไป แต่มีมวลน้ำอีกส่วนหนึ่งยกตัวสูงขึ้นเลาะไหล ไปตามร่องลำเหมืองใหญ่ เมื่อไปถึงจุดหรือสถานที่ ๆ คนต้องการแบ่งน้ำ จะถูกกันโดยแต (ทำนบ) มวลน้ำยกสูงขึ้นท่วมหลังแตดันท่วมไหลหลังต่อไป ตามลำเหมือง มวลน้ำส่วนหนึ่งจะไหลจากแตเข้าลำเหมืองเล็กหรือลำเหมือง ไถ่ไถ่ไปสู่ที่กันแบ่งน้ำเรียกว่าปุมที่แบ่งน้ำ มวลน้ำส่วนหนึ่งไหลเข้าผ่านต้าง

ช่องรับน้ำเข้าสู่ผืนนาเพื่อเลี้ยงต้นข้าว ยามเมื่อต้นข้าวกล้าแก่เร่งเติบโตพอง
ตั้งตัวได้ข้าวนาจะยอย (ทยอย/พร้อม) น้ำออกไปบ้างเพื่อให้พื้นดินไปรับ
แสงแดดในยามนี้เองผู้คนจะนำเอาไขไปตากตามตังนาได้ปุ่ปลาสดไว้ในน่าย่าง
มากมาย ที่สุดเมื่อต้นข้าวโตพอที่จะเก็บเกี่ยวข้าวนาจะข้างหรือปล่อยน้ำออก
จากนาเพื่อให้ดินแห้งเก็บเกี่ยวข้าวได้ง่าย

ระบบการปล่อยสายน้ำนี้เองมีคำพังเพยชาวล้านนากล่าวว่า “บ่คัน
ตางบ่เหลือแต่ บ่ลักแบ่มาแผ่วแพ” คือคำเปรียบสายน้ำที่ล้นท่วมผ่านแผ่แผ่
ลงมาแสดงว่ามีความเก่ง เป็นคนแน่จริงจึงผ่านมาถึงที่นี่

บัดนั้น เมื่อมีระบบเหมืองฝาย พญาเมงรายจึงตรากฎหมายขึ้นเพื่อ
ป้องกันผู้คนแก่งแย่งน้ำ และรักษาแนวฝาย (เขื่อน) เท่าที่พบเอกสารเกี่ยวกับ
กฎหมายพญาเมงรายพบในหนังสือ เชิดชูเกียรตินายไกรศรี นิมนานเหมินท์
หน้า ๕๔ ถึง ๖๒ กล่าวถึงเมงรายศาสตร์ไว้ดังนี้....

เมื่อมีฝายต้องสร้างหอฝายรักษาเหมืองฝาย “...ผู้ใดละหวาดหือ
บูชาฝายท่านเสีย ต้องถือว่าผิดผีฝาย...”หมายความว่าหากผู้ใดไปทำ ความ
เสียหายแก่ศาลผีฝายต้องถือว่าผิดผีฝาย มีความผิดต้องให้ผู้นั้นสร้างหอผีฝาย
ขึ้นใหม่ โดยบัญญัติไว้ว่า “...หื้อมันแปลงหอบูชาดั่งเก่า แล้วหื้อมันแต่งเครื่อง
บูชาบริกรรมหื้อชอบ แล้วหื้อมันแปลงฝายไว้ดั่งเก่า...” “...หากมันบ่แปลงหอ
บูชา หรือหาเครื่องบริกรรมบ่ได้ ฝายก็แปลงบ่ได้ หื้อมันเลี้ยงค่าค่ากินคนพวก
แปลงฝายนั้นต่อเท่าแล้ว...” หมายความว่าหากมันไม่สามารถแปลงฝายได้
ให้มันเลี้ยงข้าวอาหารผู้คนที่มาทำฝายจนเสร็จ หากไม่สามารถทำได้ต้องถูก
ปรับสินไหมดังนี้ “ถ้าฝายใหญ่ โห่ ๓๐๐ เงิน ฝายหน้อยโห่ ๑๐๐ เงิน....”

ส่วนการรักษาแนวฝายที่ปักด้วยหลักฝายกั้นน้ำนั้นบ่หมิ่นนับแสนเล่ม
นั้นมิกฎหมายรักษาป้องกันกล่าวว่า....ผู้ใดไล่แพล่อง ถิ่มถูกฝายหลุ (พัง) หื้อ
มันแปลงแทน หรือมันแปลงบ่ได้ฝายใหญ่เอาค่า ๑๐๐ เงิน ฝายหน้อย ๕๒
เงิน...” แต่หากการกระทำนั้นเป็นเรื่องช่วยไม่ได้เพราะสายน้ำเชี่ยวกรากหรือ
เหลือกำลังคือ...” ล่องเรือแพ ถ่อฟายบ่แพ (ไม่ไหว) หื้อถิ่มฝายหลุเสีย หื้อมัน

แปลงแทน หรือมันแปลงบได้ ฝ่ายใหญ่เอาค่า ๕๒ เงิน ฝ่ายน้อย ๓๒ เงิน เพราะว่าเหลือกำลังมันนา

เมื่อถึงเวลาทำงานตีเหมืองฝ่ายต้องไปร่วมงาน หากผู้ใดหนึ่งงาน ถึงคราวต้องใช้น้ำเข้านา มันกลับไปลักลอบแบ่งน้ำเข้านามีโทษดังนี้.... "อันหนึ่งผู้ใดบ่แปลงฝ่ายสักเม็ด มันไปลักเอาน้ำท่าน หื้อตีหัวมันแตกแล้วปล่อยเสียบ่เยี่ยอัน (หากไม่ทำอย่างนั้น) หื้อไหมเงิน ๑๑๐ เงินหากยังไม่เช็ดหลาบยังแอบแบ่งน้ำอีก "...หรือมันยังไปลักแถมหื้อฆ่าเสียในที่นั้นแล..."

เหมืองฝ่ายเป็นของส่วนรวมผู้ใดไปทำความเสียหายต้องรับโทษ "ผู้ใดไปลู้งปากเหมือง เสียเก้งหนึ่งก็ตี เสียทั้งมวลก็ตี หื้อมันแปลงแทน ถ้ามันบ่แปลงฝ่ายใหญ่เอาค่า ๓๓๐ เงิน ฝ่ายลูกน้อยเอาค่า ๑๑๐ เงิน แต่ถ้ามันบ่มีเงิน "หื้อมัดใส่คอกไว้ ๓ เดือน"

อนึ่ง ท้องฝ่ายหรือที่น้ำล้นฝ่ายลงมา มักมีปลาชุกชุม หากผู้ใดไปทำความเสียหายแก่ฝ่ายเพื่อจับปลา หรือทำให้น้ำแห้งเกิดความเสียหายมีบทลงโทษว่า "ผู้ใดปานเหมืองกินปลา หื้อน่านาขาดแห้งเสีย หื้อตีหัวมันแตกป่วยเสีย".....หรือ "หื้อมันไปถึงเจ้าขุน หื้อสอนมันเสีย" หากผู้ใดทำลายคันนาขวางน้ำเพื่อจับปลาโทษกล่าวว่า "ผู้ใดขวางน้ำนาท่านหาปลา หื้อบ้านคันนาไว้ดั่งเกว หรือมันบ่ปาน ถ้าข้าวกล้าที่นาท่านเสียหาย หื้อใช้เท่านั้น" แต่ถ้าผู้ใดขวางน้ำนาท่านเสีย...เจ้าเข้าหรือเจ้าที่ว่ากล่าวแก่มัน แต่มันกลับกล่าวสรวาดำเจ้าหนาเจ้าข้าว..หื้อตีหัวมันแตกเสีย"

หากผู้ใดไปลักเอาน้ำเข้านาตนหรือทอนน้ำเข้านาตนเองมากกว่าผู้อื่น ทำให้เกิดผลต่อนาข้างเคียงจนน้ำเหลือน้อย ต้นข้าวผู้อื่นตายแตกกฎหมายกล่าวว่า "หื้อผู้มันโลก ใช้ค่าข้าวตายแตกนั้นเสีย หากมันไม่ชดใช้ค่าเสียหาย กลับไปด่าว่าเจ้าของด้วยคำหยาบคาย ต้องปรับไหม ๑๓๐ เงิน" แล้วให้เจ้าขุนมาแบ่งน้ำเสมอกันแล้วผู้หนึ่งบ่เชื่อยาคำนั้น กลับไปลักเอาน้ำเมื่อกลางคืน หื้อไหม ๑๑๐ เงิน หรือไปลู้งเอาเมื่อกลางวันก็ตี กลางคืนก็ตี แล้วมันมีอาวุธกับมือหื้อฆ่ามันเสียที่นั้น ถ้าบ่ฆ่าหื้อไหม ๓๓๐ เงิน

ถ้าลำเหมืองใดมีน้ำเหลือเพียงเล็กน้อย และต้นข้าวโดยทั่วไปกำลังจะเหี่ยวแห้งตายเพราะจะขาดน้ำเลี้ยง หากมีผู้ใดเอาเปรียบผู้อื่น ไปขโมยเพิ่มเติมน้ำใส่นาของตนมากกว่าผู้อื่นกฎหมายกล่าวว่า "หือดีผู้ลักหือจนหัวแตก บ้อันยบตัวไปหาเจ้าขุนหือสอนมันตามคอง ถ้ามันยังไปลักลักเอาน้ำ แดมเล่า หือฆ่ามันเสียที่นั่น"

เมื่อมีกฎหมายคุ้มครองเหมืองฝาย ย่อมทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในการจัดระบบเหมืองฝายส่งน้ำสู่นาไร่อย่างอุดม

ยามนั้น เมื่อพญาเมงรายกำลังรวบรวมผู้คนสร้างเมืองเชียงใหม่พอเข้าที่เข้าทาง ได้รับข่าวศึกจากเมืองเขลางค์

พญาธิบาให้พญาเบิกราชโอรสยกตีเอาเมืองหริภุญชัยคืน

เมื่อเสียเมืองหริภุญไชยแก่พญาเมงราย พญาธิบาจึงหนีไปอยู่กับพญาเบิกพระราชโอรสที่เมืองเขลางค์หรือลำปางพยายามรวบรวมผู้คนจำนวนมาก จัดกองทัพขึ้นมาตีเอาเมืองหริภุญไชย

ส่วนกองสอดแนมหรือสายลับในเมืองเขลางค์ได้ส่งข่าวมาว่าวันเดือนเพ็ญเดือนสี่ปีนี้ พญาธิบาจักเข้าตีเอาเมืองหริภุญไชยคืน

เมื่อนั้น พญาเมงรายจึงให้เรียกไพร่พลได้จำนวน ๒๓๕๐๐๐ คน พร้อมกับให้เจ้าขุนครมราชโอรสจากเชียงรายเรียกกรมพลได้ ๗๒๒๐๐ คน เข้ามาร่วมกองทัพนานาใหญ่ ให้ทหารในเมืองหริภุญไชยเตรียมการต่อสู้ นำอะม็อก (ปืนใหญ่) ขึ้นเตรียมบนเชิงเนินเมฆเมือง ป้อมปราการทุกแห่งให้เตรียมกระหะดั่วทราย้อนเตรียมสาดเข้าหาข้าศึก ทหารเดินเท้าให้เตรียมสินาตนก (ปืนยาว) พร้อมกับนำเม็ตจิน (ตะกั่ว) ที่จะใช้เป็นลูกปืนให้ผู้คนใส่ห่อผ้านำไปให้แม่ไก่ฟักพร้อมกับไข่ของมัน เชื่อว่าจะยิงข้าศึกได้แม่นยำและป้องกันคุณไสยจากข้าศึกที่มีมนต์คาถาป้องกันลูกปืน เตรียมเผ่า (ดินปืน) ใส่กระแจะ (กระบอกใส่ดินปืนทำด้วยเขาวัวหรือควาย) เตรียมผาลา (โล่/เขน) ปูรู (ขวานอาวุธมีคม) แหลงหลาว ธนู หน้าไม้ ขัศคา (ดาบ) แลวสั้นแลวยาว

อาวรุพร้อมเลื่อยยนต์สวมใส่ออกรบข้าศึก เตรียมให้กองทัพเผ่าขวางเมือง
จับวันจับคืนตลอดวันเวลา

พญาเมงรายตรัสเรียกเจ้าขุนครามพร้อมเจ้าผางและขุนทหารเข้าเฝ้า
เพื่อจัดการยุทธศาสตร์เคลื่อนทัพตามตำรา “ยุทธพิชัยสงครามละว้า” ภายหลัง
กลายเป็นตำรายุทธพิชัยล้านนา

ยามนั้น พญาเมงรายได้ให้โหราจารย์มาคำนวณหาเคล็ดในการ
แต่งตั้งแม่ทัพนายกอง ด้วยตำราดังนี้

“การแต่งตั้งผู้ใดเป็นแม่ทัพนายกอง ขุนทหารนั้นให้เอาเลขศักราช
ปีเกิดของผู้นั้นตั้ง บวกด้วยนาม คูณด้วยฤกษ์ หารด้วย ๑๒ หากผลลัพธ์มี
เศษ ๑, ๒, ๓ ชื่อมัจฉิมะ ห้ามแต่งตั้งผู้นั้นเป็นแม่ทัพ ไม่ดี หากผลลัพธ์มีเศษ
๔, ๕, ๖ ชื่ออุตตมะตินิก ให้รับแต่งตั้งผู้นั้นเป็นแม่ทัพนายกอง ดีมากรบ
อย่างไรก็ชนะ หากได้เศษ ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๐ ชื่อหีนะ อย่าแต่งตั้งเลยเพราะ
รบเมื่อใดแพ้เมื่อนั้น

เมื่อได้ตัวแม่ทัพนายกองดีแล้ว ตัวแม่ทัพนายกองต้องรู้ชัยภูมิในการ
ตั้งป้อมค่าย ตั้งทัพ ต้องมีความรู้ในการกระทำหรือตั้งทัพตามชัยภูมิ ดังนี้
ให้เอาช่วงความยาวคอกของแม่ทัพ นายทัพ เจ้าเมือง นายกองผู้เป็นหัวหน้า
มาบวกกัน คูณด้วย ๓ แล้วหารด้วย ๘ ได้เท่าใดพิจารณาตามโฉลกดังนี้

ผลลัพธ์ได้เศษ ๑ ไม่ดี จะถูกรบกวณเบียดเบียนเกิดความเดือดร้อน
ผลลัพธ์ได้เศษ ๒ ดี ไม่อดอยาก มีน้ำท่าข้าวปลาอุดมบริบูรณ์
ทุกเวลา

ผลลัพธ์ได้เศษ ๓ ต้องมีการรบพุ่งไม่สิ้นสุด เดือดร้อนใจ
ทั้งเจ้านายและไพร่พล

ผลลัพธ์ได้เศษ ๔ ดี จะชนะศัตรูแน่นอน

ผลลัพธ์ได้เศษ ๕ ไม่ดี ไพร่พลจกล้มตายเป็นอันมาก

ผลลัพธ์ได้เศษ ๖ ดี จะเกิดลาภสักการะ ศัตรูจะมายอมแพ้

ผลลัพธ์ได้เศษ ๗ จะได้ชัยเป็นสุข ปลอดภัยในการรบ

ผลลัพธ์ได้เศษ ๐ จะแพ้ทั้งกองทัพ จะม้วยม้างฉิบหาย แล

นอกจากการรู้จักชัยภูมิดีแล้ว นายกองทัพจะต้องรู้จักการตั้งกระบวนทัพว่าจะเดินเข้าต่อสู้ศัตรูนั้นต้องวางหัวไปหรือนายทัพอยู่ที่ใดของทัพ กองทัพต้องจัดรูปแบบใดเพื่อเหมาะกับการรบ มีตำราบอกไว้ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ ชื่อว่า วิจิฉะเป็นกระบวนทัพรูปแบบตัวกึ่งคือให้หัวไปแม่ทัพอยู่กลางหน้าตั้งหัวกึ่งแม่ทัพนายกองเดินเรียงตามยาวลงมาเป็นตัวกึ่ง ส่วนหางกึ่งมีทหารกล้าฟันเรียกตัวหาญคุมท้ายทัพ

รูปแบบที่ ๒ ชื่อว่า ปทุมพยุหะ หรือทัพดอกบัว จัดแบ่งทหารออกเป็นดั่งกลีบดอกบัว ให้หัวไปหรือแม่ทัพอยู่กลาง

รูปแบบที่ ๓ ชื่อว่า ฆรพยุหะ หรือทัพเรือน แบ่งกองหน้าเป็นสามแถวแยกออกเป็นสามง่ามจุดแยกสามง่ามมีหัวไปอยู่และมีกองทหารต่อจากหัวไปแม่ทัพต่อลงหลังอีกกองหนึ่ง

รูปแบบที่ ๔ ชื่อว่า ทัพนางห้อยหรือสาวอาลัยถึง แบ่งทัพออกเป็นรูปโค้งซ้ายขวา ตรงกลางมีกองทัพหลวงอยู่ แต่หัวไปหรือแม่ทัพอยู่ถัดทัพหลวงลงมาด้านหลังสุด

รูปแบบที่ ๕ ชื่อว่า จันทพยุหะ หรือทัพพระจันทร์แบ่งกองทัพออกเป็นกองใหญ่ซ้ายขวา หัวไปหรือแม่ทัพอยู่กับกองทัพหลวงท่ามกลางทัพซ้ายขวา

รูปแบบที่ ๖ ชื่อว่า ฉัตรพยุหะหรือทัพร่มฉัตร มีกองหน้าแยกซ้ายขวา กองทัพเล็กอยู่กลาง ถัดกองทัพเล็กลงมามีกองทัพหลวงและไปหรือแม่ทัพอยู่ด้านซ้ายขวากองทัพหลวงมีกองทัพเล็กขนานซ้ายขวา ถัดกองทัพหลวงลงมามีกองทัพเล็กปิดหลังอีกสองกอง

รูปแบบที่ ๗ ชื่อว่า อสุภพยุหะ หรือกองทัพหัวจั่วเตี้ยทาง แบ่งกองทัพออกเป็นดั่งเขาวัวแยกซ้ายขวา ตรงหัวจั่วเป็นที่อยู่ของไปหรือแม่ทัพต่อจากหัวจั่วลงมาแยกกองทัพออกเป็นสามแถวดั่งหัวจั่ว

รูปแบบที่ ๘ ชื่อว่า ปาสาทรพยุหะหรือรูปแบบปราสาท ให้กองทัพ

หน้าจัดแถวคล้ายยอดแหลมปราสาท ให้กองทหารเรียงแถวติดต่อกันเป็นแถว เรียงลงมาเป็นตัวปราสาทขยายกว้างออก และปิดท้ายด้วยกองทัพลวงมี หัวโปหรือแม่ทัพอยู่

รูปแบบที่ ๙ ชื่อว่าทัพทกพยุหะหรือทัพรูปไม้เท้าหรือไม้ว่า มีกองทัพล็กและโปหรือแม่ทัพอยู่หน้า ทหารเรียงแถวยาวต่อกันมาเป็นตัวไม้เท้า และปิดหลังด้วยกองทัพล็กพร้อมหัวโปรง

รูปแบบที่ ๑๐ ชื่อว่าสัปปะโคติหรือทัพทุทพนาศ กองทัพหน้าจัดทหาร เรียงเป็นรูปใบโพธิ์คล้ายเป็นหัวงูให้โปหรือแม่ทัพอยู่กลางหัวงู จัดแบ่งทหารเรียง แยกซ้ายขวาคุมหัวงู ส่วนทหารที่เหลือเรียงต่อจากหัวงูลงมาดั่งตัวงู มีตัวหาญ หรือนายกองเล็กคุมอยู่เป็นส่วนใหญ่

รูปแบบที่ ๑๑ ชื่อว่าโกทกพยุหะหรือรูปแบบกงล้อให้พลทหาร เดินหน้าเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าทักกองทัพ พลที่เหลือเดินเป็นแถวยาวดั่ง ลำเกวียน ส่วนกลางกองทัพขยายเป็นปีกออกไปซ้ายขวาดั่งกงล้อเกวียน ให้ กองพลระวังหรือคนหาญอยู่คุมหน้าหลังกองทัพ โปทัพหรือแม่ทัพอยู่กลาง

รูปแบบที่ ๑๒ ชื่อว่าสภะพยุหะ หรือทัพระดให้ทหารเดินเรียงรูป ขนมหงอกเป็นสามเหลี่ยมหน้าทักส่วนที่สองและสามเป็นสี่เหลี่ยมขนมหงอกโดยมีเหลี่ยมหรือมุมต่อกันเป็นสามเหลี่ยมให้โปหรือแม่ทัพอยู่กลางทัพ

รูปแบบที่ ๑๓ ชื่อว่าอุทธรพยุหะ หรือทัพก่อนแล้ว ให้ทหารเดินเป็น วงกลม สามวงดั่งก่อนแล้ว ให้หัวโปหรือแม่ทัพอยู่กลาง

รูปแบบที่ ๑๔ ชื่อว่ามรุวัตตพยุหะ หรือทัพวังผึ้ง ให้ทหารเข้าแถว เรียงซ้อนกันดั่งรวงผึ้ง ให้โปหรือแม่ทัพอยู่กลาง ให้ขุนหาญคุมด้านนอก

รูปแบบที่ ๑๕ ชื่อว่าพิชปักกพิพยุหะ หรือทัพปักครุฑ ให้ทหารเรียงแถว ต่อกันเป็นรูปดั่งครุฑเห็นหางปักหนึ่งร่อนไปมา หัวครุฑให้โปทัพหรือแม่ทัพอยู่ ทางปักสองข้างมีขุนหาญหรือฝ่ายทะเลวงคุมอยู่ซ้ายขวา ส่วนหลังกองทัพคล้าย หางครุฑมีขุนหาญระวังท้ายทัพ

รูปแบบที่ ๑๖ ชื่อว่าสุริยะพยุหะหรือทัพดวงอาทิตย์ ให้ทหาร

เรียงแถวเป็นวงกลมใหญ่อยู่กลาง มีโป้หรือแม่ทัพคุม ส่วนทหารที่เหลือเรียงวงกลมเล็ก ๆ ซ้อนกันออกมาตั้งมีดวงอาทิตย์ดวงเล็กซ้อนรายเรียงกันหลายชั้น

รูปแบบที่ ๑๗ ชื่อว่ามูหิงคพยุหะ หรือทัพกลองบุง (ตะโพน) ให้ทหารเรียงแถวหน้ากระดานเป็นหน้ากลอง ทหารอีกส่วนหนึ่งเรียงแถวต่อกันมาเป็นตัวกลองป้อนตรงกลาง และท้ายแถวเรียงหน้ากระดานปิดเป็นหน้ากลองอีกด้านหนึ่ง ให้โป้หรือแม่ทัพอยู่กลาง

รูปแบบที่ ๑๘ ชื่อว่าธนูพยุหะ ทัพหน้าไม้ ให้ทหารเรียงแถวสี่เหลี่ยมจัดรัสเป็นหัวหน้าไม้ โป้หรือแม่ทัพอยู่กลางหัวนี้ ทหารที่เหลือเรียงรายออกเป็นคันธนูแยกซ้ายขวา ส่วนธนูให้ทหารอีกส่วนหนึ่งเรียงลงมาเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวลงมา ส่วนท้ายทัพให้มีแถวแยกต่อมุมสี่เหลี่ยมด้านละหนึ่งแถวดูตั้งรูปงามท้ายธนูหรือหน้าไม้

รูปแบบที่ ๑๙ ชื่อว่าธรรพยุหะ หรือทัพเกล็ดมังกร หรือเกล็ดปลา ให้ทหารเรียงแถวรูปโค้งซ้อนกันดางเกล็ดปลา ในแต่ละเกล็ดมีโห่หัวหน้าแท่งกองอยู่ อาจซ้อนกันหลาย ๆ เกล็ดเพื่อความมั่นคงไม่แตกทัพง่าย

รูปแบบที่ ๒๐ ชื่อว่ามณฑกพยุหะ หรือทัพกบ ให้ทหารเรียงแถวมีกองหน้าไล่ล่ามาคล้ายหัวกบ ทหารที่เหลือเรียงแถวเป็นตัวกบ โป้หรือแม่ทัพอยู่กลาง

รูปแบบที่ ๒๑ ชื่อว่าทังคบาทพยุหะ หรือทัพตีนกา ให้ทหารส่วนหนึ่งเรียงแถวแยกจากโคนเท้าเป็นนิ้วเท้ากาสามนิ้ว ที่โคนมีทหารเรียงแถวรวมรูปวงรี ให้โป้หรือแม่ทัพอยู่ ส่วนทหารที่เหลือเรียงแถวต่อจากโคนตีนกาออกมาเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งข้างกา

รูปแบบที่ ๒๒ ชื่อว่าจักรกพยุหะ หรือทัพจักรวงกลม ให้ทหารเรียงแถวเป็นวงกลมสี่วงเท่า ๆ กัน เมื่อเดินเข้าหาศัตรูเดินพร้อมกันดังกงจักร ให้โป้หรือแม่ทัพอยู่กลางแต่ละวง

เมื่อทบทวนวิธีการเดินยุทธศาสตร์บรรพบุรุษเข้าใจกันแล้ว พญาเมงรายได้ให้หัวไปแต่ละนายหยุดผ่อนพักครู่หนึ่งเพื่อนำเอาตำรานามทัพมาแจ้งอธิบาย

แกงขนุนหาร ตามตำราว่ามีว่า

เมื่อกองทัพต่างประจันหน้า แต่ละทัพจะตั้งพลอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ต้องรู้จักสังเกตภูมิประเทศเชิงยุทธศาสตร์ ตามตำราว่า

๑ เมื่อเห็นศัตรูมาตั้งทัพอยู่ริมป่า และมีต้นไม้ใหญ่ มีจอมปลวกและดินตอยนามนั้นชื่อว่า “นามครุฑ” ให้ฝ่ายเราตั้งทัพเป็นนามนาคร

๒ เมื่อเห็นศัตรูตั้งทัพอยู่กลางทุ่งเรียกกันว่า “นามวัว” ให้เราตั้งทัพอยู่ชายป่าชื่อว่า “นามเสือ”

๓ เมื่อเห็นศัตรูตั้งทัพตามป่าเลา หรือป่าพง ชื่อว่า “นามช้าง” ให้เราตั้งทัพขึ้นในที่สูงเรียกว่า “นามราชสีห์”

๔ เมื่อเห็นศัตรูตั้งทัพอยู่ริมฝั่งน้ำ สระน้ำ หนองน้ำ ชื่อว่า “นามหนู” ให้ฝ่ายกองทัพรเราตั้งทัพอยู่กลางทุ่งระหว่างต้นไม้ชื่อว่า “นามแมว”

การพิจารณาชัยภูมิของแม่ทัพนายกองมีความสำคัญต่อการรบรุกต่อสู้ ดังนั้นขอสุเจ้าทั้งหลายจงจำไว้เถาะ ส่วน “ขุนหวาน” คือทหารผู้กำบังกายหายตัวได้นั้นจงคุมทัพด้านข้าง หากเป็นทหารที่คงทนหนักเหนียวเรียกกันว่า “ขุนหาญ” ต้องคุมหัวทัพท้ายทัพจึงจะดี

นอกจากนี้แล้วขุนทหารนายทแกล้วหัวไปหัวหน้าทั้งหลายต้องรู้จักวิธีแก้ทัพของศัตรูไว้ เมื่ออยู่ในสนามสงครามต้องไหวทัน การแก้ทัพมีดังนี้

๑ เมื่อข้าศึกตั้งทัพตั้งหัวรถหัวเกวียนนั้น เราต้องแก้ด้วยทัพแกนครุฑชะแล

๒ เมื่อข้าศึกตั้งทัพตั้งก้อนแล้ว เราต้องแก้ด้วยทัพอุสุทะ ชะแล

๓ เมื่อข้าศึกตั้งทัพตั้งดินตะขานั้น เราต้องแก้ด้วยทัพแม่น้ำชะแล

๔ เมื่อข้าศึกตั้งทัพดินกา เราต้องแก้ด้วยการตั้งทัพรูปเกล็ดปลามังกร

๕ เมื่อข้าศึกตั้งทัพวังเมืองหรือวังสี่ เราต้องแก้ด้วยทัพงู

๖ เมื่อข้าศึกหากข้าศึกตั้งทัพลม เราต้องตั้งทัพครุฑแก้ไข ดินแล

ขุนทหารทั้งหลายจงจำตามตำราที่ว่านี้ หากเมื่อเข้าต่อรบกันนั้น ขุนหาญเข้าประชิดโรมรันฟันกันอยู่โดยมิถอยได้ชื่อว่า “ต่อคะดานรบปราบกับ

ด้วยกัน” หื้อขุนหาญเข้าชนาบข้างทัพป้องกันการโจมตีด้านข้างเอาไว้ อย่าได้
ประมาท

นอกจากวิธีการเข้าต่อสู้ดังกล่าว หัวไปนายทหารทุกคนต้องรู้ทิศมรณะ
ที่ห้ามนำทัพไปทางทิศนั้นจักสูญเสีย ดังนี้

เมื่อวัน ๑๐ ค่ำ บ่ว่าขึ้นหรือวันลงห้ามไปทิศหนวันตก จะสูญเสีย

เมื่อวัน ๗ ค่ำ บ่ว่าวันขึ้นหรือลง ห้ามนำทัพไปทิศหนวันออก จักเสีย

แก่ข้าศึก

เมื่อวัน ๘ ค่ำ บ่ว่าวันขึ้นหรือลงห้ามนำทัพไปหนทิศใต้ จักเสียพล

เมื่อวัน ๔ ค่ำ บ่ว่าขึ้นหรือลงห้ามนำทัพไปทางทิศหนเหนือ บัดแล

เมื่อนายทหารรู้จักทิศมรณะแล้วต้องจื่อจำ อย่าได้ขึ้นเป็นอันขาด
อย่าได้ประมาทยามเมื่ออยู่ในสนามรบ

นอกจากนี้แล้ว หากว่าจะก้าวออกเดินทางต้องรู้จักวันแพ้ยามหรือ
อุปัท�์ เคล็ดที่กำหนดไว้ว่าเมื่อจักจัดแบบกระบวนทัพนั้นหากจะเอาชนะ
ข้าศึกได้ต้องจำเคล็ดลับและกระทำ ดังนี้

วัน ๑ หรืออาทิตย์ ให้เอาน้ำลูบหัวแล้วจึงไป เป็นยามนาครชนะครุฑ
ตีแล

วัน ๒ หรือจันทร์ ให้ล้มตัวนอนแล้วจึงลุกขึ้นไป ยามนี้ชื่อว่า เนื่อ
ชนะเสือไคร่งว่าอัน

วัน ๓ หรืออังคาร หื้อตีมน้ำสามอีกแล้วจึงผ่ายเดินทางยามนี้ชื่อว่า
เนื่อชนะราศี

วัน ๔ หรือพุธ(ปีติ) หื้อกินข้าวสามก้อนแล้วจึงไป ยามนี้ชื่อว่าพระจัน
ชนะพระราหู ดีแท้แท้

วัน ๕ หรือวันผัด พระหัตถ์ดี หื้อเอาขี้เถ้าทาแขนก่อนแล้วจึงผ่าย
ยามนี้ชื่อว่า งูชนะเหยี่ยว

วัน ๖ หรือวันศุกร์ หื้อกะทำการไหว้พระก่อนแล้วจึงไป ยามนี้ชื่อว่า
ละมั่งชนะราชสีห์ ว่าอัน

วัน ๗ หรือวันเสาร์ หือตบชาสามเทื่อแล้วจึงผ่าย ยามนี้ชื่อว่าแมงกู่
ชนะพญาช้างสาร ดีชะแล

หากถึงยามมงคลดี ขุนทหารหรือหัวไปจักเคลื่อนพลยกทัพนั้นต้อง
รู้จักกระบวนการลี้ลาเคลื่อนพล เป็นกลยุทธ์ในการออกสงคราม บรรพบุรุษ
สอนว่า

๑ วารีเวโค คือลี้ลาการยกทัพไปเหมือนกระแสดมพายู

๒ ทิชาทิปโป คือลี้ลาการยกทัพเร็วปานกำลังครุฑ

๓ ธนุโก คือลี้ลาการยกทัพไปทางหน้าส่วนหนึ่ง วกมาข้างหลัง
ส่วนหนึ่งแล้วต่อติดังพายู

๔ อุตตุโก คือลี้ลาการยกทัพตั้งโคอสุภราชหัวหน้าฝูงโคผู้ประเสริฐ
นำฝูงวัว หน้าแน่นมั่นคง

๕ ภูชโค คือลี้ลาการยกทัพไปเหมือนตั้งงูเลื้อย คดไปเคี้ยวมา ช้าเด็ก
สังเกตได้ยากแท้แท้

หากเมื่อยกทัพไปแล้ว เมื่อจักตั้งทัพนั้นต้องระแวงระวังชัยภูมิหรือ
เทิกเวียง เทิกทัพ คือการวางแนวทางป้อมค่าย กระบวนทัพ หือไปทัพหรือ
ขุนทหารนำทัพไปตั้งในที่สมควร อย่าได้เสียการงาน อย่าได้เสียพล

ป้อมค่ายหรือกระบวนทัพนั้น หากด้านหน้ากว้าง ด้านหลังแคบลง
พลในที่นั้นจักมั่นคง รบชนะทุกเมื่อยาม

บริเวณใดก็ตามหากด้านซ้ายกว้างกว่าด้านขวา พลทหารผู้คนจะไม่
ลงรอยกัน จะผิดแตกม้างทะเลาะวิวาท ฆ่าฟันในหมู่เดียวกัน บ่ดีแล

บริเวณใดก็ตามหากด้านซ้ายสั้นแคบ ด้านขวากว้าง ผู้อื่นจะข่มเหง
รบแพ้อยู่เรื่อยไป บ่ดีแล

หากตั้งป้อมค่าย ทัพ ชุมชน มีรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส พลทหารผู้คนจักป่วยไข้
เกิดโรคภัยหลายประการ บ่ดีแล

หากตั้งป้อมค่ายหรือทัพมีรูปยาวตั้งโคงศหรือหล่อง พลทหารจัก
บ่สบาย ไม่เจริญ ล้มตายป่วยไข้เป็นอันมาก บ่ดี

หากตั้งทัพบริเวณด้านหน้าแคบ แต่ด้านหลังขยายกว้างออก พลทหาร
ผู้คนจะอยู่ปั่นป่วน หวาดกลัว รอบแพ้ทุกเมื่อ อย่าทำแล

ตำราการตั้งทัพดังนี้ต้องจืดจางอย่าได้ขาด ผู้นำทัพต้องสังเกต ใน
การนำทัพแต่ละครั้ง หัวไป หรือขุนทหารทั้งหลายอย่าประมาท ต้องรอบคอบ
ถ้วนถี่ จะแล

ฝ่ายพระโหราจารย์ ออกมาให้ความรู้แก่หัวไปและขุนทหารว่า...

“เมื่อพลทัพเดินทาง ต้องสังเกตนิมิตหรือลางสังหรณ์ต่าง ๆ อาจ
เป็นอุบารห์ หรือขีดอาถรรพ์บอกเหตุเภทภัยล่วงหน้า หัวไปและพลทหารต้อง
ช่วยกันแลดู ดังนี้

-ขณะพลทัพ กำลังเดินทาง หากเห็นนิมิตหรือเหตุต่าง ๆ เช่นไฟไหม้
ค่ายคูประตูหอรบ หมูคนติดเตียง ร่ำพันกัน บางทีเดินอยู่ได้ยินเสียงเหมือนคน
ร้องไห้ ดอไม้ไผ่ผุดกลางแผ่นดิน เกิดลูกเห็บตกโดยไม่มีฝนสักเม็ด เห็นแพะ
สุนัขและลาเดินไปด้วยกัน เห็นเสือและสุนัขเดินไปด้วยกัน แสดงว่ามิต
ธรรมชาติต้องหยุดการเดินทางแล้วกลับไปเสียพักหนึ่งจึงหาฤกษ์ยกทัพเดินใหม่
หาไม่แล้ว คนทั้งแปดทิศจะมาข่มเหง ทำให้ทัพของเราเป็นฝ่ายแพ้

-เมื่อยกพลออกเดินทัพ เห็นอีแร้งบินร่อน หรือจิ้งจอกไม่อยู่ด้านหน้า
หรือเห็นเสือสิงห์หันหน้าเข้าหาเรา เห็นงูเหลือมเกี่ยวพันกัน ม้วนผ่านหน้า
ทัพ ต้องหยุดเดินทาง ให้หยุดทัพกลับไปก่อนแล้วหาฤกษ์เดินทัพใหม่ ขึ้นเดิน
ทัพต่อไปจะแพ้แน่นอน

-อีกนัยหนึ่งเห็นงูเห่ามากอดเกี่ยวพันกันบนดุมเกวียนหรือเพลา
เกวียนหรือซ่อช้าง (งูสามเหลี่ยมขนาดใหญ่) ห้ามยกทัพไป ให้ถอยทัพกลับ
แล้วหาฤกษ์เดินใหม่ หากขึ้นไป ลูกเมียจะร้องไห้ระงมแพ้แน่นอน

-หากเห็นซากงู ซากเสือ ซากสัตว์ร้ายนอนอยู่ข้างทาง ให้รีบเดินทัพ
ไปเกิด จะชนะ มีลาภสักการะมาก ได้ชัยชนะแน่นอน

-หากเห็นนกยูง อีแร้ง กา ผี ตัวต่อ แตน หนอนที่โตหรือจับอยู่
เห็นงูตายหรือคนตาย อยู่ในกองทัพ ให้รีบยกทัพไป จะมีชัยในการรบ และ

สามารถยึดเอาเมืองได้ ดีแล

-หากเห็นงูเห็นอีแร้ง งู หรือผีพุ่งไต้ตกลงมาในกองทัพ ให้รีบยกทัพต่อไปจะมีชัยชนะรบเอาเมืองมาได้

-อีกนัยหนึ่งต้องสังเกตหมู่เมฆและทิศทางและแรงลม หากเคลื่อนมาหลังทัพเราให้รีบเดินโดยเร็วพลัน แต่หากลมพัดมาด้านหน้าทัพเรียกว่าลมด้านทัพ อย่าเดินให้หยุดพักก่อนแล้วค่อยเดิน หากลมและเมฆเคลื่อนจากทิศตะวันออกไปสู่ตะวันตกให้ยกทัพเดินด่วนโดยเร็ว แต่หากลมพัดเคลื่อนจากตะวันตกไปตะวันออกอย่าเดินทัพ รอเสียวันหนึ่ง แล้วจึงเริ่มเดินทัพใหม่

พญาเมงรายได้ตรัสสอนแก่บรรดาขุนทหารทั้งหลายพร้อมทั้งเจ้าขุนครามราชบุตรแห่งตน ให้เดินทัพด้วยความรอบคอบ

ส่วนเจ้าขุนครามจึงให้เจ้าฝางคุมพล ๕,๐๐๐ คน ยกไปยังเชิงดอยคำ ส่วนตัวขุนคราม นำพล ๕๗,๓๐๐ คน ยกไปตามทางวันออกแม่น้ำปิง ไปพักทัพอยู่แห่งหนึ่ง ให้พลกองทัพหยุดยั้งไว้ก่อน ส่วนพระองค์ได้คุมทหารราวพันคน ซึ่งข้าชื้อพลายแก้วชัยมงคลขึ้นมากำพาลพญาเมงราย นัดแนะกันว่า พญาเมงรายจะขับช้างแก้วชื่อ “เพชรบัลลังค์” กอปรพลด้วยช้าง ๕๐๐ ม้า ๘,๐๐๐ พลเดินเท้า ๑๐,๐๐๐ เข้าต่อรบ ส่วนเจ้าลูกรักขอให้สกัดด้านหลัง โอบตื้อยาให้ข้าศึกหนีรอดไปได้

เมื่อทราบความดีแล้ว ขุนครามรีบกลับไปในคำคินนั่นเอง ประจวบกับม้าเร็วของสอดแนมแจ้งข่าวว่า ข้าศึกมีเพียงพญาเบิกลูกพญาธิบาเท่านั้น ตัวพญาธิบาไม่ได้มา ขณะที่ทัพพญาเบิกตั้งอยู่ตำบลเชียงทอง มีกำลังพลหนุนเนื่องมามากมาย

เมื่อนั้น เจ้าขุนครามจึงแต่งกองทัพล่อข้าศึก ขณะที่กองทัพล่อต่อสู้กันอยู่ เจ้าขุนครามได้ให้ม้าเร็วไปแจ้งแก่เจ้าฝางยกเข้าโจมตีทัพหน้าพญาเบิก ส่วนตนเองนำกำลังตีโอบทัพพญาเบีกยามพลบค่ำต่อถึงเที่ยงคืน จึงพักพลอยู่ในที่นั้นต่อมาที่แห่งนั้นชื่อว่า “บ้านคังคิน” แล้วแผเปลี่ยนมาเป็นหนองช้างคินปัจจุบัน

บัดนั้น เจ้าเมืองฝางรับข่าวแล้วรีบเตรียมทัพยามกลางคืน รอรุ่งเช้า จึงยกพลเข้าโจมตีทัพพญาเบิก เวลานั้นเองพญาเบิกถูกล้อมทัพไว้หมด ทั้งสองฝ่ายโรมรันฟันกันเป็นสามารถ

เมื่อเห็นว่ากองทัพพญาเบิกถูกล้อมไว้แล้ว เจ้าขุนครามแบ่งกองทัพ เล็กออกเป็นสองกองตามตำรายุทธวิธีชื่อว่า "ทัพปักษีพญะหรือทัพปีกครุฑ" ให้ขุนเมืองเชียงทองเป็นปีกขวาแผ่อกโอบเข้าไป ส่วนขุนเมืองเทิงเป็นปีกซ้าย แผ่โอบกองซ้ายศึก สั้งเจ้าเมืองฝางจัดทัพ แบบธนูกพญะหรือแบบทัพหน้าไม้ ธนูตีประดาเข้าหาด้านเหนือ ส่วนเจ้าขุนครามจัดทัพรูปอุสสุพญะหรือแบบหัว วัวโดยแยกทหารออกสองด้านเป็นปลายเขาวัวโอบเข้าศึกตีอ้อมด้านหลังขึ้นมา

กองทัพเขลางค์ถูกล้อมทั้งสี่ด้าน ด้วยยุทธพิชัยละว้า (ต่อมาเป็น ยุทธพิชัยล้านนา) พญาเบิกขับช้างชื่อ "ป่านแสนพล" เข้าชนเจ้าขุนคราม ช้างเจ้าขุนครามเสวยาแทงลางคอช้างป่านแสนพลเบนห่างออกไป ควบช้าง เจ้าขุนครามที่นั่งหลังช้างใช้หอกแทงพญาเบิก ชวนเชจะตกลงจากหลังช้างแต่ พญาเบิกทรงตัวสามารถเกี่ยวขอเคียนช้างให้หนีออกห่าง พร้อมกับที่ขุนทหาร เขลางค์ขับช้างพังตัวเมียเข้ากันเปิดทางให้พญาเบิกเปิดหนี

บัดนั้นเจ้าขุนครามเห็นเหตุการณ์จึงไล่ช้างเข้ารุกไล่ตามพญาเบิก แต่ทหารเขลางค์นำช้างพังเข้ามาบั่นป่วนกองทัพช้างพลายทั้งหลายจึงเกิด อากาการสับสนทำให้ เจ้าขุนครามไม่จับตัวพญาเบิกในที่รบได้ จึงรวมพลทัพ ไหญ่รีบติดตามไปทันพญาเบิกที่ดอยแห่งหนึ่งระหว่างเมืองหริภุญชัยกับเมือง เขลางค์เรียกกันว่าตำบลแม่ตาน มีน้ำแม่ตานไหลลงหนทิศใต้ดอยขุนตาน ทั้งสองรบพุ่งกันอีกพลทัพพญาเบิกแตกหนีคุ่มกันไม่ติด ทำให้เจ้าขุนคราม จับตัวพญาเบิกได้ จับมัดมือโพล่หลังแต่พญาเบิกกลับด่าทออย่างไม่เกรงกลัว ขุนทหารเจ้าขุนครามใช้ดาบฟันพญาเบิกหลายครั้งจนเลือดอีกขาด พญาเบิก กลับหันกันให้ทำให้โง่

ขณะนั้นเองขุนหวานได้ร้ายพระคาถา "กายะจำบัง" เสกใบไม้อม ทำให้พญาเบิกมองไม่เห็นตัวนำไม้หลาวแทงเข้ารุกกันพญาเบิกร้องครวญคราง

หมดยุทธเจ้าขุนครามจึงฟันคอกระเด็น แล้วนำศีรษะพญาเบิกไว้บนศาลเป็น
ผีเจ้าที่ เรียกกันว่า “เจ้าพ่อขุนตาน” ริมถนนสายเชียงใหม่ลำปางเขตแดนลำพูน
และลำปาง มาจนปัจจุบัน

บัดนั้น ทหารเมืองเขลางค์รีบแจ้งข่าวแก่พญาธิบา ว่าพญาเบิกได้
เสียชีวิตแล้ว ณ ที่ป่าดอยสูงแม่ตาน พญาธิบาจึงรีบหนีไปพึ่งบุญพญาพิษณุโลก
เมืองสองแคว

เจ้าขุนคราม ให้ขุนทหารทั้งหลายตีกองอุ่นเมืองเพื่อให้สัญญาณ
แก่ชาวเมืองที่หนีสงครามไปอยู่ตามป่า หลบหนีซ่อนที่ไหนๆ ก็ตามให้กลับ
มายังบ้านเมืองดังเดิมเพราะสงครามได้สิ้นสุดยุติลงแล้ว หลังจากนั้นจึงได้
ส่งข่าวมายังพญาเมงราย ว่าได้ชัยชนะแล้ว พญาเมงรายจึงสั่งให้ยกทัพกลับ
เชียงใหม่โดยให้ขุนไชยเสนาหัวเมืองเขลางค์อยู่

เมื่อได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาด พญาเมงรายจึงให้มีการฉลองสมโภช
เจ้าขุนคราม และให้ไปครองเมืองเชียงราย

เมื่อนั้น พญาเมงรายได้จัดแต่งแปลงเขตโขงเมือง ให้รับเอา
พระพุทธรูปจากเมืองหริภุญไชยมาไว้ในเชียงใหม่ พร้อมรับตัวอักษร
ของพระนางเจ้าจามะเทวีมาเป็นอักษรล้านนา ให้มีการจารจารึกเรื่องราวด้วย
อักษรล้านนาทั้งประวัติศาสตร์ พระธรรมคัมภีร์ ตำรายา ฯลฯ ให้รับประเพณี
พิธีกรรมชาวละโว้และประเพณีศาสนาพุทธพร้อมพราหมณ์มาเป็นประเพณีของ
เชียงใหม่ ตลอดทั้งปีมีประเพณีทั้ง ๑๒ เดือน เริ่มตั้งแต่

-เดือนเจ็ดเหนือ ปีใหม่หรือสงกรานต์ มีวันสังขานต์ล่องผู้คนผัดเผ็ด
บ้านเรือน ทำความสะอาดบริเวณสิ่งแวดล้อม วันเนาหรือวันเนาวิให้ผู้คน
ช่วยกันอยู่กับครอบครัวเตรียมอาหารไปวัด ขนทรายเข้าวัดเมื่อยามแลง
ยามบ่าย ในวันนี้ถือว่าเป็นวันแห่งความอดกลั้นห้ามคำทอปากจะนำเชื่อว่าอัน
และวันพญาวันหรือวันเถลิงศกทานขึ้นข้าวอุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษผู้
ล่วงลับ ทานตุ๋นซ้อ เจดีย์ทราย สรงน้ำพระเจ้า สระเกล้าดำหัวพระสงฆ์
ญาติผู้ใหญ่ ดำหัวตามวัดวาอาราม เริ่มปีใหม่ในวันนี้ ส่วนวันรุ่งขึ้นเป็นวัน

ปากปี มีการส่งเคราะห์เสื้อบ้าน รับประทานแกงขนุนเชื่อว่าจะมีบุญโชค
หนุนนำตลอดปี

-เดือนแปดเหนือให้มีวันสำคัญคือเดือนแปดเป็งเป็นวันศีล (วันพระขึ้น
๑๕ ค่ำ) ที่ยิ่งใหญ่หรือวันวิสาขบูชา ให้มีประเพณีไหว้พระธาตุ ส่วนชาวบ้าน
นิยมกินแซกแต่งงานกันในเดือนนี้เพราะถือว่าเป็นเดือนคู่ที่เป็นมงคล ส่วน
ปลายเดือนแปดให้มีประเพณีไหว้เสาอินทขิล หลักเมืองเชียงใหม่ ให้ผู้คน
ทั่วเมืองได้ร่วมกันประกอบพิธียิ่งใหญ่ทั้งเขตในเมืองนี้ และไปสิ้นหรือออก
ประเพณีในต้นเดือนเก้า

-เดือนเก้าเหนือ เวลาต้นเดือนต่อจากเดือนแปดให้มีประเพณีการ
ออกประเพณีไหว้สาเสาอินทขิล ดังคำกล่าวแต่โบราณมาว่า “เดือนแปดเข้า
เดือนเก้าออก” หลังจากนั้นแล้วต้องมีการเลี้ยงผีบ้านเมือง เลี้ยงผีดงหลวง
ผีขุนน้ำ ผีฝ่าย ผีปญา ผีมดผีเม็ง ผีทุกอย่างต้องเลี้ยงให้เสร็จในเดือนนี้เพราะ
จะเข้าสู่หน้าหนาว เป็นการเตรียมจิตใจผู้คน โดยใช้ประเพณีเป็นเงื่อนไข นอกจากนี้
นี้ยังให้มีการสืบทอดประเพณีการจิบอกไฟหมื่นเพื่อขอฝนตามแบบบ้านฮิดเดิม
ของชาวลัวะที่วัดพระนอนแม่หยวก (ซอนม่วง/ชะเหยือง)

-เดือนสิบเหนือ เริ่มลงมือทำนาต้องมีประเพณีการแหกนา ลงมือ
ทำนาประเพณีลงแขกเอามือผลัดเปลี่ยนกันไปช่วยปลุกนาของแต่ละคน
จนสิ้นการทำนา / นอกจากนี้แล้วเมื่อถึงเดือนสิบเป็งหรือขึ้น ๑๕ ค่ำ ทำบุญ
ทานข้าวในฤดูกาลเข้าพรรษา ผู้เฒ่าผู้แก่ไปนอนวัดตลอดฤดูกาลนี้

-เดือนสิบเอ็ดเหนือมีประเพณีบูชาแม่ไก่สกหรือแม่โหลสเพื่อบูชา
ทุ่งนา ต้นข้าวให้รอดพ้นจากภัยต่าง ๆ อย่าให้มีข้าวตายแดด หรือตายน้ำท่วม
เมื่อสิ้นการทำนาชาวนาจะทำพิธีเรียกขวัญควายเพื่อฟื้นฟูขวัญควายหลังจากที่
ใช้งานนามาอย่างหนัก

-เดือนสิบสองประเพณีอุทิศส่วนกุศลถึงบรรพบุรุษ ถวายสลากภัตต์
โดยเฉพาะเดือนสิบสองเป็งวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เชื่อว่านรกจะเปิดให้มีปีศาจ
ทั้งหลายออกมารับของจากลูกหลาน รับส่วนกุศลผลบุญ

-เดือนเกียงประเพณีตักบาตรเทโวโลหณะ เพราะเป็นวันออกพรรษา เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากดาวดึงส์ลงมายังโลกมนุษย์ หลังจากออกพรรษาแล้วช่วงเวลากายในหนึ่งเดือนผู้คนนิยมประกอบพิธีทอดกฐิน

-เดือนยี่มีประเพณีตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) ทำประตูปา จุดบอกไฟ ปลอยโคมลอยตอนกลางวัน ปลอยโคมไฟตอนกลางคืน จุดผาง ประทีป แหวนโคมประดับดงาม พอถึงเดือนยี่เป็งหรือวันเพ็ญเดือนยี่เหนือ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ) มีประเพณีลอยเคราะห์ ลอยบาป ลอยประทีปเพื่อบูชาแม่น้ำ โดยใช้ตะตวงกาบกล้วย (กระทงหยวกกล้วย) หรือควักใบตอง (กระทงใบตอง) ใส่ดอกไม้จตุรพิธพรชัยลอยไปตามแม่น้ำเรียกประเพณีนี้ว่า "ลอยกระทง"

-เดือนสามมีประเพณีแหกเกี่ยวข้าวเพราะข้าวในนาเริ่มสุก ประเพณีสู่ขวัญข้าว การเลี้ยงผีทุ่งผิมาเพื่อขอบคุณที่ได้ให้รวงข้าวแก่ผู้คน ส่วนพระสงฆ์จะเข้าเฝ้าสาธุการ หรือรุกมุลอยตามป่าช้าเพื่อแม่เมตตาโปรดสัตว์ ภูตผีปีศาจทั้งหลาย

-เดือนสี่เมื่อฤดูหนาวเริ่มคลายให้มีประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้า ประเพณีทานข้าวใหม่ หรือทานข้าววิดู (ข้าวมธุปายาส)

-เดือนห้าเหนือ ให้มีประเพณีเดือนห้าเป็งเหนือหรือวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือนนี้ตรงกับวันมาฆบูชามีการเวียนเทียน มีการจุดบอกไฟเป็นพุทธบูชา ในวัดที่เป็นหัววัดในการปกครองสงฆ์แบบล้านนา

-เดือนหกเหนือให้มีการบวชเณร เบ็ญชตุ (อุปสมบทพระ) มีงานปอยหลวง จลองสมโภชงานทำบุญต่าง ๆ จัดให้มีการแสดงศิลปะพื้นบ้านทั่วไป ที่กล่าวมาเป็นประเพณีใหญ่ ๆ ของเมือง ส่วนในแต่ละท้องถิ่นอาจมีการจัดแตกต่างกันไปบ้าง ประเพณีวิถีชีวิตดังกล่าวได้สืบทอดกันต่อ ๆ มาจนปัจจุบัน

พระเจ้าเมงรายได้เสกสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครอง เป็นราชอาณาจักรล้านนารวมเอาแคว้น ๓ แห่ง เข้าด้วยกัน โดยมี

๑.แคว้นเชียงตุงมีเมืองเชียงรุ่ง แสนทวี่สี่ป้อ หล้าเขียว มีเมืองสิบสองปันนา
ชาติเผ่าไตลื้อเป็นเมืองหน้าด่านเหนือสุดชายแดนติดประเทศจีน -๒.แคว้น
โยนกมีชาวโยนกเป็นพลเมืองศูนย์กลางแรกสร้างที่เชียงรายและ -๓.แคว้น
ทวิญญูไชยมีเมืองทวิญญูไชยขามมอญ เมืองจามเข้าเป็นมหาอาณาจักรล้านนา
ได้สำเร็จบวรมวล

เขตโขงขันทสี่มาสุดชอกฟ้าแดนดังนี้ ด้านเหนือสุดติดประเทศจีน
ด้านตะวันตกติดแม่น้ำสาละวินรัฐฉาน ด้านตะวันออกติดแม่น้ำโขงอาณาจักร
ล้านช้างลาว และด้านใต้ติดเมืองเมืองตากและสุโขทัย

ปัจจุบันจากกล่าวได้ดังนี้ มีเมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง
แพร่ น่าน พะเยา แม่ฮ่องสอนอยู่ในประเทศไทย ส่วนรัฐฉานและเมืองเชียงตุง
ในเขตปกครองพม่า และเมืองสิบสองปันนากับเมืองเชียงรุ่งในความปกครอง
ของจีน

สืบมาจนถึงพุทธศักราช ๑๘๖๐ ปีได้ (งูหน้อย) พระชนมายุครบ
๘๐ ปี สกราชได้ ๖๗๙ ตัว พระองค์เสด็จประพาสกลางเวียงเกิดอสนีบาตฟ้าผ่า
ทีกกลางเวียงเชียงใหม่ จุตไปสู่ปรโลกภายหน้า

เจ้าขุนครามจากเชียงรายได้มาจัดการพระศพอย่างสมพระเกียรติ
สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ถวายพระเพลิง ณ ที่เกิดเหตุแล้วสร้างศาลไว้ใน
ที่นั้น บรรดาชาวเมืองต่างเชื่อว่าวิญญาณพระองค์ยังคงเฝ้ารักษาเมือง
เชียงใหม่อุอยู่ตลอดไป จึงประกอบพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณเป็นเสื้อเมืองอารักษ์
เมืองเชียงใหม่อีกองค์หนึ่งร่วมกับเจ้าหลวงคำแดงที่เป็นอารักษ์เสื้อเมือง
อยู่เดิม เมื่อจะประกอบพิธีเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่อีกมาจึงมีการเอื้อนเอื้อยถึง
พระนามเมงรายเป็นอารักษ์เสื้อเมืองร่วมกับพระนามเจ้าหลวงคำแดงอารักษ์
เดิมด้วยเสมอจนปัจจุบัน

หลังจากจัดการพระศพพระราชบิดา เจ้าขุนครามได้สถาปนา
ปราบดาภิเษกตนเองขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา เป็นพระราชาลำดับที่
๒ แห่งราชวงศ์เมงราย

เจ้าขุนครามขึ้นครองราชย์ เป็นเจ้าเชียงใหม่องค์ที่ ๒

เมื่อขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า “พญาชัยสงคราม” พระองค์ทรงสมภพเมื่อ พ.ศ. ๑๔๐๘ ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ปี พ.ศ. ๑๔๖๐ - ๑๔๗๐ เพียงสี่เดือน เป็นเจ้าเชียงใหม่ลำดับที่สองแห่งราชวงศ์เมงราย เป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๒๖ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช

วีรกรรมของพระองค์สามารถตีเอาเมืองเขลางค์มาเป็นเมืองขึ้นเมืองเชียงใหม่ เป็นนักรบสมกับพระนามว่า ชัยสงคราม เมื่อเสร็จศึกจัดการเมืองดีแล้วจึงกลับไปครองเมืองเชียงรายแล้วกลับมาครองนครเชียงใหม่ต่อจากพระราชบิดาจนถึง พ.ศ. ๑๔๗๐ สิ้นพระชนม์

เจ้าแสนภูขึ้นครองราชย์เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่องค์ที่ ๓/๑

ขณะที่พญาชัยสงครามกลับไปพักที่เชียงรายได้มอบให้พญาแสนภู (นามนี้แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ มีภูเขาในอาณาถึงแสนภู) เป็นราชโอรสองค์แรกของพญาชัยสงคราม ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๔๖๐-๑๔๖๒ เป็นลำดับที่ ๓ แห่งราชวงศ์เมงราย เป็นลำดับที่ ๒๗ แห่งราชวงศ์ ลวจังกราช มีโอรส ๑ องค์ พระนามว่า “คำฟู”

ขณะที่ครองเมืองเชียงใหม่ ขุนเครือผู้เป็นพระเจ้าอา ได้ยกทัพมาจะตีเอาเชียงใหม่ พญาแสนภูจึงหนีออกไปทางประตูหัวเวียง ไปพึ่งน้องคือพระเจ้าน้ำท่วมที่ครองเมืองฝาง พ่อท้าวน้ำท่วมจึงส่งต่อไปยังเมืองเชียงราย

เจ้าขุนเครือจึงเข้าครองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๑๔๖๒-๑๔๖๕) แต่คนเชียงใหม่ไม่นับรัชกาล เมื่อถึงเดือน ๗ ปีวอก ออก ๑ คำ พญาชัยสงครามแต่งให้เจ้าน้ำท่วมยกทัพเมืองฝางเข้าตีเมืองเชียงใหม่ ในวันอังคาร ลง ๓ คำ เดือน ๕ เหนือ พักทัพอยู่ทุ่งหนองแสนต่อ แล้วแต่งกลยุทธ์ตีกันนามว่า “กลราช” แต่งคนเอาเครื่องรบอาวุธต่าง ๆ ซ่อนในทาบ ตั้งจะมาเข้าเวรวังเมืองปลอมเข้าไปประจำทุกประตูเมือง แล้วแต่งทหารเข้าล้อมเมือง เมื่อถึงเวลานัดหมาย ท้าวน้ำท่วมและขุนหาญร่วมมือ ลอบยกเข้าประตูเมือง ให้ทหาร

จุดเพลิง ตีฆ้องกลองยิงปืนโห่ร้อง ชาวเมืองแตกตื่นโกลาหล ฝ่ายขุนศรี
เสษฐางัวเจียวอยู่ จึงถูกท้าวหน้าท่อมจับตัวไปขัง ที่แจ้งเมืองด้านทิศตะวันตก
เฉียงใต้ให้หมื่นเรือง (อ่านเอื้อง) รักษาอยู่ จนถึง ๔ ปี จึงสิ้นพระชนม์
ถึงระแวกนั้นจึงมีชื่อว่า “ขวง (คุง/คอก/กรง) เชียงเรือง (เอื้อง)” ปัจจุบันคือ
แจ้งภูเอื้อง ฝ่ายพญาชัยสงครามจึงยกทัพมาเชียงใหม่ ตั้งให้เจ้าน้ำท่อมครอง
เชียงใหม่ (แต่ไม่นับรัชกาล) ต่อมาพญาแสนภูทรงระแวงว่าเจ้าน้ำท่อมคิดขบถ
จึงให้ พ่อท้าวจั่วผู้เป็นน้ององค์เล็กที่ครองเมืองเชียงของมาจับเจ้าน้ำท่อม
เนรเทศไปเชียงตุง ชาวเชียงตุงจึงแต่งตั้งให้ท้าวหน้าท่อมเป็นเจ้าเมืองเขมราฐ
ส่วนเจ้าจั่วกลับไปเมืองเชียงของจนทิวศด

พญาแสนภูกลับมาครองเชียงใหม่ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๑๘๖๗- ๑๘๗๗

เมื่อจัดการเมืองเชียงใหม่เรียบร้อยแล้ว จึงราชาภิเษกเจ้าแสนภู
เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นครั้งที่ ๒ แล้วกลับไปเมืองเชียงรายได้ปีหมา (เกาะ)
จ.ศ. ๖๘๙ นพศก พ.ศ. ๑๘๗๐ พญาชัยสงครามเสด็จทิวศด พระชนมายุได้
๗๒ พระชันษา

เมื่อพญาแสนภูครองเมืองเชียงใหม่อยู่นั้น ทรงรำพึงว่า เชียงราย
เป็นเมืองแห่งเกาเห้านับรพบุรุษราชวงศ์ เชียงใหม่เป็นเมืองใหม่ เราควร
กลับไปเชียงรายได้ จึงให้เจ้าคำฟูรั้งเมืองเชียงใหม่อยู่ ส่วนพระองค์กลับไป
เชียงรายได้ ให้ผู้คนหาสถานที่สร้างเมืองพบจากเมืองเก่าริมแม่น้ำของชื่อเมือง
“รอย” (อ่านออกเสียง...ฮอย) เป็นเมืองเก่าครั้งแคว้นโยนกนาคนบุรี ทำพิธีกัลปี
ปาบาตรฝังหลักเมืองขึ้นเมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ เหนือ ออก ๒ ค่ำ ปีมะ
จ.ศ. ๖๙๐ พ.ศ. ๑๘๗๑ ลัคนาเมืองราชิตูลให้ชื่อเมืองครั้งแรกว่า “เชียงแสน”
หมายถึงเมืองของพญาแสนภู ตั้งเมืองเชียงรายได้ คือเมืองของพระเจ้าเมงราย
ชั้นนั้น

เมื่อสร้างเมืองเสร็จดีแล้วสร้างราชวัง แล้วย้ายจากเชียงรายได้มา
ประทับเมืองใหม่และทรงให้เรียกขานนามเมืองครั้งที่ ๒ อย่างเป็นทางการว่า
“หิรัญนครไชยบุรีศรีเชียงแสน”

จัดระบบการบริหารบ้านเมือง จัดครองแบบแคว้น แขวง หัวเมือง ได้ดีกว่าการปกครองแต่ก่อนมา สร้างวัด อารามให้เป็นสถานที่พัฒนาจิตใจ จนจุลศักราช ๖๙๖ ปีเสียด (จอ) จศก พ.ศ.๑๘๗๗ พระองค์ประชวรทิวงคล รวมพระชนมายุได้ ๖๐ พรรษา

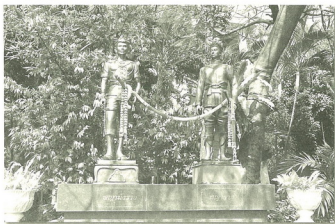
พญาคำฟูครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ ๔

พญาคำฟู เกลิมพระนามว่า “หริประวะกุมาร” ครองนครเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๗๐ - ๑๘๘๗ เป็นลำดับเจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ ๔ แห่งราชวงศ์เมงรายและเป็นลำดับที่ ๒๘ แห่งราชวงศ์ ลวจังกราช มีราชโอรส ๑ องค์ คือท้าวผายู เมื่อขึ้นครองราชจึงไปชวนพญากวเมืองน่านรบเอาเมืองพะเยาในสมัยพญาคำลือ (ลำดับองค์ที่ ๓ ต่อจากพญาจางเมือง) ครองเมืองอยู่ พญาคำลือป่วยแพ้ พญาคำฟูรบช้างม้าวัดคนเสียเอง ทำให้เจ้าเมืองน่านไม่พอใจกลับยกทัพเข้ารบพญาคำฟูหนีไปเชียงใหม่ ต่อมาถึง จ.ศ. ๗๐๖ หรือ พ.ศ.๑๘๘๗ พญาคำฟูเสด็จไปแม่น้ำคำ เยี่ยมสหายคนหนึ่งชื่อ “จ้วงหง” เป็นเศรษฐีที่หน้าตาพวงร้าย (อ่านผางฮ้าย/ไม่งดงาม) เคยร่วมสาบานกันเป็นมิตรญาติสนิท ครั้งนี้นายจ้วงหง ให้ภรรยามารับใช้ล้างเท้าพญาคำฟู เมื่อประสบบพบหน้ากับภรรยาจ้วงหง พญาคำฟูเกิดใจพิพัทธ์ ลอบสมัครสังวาสกับภรรยาของจ้วงหง ด้วยเหตุที่เสียสัตย์อยู่มา ๗ วัน พญาคำฟูลงเล่นน้ำแม่น้ำเกิดเงือกใหญ่ (จระเข้) ออกจากเงือกผามากัดจนสิ้นพระชนม์จมน้ำอยู่ได้ ๗ วัน พระศพจึงลอยขึ้นมา สิริพระชนมายุได้ ๔๗ พรรษา ครองราชย์สมบัติได้ ๒๒ พรรษา

พญาผายู ครองเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ ๕

พญาผายู ครองเมืองเชียงใหม่เป็นลำดับที่ ๕ แห่งราชวงศ์เมงราย เป็นลำดับที่ ๒๘ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช ครองนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๘๘๘-๑๙๑๐ มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ เกิดจากนางจิตราเทวี ราชธิดาเจ้าเมืองขรธานคร (เชียงของ) ได้แก่ ท้าวกือนาและท้าวมหาพรหม

เมื่อพญาคำฟูถึงแก่ทิวงคต พญาผายูได้อ้างเจิญอุฐิพระราชบิดา มาบรรจุไว้ในเจดีย์แล้วสร้างวัดชื่อ “อารามพระเชียง” แต่คนทั้งหลาย เรียกกันว่า วัดลิเชียงพระหรือวัดกาดลิ (ปัจจุบันคือวัดพระสิงห์ ธรรมวิหาร) ได้อาราธนาพระมหาอัคญะจุฬาเถระ และศิษย์จำนวน ๑๐ รูป จากเมืองทริ ญูไชยมาจำพรรษา ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองมาตลอดกาล จนลุ พ.ศ. ๑๔๑๐ หรือ จ.ศ.๗๒๙ นพคก พระองค์ได้ประจวรทิวงคต เมื่อ พระชนมายุได้ ๕๗ พรรษา

รูปหล่อพญามังรายและพญาผายู ที่วัดพระสิงห์ ธรรมวิหาร

พญาภิอนาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำดับที่ ๖

พญาภิอนาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ ๖ แห่งราชวงศ์เมงราย และเป็นลำดับที่ ๓๐ แห่งราชวงศ์ลวจักราช เจ้าเมืององค์นี้ทรงมีความสามารถ เชิงศิลปะศาสตร์หลากหลาย ชำนาญในวิชาโหราศาสตร์ ศัพทศาสตร์นิทาน อุปเทศ เพทางคศาสตร์คชศาสตร์ เป็นเวลาที่ล้านนาเริ่มเจริญรุ่งเรือง ทำให้

นานาประเทศเข้ามาสวามิภักดิ์ บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรข้าว
ปลาอาหาร

พระองค์ทรงแต่งงานกับพระนางยสุนทรราชเทวี ธิดาท้าวว้วถึง
เจ้าเมืองเชียงทองให้กำเนิดราชโอรสหนึ่งองค์นามว่า “พ่อท้าวแสนเมืองมา
ราชกุมาร” เพราะเมื่อกำเนิดมาแล้วมีพญาต่างเมืองนำเครื่องราชบรรณาการ
มาแสดงความยินดีและเป็นมิตรมากมายหลายหัวเมืองแต่ในชินทางมาลีปกรณ
ชานนามว่า “ลักษณะบุราคม”

ในขณะที่ทรงครองราชย์อยู่นั้นได้ทรงมอบให้อำมาตย์หมื่นเงินกอง
ไปเมืองสุโขทัยอาราธนาพระมหาสุมนเถระขึ้นมาสืบศาสนาในเมืองนพบุรี
ศรีนครพิงค์เชียงใหม่ พระมหาสุมนเถระถวายพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดได้จาก
เมืองบางจากแด่พระเจ้ากือนา ต่อมาเมื่อทรงน้ำพระธาตุเกิดเปล่งฉัพพรรณ
รังสีดังงามแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ อัศจรรย์ แล้วมีอีกองค์หนึ่งเสด็จมาร่วมด้วย
จึงเกิดมีพระธาตุรวมสององค์ พระเจ้ากือนาทรงปราโมทย์พระราชหฤทัย
จึงตรัสให้สร้างวัดขึ้นแถวป่าไม้ขยอม (พะยอม) ให้นามว่า “วัดนุปผาราม
สวนดอกไม้หลวง” เสร็จแล้วอาราธนาพระสุมนเถระมาจำพรรษาที่นี้แล้ว
อัญเชิญพระธาตุองค์ใหม่บรรจุไว้ในพระเจดีย์ ใน พ.ศ. ๑๙๑๔ ส่วนพระธาตุ
องค์เดิมได้อัญเชิญขึ้นสถิตบนกุบช้างแก้ว อธิษฐานเสวยแล้วปล่อยช้าง
เดินไปตามลำพัง ช้างเดินออกจากประตูหัวเวียง เลี้ยวซ้ายวกขึ้นดอยสุเทพ
ถึงผาลาดช้างหยุดครู่หนึ่ง แล้วเดินต่อไปยอคดอยอุสุจบรรพตแล้วหยุดแสนร้อง
ที่นั่น พระเจ้ากือนาพร้อมพระสงฆ์ที่เดินตามจึงให้สร้างพระเจดีย์ ณ ที่นั่น
ในปีไข่ (ชวด) จ.ศ. ๗๔๔ อัฐก พ.ศ. ๑๙๒๙ วันเบ็งปู้ด (เพ็ญพุธ) พระจันทร์
เสวยฤกษ์ ๑๖ ถือว่าเป็นฤกษ์สถาปนาพระเจดีย์ดอยสุเทพในเมืองเชียงใหม่
ตราปัจจุบัน

ในเวลาที่พระเจ้ากือนาครองเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายเจ้ามหาพรหม
พระอนุชาของพระเจ้ากือนาครองเมืองเชียงรายได้ยกทัพไปขอเอาพระแก้ว
มรกตและพระพุทธรูปจากเมืองกำแพงเพชรจากพระเจ้าติโลกราช เมื่อได้แล้ว

จึงอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดพระแก้วเชียงราย

หลังจากนั้นได้ทรงสถาปนาพระสมณเถระ ขึ้นเป็นพระสังฆราชองค์แรกแห่งล้านนา

ถึง พ.ศ. ๑๙๓๑ พระเจ้ากิอนาเสด็จทิวงคตเมื่อพระชนมายุได้ ๖๑ พรรษา

พระเจ้าแสนเมืองมา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๗

พญาแสนเมืองมาขึ้นครองราชย์เป็นลำดับที่ ๗ แห่งราชวงศ์เม็งราย และเป็นลำดับที่ ๓๑ แห่งราชวงศ์ลัวะจิงกราช พระองค์มีพระราชโอรสสองพระองค์ ได้แก่ ๑.ท้าวຍຸກກຸມປະສຸຕິທີ່ເຍີງຍຸກກຸມ พระชนม์มิได้ ๑๕ พรรษา พระราชบิดาจึงให้ท้าวຍຸກກຸມไปครองเชียงราย และ ๒.เจ้าสามฝั่งแกน พระนามตามสถานที่ประสูติคือพันนาฝั่งแกนเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๒ จ.ศ. ๗๕๑

เกิดศึกชิงเมืองเมื่อพระเจ้ากิอนาเสด็จทิวงคต ท้าวมหาพรหมจากเชียงรายมีศักดิ์เป็นน้องพระเจ้ายิอนาถือว่าตนเองควรได้ครองเชียงใหม่ จึงยกทัพมาทวงสิทธิ์ ฝ่ายพญาผานองเสนาบดีผู้ใหญ่แต่งทัพรักษาเมืองเชียงใหม่จึงเกิดรบกันขึ้น ท้าวมหาพรหมพ่ายแพ้หนีไปพึ่งเมืองอยุธยา และทวนกลับมาตีอีก แต่ก็พ่ายแพ้ไปเป็นครั้งที่สอง

เสร็จศึกเชียงใหม่จึงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกเจ้าแสนเมืองมาขึ้นครองราชย์เมื่ออายุ ๑๔ พรรษาในปีจอ (ชวด) จ.ศ. ๗๖๒ เดือน ๘ เหนือเบ็งปุต (เพ็ญพุธ) พ.ศ. ๑๙๔๓

ฝ่ายท้าวมหาพรหมที่หนีไปพึ่งกรุงศรีอยุธยา (พญาใต้) ได้พระพุทธรูปหนึ่งองค์หนึ่งจากเมืองกำแพงเพชรกลับมาขอทูลถวายพระเจ้าแสนเมืองมาเพื่อขอขมาโทษ พระเจ้าแสนเมืองมาจึงอัญเชิญพระสถิตินรดเพื่อแห่ไปวัดบุปผาราม ครั้นซักรถไปถึงวัดสี่เชียงพระรถหยุดชักไม่ไป พระเจ้าแสนเมืองมาจึงให้อัญเชิญพระขึ้นสถิตที่วัดนั้นแล้วเปลี่ยนนามจากวัดสี่เชียงพระเป็นวัดพระสิงห์จนปัจจุบัน หลังจากนั้นพระเจ้าแสนเมืองมาจึงให้ท้าว

มหาพรหมคืนไปครองเมืองเชียงรายดังเดิม

คราวหนึ่งเจ้าเมืองสุโขทัยมาขอสวามิภักดิ์ขึ้นต่อเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าแสนเมืองมาจึงยกทัพไปช่วยเมืองสุโขทัยรบกับทัพกรุงศรีอยุธยา พอ เชียงใหม่ทัพไปถึงเมืองสุโขทัยเจ้าเมืองสุโขทัยกลับเปลี่ยนใจไม่ยอมขึ้นกับ เชียงใหม่ จึงหันทัพโจมตีทัพเชียงใหม่แตกกระเจิงโดยมิทันตั้งตัว เจ้าแสนเมืองมา หนีทัพโดยมีอ้ายออบและอ้ายยี่ระชา พากันแบกหามพระเจ้าแสนเมืองมา หนีศึกจนถึงเชียงใหม่ พระเจ้าแสนเมืองมาจึงปูนบำเหน็จแก่ทหารทั้งสองคน แล้วให้สร้างรูปช้างเผือกสองตัวไว้ใกล้บ้านของขุนทหารเพื่อเป็นอนุสรณ์ อยู่ หนทิศเหนือเมือง ต่อมาประตูปิดเหนือเมืองเปลี่ยนชื่อจากประตูหัวเวียงเป็น ประตู “ช้างเผือก” จนปัจจุบัน

มีพ่อค้ากลุ่มหนึ่งไปค้าขายยังเมืองพุกาม เกิดฝันนิมิตคืนหนึ่งว่า พระเจ้ากือนามาเข้าฝันบอกว่าเมื่อครองเมืองเชียงใหม่ได้คลังช้างมากมาย เมื่อจุติแล้วไปสู่วรรคมีได้ขอให้ไปแจ้งแก่ลูกคือเจ้าแสนเมืองมาสร้างพระเจดีย์ ท่ามกลางเวียงให้สูงพอที่คนอยู่ไกลสองพันวาแลเห็นได้ แล้วให้หยาดน้ำอุทิศ ส่วนกุศลไปให้พระเจ้ากือนาจักได้ไปเกิดยังเทวโลก ส่วนพ่อค้าเมื่อกลับมาถึง เชียงใหม่จึงแจ้งไปยังท้าวขุนสนามทูลแต่พระเจ้าแสนเมืองมาได้ทรงทราบ จึงให้หล่อพระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปเงิน ให้แผ้วถางสถานที่กลางเมือง ทำการขุดน้ำบ่อใหญ่ด้านใต้บริเวณที่จะก่อพระเจดีย์ เพื่อนำดินในบ่อมาปั้น ปะดินจี (อิฐ) และตักเอาน้ำในบ่อใหญ่มาใช้ในการก่อสร้างพระเจดีย์เมื่อขุดแล้ว ได้บ่อน้ำมีขนาดกว้าง ๕ วา ลึกเท่าไม้ไผ่รวกสุดลำ (สุดโคนถึงปลาย) เรียกกันว่า น้ำบ่อหลวง ต่อมาผู้คนเห็นว่าน้ำบ่อใหญ่สมกับพระเจดีย์ จึงเรียกนามใหม่ว่า “น้ำบ่อเป็ง” หมายถึงน้ำบ่อขนาดกว้างใหญ่สมเป็งหรือเหมาะสมกับพระ เจดีย์หลวง (ปัจจุบันน้ำบ่อเป็งยังมีน้ำให้ใช้อย่างอุดม) เมื่อจะก่อพระเจดีย์ ได้นำพระพุทธรูปพร้อมเครื่องบูชาบรรจุลงฐานเจดีย์แล้วทำการก่อสร้างขึ้น ไปได้เพียงตลบเท่านั้น แต่พระองค์ด่วนทรงพระประชวรและเสด็จทิวงคต พ.ศ.

๑๙๕๔

พระเจ้าสามฝั่งแกนครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๘

พระเจ้าสามฝั่งแกนเป็นลำดับที่ ๘ แห่งราชวงศ์เมงรายและเป็นลำดับที่ ๓๒ แห่งราชวงศ์ลวจักราช ประสูติ พ.ศ. ๑๙๔๑ พระองค์มีราชโอรส ๑๐ องค์ แต่ต่างมารดาดังนี้ ๑.ท้าวอ้าย ๒.ท้าวยี่ ๓.ท้าวสาม ๔. ท้าวไธ ๕.ท้าววัง ๖. ท้าวลก ๗.ท้าวเจ็ด ๘.ท้าวแปด ๙. ท้าวเก้า และ ๑๐ ท้าวลับขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๙๕๔ - ๑๙๘๕

เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ทรงให้พระพันปีหลวงพระราชมารดา เป็นผู้ดูแลการก่อสร้างพระเจดีย์หลวงที่ค้างไว้ โดยต่อเติมพระเจดีย์ขึ้นไปหน้ามุขประตูโขงของพระเจดีย์จึงให้ก่อรูปพญาช้างรอบเจดีย์โดยก่อตัวแรกทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อน แล้วก่อตัวทิศเหนือ ต่อมาตะวันตกเฉียงเหนือตามลำดับ ดังนี้

ตัวแรกชื่อเมฆบงวัน เพื่อจะได้ป้องกันเมือง หากข้าศึกมาให้นุชาช้างตัวนี้แล้วจะเกิดพายุเมฆเป็นป่วนมิดมั่วทั้งเมือง ทำให้ข้าศึกกลัวหนีไป -ส่วนตัวที่สองชื่อช้างข่มพลแสน หากมีข้าศึกมาให้นุชาช้างตัวนี้ข้าศึกจะถูกข่มกำลังพลดดอยหนีไป -ตัวที่สามชื่อว่าดาบแสนด้าม หากมีข้าศึกมาให้นุชาช้างตัวนี้แม้ข้าศึกมีอาวุธเป็นแสน ๆ ด้าม ก็จะทิ้งอาวุธหนีไป -ตัวที่สี่ ชื่อหอกแสนลำ หากข้าศึกมาให้นุชาช้างตัวนี้หากข้าศึกมีหอกนับแสนเล่มก็จะทิ้งหนีไป -ตัวที่ห้าชื่อว่ากังแสนแหล้ง เมื่อข้าศึกมาให้นุชาช้างตัวนี้ แม้มีข้าศึกมีกังธนูแสนเล่มก็จะหนีแตกพ่ายไปเอง -ตัวที่หก ชื่อแสนเกียง หากข้าศึกมาเมืองให้นุชาช้างตัวนี้แม้ข้าศึกมีอาวุธแสนเกียง (ธนู) ก็จะแตกพ่ายไป -ตัวที่เจ็ด ชื่อแสนเชื่อนคาน หากข้าศึกมาให้นุชาช้างตัวนี้จะป้องกันดั่งมีเชื่อนคานป้องกันเมืองไว้ได้ที่สุดข้าศึกจะพ่ายไปเอง -ตัวที่แปดชื่อว่าไปแสนเต่าเมื่อข้าศึกมาให้นุชาช้างตัวนี้จะทำให้ข้าศึกร้อนดั่งถูกไฟแสนเต่าเอาเผา ที่สุดข้าศึกจะพ่ายแพ้ไปเอง ช้างแปดตัวยังคงเหลืออยู่บ้างรอบองค์พระเจดีย์หลวงปัจจุบัน

การก่อสร้างดำเนินมาจนสำเร็จชื่อว่า "เจดีย์กู่หลวง" การสร้างกู่หลวงดังกล่าวสละ (ช้าง) พร้อมกับพระสงฆ์ที่ทรงไสยเวทย์ ได้ขุดอุโมงค์ใต้ฐานเจดีย์

ให้ลอร์ดได้ดินเฉียงเหนือขึ้นมาทะลุออกฝั่งแม่น้ำปิง ให้ปากอุโมงค์อยู่ด้านตะวันออกแห่งศรีภูมิ เพื่อให้มีช่องทางระบายพลังตำแหลงยนต์ลงสู่แม่น้ำปิง เกิดเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ไหลผ่านเมืองลงใต้ แล้วเหี่ยวดวงบริเวณพื้นที่บนปากอุโมงค์ให้ราบเตียน วัดจากริมฝั่งน้ำเข้ามาราว ๓ วา ทำการก่อเจดีย์ไว้ที่ปากอุโมงค์ เรียกกันว่าเจดีย์งาม แต่ผู้คนเห็นว่าเจดีย์มีสีขาวทั้งองค์จึงเรียกกันอีกนามหนึ่งว่า “เจดีย์ขาว” เป็นที่จำหมายว่าปากอุโมงค์อยู่พื้นหรือใต้ฐานเจดีย์แห่งนี้ ต่อมากระแสน้ำปิงพัดฝั่งพังลงจนกระแสน้ำปิงไหลเข้ามาใกล้ฐานพระเจดีย์งามทางเดินรอบพระเจดีย์ด้านติดน้ำปิงเกิดลักษณะก่อแคบหมิ่นเหม่คล้ายจะพังลงน้ำปิง ผู้คนจึงเรียกชื่อใหม่ว่า “เจดีย์ก่อ” ที่อุโมงค์ริมฝั่งแม่น้ำปิงใต้ฐานพระเจดีย์ก่อนี้เองนี้เชื่อกันว่ามีปลาไหลเผือกหรือปลาไหลไฟฟ้า และมีเงื่อนน้ำอาศัยอยู่ เพราะมักมีผู้คนถูกกระแสน้ำดูดเข้าไปในโพรงอุโมงค์จนน้ำตายอยู่เสมอ หากน้ำท่วมบริเวณในกำแพงเมืองเชียงใหม่จะมีสิน้ำขึ้นไหลออกจากอุโมงค์สู่แม่น้ำปิงอยู่เสมอ ผู้คนเชื่อว่ำนั่นคือน้ำทิพย์จากพลังไสยศาสตร์ตำแหลงยนต์ และสถานที่แห่งนี้เป็นที่ดำน้ำตัดสินคดีหากเจ้าเมืองไม่สามารถจะตัดสินได้ว่าใครถูกหรือผิด ต้องดำน้ำพิสูจน์กันที่ท่าเจดีย์งาม ตามการตัดสินคดีแบบโบราณ (ตั้งคดีของท้าวชายแก้วกับท้าวลิ้นก่าน จึงอำนางกันท้าวลิ้นก่านและเจ้าฟ้าชายแก้วดำน้ำพิสูจน์ ท้าวลิ้นก่านแพ่ถูกตัดสินประหารชีวิตในปี พ.ศ. ๒๓๐๒ เป็นต้น)

หลังจากก่อพระเจดีย์งามปากอุโมงค์ริมฝั่งปิงเสร็จ ผู้คนจึงกลับมาตกแต่งอุโมงค์ใต้ฐานพระเจดีย์หลวงให้เสร็จบริบูรณ์ จึงนำตำแหลง (เหลว) ไม่ไผ่สาน ๗ ชั้น ผูกห้อยแขวนรอบปากอุโมงค์ทำการปลุกเสกตำแหลงให้เกิดพลังยนต์หมุนตัว เพื่อพัดตัดหัวคนหรือสิ่งที่เลวร้ายที่จะเข้าไปทำลายของมีค่าในฐานพระเจดีย์ ทดลองทำการสอดไม้ไผ่รวกสุดเล่มหย่อนเข้าไป เสียงตำแหลงยนต์ปั่นดัดไม้รวกออกเป็นท่อน ๆ ยาวคืบยาวศอกกระเด็นออกมานอกปลายอุโมงค์ เมื่อแน่ใจว่าตำแหลงมีพลังยนต์ป้องกันได้ลงตัวแล้วจึงทำพิธีปิดปากอุโมงค์ไว้ แล้วทำการก่อพระเจดีย์จนเสร็จ ชื่อว่า “พระเจดีย์โชติการาม” ผู้คน

ทั่วไปเรียกกันว่า “เจดีย์กู่หลวง”

เมื่อนั้น พระเจ้าสามฝั่งแกนขึ้นครองราชย์ ฝ่ายท้าวยี่กุมกามผู้ที
ครองเชียงรายไม่พอพระทัยจึงยกทัพมาตีเอาเมืองเชียงใหม่ แต่พ่ายแพ้ไป
พึ่งทัพสุโขทัย หวนกลับมาตีเชียงใหม่เมื่อยกทัพมาตั้งใกล้เมือง ทัพสุโขทัย
นำโดยพญาโลยลือไทได้ส่งสารแจ้งให้เจ้าเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ยอมแพ้
แต่ขุนนางท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่ขอส่งตัวแทนเมืองเข้าสู่กัน หากฝ่ายแพ้
ก็ให้ยอมตามนั้น ฝ่ายทัพสุโขทัยส่งมโหสถมาสู่กับหาญยอดใจเพชร ผู้ชำนาญ
ดาบเขน ทั้งสองสู้กัน ที่สุดหาญยอดใจเพชรฟันหัวแม่เท้าทหารสุโขทัยเพิก (จิก)
ไปนิดหนึ่ง ฝ่ายสุโขทัยจึงแพ้ชาวเชียงใหม่ ช่วงเวลาที่ทัพสุโขทัยตั้งอยู่นั้น
หนุ่มชาวเชียงใหม่ชื่อเพี้ยยศ รวมคนหนุ่มอายุ ๑๖-๓๐ ปี รวบรวม ๒๐๐ คน
ไปชุมนุมไว้เชิงดอยสุเทพ คอยดูทหารเมืองสุโขทัยออกเกี่ยวหญ้าช้าง
จึงทะลวงฟันศีรษะมาถวายพระเจ้าสามฝั่งแกนทุกวัน เมื่อเสร็จศึก จึงตั้งให้
เพี้ยยศเป็นหัวที่ศึกสีหภูมิ มีตำแหน่งว่า “พญาเด็กชาย” สืบมาจนปัจจุบัน ส่วน
ตำแหน่งสีหภูมิได้แก่ พญาแสนหลวง พญาสามล้าน พญาจำบ้าน พญาเด็กชาย

หลังจากสงครามเสร็จศึกสงครามจากกรุงสุโขทัยได้ไม่นานศึกย่อย
จากเมืองสุทนต์ทางเหนือยกมาตีเมืองเชียงแสน ท้าวล้านนารบด้วยกลลวงศึก
ขุดหลุมพรางลึกราวหนึ่งวา กว้างสี่วา ในหลุมปักขากทำด้วยไม้ทลวเสียม
แหลมตั้งปลายแหลมขึ้นเต็มหลุม นำฝาดะมาปิดปากหลุมให้ผู้คนเอาไปไม้
มาพรางคลุมปกปิดให้มืดตั้งเป็นพื้นดินในป่า ล้อมรอบเมือง แล้วนำพลออกรบ
ล่อข้าศึกเข้าเมือง หมู่ข้าศึกได้ใจรีบควมม้าบุกเข้ามาตกหลุมพรางไม้แหลม
ปลายขากเสียมแทงทั้งม้าทั้งคนลงในหลุมโอดโอยครวญครวญ ส่วนที่เหลือ
ตะลุมบอนต่อสู้กัน แต่ทหารล้านนาไม่สามารถแทงฟันทหารย่อยได้เพราะ
สวมเกราะ ทางล้านนาจึงคิดใช้กระโทะใบใหญ่ตัวทรายร้อนอยู่บนกำแพงหรือ
เมฆเมืองสาตทรายร้อนดังท่าฝนเข้าไหม้ตัวรถทหารย่อย เม็ดทรายร้อนแทรก
เข้าตามเสื้อเกราะถูกผิวหนังตัวทหารย่อยสักร้อนต้องหนีกันพลวัน ทหารย่อย

หนีทัพกลับไป

ต่อมาปี จ.ศ. ๗๒๗ ทหารฮ่อกลับแก้แค้นอีก ทางล้านนาให้พระมหาเถระศิริวังส วัดหนองแท่น นอกกำแพงเมืองเชียงแสนแต่งการพิธีพลีกรรม ไสยเวทย์ไล่ศึกฮ่อ โดยตั้งโรงพิธีตั้งเบญจา ๓ ชั้น หน้าคุ้มช่วงหลวง ปิดกันเขตแดนด้วยผ้าขาว ปักเขตราชวัติฮ่อ ตูมรอบโรงพิธี ตั้งเครื่องเช่นสังเวย แล้วกระทำพิธี บันดาลให้อสูรนิบาตฟ้าผ่านายทหารฮ่อล้มตายเป็นอันมาก พลทหารแตกหนีข้ามเขิน พญาสามฝั่งแกนให้เจ้าขุนแสนนำทหารไล่ตามไปถึงเมืองยอง แล้วรวมชาวยองเข้าเมืองอีกครั้งที่ดอนคาบส แล้วขนานนามว่า "เวียงเชียงใหม่" เมื่อขุนแสนจัดการเมืองแล้วจึงนำเชลยฮ่อ พร้อมช่างฟ้อน หอก ดาบ มาถวายพญาสามฝั่งแกน พระองค์จึงแต่งตั้งให้เจ้าขุนแสนเป็นเจ้าพญาศรีสุวรรณคำล้านนาไชยสงคราม

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาพระเจ้าสามฝั่งแกน ทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์ ๒๕ รูป โดยการนำของพระมหาญาณคัมภีร์ (พระมหาธรรมคัมภีร์) พร้อมพระมหาเมธังไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่วัดอุปาราม เมืองอนุราชประลังการาว พ.ศ. ๑๙๖๗ พระสงฆ์ดังกล่าวไปถึงลังกาแต่ได้บวชแปลงใหม่ตามลัทธิลังกา พักที่นั่น ๔ เดือน กลับมาถึงเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๙๗๓ ได้สถาปนาณิกายลังการวงศ์ขึ้นใหม่แล้วตั้งวัดที่เกาะป่าตึง (วัดป่าแดง) เขตไม้พะยอมเชิงดอยอุตุจะบรรพตเรียกว่า "สำนักสงฆ์วัดป่าแดง" พระสงฆ์เหล่านั้นก็กล่าวหาน่าณิกายสวนดอกเดิมนั้นไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงโปรดให้มีการล้มมนา พระสงฆ์ฝ่ายสวนดอกแพ้ ทำให้เกิดทะเลาะกันในหมู่สงฆ์ พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงส่งพระสงฆ์วัดป่าแดงไปอยู่เมืองเชียงตุง เกิดมีวัดป่าแดงในเชียงตุงตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๗๗ จวบจนปัจจุบันนี้

เมื่อนั้น อย่างไรก็ตามพระเจ้าสามฝั่งแกนได้นึกถึงพระคุณของภูมิจิตใจทั้งหลายที่ได้ช่วยเหลือคุ้มครองเมืองเชียงแสน ถึงกับให้ฟ้าผ่ากองทัพอฮ่อแตกพ่าย เมื่อ จ.ศ. ๗๒๗ ที่ผ่านมามีทำให้พระองค์ถึงกับจะประกาศยกเลิก

นับถือศาสนาพุทธ ให้นำวัดวาอารามมาเป็นสถานที่สักการะภูตผีปีศาจ บรรดา
พ่อมดหมอผีทั้งหลาย ทำให้เสนาอำมาตย์หลายคนไม่พอใจ เริ่มไม่ศรัทธา
พระเจ้าสามฝั่งแกน แต่ในหมู่บ้านทั่วไปกลับมีเจ้านาย (เจ้าทรง) เกิดขึ้น
มากมาย โดยเฉพาะเมื่อผู้คนเสียชีวิตไปแล้ว บรรดาญาติพี่น้องกำลังโศกเศร้า
คิดถึง จึงพากันไปหาพ่อเจ้า (อ่าน ป้อเจ้า) ซึ่งวิญญาณของบรรพบุรุษเจ้าเมือง
แต่ก่อน เช่น พ่อเจ้าข้อมือเหล็ก พ่อเจ้าแสนฟ้าพื้น ฯลฯ แล้วแต่นามที่จะ
ตั้งขึ้นของแต่ละสำนัก มาสิงเข้าทรงร่างม้าขี่ (ร่างทรง) เพื่อขอให้พ่อเจ้าไปเชิญ
ดวงวิญญาณของญาติมาเข้าสิงร่างทรงเพื่อถามไถ่ว่า ไปอยู่ในโลกวิญญาณ
แล้วต้องการได้สิ่งของอะไร จะอุทิศไปให้ เมื่อได้ฟังคำขอร้องพ่อเจ้าจะออกจาก
ร่างม้าขี่ (ร่างทรง) ไปตามเอาวิญญาณผู้ตายไปแล้วมาเข้าสิงร่างม้าขี่ (ร่างทรง)
ช่วงเวลาที่วิญญาณผู้ตายกำลังสิงร่างทรงนี้เรียกกันว่า “ลงขน” (ผี) เมื่อ
วิญญาณผู้ตายสิงร่างทรงก็จะมีอาการพฤติกรรมคล้ายผู้ตายครั้งยังเป็นคน
ไม่ว่าเสียง การหัวเราะ ร้องไห้ หรืออาจบอกเล่าผ้า บริเวณบ้านที่อยู่อาศัย
เมื่อยังเป็นคนได้ถูกต้อง พอถึงเวลาวิญญาณผู้ตายจะออกร่างทรงลาญาติ
พี่น้องไปสู่ภพใหม่ โดยวิธีการมีพ่อเจ้าเข้าทรงนี้เองทำให้ผู้คนได้ผ่อนคลาย
อารมณ์ที่โศกเศร้าได้บ้าง จึงมีผลให้การลงผีเจ้าเข้าทรงเริ่มนิยมตั้งแต่สมัยนั้น
ต่อ ๆ มา แม้ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๘) บรรดาผู้คนที่เป็ชาวเมืองล้านนาดั้งเดิม
ยังนับถือเจ้าทรงกันอยู่ หากถึงเวลาเดือน ๙ เหนือ บรรดาม้าขี่ (ร่างทรง) และ
ตั้งข้าว (ผู้ช่วย) ร่างทรงจะไปรวมกลุ่มตามสำนักหรือบ้านของเจ้าทรงแต่ละแห่ง
หมั่นเวียนกันไป มีการเล่นดนตรีหรือวงแห่พ็อนรำเรียกกันว่า “งานลงผี”
พ่อเจ้าแต่ละองค์แต่งตนคล้ายขุนนางสมัยก่อน บางองค์สูบบุหรี่ (บุหรี) มวนโต
บ้างดื่มเหล้า บ้างพ็อนรำ อดคัดดีดา ให้อื้อเหมือนดังเป็นงานรื่นเริง ม่วนจัน
สันแล้ว บรรดาชาวบ้านเด็ก ๆ มาดูการพ็อนผีเป็นการผ่อนคลายได้ระดับหนึ่ง

ส่วนความเชื่อเรื่องผีเกี่ยวกับจาวีตป้องกัน ความเสียหายระดับ
หมู่บ้านและครัวเรือน พระเจ้าสามฝั่งแกนได้นำระบบเกี่ยวกับผีลวะมาจัด

ระเบียบให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ให้มีการบูชาเสือบ้านเสื่อเมือง อารักษ์ที่หม่ปก
คุ่มครองเมืองประจำปี ว่าหากเป็นครอบครัวต้องมีการเลี้ยงผีปู่ย่า ตายายเพื่อ
ให้ลูกหลานได้มาร่วมกันทำบุญแสดงความกตัญญู กตเวทิตาคุณแก่บรรพบุรุษ
ส่วนครอบครัวต้องมีผีบ้าน ผีเรือนป้องกันคนในบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงสาว
หากจะแต่งงานต้องให้ฝ่ายชายเอาขันผีมาแลกมาสู่ขอให้เกิดการยอมรับ
ในเครือญาติเรียกกันว่า “ใส่ผี” จึงมีพิธีการไหว้ขันผีก่อนแต่งงาน หากผู้ใด
ล่วงล้ำจับมือถือแขนผู้หญิงถือว่าผิดผีต้องเสียค่าปรับไหม จึงทำให้สังคมสงบ
ด้วยความเชื่อเรื่องผีในระดับหนึ่ง ไม่มีใครกล้าล่วงเกินสตรีกลัวว่าจะถูกปรับ
ตามจารีตผีที่จัดตั้งขึ้นและเป็นที่ยอมรับปฏิบัติกันมาในสังคมล้านนา

เมื่อเจ้าเมืองนับถือผีปีศาจมากกว่าพระพุทธศาสนาจนเสนาอำมาตย์
ส่วนหนึ่งทนไม่ได้ เวลาต่อมาจุฬ. พ.ศ. ๑๙๔๕ หรือ จ.ศ. ๘๐๕ ท้าวลกผู้เป็น
ราชโอรสองค์ที่ ๖ ร่วมกับอำมาตย์เชื้อสามเด็กล้อย้อยร่วมกันก่อกบฏจับตัว
พระเจ้าสามฝั่งแกนในยามค่ำคืน พอรุ่งเช้าจึงนิมนต์พระสงฆ์องค์สำคัญมา
ประชุมที่พระราชมณเฑียร พระเจ้าสามฝั่งแกนประกาศราชโองการมอบสมบัติ
ให้ท้าวลกครองเชียงใหม่ท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ ท้าวลกจึงได้ขึ้นครองเมือง
เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๑๙๔๕ จ.ศ. ๘๐๕ เดือน ๘ เบ็ญ (เพ็ญ) เหนือ วันศุกร์ ทรง
พระนามใหม่ว่า “พระมหาศรีสุธรรมดีโลกราช” มีพระชนมายุ ๓๔ พระชันษา
หลังจากนั้นจึงได้ส่งพระเจ้าสามฝั่งแกนไปอยู่เมืองสาต

พระเจ้าติโลกราชครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ ๔

ภาพถ่ายจากวัดอินทิล (วัดสะดือเมือง)

พระเจ้าติโลกราชครองเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ ๔ แห่งราชวงศ์เมงราย และเป็นลำดับที่ ๓๓ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช เริ่ม พ.ศ. ๑๙๘๕ ถึง ๒๐๓๐

พระเจ้าติโลกราชได้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อจัดการเมืองเรียบร้อยแล้ว พญาติโลกราชได้เชิญเจ้าหมีนโลกนครผู้เป็นอาที่ครองเมืองเขลางค์อยู่ ขึ้นมาช่วยราชการ ส่วนเมืองเขลางค์ให้หมีนหาญลูกเจ้าหมีนโลกนคร ครองเมืองเขลางค์แทน

เมื่อขึ้นมายู่เชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราชได้แต่งตั้งให้เจ้าหมีนโลกนคร เป็น "หมีนโลกสามล้าน" ต่อมาหมีนเทิงสามชานาเจ้าเมืองเทิงได้ส่งข่าวการกบฏไปยังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอกำลังปราบเชียงใหม่ เมื่อทรงทราบเหตุการณ์ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาจึงคุมทัพหลวงขึ้นมาตีเชียงใหม่ แต่เจ้าหมีนโลกสามล้านแต่งทัพออกไปรบนอกเมืองเมืองลำพูน แต่งทัพเป็น ๕ กอง ได้แก่ ๑.ทัพหมีนมอกลอง จากเมืองพร้าว

๒.ทัพหมื่นค้อม จากเมืองเชียงราย ๓.ทัพหมื่นคำหาด จากเมืองเชียงแสน
๔.ทัพหมื่นแก้วจากเมืองเขลางค์ ๕.ทัพหมื่นยี่หลอ จากเมืองฝาง รวมพลหนึ่ง
แสนคน

ขณะที่ตั้งทัพกันอยู่นั้น มีชาวเชียงของสามพี่น้อง รับอาสาปลอมพล
ทัพไทยโดยที่ทัพไทยใช้ชาวลาวเกี้ยวพญาให้ช้างม้าในกองทัพ ขนานสามพี่น้อง
จึงปลอมเป็นคนหาบพญาให้ช้างม้าในกองทัพไทย ครั้นตักตักคนทั้งสามจึง
แอบเข้าไปในโรงช้างลักดาบที่วางใกล้ตัวควาญช้าง ตัดคอควาญช้างตาย
ทั้งหมด เสร็จแล้วตัดเชือกปลอกมัดขาช้างปล่อยออก ทำการฟันหางช้าง
เจ็บปวด บรรดาช้างทั้งหลายพากันวิ่งหนีสับสนอลหม่านแสนรื้อร็อกขว้าง
โกลาหลแตกตื่นทั้งกองทัพ ฝ่ายหมื่นโลกสามล้านเห็นดังนั้นจึงยกทัพเข้ารุก
ไล่ทัพไทยแตกพ่ายหนีไปเมืองอยุธยา

หมื่นโลกสามล้านจึงคุมทัพกลับเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายพระเจ้าติโลกราช
ได้ปูนบำเหน็จแก่ทหารทั้งปวงพร้อมแต่งตั้งให้นานสามพี่น้องเป็น หมื่นทางช้าง

เมื่อนั้น พระเจ้าติโลกราชได้ให้เสนาอำมาตย์ไปอัญเชิญพระแก้วมรกต
มาจากเชียงรายเพื่อมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ แต่เมื่อช้างพาหนะที่อัญเชิญ
มานั้นเกิดอาการผิดปกติคือไม่ยอมเดินดูเหมือนจะรับน้ำหนักเพิ่มมากยิ่งขึ้น
ทุกขณะอย่างก้าว พระเจ้าติโลกราชจึงเขียนชื่อเมืองเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย
ลำปางลงในกระดาษเสียดหาง แล้วจับขึ้นมาเสียดหาง ปรากฏว่าต้องการไป
สถิตเมืองลำปาง พระแก้วมรกตจึงไปประดิษฐานที่เมืองลำปาง ช่วงเวลาหนึ่ง

ต่อมาทรงขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ด้านทิศตะวันออก
ติดแม่น้ำโขงเข้ายึดเมืองน่านและเมืองแพร่ ทิศตะวันตกขยายไปถึงรัฐฉาน
ไทใหญ่ ทิศเหนือติดเมืองเชียงรุ้ง ลิบสองปันนา ทิศใต้ถึงเมืองลำปางติดแดน
สุโขทัย

ถึง พ.ศ. ๑๙๘๑ เจดีย์กู่หลวงได้พังลงส่วนหนึ่ง พระเจ้าติโลกราช
รับสั่งให้หมื่นด้ามพร้าคมมาปฏิสังขรณ์อีกครั้งและให้นำศิลาแลงมาก่อต่อเติม
ช่วงรอบฐานพระเจดีย์ให้มั่นคง ใช้เวลาทั้งหมดราวสามปี ได้บริเวณรอบฐาน

พระเจ้าติโลกราช ๒๗ วา สูง ๔๑ วา หลังจากนั้นจึงอัญเชิญพระแก้วมรกตจาก
ลำปางมาประดิษฐานที่คุ้มโขงด้านทิศตะวันออกของพระเจ้าติโลกราช ต่อมาปี
พ.ศ. ๒๐๑๔ โปรดให้มีการสร้างพระวิหารหลวงไว้ทางทิศตะวันออกพระเจ้า

มาถึง พ.ศ. ๑๙๙๐ พระเจ้าสามฝั่งแกนผู้เป็นพระราชบิดาถึงแก่
ทิวงคต พระเจ้าติโลกราชได้จัดการปลงพระศพที่ดงป่าไม้แดง เรียกกันว่า
“แพะป่าแดงหลวง” แล้วพระองค์ได้ลาผนวชเพื่อศึกษาพระธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง
จึงลาผนวชออกมาครองราชย์ต่อมา ราว ๔ ปี พระราชมารดาสิ้นพระชนม์ชีพ
พระเจ้าติโลกราชได้ทรงสถาปนาภิกษุ ๓ แพะป่าแดงหลวง สถานที่เดียวกับ
พระเจ้าสามฝั่งแกน แล้วทรงสถาปนาสถานที่แพะป่าแดงหลวงสร้างกุเจดีย์
บรรจุพระอัฐิทั้งพระราชบิดาและพระราชมารดา พร้อมสร้างพระมหาวิหาร
มีบริเวณกว้าง ๒๐ วา สร้างวัดขึ้นชานนามว่า “วัดโคกการามวิหาร” คือ
วัดป่าแดง เสร็จในปี พ.ศ. ๑๙๙๔ ปีแป๊ะ (มะแม)

ในปี พ.ศ. ๑๙๙๙ โปรดให้สร้างวัดมหาโพธาราม ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
ของเมืองเชียงใหม่ จำลองแบบมาจากพุทธคยา ปัจจุบันคือวัดเจ็ดยอด

เมื่อนั้น พ.ศ. ๒๐๐๐ ปีขลุ นพศก จ.ศ. ๔๑๙ กองทัพกรุงศรีอยุธยา
ยกขึ้นมาตีเอาเมืองเชียงใหม่ โดยมีสมเด็จพระอินทราชาพระราชโอรสพระเจ้า
บรมไตรโลกนาถ ขุนวชิระเจ้าเมืองกำแพงเพชร ขุนอาษาเมืองสุโขทัย ยกทัพ
เข้าตีทัพพม่ารบทัพพญาสองแควเมืองพะเยาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเชียงใหม่
แต่พญาสองแควรู้ตัวก่อนจึงไล่ช้างชื่อเพชรมหาพินายเข้าชนตะลุมบอนกัน
ในสนามรบ ทั้งสองฝ่ายยิงหน้าไม้ธนู สินาต ใส่กันเป็นโลหหล กองทัพฝ่าย
เชียงใหม่มีเจ้าแจ้งศักดิ์ช้างชื่อพลายมงคล หมื่นจำข้อยช้างชื่อพลายขวัญเพชร
หมื่นนครช้างชื่อไชยสงคราม ผู้เสนาช้างชื่อพลายภูบาล ทั้งสี่ช้างเข้ารวมแทง
ช้างสมเด็จพระอินทราชา ช้างเจ้าเมืองกำแพงเพชรและช้างขุนเมืองสุโขทัย
แตกพ่าย พระอินทราชาถูกกระสุนสินาตที่พระพักตร์ต้องขับช้างหนีพร้อมกับ
เจ้าเมืองสุโขทัยและเจ้าเมืองกำแพงเพชร กลับไปสู่กองทัพหลวง พระบรม
ไตรโลกนาถจึงให้ถอยทัพกลับไปยังเมืองพิษณุโลก ต่อมาทราบข่าวพระ

อินทราชาสิ้นพระชนม์ชีพ

เมื่อนั้นถึง พ.ศ. ๒๐๐๓ ปีสี (มะโรง) จ.ศ. ๑๘๒๒ พระเจ้าติโลกราช ให้หมื่นดงนครรักษาเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระองค์ยกทัพไปตีเอาแคว้นสิบสองปันนา เมืองลื้อ เชียงรุ่งมารวมเข้ากับเชียงตุงแห่งอาณาจักรล้านนา พร้อมกับเผยแพร่พระพุทธศาสนาไว้ในเมืองเหล่านี้ ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองพร้อมกับอักษรล้านนาที่จารพระธรรมได้เผยแพร่ไปด้วย ผู้คนต่างถิ่นจึงเรียกอักษรล้านนาว่า "อักษรธรรม" พระสงฆ์ที่บวชต้องอ่านอักษรในพระธรรมคัมภีร์ได้จึงต้องเรียนอักษรล้านนา ทำให้อักษรล้านนาแพร่ขยายตามคัมภีร์แห่งพระพุทธศาสนาไปตามสถานที่ต่าง ๆ ในสมัยของพระองค์

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าบรมไตรโลกนาถกรุงศรีอยุธยาได้ส่งพระเถระพุทฺธมา เป็นไปศึกษาเพื่อทำลายต้นนิโครธไม้ศรีเมืองเชียงใหม่ โดยให้พระเถระออกจากกรุงศรีอยุธยาไปพุทฺธมา แล้ววกเข้าเชียงใหม่ มาพักที่วัด นันทาราม เทศนาจนมีผู้คนศรัทธาเป็นจำนวนมาก มีชาวบ้านซื้อพันดาวอ้ายได้ นำความกราบทูลพระเจ้าติโลกราช จึงให้มีการทดสอบวิชา ทราบว่าเป็นผู้จริง จึงทรงไว้ว่างพระราชหฤทัย เมื่อได้โอกาสพระเถระพุทฺธมาได้กราบทูลว่า หากพระเจ้าติโลกราชต้องการมีพระราชอำนาจยิ่งใหญ่กว่านี้ต้องขุดดอนต้นนิโครธศรีเมืองนั้นออกให้หมด แล้วสร้างพระตำหนักราชมนเทียรแทนที่ไม้ นั้น พระเจ้าติโลกราชทรงเชื่อสนิทใจ กระทำตามทุกอย่าง เมื่อสร้างราชมนเทียรเสร็จเกิดเหตุอุบาทว์ขึ้นมากมาย พงศาวดารบันทึกเหตุการณ์ ดังนี้ "อยู่มาไม่นานเท่าใดเจ้าแม่ท้าวหอมมุขี พระสนมเอก ทูลยุยงใส่โทษต่าง ๆ แก่เจ้าพ่อท้าวบุญเรืองราชโอรส พระเจ้าติโลกราชก็ทรงพระพิโรธ ให้เนรเทศพ่อท้าวบุญเรืองไปไว้ที่เมืองน้อย ภายหลังแม่ท้าวหอมมุขีทูลยุยงซ้ำเติมอีก พระเจ้าติโลกราชจึงให้ประหารท้าวบุญเรืองเสีย ภายหลังมาจึงรู้ว่าพ่อท้าวบุญเรืองมิได้มีความผิดหาโทษมิได้ จึงทรงเสียพระทัยนัก" เมื่อความลับแตก จึงทรงให้จับพระเถระเยียนจับเอาความจริง จนสารภาพว่ารับจ้างมาทำลายเมืองเชียงใหม่ จึงตรัสให้เอาพระเถระพุทฺธมาไปถ่วงน้ำที่แก่งปือก จนถึงแก่มรณภาพ

ล่วงมาถึง พ.ศ.๒๐๒๐ ปี วอก จ.ศ.๘๓๙ นพศก พระเจ้าติโลกราช ได้ทรงให้พระธรรมทินมหาเถระ เจ้าอาวาสวัดป่าตาลมาเป็นองค์ประธาน ร่วมกันทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎก ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (ปัจจุบัน : วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) ใช้เวลา ๑ ปี จึงเสร็จสมบูรณ์ นับเป็นการ สังคายนาครั้งที่ ๘ ของโลก จึงทรงฉลองสมโภชและทรงพระปรมาภิไธยใหม่ว่า “พระเจ้าศรีธรรมจักรวดีโลกราชามหาธรรมมิกราช พระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่”

สถิตมหาเจติย วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง

เมื่อนั้น ฤปี พ.ศ. ๒๐๒๓ กองทัพเวียงคนามยกมาตีเอาล้านช้างและ เมืองน่าน พระเจ้าติโลกราชยกทัพไปปราบกองทัพเวียงคนามแตกดอยร่น หนีไป ชาวทราบถึงพระเจ้ากรุงจีน ได้ยกย่องให้พระเจ้าติโลกราชเป็นรองฮ่องเต้ ของจีนและได้พระราชทานเครื่องยศพร้อมเครื่องทองคำมากมายมาถวายแด่ พระเจ้าติโลกราช

ฤปี พ.ศ. ๒๐๓๐ พระเจ้าติโลกราชทรงประจวรและเสด็จทิวงคต ในวันอาทิตย์ เดือน ๙ เหนือ ออก ๓ ค่ำ ปีมะแม (มะแม) จ.ศ.๘๔๙ นพศก เวลาใกล้รุ่ง สิริพระชนมายุ ๗๔ พระชันษาครองราชย์สมบัติได้ ๔๔ ปี

รัชสมัยของพระองค์อาณาจักรล้านนากว้างขวางมากที่สุด ทิศเหนือ

จรตเมืองจีน ทิศตะวันออกจรตฝั่งแม่น้ำโขงจากเมืองเชียงรุ่งล่องผ่านเชียงตุง
เชียงของถึงเมืองน่าน ด้านทิศใต้จรตเมืองสุโขทัย ด้านทิศตะวันตกจรตแม่น้ำ
สาละวินรัฐฉานของพม่า รวมเรียกว่า “อาณาจักรล้านนา” หรือ ทดลกคนเซต
นคร หรือเมืองสิบแสนนา ทำให้การติดต่อค้าขายจากเมืองจีนลงมาเมือง
เชียงรุ่ง สิบสองปันนา แสนหวีสี่ป้อ สู่เมืองเชียงตุง ลงมาสู่เชียงราย เชียงใหม่
ไปถึงพม่าได้คล่องตัวขึ้นมาก เส้นทางนี้จึงกลายเป็นเส้นทางสินค้าพ่อค้า
วัวต่าง ม้าต่าง หรือทางสายใหม่ในเวลาต่อมา

พระยอดเชียงราย ครองเชียงใหม่ ลำดับที่ ๑๐

พระยอดเชียงรายครองเชียงใหม่ลำดับที่ ๑๐ แห่งราชวงศ์เมงราย
และลำดับที่ ๓๔ แห่งราชวงศ์ลาวจักรราช ครองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๓๐
ถึง ๒๐๔๙

พระยอดเชียงราย ผู้คนทั่วไปเรียกกันว่า “พระยอดเมือง” เป็นราชบุตร
ของพ่อท้าวบุญเรือง ราชบุตรองค์เดียวของพระเจ้าติโลกราช แต่ถูกไล่ความ
พระเจ้าติโลกราชจึงให้ประหารชีวิตพ่อท้าวบุญเรือง จึงเหลือพระราชบุตร
เพียงองค์เดียวของท้าวบุญเรืองคือพระยอดเชียงราย (ชาวบ้านเรียกขานว่า
พระยอดเมือง) ที่ถือกำเนิดที่เมืองเชียงรายนั่นเอง พระยอดเชียงรายนับเป็น
พระราชนัดดาแห่งพระเจ้าติโลกราชอย่างแท้จริง

พระองค์มีพระราชายา ๒ พระองค์ องค์แรกพระนางว่า ปรงน้อย
ทรงมีราชบุตรนามว่า “รัตนราชกุมาร” หมายถึงพ่อท้าวแก้ว ต่อมาทรง
ครองราชย์สมบัติทรงพระนางว่า “พระเมืองแก้ว”

พระราชชายาองค์ที่ ๒ พระนามว่า มหาเทวีอินชา พระชายา
มีพระโอรสนามว่า “พญาเกษเชษฐราช”

เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าติโลกราช เหลือเพียงแต่พระราชนัดดาของ
พระองค์ เสนาอำมาตย์จึงยกท้าวยอดเชียงรายขึ้นครองราชเป็นเจ้าเมืองพิงค์
เชียงใหม่ แล้วจัดการถวายพระเพลิงพระศพ สมเด็จพระอัยกาธิราชเจ้า

(พระเจ้าติโลกราชมหाराชา) ที่ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) ให้ก่อพระสถูปเจดีย์บรรจุพระอัฐิไว้เป็นสถานที่เคารพบูชาตราบปัจจุบัน

สถูปอัฐิพระเจ้าติโลกราช

เมื่อนั้น พ.ศ. ๒๐๓๑ พระยอดเชียงรายได้อพยพช้างป็นดินเผาจากพันนาญเลา เมืองเชียงแสนมาตั้งเตาเผาแล้วรื้อยกกว่าเตา ตามเชิงเขาแหล่งลำห้วยแม่ผาแหน ห้วยแม่ลาน ห้วยค้อยโตนเสาหินหลักช้าง แล้วสร้างวัดเชียงแสนน้อยขึ้น นามจริงว่า "วัดศาลกัลญาณมหันตาราม" ทำการจารึกเรื่องราวบนหลักศิลาหินทราย ข้อความนำมาเสนอเพียงส่วนหนึ่งดังนี้....

"เมื่อพระเจ้าศิริวิทย์มั่งคั่งมหาจักรวรรดิราชาธิราช ได้ขึ้นเสวยราชเป็นกษัตริย์เชียงใหม่ ทรงโปรดฯ ให้ราชมนตรีนายหนึ่ง ชื่อเจ้าอดิชนวญาณบวรสิทธิ เป็นหมื่นดาบเรื่อน ในปืวอก สัมฤทธิศก (เปลื้องสัน) จุลศักราช ๔๕๐ เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ วันพุธ หมื่นดาบเรื่อนได้มีจิตศรัทธาชักชวนบรรดาทนาย ทายิกาทั้งหลาย เป็นต้นว่า ชาวญเลามาประชุมกัน เพื่อสร้างพระวิหารพระเจดีย์ และหอพระไตรปิฎก เมื่อเสร็จแล้วขนานนามวัดนี้ว่า ศาลกัลญาณมหันตาราม ฝ่ายกษัตริย์เชียงใหม่ก็พระราชทานที่ดินให้เป็นวิสุงคามสีมา

หมื่นดาบเรื่อนจึงได้อาราธนาพระมหาเถระ เช่น พระมหาเถรสุนทร วัดหมื่นพวย พระมหาเถรชริโฬี วัดหมื่นคริน พร้อมพระภิกษุอีก ๘ รูป มาเป็นผู้อุปถัมภ์ วัดนี้ ในจุลศักราช ๘๕๓ กษัตริย์เชียงใหม่ได้พระราชทานนามค่า ๕๔๐,๐๐๐ เบี้ย แก่หมื่นดาบเรื่อน ทางหมื่นดาบเรื่อนได้นำเอามาถวายวัดนี้ โดยอ้าง พันญาณรังสี ลำมร้อยพรหม ลำมโสมดาบเรื่อน และบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน เป็นพยานรู้เห็นด้วยกับการถวายนาอันี้ไว้แก่วัดสาธกัลญาณมหันตาราม นอกจากนี้ หมื่นดาบเรื่อนได้ซื้อหาสถวายเป็นเลขวัด จำนวน ๒๕ ครอบครัวย มีจำนวน ๗๘ คน และได้มีบัญชีค่าก่อสร้างวัดตั้งต่อไปนี้ สร้างเจดีย์สี่เงิน ๑๔,๖๐๐ เบี้ย สร้างพระวิหาร ๑๑,๗๐๐ เบี้ย สร้างหอพระไตรปิฎก ๑๑,๐๐๐ เบี้ย สร้างพระคัมภีร์ ๒๐,๐๐๐ เบี้ย ทำผ้าห่อคัมภีร์ ๑,๐๐๐ เบี้ย ค่าหล่อพระพุทธรูป ๕ องค์ ๖,๐๐๐ เบี้ย และได้ถวายเงินอีก ๓,๐๐๐ เบี้ย เพื่อดังมูลนิธิหาคอกผล ใช้จ่ายเป็นค่าจ้างหัน ๑๐ สำหรับ ขอสาปแช่งไว้ว่า ถ้าผู้ใดเอาทรัพย์สินของ วัดดังกล่าวออกไปจากวัดนี้แล้ว ขอให้ไฟไหม้ในอบายทั้ง ๔ อย่างพัน...”

นี่คือส่วนหนึ่งของจารึกความในศิลาจารึกหมื่นดาบเรื่อน (ปัจจุบัน หลักศิลาจารึกอยู่ที่วัดป่าตึง ต.ออนใต้ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่) ในยุคนี้ มีเครื่องถ้วยชามสังคโลกสวยงามเป็นสินค้าที่มีตราสัญลักษณ์ รูปปลาคู่ว่ายไล่กัน คล้ายของราชวงศ์หมิงเมืองจีน แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะจีนอาชมา ปะปนเพราะ เพราะในรัชกาลนี้ มีการติดต่อกับกรรมการเมืองยูนานหรือจีนฮ่อ พระยอดเชียงรายได้เอาใจกรรมการเมืองชาวจีนยูนานอยู่มาก ชาวจีนอาชลง ข่างมาสอนการปั้นและใส่รูปปลาคู่ลงในถ้วยชามสังคโลก (ผู้เขียน) ที่สำคัญ ได้พบเศษกันขามอันหนึ่งมีอักษรจีนกลาง อ่านได้ความว่า “หมิงชวนเต๊ะจะ เหนียนเจ้า”... (เศษกันถ้วยนี้ คุณ ไกรศรี นิมมานเหมินท์เป็นผู้ค้นพบ พ.ศ. ๒๕๑๕ ที่วัดร้างเชียงแสนน้อย)

ดู พ.ศ. ๒๐๓๕ จุลศักราช ๘๕๔ ปีไฉ้ (ชวด) จัตวาศก พระยอด เชียงรายได้สถาปนาพระอารามแห่งหนึ่งโดยขุดเอาลูกนิมิตเก่า ที่ญาณมวงคล เกรเคยผูกไว้วันนั้น ขึ้นมาชำระผูกพัทธสีมาขึ้นใหม่โดยมีพระมาตุมาหาอำมาตย์

กับพระเวฬุวันมหาเถร พญานโฬธเถร พระสุรสิงหาเถร พระนารทเถร พระสังฆกรรมสังฆเถร พร้อมพระภิกษุสงฆ์หลายรูป ดำเนินการชำระ พุทธสีมาให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ แล้วขนานนามวัดนี้ว่า “ตโปธาราม”

ด้วยว่าการขึ้นครองราชย์ของพระยอดเชียงรายนานถึง ๘ ปี ไม่มีความเจริญตั้งแต่ก่อนเพราะเชื่อว่า ฤกษ์การขึ้นครองราชย์นั้นมีการลิดแก้มือ คือราชาภิเษกในวันจันทร์ ถือว่าตกอยู่ในกาลลิดแก้มือ เป็นเหตุให้เกิด วิปริตต่าง ๆ นานา การกระทำมิได้เป็นไปตามฮัฏทกของชะบือเมืองเดิมของเมือง เชียงใหม่ ทำให้บรรดาหมู่เสนาอำมาตย์ พระญาติราชวงศ์ สมณชีพราหมณ์ ทั้งหลายป็นป่วนเดือดร้อน ส่วนหนึ่งเพราะพระยอดเชียงรายเอาใจบรรดาพวก จีนฮ่อเมืองยูนานทั้งหลายคอยตอบสนองความต้องการของพวกเขาขุนนางเมือง ฮ่อไม่สนใจงานบ้านเมืองเชียงใหม่ ทั้งยังไม่รับฟังขุนนางผู้ใหญ่เชียงใหม่ ถึงกับ นำลูกจีนฮ่อคนหนึ่งมาเป็นพระโอรสบุญธรรมนามว่า “เพลาสง” โปรดให้ไป ครองเมืองพร้าว บังคับให้พระเมืองแก้วราชบุตรจริงกราบไหว้ ท้าวเพลาสง เจ้าเมืองพร้าว บรรดาผู้ใหญ่ในบ้านเมืองจึงพร้อมใจกันปลงพระยอดเชียงราย ลงจากราชสมบัติเนรเทศไปอยู่เมืองจวาดเมืองน้อย แล้วทูลยกเจ้ารัตนราชบุตร (พ่อท้าวแก้ว) พระชนมายุ ๑๔ ขวบ ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ใน เดือน ๗ เป็ง (เพ็ญ) พ.ศ. ๒๐๓๔ จุลศักราช ๘๕๗ สดศกปีเหมา (เถาะ)

ส่วนพระยอดเชียงรายประทับอยู่เมืองจวาดได้ ๑๑ ปี จึงเสด็จทิวงคต พ.ศ. ๒๐๔๔ พระชนมายุได้ ๕๑ พรรษา

พระเมืองแก้วครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ ๑๑

พระเมืองแก้วขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๓๔ ถึง ๒๐๖๔ เป็นลำดับ ที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์เมงราย ลุเป็นลำดับที่ ๓๕ แห่งราชวงศ์ลวจักราช อยู่ใน ราชสมบัติถึง ๓๐ ปี ไม่มีพระราชโอรสสืบราชสมบัติ

เมื่อนั้น พระเมืองแก้วได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดบุปผารามเสร็จ พ.ศ. ๒๐๓๔ ต่อมาได้ทรงให้หล่อพระพุทธรูปพระเจ้าต้อ เพื่อเป็นประธานในโบสถ์

วัดบูรพาภิราม ในวันพระหสบดี เดือน ๘ ออก ๑๑ ค่ำ ปี己 (ชวด) จ.ศ.๘๖๗ จศก ต่อมาปีถึง พ.ศ. ๒๐๔๔ จึงสำเร็จ เมื่อถึงวันพุธ เดือน ๕ ออก ๕ ค่ำ จ.ศ. ๘๗๑ หรือ พ.ศ. ๒๐๕๒ ได้ให้ชักพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดบูรพาภิรามวิหาร

ลพปี พ.ศ. ๒๐๖๐ พระเมืองแก้วได้พัฒนาปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ หริภุญไชยจากศิลปะเม็งคนบุตรแบบสี่เหลี่ยมครั้งเมื่อพระอาทิตย์ราชนมัยราชวงศ์จำเริญเป็นศิลปะลังกาองค์ทรงระฆังจนปัจจุบัน

บัดนั้น พระสงฆ์ในสมัยนี้แตกฉานในพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่ง เช่น พระรัตนปัญญาเถระ แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ หรือชินกาลมาลีนิ พระศิริมังคลาจารย์แต่ง คัมภีร์มังคลัตถีปนิ (เล่มนี้ยังใช้เป็นหลักสูตรสอบปริยัติธรรมประโยค ๔, ๖, ๗) และเวสันดรที่ปนิ ส่วนพระโพธิวงส์แต่งจามเทวีวงศ์ พระพระญาณวิลาสเถระแต่ง สารัตถที่ปนิ พระพรหมปัญญาชาวลำปางแต่งรัตนพิมพวงศ์ เป็นต้น ถือว่ายุคนี้เป็นยุคทองของวรรณคดีธรรม ของล้านนา

ครานั้น พ.ศ. ๒๐๖๗ หรือ จ.ศ.๘๘๖ จศก ปีสัน (วอก) เกิดน้ำปีงท่วมใหญ่ โดยมีสายน้ำใหญ่สองสายด้านเหนือเมืองเชียงใหม่คือลำน้ำแม่จิดทิศตะวันออกแม่ปีงไหลลงน้ำสีดงลงสู่แม่น้ำปีง ส่วนด้านทิศตะวันตกแม่ปีงมีลำน้ำแม่แดงสีขุนชาวขันไหลลงมาสวมทบรวมมวลจากแม่น้ำทั้งสองไหลทะลักขึ้นฝั่งเนืองนองไหลล้นฝั่งท่วมตั้งแต่บ้านสบสาละงมาท่วมนาไร่ตะวันตกถึงเชิงดอยสุเทพห้วยตึงเฒ่า บ้านป่าตึง บ้านป่าแะ วัดพระนอนและหมู่บ้านพระนอนแม่จิดจะเหยือกเห็นเพียงหลังคาอยู่กลางแผ่นดินที่เคยเป็นทุ่งกว้างไหลท่วมลงมาไร่นาป่าซอก บ้านท้อ แม่หยวก ป่าตันป่าแพ่ง หนองบะเกลื้อ หนองฮ่อ หนองแม่ข่า หนองบัว แจ่งสระหริภุมิ หมู่บ้านเชียงเรือหรือประตุท่าแพ ล่องโละไหลลงเลยท่วมข้างคลาน ป่าแดด ทำผู้คนผู้คนทั้งหลายต้องอพยพหนีน้ำขึ้นไปอาศัยพักตามเชิงดอยสุเทพ ป่าแพะมีแต่สัตว์เลื้อยวิ่วควายของชาวบ้าน ส่วนที่หนีไม่ทันต้องจมน้ำตายเป็นอันมาก เกิดเป็นอุบาทว์เมืองหรือซัดตกเมืองเชียงใหม่ในครานั้นแล หลังจากนั้น ชาวเมืองจึงบอกต่อกันมา

ว่า “แม่จันทองแดง แม่แดงนองขุน” หมายความว่าเมื่อฝนตกหนักให้สังเกตสีน้ำบึงที่ไหลสู่เขียงใหม่หากเป็นสีขุ่นแดงนั้นคือสายน้ำแม่จันท หากเป็นสีขาวขุ่นข้นนั้นคือน้ำจากแม่แดง เมื่อน้ำสองสายไหลรวมกันระว่างเกิดน้ำท่วมเขียงใหม่แน่นอน

เมื่อนั้น ชาวเครื่องต้น ได้ทำเครื่องเสวยเป็นลาบเนื้อม้าดิบถวายแด่พระเมืองแก้ว พระองค์เสวยแล้วประชวรพระโรคอาเจียน ถึงแก่ทิวงคตในวันพระหัตถิปปิตี เดือน ๕ เหนือ ออก ๑๐ ค่ำ ปีเถาะ (ระกา) จ.ศ. ๘๘๗ สดศก พ.ศ. ๒๐๔๖ ทรงครองราชย์ได้ ๓๐ พรรษา ทิวงคต พระชนมายุได้ ๔๔ พรรษา ไม่มีพระวราชโอรสสืบสันตติวงศ์ เมื่อว่างเจ้าเมือง บรรดาเสนาอำมาตย์จึงไปอัญเชิญพระเมืองเกษเกล้า ผู้เป็นพระอนุชาพระเมืองแก้วมาครองราชย์

พระเมืองเกษเกล้า (พระเมืองเกษไชยราช) องค์ที่ ๑๒

พระเมืองเกษเกล้าผู้เป็นราชอนุชาพระเมืองแก้ว ขึ้นครองราชย์เป็นลำดับที่ ๑๒ แห่งราชวงศ์เมงราย เป็นลำดับที่ ๓๖ แห่งราชวงศ์ลวจักราช มีราชบุตรองค์หนึ่งนามว่า เจ้าท้าวชายคำ ส่วนพระธิดาองค์หนึ่งนามว่า พระนางหอสูงหรือเจ้ายอดคำดีบ พระเมืองเกษเกล้าได้ส่งไปอภิเษกสมรสกับพระเจ้าโพธิสวราช ผู้เป็นราชโอรสของพระเจ้าวิฑูณหราช เมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง เพื่อเป็นราชไมตรีร่วมราชวงศ์กับเมืองทลัถกชนรัตนครเมืองพิงค์เขียงใหม่

เมื่อนั้น พระเมืองเกษเกล้าประสูตรในปี พ.ศ. ๒๐๔๐ หรือ จ.ศ. ๘๕๙ นพศก ลุอายุได้ ๒๙ ปี จึงขึ้นครองราชย์ในวันพุธ เดือน ๓ ลง ๘ ค่ำ ได้ขนานพระนามใหม่ว่า “พระเมืองเกษเกล้าเจ้านครพิงค์เขียงใหม่ แต่ยังไม่ได้รับการราชาภิเษกจนเสร็จจากการปลงพระศพพระเมืองแก้วแล้ว บรรดาเสนาอำมาตย์ ราชบุโรหิตทั้งหลายจึงได้ทำการราชาภิเษกเป็นกษัตริย์อย่างแท้จริง เมื่อวันพระหัตถิปปิตี เดือน ๓ เหนือ ออก ๑ ค่ำ ปีเส็ด (จอ)

เมื่อนั้น พระเมืองเกษเกล้าครองราชย์ไม่นานนั ฝ่ายเสนาผู้ไม่พอใจ
ลอบทำการเผาพระราชมณเฑียร เมื่อ จ.ศ. ๘๙๒ ปีขี (ชาล) โทศก พ.ศ. ๒๐๗๓
แต่ต่อมาได้สร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๐๗๕ หรือ จ.ศ. ๘๙๔ จัตวาศก

ในปีนี้เอง มีจดหมายเหตุเมืองกล่าวถึงอุบาทว์ตกเมืองในรัชกาล
พระเจ้าเมืองเกษเกล้าว่าไว้ ดังนี้ “ที่นี้จักกล่าวเหตุอุบาทว์อันปรากฏมีใน
รัชสมัยพระยาเมืองเกษเกล้าก่อนแล.....ปีกดยี่สักราชได้ ๘๙๒ ตัว เกิดไฟไหม้
โรงหลวง หลังที่พระเมืองแก้วสร้างไว้แล้วแล ในปีวังเหมา สักราชได้ ๘๙๓ ตัว
เดือน ๖ ไฟไหม้บ้านท่าแป เสียข้าวของผู้คนหลายมากนัก เจ้าพระยาเกษ
แม่ลูกย่าหลานทานเงินแก่ชาวท่าแป พุน ๒ หมื่น ปีเต่าสี่ สักราชได้ ๘๙๔ ตัว
จึงปกหลังหลวงแทน ปีก่าสี่ สักราชได้ ๘๙๕ ตัว เจ้าพระยาเกษเกล้าเอาแขก
ไปไหว้พระธาตุละพูน เดือนยี่ออก ๘ ค่ำ เดือน ๕ ไทกบียามกลอง
คราด หันอุบาทว์ผีพุ่งได้ ในอากาศทั่วทิศทั้งมวล หันอากาศเป็นดังดาวชิตนั้น
ถึงเดือนสาม ไม้หมากยังเมืองหนองขวางต้นใหญ่พอดกปลี รุ้ยยคลาจากที่ไป
ทั่วทิศทั้งมวลหนเหนือไปพุน ๑๑ วา ปีกาบสง่าสักราชได้ ๘๙๖ ตัว เดือนเจียง
มหาเทวี่ในชา แม่พระยาเกษสุรคต กล่าวด้วยเหตุสมัยพระยา เมืองเกษเกล้า
ก็บวรมวลลง เท่านั้นก่อนแล...”

หลังจากนั้น ทรงเห็นพระอารามอยู่ทิศตะวันตกประตูหัวเวียง
(ข้างเผือก) ซึ่งเคยเป็นพระอารามสมัยพระเจ้าเมงรายสร้างไว้ในชุมชน เมื่อ
ปี พ.ศ. ๑๘๓๙ เป็นอารามที่สำคัญของเมือง จึงทรงให้สถาปนาจากอารามเป็น
วัดโลกโมหี (ชาวบ้านเรียกกันว่าวัดหัวเวียง) เสร็จในปี พ.ศ. ๒๐๗๑ หรือ จ.ศ.
๘๙๐ สัมฤทธิ์ศก เป็นปีไฉ้ (ชวด) มีพระเจดีย์ที่สูงใหญ่ซึ่งเป็นวัดประจำพระองค์

ครั้งนั้น รุ ปี พ.ศ. ๒๐๗๔ หรือ จ.ศ. ๘๙๓ สดศก หมื่นสร้อยสามล้าน
เจ้าผู้ครองเมืองลำปางคิดแผนกบฏหมายชิงราชสมบัติเมืองเชียงใหม่ แต่
แผนการได้รั่วไหลทรงทราบดังนั้น พระเมืองเกษเกล้าจึงรับสั่งให้ไปจับกุมตัว
มาสืบสวน จำเลยยอมรับจึงถูกฆ่าสิ้นชีพ

เวลานั้น ภูมิ พ.ศ. ๒๐๘๑ หรือ จ.ศ.๙๐๐ สมฤทธิศก ปีเส็ด (จอ) เจ้าชายคำ ราชบุตรของพระองค์ ร่วมกับทหารส่วนหนึ่งได้กบฏจับเอา พระเมืองเกษเกล้าไว้แล้วสั่งให้โอนราชสมบัติให้ราชบุตร พระองค์จำยอม และถูกเนรเทศไปเมืองน้อย

เจ้าชายคำครองเชียงใหม่องค์ที่ ๑๓

เมื่อเจ้าชายคำครองราชย์เป็นลำดับที่ ๑๓ แห่งราชวงศ์เมงราย และเป็นลำดับที่ ๓๗ แห่งราชวงศ์ลวจักราช เจ้าชายคำเป็นราชโอรสของพระเมืองเกษเกล้ากับพระนางจิริประภาอัครมเหสี

บรรดาเสนาอำมาตย์ราชากิเชกเจ้าชายคำขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๘๑ หรือ จ.ศ. ๙๐๐ สมฤทธิศก เจ้าเมืององค์นี้อยู่ในวังแห่งกิเลสตัณหา มัวเมา เสเพล เพียงเวลาผ่านไปราว ๕ ปี เกิดหุ้มใจรปลันบ้านเมือง หัวหน้าใจคือ เจ้าชายคำนี้เอง เหตุนี้ เสนาอำมาตย์ร่วมราชฎจจับเจ้าชายคำปลงพระชนม์เสียให้สิ้นซาก แล้วกลับไปอัญเชิญพระเมืองเกษเกล้ากลับมาครองเมืองเชียงใหม่ ดังเดิม

พระเมืองเกษเกล้าครองเมืองเชียงใหม่ องค์ที่ ๑๔ (ครั้งที่ ๒)

พระเมืองเกษเกล้ากลับขึ้นครองราชย์ครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๐๘๖ ถึง พ.ศ. ๒๐๘๘ ในการกลับมาครองเมืองครั้งที่ ๒ นี้เพียง ๒ ปี พระองค์ทรงเสียพระสติ มีพระจริตแปลก ๆ สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน จนจะมีจลาจลกันขึ้นในเมืองเชียงใหม่

บัดนั้น อำมาตย์นามว่าแสนดาว ผู้มีบารมีมากในวังไม่สามารถอดทนได้ จึงร่วมกับผู้คนที่มิอำนาจทั้งหลายเพื่อจัดการกับพระเมืองเกษเกล้า พอสบโอกาสพระเมืองเกษเกล้าเสด็จไปบรรพชาบรรดาบุตรข้าราชการทั้งหลายที่วัดป่าแดง พอเวลาพลบค่ำยามมืดวอนวน บรรดาผู้ก่อกบฏหมายมีหมื่นเสริมลูกบ่าวของแสนดาว หมื่นเดิมลูกบ่าวพ่อค้าเชียงตุง ลูกบ่าวหมื่นฮ้าย

อีกคนหนึ่ง รวมสามบ่าวซุ่มในที่มืด ลอบฆ่าพระเมืองเกษเกล้า นำพระศพไปเผาที่วัดแสน แล้วนำพระอัฐิมาไว้ที่วัดโลกโมฬี จึงสิ้นวาระการครองเมืองในปี พ.ศ. ๒๐๘๘ นี้แล

เมื่อนั้น เชียงใหม่ตกอยู่ในคราวหม่นหมัว เสนาอำมาตย์แตกเป็นสามกลุ่ม

ครานั้น กลุ่มแรกคือกลุ่มแสนดาว เมื่อปลงพระชนม์พระเจ้าเกษเกล้าแล้ว จึงไปอัญเชิญเจ้าเมืองเชียงตุงเชื้อสายพระเจ้าเมงรายมาครองเชียงใหม่ แต่ทุกคนปฏิเสธ ส่วนกลุ่มที่สองคือกลุ่มของหมื่นหัวเคียน (เมืองแสนหวี) ได้รับกับกลุ่มแสนดาวสามวันสามคืน หมื่นหัวเคียนแพ้นี้ไปพึ่งบารมีกรุงศรีอยุธยา ขอพระเจ้าไชยราชาธิราชนำทัพขึ้นมาตีเชียงใหม่ และกลุ่มที่สามคือกลุ่มเมืองเชียงแสนมีพระนางจिरะประภามหาเทวีทรงรวบรวมขึ้นจากเมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองลำปาง เมืองพานร่วมกันกวาดล้างพวกกบฏทั้งหลายและได้มีพระราชสาส์นไปเมืองล้านช้างขอให้พระอุปโย (พระไชยเชษฐาธิราช ราชบุตรของเจ้ายอดคำดีบ หรือมีศักดิ์เป็นพระราชนัดดาของพระเมืองเกษเกล้าเชียงใหม่) ขึ้นมาครองเชียงใหม่

เวลานั้น ช่วงที่เชียงใหม่รอการเสด็จของพระไชยเชษฐาธิราชมาเชียงใหม่ ทางฝ่ายอยุธยาโดยพระไชยราชาธิราชยกทัพขึ้นมาตีเอาเชียงใหม่ ทางหมู่เสนาอำมาตย์ได้อัญเชิญพระนางจिरะประภาผู้เปี่ยมพระธิดาเจ้าเมืองเกษเกล้าขึ้นครองราชวังเมืองชั่วคราว

พระนางจिरะประภาเจ้าเมืองเชียงใหม่องค์ที่ ๑๕

พระนางจिरะประภาเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ ๑๕ แห่งราชวงศ์เมงราย นับเป็นลำดับที่ ๓๔ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช ได้ขึ้นครองราชย์วังเมืองเมื่อวันพระหัตถ์ปี เดือน ๑๐ ลง ๒ ค่ำ จ.ศ.๙๐๗ สดศก ปิงหน้อย (มะเส็ง) พ.ศ. ๒๐๘๘

เมื่อขึ้นครองราชย์ได้เพียงสามวันพระไชยราชาธิราชได้ยกกองทัพ

กรุงศรีอยุธยามาถึงเชียงใหม่ พระนางจિระภาจึงให้อำมาตย์ผู้แก้วหน้าผาพา
หัตถ์ผู้มีปัญญารอบรู้ดีแท้ นำเครื่องราชบรรณาการไปต้อนรับโดยทาง
พระราชไมตรีอย่างสมพระเกียรติ ในวันไฉรวาร เดือน ๑๐ ลง ๔ ค่ำ ตั้งทัพ
ที่วัดหน้างิ้ว

พระไชยเชษฐาธิราช ครองเชียงใหม่องค์ที่ ๑๖

พระไชยเชษฐาธิราชเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๑๖ แห่งราชวงศ์
เมงราย ลำดับที่ ๔๐ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช

ต่อมาวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๐ พระไชยราชาธิราชได้เสด็จไปไหว้สาธุเจ้า
พระเมืองเกษเกล้าวัดโลกโมฬี พระราชทานพระราชนิพนธ์จำนวน ๕,๐๐๐ บาท
(เงินปัจจุบัน) กับผ้าทรงผืนหนึ่ง และพระราชทานรางวัลแก่เจ้าขุนมูลนายที่ไป
ต้อนรับทุกคน หลังจากนั้น ครั้นถึงวันลง ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๐ เหนือ เวลาใกล้รุ่ง
เสด็จลาเมืองเชียงใหม่ยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา

ครั้งนั้น เกิดอุบาทว์ตกเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันลง ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ เหนือ
ปี พ.ศ. ๒๐๘๘ จ.ศ. ๔๐๗ ยามแตรคำ แผ่นดินไหวเหวี่ยงคว่ำอย่างรุนแรง
ทำให้ยอดเจดีย์หลวง ยอดเจดีย์วัดพระสิงห์ และวัดอื่นๆ หักพังลง (ทิ้งร้างราว
๔๔๕ ปี กรมศิลปฯ จึงมาบูรณะปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ตามที่มีปัจจุบัน)

เมื่อนั้น พระไชยเชษฐาธิราช ได้ยกทัพมาถึงเมืองเชียงแสน ในวัน
ไฉรวาร ออก ๑๐ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ พ.ศ. ๒๐๘๙ ปีระงั่ว (ม้า) จ.ศ. ๔๐๘
อัฐศก ประทับเมื่อนั้น ๒๑ วัน ให้มีการบวชลงขนานอุปสมบททุกบุตรเป็น
ฤกษ์ แล้วเสด็จออกจากเชียงแสน มาพักเชียงรายเมื่อ วันพระหัสติปี ลง ๗ ค่ำ
เดือน ๙ เหนือ พักที่เชียงราย ๙ วัน จึงยกทัพมาทางสถลมารค แล้วมาพัก
ที่ปาง (พลับพลา) บ้านหมื่นขอม ตำบลเหมืองแก้ว เมืองเชียงใหม่วันอุรวาร
ลง ๕ ค่ำเดือน ๑๐ เหนือ

ครั้งนั้น วันพระหัสติปี ลง ๖ ค่ำ เดือน ๑๐ เจ้าแสนปิงชัยแก้ว เจ้าหมื่น
สามล้านอ้าย เจ้าดวนนทศิริ เจ้าหมื่นหลวงล้ามแขก เจ้าญาณกิติ ขุนหมื่น

ขุนพันนาย นายร้อยนายสิบทั้งชั้นนอกและใน พร้อมใจกันนำเครื่องราชูปโภค
รับแทน โดยมิพระเพลาเมืองแก้วดำเนินขบวน ถึงเมืองนพบุรีเชียงใหม่
แก้วกว้าง พักที่ป่า (พลับพลา) ณ ช่วงวัดเชียงยืน ทรงเปลี่ยนเครื่องต้น
เปลี่ยนมาทรงเครื่องภูษาขาวสาดสี ถือชัน (พาน) ข้าวตอกดอกไม้ เทียนเงินทอง
ขึ้นพระวิหารไปให้วันมีสการบูชาพระพุทธรูป วัดเชียงยืนนั้น

เมื่อนั้น ยามแตรเที่ยงวัน พระไชยเชษฐา เสด็จพาพลนิกรเข้าสู่
ประตูเมืองหนเหนือหรือหัวเวียงไปสู่ราชนิเวศยามแตรคำ เสด็จไปไหว้สา
พระแก้วมรกตที่โงงเจดีย์หลวง โดยมีพระนางเจ้าจิริประภาตามเสด็จโดยตลอด
พร้อมเข้าร่วมพระราชพิธีโขนเวณราชสมบัติในคราวครั้งนั้น เมื่อครองเมือง
เชียงใหม่ได้เพียง ๒ ปี ได้ทราบข่าวจากล้านช้างว่า พระเจ้าโหราเจ้าเมือง
ล้านช้างซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระองค์ทรงช้างล่อเข้าประพาสป่า แต่ถูก
ช้างป่าไล่ล้มทับสิ้นพระชนม์ พระไชยเชษฐาจึงจะเสด็จกลับไปจัดการพระศพ
พระราชบิดา ในขณะที่เมืองล้านช้างเกิดแยกเป็นสองหมู่ โดยหมู่แรกได้ยก
ท้าวท้าวเวียงขึ้นเป็นพระเจ้าล้านช้างครองอาณาเขตตั้งแต่เมืองขวา (หลวงพระบาง)
ลงไปทางเชียงคาน ส่วนอีกหมู่หนึ่งยกท้าววรวงศ์เป็นพระเจ้าล้านช้างครอง
ตั้งแต่เวียงจันทน์ลงไปถึงเมืองโขง (สัททันต) ทั้งสองหมู่เตรียมสู้รบแย่งเมืองกัน

จากข่าวดังกล่าว พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงอ้างเป็นสาเหตุกลับไป
เมืองล้านช้างเพื่อจัดการกับบรรดาพี่น้องทั้งสองหมู่ พร้อมกับเก็บรวบรวม
ทรัพย์สินสมบัติของมีค่า พระพุทธรูปสำคัญ พระแก้วมรกต พระจันทร์รัตนแก้ว
ชาวกรุงละโว้ พระพุทธสิหิงค์ พระแทรกคำ (พระบาง) มากมายหลายองค์นัก
พากลับไปได้เมืองหลวงพระบาง ในวันออก ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เหนือเดือน ๑๐ ได้
จ.ศ. ๙๑๐ ปีสัน (วอก) พ.ศ. ๒๐๙๑

เมื่อปราบสองพี่น้องอยู่ได้อ่านาแล้วจึงขึ้นครองราชย์นามว่า
“พระอุภัยพุทธวรไชยเชษฐาธิราช” ต่อมาราว ๔ ปี พระไชยเชษฐาได้ให้
พระสงฆ์มาแจ้งว่าพระองค์ไม่กลับเชียงใหม่แล้ว ขอให้พระแม่มหาเทวีเจ้า
จิริประภา ขึ้นครองราชย์ ดังแต่ก่อน

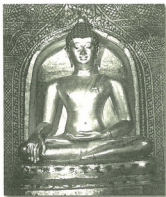
เมื่อนั้น ชาวเชียงใหม่จึงไปอัญเชิญเจ้าท้าวเมกุฏิ (แม่กุ) ผู้ครองเมืองนาย สืบเชื้อสายจากเจ้าขุนเครือ หรือเป็นพระราชนัดดา (หลาน) พระเจ้าเมงราย มาครองเชียงใหม่

เจ้าท้าวเมกุฏิผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ ๑๗

เจ้าท้าวเมกุฏิ ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ ๑๗ แห่งราชวงศ์เมงราย เป็นลำดับที่ ๔๑ แห่งราชวงศ์ลวจักรราช ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๔ ถึง พ.ศ. ๒๑๐๑

เสด็จขึ้นครองเมืองเชียงใหม่วันออก ๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีเกี (กุน) จ.ศ. ๙๑๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๙๔ เสด็จเข้าเวียงเชียงใหม่ยามกลางดึก พอถึงวันลง ๑๐ ค่ำ เดือน ๔ จึงทรงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรงพระนามว่า “พระเจ้าสุทโธทวงศ์ ดำรงนครเชียงใหม่”

เมื่อมีเจ้าเมือง บรรดาพระสงฆ์เสนาบดีอำมาตย์เชียงใหม่จึงไปเมืองหลวงพระบาง ขอพระพุทธรูปสำคัญคืน พระไชยเชษฐาธิราชคืนพระพุทธรูปให้เพียงองค์เดียว จึงอัญเชิญไว้ที่วัดพระสิงห์ ส่วนพระพุทธรูปอื่นๆ ยังอยู่ในเมืองหลวงพระบาง ต่อมาย้ายพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะพระแก้วมรกตไปเมืองเวียงจันทน์

พระพุทธรูปสิงห์ หรือ พระสิงห์

ครานั้น อุบาทว์ตกเมืองเชียงใหม่ ในปีวายุยี่ จ.ศ. ๙๑๘ พ.ศ. ๒๐๙๙ เดือนยี่เหนือ พระเป็นเจ้าแม่กุ เสด็จไปกระทำบุญพระมหาธาตุลัมพางค์ ผ่านเมืองตาน เห็นอุบาทว์มี ๒ เยื้อง (อย่าง) อันหนึ่งเห็นผ้า (เมฆ) เป็นรูปนาค เทียวหันหัวไปทางวันตก หันหางเมื่อทางหน้าออก เอาด้านหลังเมื่อทิศเหนือ หันด้านท้องสู่ทิศใต้ ยาวพูน (ราว) ๘ วาปาย อันที่สอง หันดาวพระหัต (พญหัต) เป็นคว้นเป็นหาง ทวนกระแสมือทางทิศเหนือ นานนับเดือน จึงหายไป ถัดแต่นั้นถึงปีเมืองไล่ (มะเส็ง) จ.ศ. ๙๑๙ ตัว ฟ้ามังทรทางสาวดี ยกทัพตีเอาเมืองเชียงใหม่ ในเดือน ๘ เป็ง (เพ็ญ) วัน ๘ (เสาร์) ยามกลองงาย ได้เชียงใหม่ครอบครองโดยคุชกุ

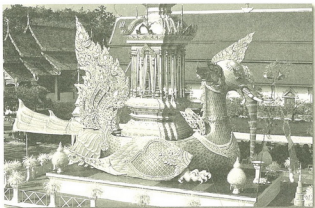
เมื่อนั้น มังตราได้กุมเจ้าเมกุฏไปถวายเจ้ากรุงหงสาวดี ต่อมาราวสองเดือนพระเจ้ากรุงหงสาวดีได้ทรงทำพิธีราชาภิเษกทรงพระเมกุฏกลับมาครองเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองขึ้น ต้องส่งส่วยอากรแก่พม่าโดยมีเสนาอำมาตย์กำกับเมืองอยู่ด้วย แต่ทหารพม่าไม่เชื่อถือเจ้าเมกุ พระเจ้าหงสาวดีจึงให้เจ้าเมกุไปอยู่กรุงหงสาวดี และได้ตั้งราชเทวีเชื้อสายเชียงใหม่นามว่า พระวิสุทธิเทวี ครองเชียงใหม่แทนพร้อมให้มีขุนนางพม่ากำกับเมือง

เมื่อนั้น รุ พ.ศ. ๒๑๒๑ หรือ จ.ศ. ๙๔๐ ปีมีย (ขาล) นางพญาเจ้าวิสุทธิเทวีเชียงใหม่ได้แก่พิราลัย พญาแสนหลวงแต่งหอปราสาทพระศพเป็นรูปนกกหัสติลึงค์ นำหีบพระศพวางในบุษบกบนหลังนกกหัสติลึงค์ตัวใหญ่ลากเลื่อนด้วยช้าง เจาะรูกำแพงเมืองด้านเหนืออัญเชิญพระศพไปทุ่งวัดโลกโมฬี กระทำการถวายพระเพลิงเผาทั้งเมรุบุษบกรูปนกกหัสติลึงค์ให้สิ้นไปพร้อมกัน ด้วยปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเป็นประเพณีของการจัดศพพระสงฆ์และหรือเจ้าเมืองสมัยต่อๆ มาโดยสละ (ช้าง) จะสร้างรูปนกกหัสติลึงค์เป็นปราสาทอัญเชิญพระศพ トラบทุกวันนี้

วัดโลกโมฬี

กษัตริย์ราชวงศ์เมงรายสิ้นสุดลงในสมัยนี้ รวมอายุเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๓๙ (จ.ศ.๖๕๘) ถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ (จ.ศ.๙๖๐) เป็นระยะเวลาถึง ๒๖๒ ปี ในช่วงระยะเวลา ๒๖๒ ปี ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าอาณาจักรล้านนายุคต้นมีความ ก้าวรุ่งเรือง เจ้าเมืองกล้าแข็งนำบ้านเมืองสู่ความเจริญ แม้จะมีการแก่งแย่งชิงราชสมบัติเกือบทุกยุคทุกสมัย แต่ที่สุดก็มีความสงบร่มเย็น ก่อกำเนิด ประเพณีวัฒนธรรมหลาย ๆ อย่าง ความเชื่อ ขีด อาถรรพ์ อุบาสก การเชื่อผี ลงเจ้าเข้าทรง ศิลปวัฒนธรรม ภาษาวรรณกรรมล้านนา ประเพณีเลี้ยงผีต่าง ๆ เครื่องสังคโลก การสร้างวัด การสร้างนภสถิตลึงค์ใส่ศพพระสงฆ์ ศพเจ้าเมือง เกิดมีประเพณี ๑๒ เดือน ตลอดปี ที่เป็นมรดกแห่งการปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวัน ที่สืบทอดมาตราบทุกวันนี้ ต่อมาช่วงท้ายราชวงศ์เกิดการเสื่อมถอยของเจ้าเมือง การยุบของเสนาอำมาตย์มีอำนาจเหนือกว่าเจ้าเมือง บางสมัย เจ้าเมืองกลับทำตัวเป็นโจรเสียเอง การนำเจ้าเมืองอื่นมาเป็นเจ้าเมืองล้านนา ที่สุดก็เสียพระพุทธรูปสำคัญ สุดท้ายจริง ๆ ก็เสียบ้านเมืองตกเป็นเมืองขึ้นแก่พม่า

นักหัตถ์ศิลป์ : พาหนะนำสรีระร่างของพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์
ที่เจริญด้วยอายุพรรษาหรือผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่สู่ฌาปนสถาน

ยุคพม่าครองเมืองเชียงใหม่ล้านนา

พม่าครองเชียงใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๐๑ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๗ เจ้าเมืององค์แรกเป็นชาวพม่าคือมังนรธาซอ ส่วนเจ้าเมืององค์สุดท้ายคือ ปะมะยูง่วน ช่วงที่พม่าครองเชียงใหม่ได้นำศิลปวัฒนธรรมพม่ามาเผยแพร่ เช่น การปั้นรูปสิงห์หน้าวัด การสร้างวัดศิลปะพม่า วิชาโหราศาสตร์มหาทักษาแบบพม่า อาหารการกิน ความเชื่อในการฝังรูกเด็กแรกเกิดไว้ใต้บันไดบ้าน ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้แม้ล่วงเลยมาปัจจุบันยังคงดำรงรอยให้เห็น และบางสิ่งผู้คนล้านนายังคงเชื่อถือเป็นแบบปฏิบัติกันอยู่โดยเฉพาะประเพณีไหว้สาพระอุปคุต หรือใส่บาตรเป็งปูด เพราะเชื่อว่า ในคืนวันเป็งปูด (เพ็ญวันพุธ) พระอุปคุตเถระเจ้าจะเสด็จจากถ้ำแก้วในท้องทะเลลึก ขึ้นมาโปรดสัตว์ โดยอาศัยแสงเดือนคืนวันเพ็ญเปล่งป๊อย เดินไปตามถนนหนทาง เพื่อโปรดและสั่งสอนให้ผู้คนที่ดีกทุกข์ได้ยากผ่านเข็ญ ต้องพากันมานอนกันตามศาลาป่าช้าบ้าง นอนตามข้างถนนบ้าง นอนตามใต้ต้นไม้บ้าง ผู้คนเหล่านี้แสดงว่าไม่มีบ้านช่องห้องหอ เมื่อพบท่านจะเทศนาโปรดให้พระที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผู้ที่ได้รับพรมีบารมีบุญได้รับโชคลาภทันใจ พันทุกข์ หมดความยากจน ด้วยเหตุนี้ ศรัทธาชาวบ้านจึงนิยมใส่บาตรพระอุปคุตเมื่อย่างเข้าสู่วันเป็งปูด คือดีหนึ่งคืนวันเพ็ญพุธนั่นเอง อีกประการหนึ่งด้วยบุญบารมีพระอุปคุตที่ปราบพญามารที่จะรังควาญงานบุญต่างๆ ให้เกิดความวุ่นวาย เมื่อจะมีงานบุญ เช่นการฉลองศาลา งานปอยหลวง (งานวัด) ก่อนงานจริง ศรัทธาจะพากันไปแห่ธัญเชิญพระอุปคุตโดยนำก้อนหินเป็นสีขาวในน้ำเป็นตัวแทนองค์พระอุปคุตมาประดิษฐานไว้ในห่อพระอุปคุตเชื่อว่ารักษางานให้เรียบร้อย คุ่มฟ้าฝน ป้องกันขี้ด อาถรรพ์อันตรายต่างๆตลอดงาน เมื่อเสร็จงาน ศรัทธาจะนำก้อนหินพระอุปคุตแท่งกลับไปได้ทำน้ำตามเดิม ปัจจุบันการใส่บาตรพระอุปคุตหรือการตักบาตรเป็งปูด และการแห่พระอุปคุตคุ้มครองงานฉลองหรือปอยหลวงยังคงมีอยู่ทั่วไปในล้านนา

ในช่วงระยะราว ๆ เดียวกันนี้ พม่าก็เข้าตีเอากรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๑๑๒ ในรัชสมัยพระเจ้าบุเรงนอง และ ครั้งที่ ๒ สมัยราชวงศ์อลองพญา พ.ศ. ๒๓๑๐

ถึงปี พ.ศ. ๒๑๒๒- ๒๑๕๐ ขณะที่พม่าครองเชียงใหม่ พม่าได้สร้างวัดกุเต้า โดยก่อพระเจดีย์ที่มีรูปร่างดั่งบะเต้า (แดงโม) ซ้อนกันขึ้นไปเพื่อบรรจุพระอัฐิของเจ้าฟ้าสารวดี ราชบุตรพระเจ้าบุเรงนอง

ครานั้น เกิดอุบาทว์ปรากฏกลางเหตุพม่าจกเสื่อมถอยเสียจากเมืองพิงค์เชียงใหม่เป็นพิสดารยิ่งนัก เมื่อศักราชได้ ๑๑๓๐ ตัว หรือ พ.ศ. ๒๓๑๑ ปีเป็กไ้ (หนู) เอาจักรธาตฺ (เจดีย์) ขึ้นต่างยอดคั่น เกิดว่า ไปอภัยคามณีได้ม้วยลง พม่าส่งม้วยคามณีมาครองเมืองพิงค์แทน ในศกเดียวกันนี้ ต่อมาถึงศก ๑๑๓๑ ตัว หรือ พ.ศ. ๒๓๑๒ นั้น ปีกัดเป้า (ฉลู/ว) เดือน ๑๑ ออก ๔ ค่ำ มีวันหนึ่งเกิดดาวคว้น (ดาวหาง) ปรากฏในท้องฟ้า พอถึงเดือนเจียง (เดือนเกียง/อ้าย) ลง ๖ ค่ำ หางดาวคว้นผันไปทางหนทิศตะวันตกขึ้นไปทางเมืองม่าน (พม่า) ถึงเดือน ๔ ไปเศคายน้อยพรหมปักพื้นคั่นแทนเอาเชียงใหม่บ่แพ้ (พ่ายแพ้) ไปเศคายน้อยพรหมเลยตายไปก็ปีนั้น ส่วนไปชุกชูปปสิทแลจฺ (ชู่/ทั้งหลาย) ไป ไปตีเอาผ้าขาวพันนาได้นางสามผิวมาดววยกษัตริย์อั้งวะก็ปีนั้น รามสุรขว้างขวานสายฟ้าผ่าเข้าทำลายทรัพย์สมบัติอั้งวะก็ปีนั้น พวกม่าน (พม่า) ให้ป่าวประกาศให้บรรดาชาวเมืองร่วมกันแก้อาถรรพณ์โดยการควาก (ขยาย/เจาะ) รูหูทือ (ใส่) ลาน (ตุ้มหู) ก็ปีนั้นแล เมื่อถึง จ.ศ. ๑๑๓๒ ตัว หรือ พ.ศ. ๒๓๑๓ปีกดยี่ (ขาล) ดาวอังคารโคจรเดินมาร่วมดาวศุกรีในท้องฟ้าราศีเกิดอุบาทว์แก่สัตว์นานาทั้งสี่ตีนสองตีนมากนัก กระต่ายหัวเดียวมี ๓ ตัวเกิดที่เกาะเชียงญู ถึงเดือน ๗ ออก ๓ ค่ำ วัน ๒ (จันทร์) พระโกษาป่านนำทัพได้เมืองอโยธियाจำนวน ๗ พัน มารบเชียงใหม่ ตั้งค่ายที่ประตูห่ล่ายแวงได้ ๙ วัน ถึงวัน ๓ (อังคาร) เดือน ๗ ออก ๑๑ ค่ำทัพเชียงใหม่ตีทัพเมืองได้แตกพ่ายพลทหารหอดหัว แข้งขาโกะกะ (กระเผลก) หนีล่องไป ทัพเชียงใหม่จึงไล่ตวยต้าม ถึงท่ง (ทุ่ง) พระยาเวลายามสะลุ่มมีดวอนแวน (สลัวหลบค้ำ)

ทหารเชียงใหม่ยังลี้ภัยคนถูกหัวหม่ทหารฝ่ายซ้ายตายในที่รบ มาถึงเดือน ๗
 ลง ๔ คำ ไฟไหม้เมืองอังวะทางหนอฮานเกี้ยวฮ้อมเมืองไปทางหนวันตงถึง
 วัดพระนอนอังวะ เปลวไฟจึงมอดดับลง เถึง จ.ศ. ๑๑๓๓ หรือ พ.ศ. ๒๓๑๔ ปี
 ร่วงหม่า (กระต่าย) เดือน ๗ ลง ๑๐ คำ ยามตูดเข้าด้านเหนือเมืองเกิดแผ่นดิน
 ไหวยะเยือก หน้าผาดินคดอยโก่นพัง ฝูงสัตว์แสนร้องรำเชือก แม่น้ำปึงเปือก
 ดีฟองซัดหอบปุปลำสัตว์น้ำเจือกห้วย ปล่าผ่าขึ้นมานอนบนฝั่ง ต่ายก้องฮ้อ
 นก้นักหนาหน้า หมูคนเมาหัวจะโง่งสะพียงกลั้วต่ายกันแท้แท้ เถึงเดือนออก
 ๗ คำ เดือน ๘ สหายคนหนึ่งได้ยับ (จับ) เหา็น้องกษัตริย์และแม่กษัตริย์เมือง
 อังวะไว้ แต่กษัตริย์อังวะบ่ทันได้ขอคืน ถูกเพื่อน (พระสหาย) ร่ำทั้ง ๒ คน
 เสียก่อนหน้า เถึงเดือนยี่ ลง ๑๒ คำ กษัตริย์อังวะแต่งหื้อราชสิงกอยถาง
 ปิกมานั่งเมืองเชียงแสนตั้งเก่า ส่วนเมืองเชียงใหม่เจ้าพระยาจำบ้านบุญมา
 ฟืนไปหัวขวยยังกล้างเวียง นายมาน (หัวหน้าพม่า) ถูกลีนาทนก (ปืนยาว) ต่าย
 ส่วนเจ้าจำบ้านมีคน ๓๐๐ ช่วยกันรบมาน เจ้าจำบ้านบ่เอาหอกดาบเอา
 หมอนก้อมไล่บู้ตีหม่ม่าน ส่วนทหารทั้งหลายถือหอกดาบจ้าวไล่แทงหม่ม่าน
 หนีเข้าเมืองหับประตูคุ้มปิดไว้ พระยาจำบ้านจึงพาพวกหนีไปเมืองฮอดเถึง
 พระเจ้ากาวิละ มีดีจปราศรัยกับเจ้ากาวิละต้นเป็นลูกฮ้าย เจ้าฟ้าหลวงจาย
 แก้ว และเจ้า ๗ องค์ เป็นอันหมั่นอันแก่กัน ว่าจักเอากันเป็นกันพื้นม่านหื้อ
 จันได้ชะแล...

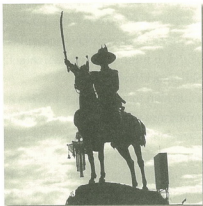
ด้วยเหตุอุบาทว์พิสดารดังนี้แล เมืองล้านนาจักฟื้นคืนมาสู่ปัจจุบัน

พระเจ้ากรุงธนบุรีกอบกู้เอกราช

เมื่อนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีจัดการบ้านเมืองกรุงธนบุรีเรียบร้อยแล้ว ทรงคิดที่จะกอบกู้เชียงใหม่คืนจากพม่า ลุวันฤกษ์วันอังคาร ลง ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง (มะเมีย) พ.ศ. ๒๓๑๗ จ.ศ. ๑๑๓๖ พระองค์ยกทัพโดยชลมารค พลจำนวน ๑๕๐๐๐ คน ประชุมที่เมืองระแหง (เมืองตาก) จึงให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพใหญ่ยกมาตีเอาเชียงใหม่ ให้เจ้าพระยาสุรสีห์คุมทัพเมืองเหนือขึ้นไปเมืองลำปาง ส่วนพระองค์คุมทัพรอฟังข่าวพม่าที่เมืองระแหงนั่นเอง

ส่วนไปสุพลแม่ทัพใหญ่พม่าทราบข่าวกองทัพไทยขึ้นมา จึงให้ไปมะยง่วนรักษาเชียงใหม่ ให้พญาจำบ้านและพญาภาวิละคุมทหาร ๑๐๐๐ คนเศษ เป็นกองหน้ายกลงมา ส่วนไปสุพลคุมทัพใหญ่จำนวน ๙๐๐๐ คน ตามมาหวังจะสู้กันที่เมืองลำปาง แต่พญาจำบ้านกับพญาภาวิละกลับใจนำทหารเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระยาจักรี เจ้าพระยาจักรีจึงให้ถือน้ำกระสัตย์สาบาน แล้วจึงให้พญาจำบ้านกับพญาภาวิละนำทัพกลับเข้าตีเอาเชียงใหม่คืน ส่วนพระยาจักรีได้เข้าเมืองลำปางโดยไม่มีใครต่อสู้

อนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี

เมื่อนั้น ไปสุพลาทราบว่าพญาจำบ้านกับพญาภาวิลละเข้าสวามิภักดิ์
ต่อกองทัพไทย ตกใจเป็นอันมากรีบถอยทัพคืนเชียงใหม่เตรียมป้องกันเมือง
ครานั้น เจ้าพระยาจักรีจึงเดินทัพต่อไปเกิดปะทะกับทัพพม่าที่ตั้ง
รออยู่ พอลี้กกองทัพพระเจ้ากรุงธนบุรีเดินทางมาสมทบได้ทัน จึงร่วมกันตีทัพ
พม่าแตกพ่ายไป แล้วพระองค์ก็พักทัพไทยที่เมืองลำพูน

ครานั้น พระยาจักรี พญาภาวิลละ พญาจำบ้าน ยกไพร่ติดตามทัพ
พม่าขึ้นมาล้อมเชียงใหม่ไว้ ตั้งค่ายจำนวน ๓๒ ค่าย ตามหลักยุทธศาสตร์
สงครามแปดปีกกา โอบล้อมเชียงใหม่ไว้ ฝ่ายชาวเชียงใหม่ทราบข่าวกองทัพไทย
มีคนเชียงใหม่ร่วมด้วยจึงตีใจแอบหนีออกจากเมืองมาร่วมเข้ากับกองทัพไทย
ร่วมต่อสู้ขับไล่พม่าด้วยความยินดี

ครานั้น วันเสาร์ เดือนยี่ ออก ๓ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรีรับตีเอาเมือง
เชียงใหม่ให้ได้จึงยกทัพมาร่วมกับทัพหน้า เวลาเดียวกันนี้เองเจ้าพระยาจักรี
ยกทัพตีค่ายพม่าด้านใต้และวันตกเมืองแตกทุกค่าย เจ้าพระยาสุรสีห์ตี
ค่ายพม่าด้านวันออกเมืองบริเวณประตูท่าแพ แตกทั้ง ๓ ค่าย เช่นเดียวกัน
เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบข่าวชัยชนะของกองทัพไทย ถึงกับยกพระหัตถ์
ตบพระเพลาทั้งสองข้างทรงเอ่ยว่า “นี่จะว่า พี่หรือน้อง ดีกว่ากันไหนในครานี้”

ครานั้น ไปสุพลาเห็นท่าจะไม่ดีมีอาภายใจรีบได้จึงตีฝ่าทัพไทยหนี
ไปทางประตูหัวเวียงด้านเหนือเมือง ซึ่งพญาสุวรรณคโลกกำลังตั้งค่ายล้อม
ยังไม่ทันเสร็จทำให้ไปสุพลาฝ่าวงล้อมไปได้

เมื่อนั้น วันอาทิตย์ ออก ๑๔ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๑๗ จ.ศ. ๑๑๓๖ พระเจ้า
กรุงธนบุรี จึงยกทัพเข้าครองเมืองเชียงใหม่ ทรงแต่งตั้งให้พญาจำบ้านเป็น
พระยาวิเชียรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ ให้พญาภาวิลละเป็นพระยาครองเมือง
ลำปาง และให้พญาลำพูนเป็นพระยาวิยวงศา เจ้าเมืองลำพูนตามเดิม

ปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ในสมัย พระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าพระยาจักรีและ
เจ้าพระยาสุรสีห์ แต่งตั้งให้ทหาร ๓๐๐ นาย ขึ้นมาตรวจราชการในล้านนา
แต่ทหารแตกแถวบางคนกลับใจกรรม จุดคร่าอนาจารลูกเมียชาวบ้าน

เดือดร้อนมาก จึงร้องทุกข์เจ้าเมืองลำปาง พระยาภาววิไลเกรงจะจับกุมทหาร
สยาม แต่ทหารสยามถือว่าตนเองใหญ่กว่าไม่ยอมให้พระยาภาววิไลจับกุม
จับกุมจึงเกิดการรบกันขึ้นที่ตำบลวังเกิง ทหารสยามถูกฆ่าตายจำนวนมาก
ที่เหลือตายหนีกลับไปแจ้งแก่ขุนนางในกรุงธนบุรี ต่อมาพระยาภาววิไลได้
ยกทัพไปตีเอาเมืองเทิงไปถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี ๑๐๐ ครั้ง ทำการ
ตัดขอบใบหูพระยาภาววิไลฐานฆ่าทหารกรุงธนบุรีที่ตำบลวังเกิงเมื่อก่อนหน้านี้

ในช่วงนั้น เชียงใหม่กลายเป็นเมืองร้าง หมดสิ้นเสบียงอาหาร
เพราะไม่มีโอกาสทำนาไร่ ครั้งหนึ่งมีชาวบ้านได้ลูกเสือโคร่งสองตัวอยู่
กลางเมืองร้าง ชาวบ้านจึงนำไปให้พญาจำบ้านเลี้ยงไว้ในคอก ถึงเวลายามคืนดึก
แม่เสือโคร่งมาแวดล้อมร้องเป็นสำเนียงเวียงคนได้ความว่า “พญาช้างอยู่
ทางเหนือ พญาเสืออยู่ทางใต้ ไผ่เอาลูกกูไปไว้หื้อบปล่อยมันเสีย ครั้นบ่ปล่อย
ลูกรักแห่งกู บุตราจะกินลำดับลงมาเป็นถ้อย”....

ครานั้น พ.ศ. ๒๓๒๒ หรือ จ.ศ. ๑๑๔๑ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงให้
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและพระเจ้าสุรสีห์พิชิตดาบราช ร่วมกันยกทัพ
ไปตีนครเวียงจันทน์ เมื่อชนะแล้วจึงอัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบาง
มาประดิษฐานที่กรุงธนบุรี

เมื่อนั้น จนถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ ทางกรุงรัตนโกสินทร์เกิดการเปลี่ยนรัชกาล
จากพระเจ้ากรุงธนบุรีมาสู่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (พระยาจักรีเดิม) ได้ขึ้น
เถลิงถวัลย์ราชสมบัติครองกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี และ
ทรงเห็นว่ากรุงธนบุรีเป็นเมืองเล็ก จึงทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐาน
ที่กรุงเทพฯ จนปัจจุบัน

ราชวงศ์กาวิละ

พระเจ้ากาวิละ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๕๘

พระเจ้ากาวิละ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๑ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๒๔ ถึง ๒๓๕๘ พระองค์ทรงถือกำเนิดที่เมืองลำปาง (เมืองละคร - เสดางค์) เมื่อ จ.ศ. ๑๑๐๔ หรือ พ.ศ. ๒๒๘๕ เป็นบุตรคนแรกของเจ้าฟ้าแก้วเจ้าเมืองลำปาง กับนางจันทาเทวี มีพี่น้องร่วมอุทรเดียวกันอีก ๖ คน พี่น้องทั้งหมดรวมกู้เมืองเชียงใหม่ล้านนาจากพม่าเป็นอิสระทุกเมืองได้ทั้งหมด

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้ากาวิละครองเชียงใหม่ ทรงนามว่า “พระยามังรายวชิรปราการ” แต่อิทธิพลของพม่ายังมีมากอยู่ พระเจ้ากาวิละจึงย้ายไปพำนักอยู่ที่เวียงเวียงป่าซาง ใน พ.ศ. ๒๓๒๗

หากย้อนกลับไปดูพระประวัติพระเจ้ากาวิละเมื่อครั้งเป็นทหาร จะพบว่าพระองค์เก่งกาจสามารถคุมทหารไปตีเอาเมืองเทิงครั้งแรก ส่วนครั้งที่สองตีเมืองเชียงแสนขับไล่พม่าพ้นจากเชียงแสนล้านนา ในการสงครามทุกครั้งพระเจ้ากาวิละมีเพื่อนทหารคู่มืออยู่คนหนึ่งนามว่า ท้าวมหายักษ์เป็นนายขุนหาญและขุนหวานพร้อมกันทั้งสองอย่างในบุคคลเดียวกัน คือมีความชำนาญทั้งเหนียวและกำบังกายหายตัวได้ มีฝีมือรบเข้มแข็งฉกาจพร้อมความรู้โดยเวทย์กฤตยาคม ครั้งสำคัญเมื่อพม่าล้อมเชียงใหม่ไว้สี่ด้านท้าวมหายักษ์กำบังตัวตีฝ่าทัพพม่าที่ล้อมเชียงใหม่ออกมาแจ้งข่าวแก่ทัพไทยอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่ถูกกองทัพกรุงธนบุรีกำลังมาช่วยเชียงใหม่ตีชนาบทพม่านั้น ท้าวมหายักษ์เรียกพายุพัดกระพือค่ายพม่าแตกท่วมนกลางอากาศมีดินฝนถล่มคลั่งคลุ้ม ที่สุดพม่าพ่ายแพ้หนีไป

ครานั้นล่วงถึง วันพระหัตถ์ออก ๑๒ ค่ำ ที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๙ พระยามังรายวชิรปราการยกทัพพม่านเข้าเมืองเชียงใหม่ได้จึงเริ่มต้นฟื้นฟูเมืองตั้งแต่นั้น ทรงเห็นว่าเมืองเชียงใหม่มีอุปสรรคมากมายอิทธิพลของพม่ายังหลงเหลืออีกมาก ต้องมีการแผ้วถาง ปฏิสังขรณ์กำแพงเมือง วัดอารามต่างๆ ทรงตรัสให้ย้ายเสนาอินทิลจากวัดสะดือเมืองไปไว้ที่วัดเจดีย์หลวง พร้อมกับก่อรูปภูมกันต์ ๒ ตน ไว้หน้าวัดโชติการาม (เจดีย์หลวง) พร้อมกับก่อรูปพระฤๅษีสู่เทพ ไว้ทิศตะวันตกของหอเสนาอินทิล

หลังจากนั้นจึงให้พัฒนาเมืองลำพูน รับสั่งให้เจ้ารัตนราชวังหลังหรือเจ้าคำพิน ครองเมืองลำพูนโดยให้เจ้าสริน္หาภมาเป็นพระอุปราชเมืองลำพูน ให้พญาเมืองของพาดครอบครัวที่อพยพมาจากเชียงตุงไปตั้งอยู่ที่ตรงกันข้ามกับเมืองลำพูน) ให้ขึ้นอยู่ในการควบคุมของพญาเมืองยองคนเดิม (ปัจจุบันเรียกกันว่าเวียงยอง)

จากนั้นจึงมีการรวมชาวเมืองที่หลบหนีอยู่ตามป่าเขาให้พากันกลับมาช่วยกันฟื้นฟูบ้านเมืองขึ้นใหม่ เรียกกันว่า “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” “ทั่วทั้งอาณาจักรล้านนา มีทั้งชาวละว้า ชาวไทเมือง ชนเผ่าต่างๆ ที่อยู่ตาม

ปาเขา พวกเขาเหล่านี้พอมีโอกาสจะปลูกข้าวไร่บนดอยพอจะมีข้าวไว้กินบ้าง โดยเฉพาะชาวลัวะเป็นผู้เชี่ยวชาญการทำนาบนดอยเรียกกันว่าลัวะเยีเยะไร (ไร่) คือการปลูกข้าวไร่ดอย พอบ้านเมืองสงบลงบ้างชาวไทเมือง (พื้นราบ) ที่อยู่ในบ้านเมืองก็ร่วมกันทำนา ซึ่งเป็นช่วงที่เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองนี้เอง มีคำบอกกล่าวกันว่า “ลัวะเยีเยะไร ไทใส่นา” เพื่อให้การทำนาได้ผลดียิ่งขึ้น ชาวลัวะได้แนะนำวิธีการปลูกข้าวเพื่อป้องกันศัตรูข้าว มาทำลายพืชไร่ ข้าวกล้าในนา โดยใช้ตำแหลว (เฉลว) หลวงปักไว้เป็นมงคลเพื่อไล่ฝูงสัตว์นก หนูที่จะมาทำลายข้าว พร้อมกับมีตำราในการทำนา ดังนี้

ก่อนการทำนาต้องหาฤกษ์ยามในการแขก (เริ่ม) เตรียมผืนนาจัดการ สิ่งแวดล้อม โดยมีตำราว่า ขึ้น (ออก) ๑ ๒ ๕ ๘ ๑๐ ๑๑ ๑๓ ๑๕ ปศุกรรม ปลูกนา - ขึ้น (ออก) ๓ ๔ ๖ ๑๒ ๑๔ คำทำการแรก (แขก) นาดี - แรม (ลง) ๒ ๓ ๔ ๖ ๗ ๑๒ ๑๔ คำ ทำการแรกนาดี - แรม (ลง) ๗ ๘ ๑๐ ๑๑ ๑๕ คำ อย่าแรกนา จักเสียหาย เมื่อได้ฤกษ์แรกนาตามต้องการ จึงนำตำแหลวและ ต้นดอกเอื้องหมายนาไปปักที่แจ้ง (มุม) นา ส่วนตำแหลวหลวงนำปักไว้ที่ แจ้งนาใหญ่ที่จะทำพิธี ส่วนประกอบตำแหลวใหญ่ (ตำแหลวหลวง) ขนาคกว้าง รวศอก ๑ อัน มีดผูกไว้ปลายไม้คันข้าวแขกตามตำราที่ถือเอาวันสังฆานต์ ล่องในแต่ละปี ทำนายว่าขวัญข้าวไปอยู่ต้นไม้ใด ให้เอาไม้นั้นมาทำค้ำแขก (เสาดผูกตำแหลวหลวง) เพื่อมัดผูกตำแหลวหลวง ดังนี้ สังฆานต์ล่องวันอาทิตย์ ขวัญข้าวอยู่ไม้ไผ่ สังฆานต์ล่องวันจันทร์ขวัญข้าวอยู่ไม้มะเดื่อ สังฆานต์ล่อง วันอังคารขวัญข้าวอยู่ไม้ขาง สังฆานต์ล่องวันพุธขวัญข้าวอยู่ไม้ข่อย สังฆานต์ ล่องวันพฤหัสบดีขวัญข้าวอยู่ไม้ทองกวาว สังฆานต์ล่องวันศุกร์ขวัญข้าวอยู่ ไม้พุทรา สังฆานต์ล่องวันเสาร์ขวัญข้าวอยู่ไม้รวก เมื่อชาวนาจะทำพิธีแขกนา ต้องดูตำรานี้ เพื่อนำไม้ขวัญข้าวอยู่มาทำค้ำแขก เมื่อนำตำแหลวมัดผูกปลาย คันแขก ชาวนาจะนำสร้อยเส้นดอกซึ่งทำด้วยเส้นดอกล้วนเป็นวงกลมร้อยต่อกันเป็นลูกโซ่ ยาวตามที่ต้องการนำไปผูกห้อยที่เส้นตำแหลวย้อยลงมาสองข้าง นำเส้นดอกลานสมมุติเป็นตัวปลากั้งห้วย และปลาตำใน เชื่อว่าปลาทั้งสองตัว

นี้จะบันดาลให้มีน้ำท่าบริบูรณ์ นำปลาที่สานไปห้อยที่ปลายสร้อยดอกข้างละเส้น หลังจากนั้นจึงทำพิธีโองการกล่าวคำแยกนา (แรกนา) เพื่อขอให้พระแม่ธรณี พระแม่โพสพ เทวดามารักษาข้าวในนาอย่าได้เสียหาย

พิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำนาข้าวล้วนเป็นพิธีกรรมมาจากชนเผ่าลัวะที่นับถือผีสืบทอดมาจากบรรพชนของพวกเขาเพื่อบูชาสิ่งแวดล้อมในป่าดอยสูงที่เป็นแหล่งต้นน้ำเช่นการเลี้ยงผีขุนน้ำจากขุนเขาลำห้วยป่าดงดอย การเลี้ยงผีดงหลวงเพื่อขอน้ำจากป่ามาเลี้ยงไร่ นา การบูชาหอผีฝ่าย การบูชาผีปุมด้ง การบูชาผีไต้งผีนา การบูชาพระแม่ธรณี แม่โพสพ พิธีการแยกนา ไถหว่าน ตลอดจนการเก็บเกี่ยวข้าว การผูกมือควายหรือการสู่ขวัญควายซึ่งเป็นการฟื้นฟูสุขภาพควายที่ถูกใช้งานหนักช่วงเวลากำลังทำนา เพื่อให้ร่างกายกลับคืนดังเดิม พิธีการเหล่านี้ที่สืบทอดมาเป็นระบบเหมืองฝาย ระบบการบริหารสายน้ำเข้าสู่ไร่นา เกิดระบบจัดการการบริหารการทำนาโดยอาศัยพิธีกรรมการเลี้ยงผีของชนเผ่าลัวะมาแต่ดั้งเดิมตามกล่าวมาแล้ว พิธีการดังกล่าวยังมีให้เห็นจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๘)

ส่วนในการทำไร่ทำสวนชาวไทพื้นเมืองผู้คนจะบอกเล่าสอนกันต่อ ๆ มาว่า เมื่อจะทำไร่ต้องรอดูหมู่แมลง จิ้งหรีด แมงซึกง (จิ้งโกร่ง) พวกมันจะกรี๊ดร้องส่งเสียงในยามค่ำและพากันขุดรูตามฝั่งน้ำหรือผืนดินที่เป็นเกาะกลางแม่น้ำ พวกแมงกว้าง (ด้วงมะพร้าว) จะพากันออกมาแพร่พันธุ์ ช่วงนี้เองบรรดาผู้คนล้านนาจะจับแมงกว้างมาชนกันเป็นกีฬาพื้นบ้านแห่งเดียวในโลก ช่วงเวลานี้จะมีสายลมอ่อนพาความหนาวมาจากทางทิศเหนือถือว่าเป็นเวลาที่ต้องลงมือถากถางพื้นที่ที่จะทำสวนได้แล้ว โดยเฉพาะสวนริมฝั่งน้ำ ตามเกาะแก่งต่าง ๆ คาดการณ์จากแมลงเหล่านี้ว่าน้ำจะไม่ท่วมไหลหลากอีกต่อไป บรรดาพืชไร่สวนจะปลอดภัยจากน้ำท่วม

เมื่อผู้คนกลับเข้าเมืองมากขึ้น การจัดการบ้านเมืองเริ่มเข้าที่เข้าทาง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระวชิระปราการเป็นเจ้าประเทศราชนามว่า “พระบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์

องค์อินทสุริยศักดิ์ สมญามหาชาติยราช ขาติราชไชยสวรรค์ เจ้าขันตสิมา
พระนครเชียงใหม่วาธาณี" ให้เป็นใหญ่ครองล้านนา ๗๕ หัวเมือง

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๓๔๗ พระเจ้ากาวิละตรัสให้เจ้าอุปราชธรรมลังกา
ไปตีเอาเมืองเชียงแสนนำผู้คน ๒๓๐๐๐ คนเศษ เพื่อมิให้เป็นทาสของพม่า
กวาดต้อนผู้คนลงมาแบ่งเป็น ๕ ส่วน นำมาไว้ที่เชียงใหม่นึ่งส่วน ไว้เมือง
ลำปางนึ่งส่วน ไว้เมืองน่านนึ่งส่วน ไว้ที่เวียงจันทน์นึ่งส่วน และส่วนนึ่ง
ถวายไว้ให้กรุงเทพโดยให้ไปตั้งบ้านเรือนที่บริเวณดินแดนเสาให้จังหวัดสระบุรี
เมืองราชบุรี เมืองจันทบุรี นอกจากนี้ยังได้ไปกวาดต้อนผู้คนมาไว้เมืองเชียงใหม
ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง จนมีลูกหลานพอให้เห็นดังนี้

ชาวเมืองวะ เมืองเลน เมืองขอนแก่นตั้งบ้านเรือนอยู่ท้องที่อำเภอ
สันทราย เชียงใหม่

ชาวเมืองลวง เมืองพะยาก ตั้งบ้านเรือนท้องที่อำเภอคดยสะเกิด
เชียงใหม

ชาวเมืองสาด เมืองก่าย เมืองท่าสะต๋อย ตั้งบ้านเรือนอยู่วัดเมืองสาด
อำเภอเมืองเชียงใหม

ชาวเมืองเชียงแ้ง เชียงฆาง เมืองยวม ตั้งบ้านเรือนอยู่ท้องที่ตำบล
ไชยสถานอำเภอสารภีเชียงใหม

ชาวเมืองเชียงแสน ตั้งอยู่บ้านหนองผึ่งอำเภอสารภีเชียงใหม

ชาวเมืองเชียงตุง เมืองจัวลาย ตั้งหมู่บ้านกำแพงเมืองด้านใต้ประตู
เชียงใหม หรือบ้านเงินนึ่งเอง

ชาวบ้านอยู่ บ้านหลวย บ้านเวียงของ บ้านสันดอนรอม บ้านเวียง
หนองหล่อง บ้านสะปึ่ง บ้านล่องลี บ้านเวียงท่ากาน บ้านยางกะสวยกะบาง
ตั้งหมู่บ้านในเขตสันป่าตอง เรียกตัวเองว่า บ้านยาง

ชาวบ้านสอยไร่ บ้านวังสูง บ้านวังภาศ ตั้งรกรากที่อำเภอป่าซางลำพูน

ชาวบ้านจัวลาย บ้านดองก่ายบางพวกตั้งหมู่บ้านที่หางดง

ชาวบ้านผ้าขาว บ้านเชียงแสน ตั้งรกรากที่บ้านฮ่อมในเมืองเชียงใหม

ชาวเมืองแห่งเมืองคองตั้งรกรากที่เชียงดาว เมืองเชียงใหม่

นอกจากนี้พระเจ้ากาวิละยังจัดหมวดหมู่ของชาวบ้านตามความถนัดงานช่างฝีมืออาชีพ เช่นพวกช่างเงินให้ไปอยู่ที่บ้านจัวลาย ช่างเงินอยู่ที่คใต้ เมืองเชียงใหม่ ช่างฉ่องอยู่ที่คตะวันออกเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

วีรกรรมของพระเจ้ากาวิละกล้าหาญยิ่งนักสามารถร่วมกับพระเจ้ากรุงธนบุรี พระพุทธพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และทหารทั้งปวงขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาได้สำเร็จ ให้เมืองล้านนากลับสู่อิสรภาพอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง จนถึง พ.ศ. ๒๓๕๘ หรือ จ.ศ. ๑๑๗๗ ทรงพระประชวรด้วยโรคชราถึงแก่พิราลัย ในวันพุธ เดือน ๔ เหนือ ลง ๔ ค่ำ ยามแตรสู่เที่ยงคืน รวมศิริพระชนมายุ ๗๔ พรรษา ครองเวียงป่าซาง ๑๔ ปี ครองนครเชียงใหม่ ๑๙ ปี รวมเป็นเจ้าเมือง ๓๓ ปี (ด้วยพระคุณความดีและเพื่อให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชนทั้งปวง พันเอก (พิเศษ) การุณ บุญบันดาล ผู้บังคับการกรมพลมที่ ๗ จังหวัดทหารบกเชียงใหม่ได้ร่วมกันก่อสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้ากาวิละหน้าค่ายทหารมณฑลทหารบกที่ ๗ เชียงใหม่ เป็นอนุสาวรีย์ผู้กล้าแห่งล้านนาไทย)

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๗ นี้เอง พระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีพระราชโองการโปรดเกล้าให้เจ้าเศรษฐีคำพันครองลำพูนและเป็นต้นตระกูล ณ ลำพูนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมาเจ้าหญิงสกล ณ ลำพูนองค์หนึ่งเป็นทนายความหญิงคนแรกของเมืองลำพูนคือเจ้าหญิงคำป้อ ในต้นรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี

พระญาณมลังกา เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๒

พ.ศ. ๒๓๕๙-๒๓๖๔

พระญาณมลังกาเป็นบุตรคนที่ ๓ ของเจ้าฟ้าชายแก้วและนางจันทา สมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๙ หรือ จ.ศ. ๑๑๐๑ เป็นพระอนุชาพระเจ้ากาวิละ และเป็นทหารที่ร่วมต่อสู้กับพระเจ้ากาวิละมาโดยตลอด พระเจ้ากรุงธนบุรี แต่งตั้งให้เป็นพระอุปราชเมืองลำปาง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ หรือ จ.ศ. ๑๑๓๖ ต่อมาพระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกตั้งตั้งให้เป็นอุปราชเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๒๔ (จ.ศ. ๑๑๔๓)

เหตุการณ์อื้อฉาวในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ หรือ จ.ศ. ๑๑๗๑ เมื่อครั้งเป็น เจ้ามหาอุปราชมลังกาได้ตรวจด่านเมืองยวม ถึงฝั่งแม่น้ำคง ท่านได้ทำพิธี ทำพิธีสัตย์ปฏิญาณเป็นมิตรกับเจ้าเมืองยางแดงที่ตำบลท่ายะสา มีการล้ม

กระบือหนึ่งตัวนำเลือดผสมสุราเป็นสัจจาน แล้วผ่าเขาควายเป็นสองซีกให้เมืองเชียงใหม่และเมืองยางแดงเก็บไว้คนละซีก แล้วสาบานว่า “ตราบใดที่แม่น้ำคงบ่หายเขาควายบ่ซื่อ ถ้าข้างเผือกบ่ยุบ เมืองเชียงใหม่กับเมืองยางแดงคงเป็นมิตรต่อกันตราบนัน”

เมื่อครั้ง มีช้างเผือกเกิดขึ้นหลังจากครองเมืองเชียงใหม่ พระญาธัมมลังกาได้คุมกองเรือ ๕๐ ลำ นำเอาช้างเผือกนามว่า “เสตคคณาเคนท์” ลงไปถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่กรุงเทพฯ จึงได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ให้ดำรงตำแหน่งเป็น พระญาเชียงใหม่

เมื่อนั้น ปี พ.ศ. ๒๓๖๐ หรือ จ.ศ. ๑๑๗๙ ทรงให้สลา (ช้าง) ทำการขอมกุลาวยวัดพระสิงห์ คือเจดีย์ที่มีลายงดงามตั้งแต่สมัยพระเมืองแก้ว ทำการขอมแซมให้งดงามดังเดิม ในช่วงเวลานี้เองด้านหนทิศอีสานเมืองเชียงใหม่ริมฝั่งปิงใกล้กับเจดีย์งาม (เจดีย์แก้ว) เกิดมีต้นกล้วยออกปลีคล้ายดอกบัววัดโดยรอบยาวสองคืบมีกลีบสีทองคำเหลืองอร่ามงดงาม พระเจ้าธัมมลังกาจึงให้ขุดไปปลูกในช่วงคุ้มราชวัง เหตุอัศจรรย์นี้เองจึงมีผู้ขนานนามพระองค์ว่า “องค์พระเป็นเจ้ามหาเสตมหาดิสุวณณปทุมมาเจ้าช้างเผือกดอกบัวคำ” จนถึง พ.ศ. ๒๓๖๐ หรือ จ.ศ. ๑๑๗๙ ให้ก่อสร้างมณฑปครอบเสาดินทิลเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๖๓ หรือ จ.ศ. ๑๑๘๒ ทำการสร้างมณฑปครอบพระบาทสี่รอย (ในอำเภอมะริมปัจจุบัน)

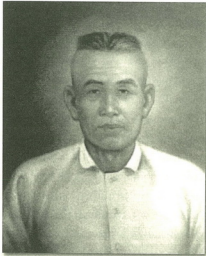
ครั้นถึง ปี พ.ศ. ๒๓๖๑ หรือ จ.ศ. ๑๑๘๒ เดือน ๖ เหนือ ออก ๕ ค่ำ วันพระหสปีติให้บูรณะกำแพงเมืองเชียงใหม่เริ่มเวลาใกล้รุ่งอรุณ กำหนดยิงปืนสามนัด ให้ฝ่ายสงฆ์จำนวน ๑๙ รูปทำพิธีสวดมนต์พร้อมไปรยน้ำมันต์และทรายมนต์ใส่ภูตผีสิ่งเลวร้ายออกจากเชียงใหม่

ถึง ปี พ.ศ. ๒๓๖๔ หรือ จ.ศ. ๑๑๘๓ พระญาธัมมลังกาไม่สบายเกิดอาเจียนและถึงแก่กรรมเวลายามตีกลองงาย รวมศิริอายุ ๗๗ ปี ครองเชียงใหม่ฐานะประเทศราชได้ ๗ ปี

พระยาคำผืน เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๓

พ.ศ. ๒๓๖๖ - ๒๓๖๘

เมื่อดำแหน่งเจ้าเชียงใหม่ว่างลง เจ้ามหาอุปราชพร้อมด้วยบรรดา
เสนาอำมาตย์ จึงทำการเสด็จทวยเพื่อขอผู้มีบุญมาครองเมือง โดยจัดเตรียม
รถม้า ทูลขอเทวดาอินทร์พรหม อารักษ์เสื้อเมืองทั้งหลายพร้อมอดีตวิบุษ
ผู้เคยครองเมืองเชียงใหม่มาช่วยเหลือนำราชรถเสด็จทวยไปเอาผู้มีบุญมา
เสวยเมือง เมื่อเสด็จทวยเสร็จจึงปล่อยรถม้านั้นไป ส่วนนักปราชญ์ราชบัณฑิต
ทั้งหลายเดินตามหลังพร้อมกับประโคมดนตรีตามไป ที่สุดราชรถเสด็จทวย
เดินเวียนประทักษิณรอบเวียงหลวงสามรอบ จึงมุ่งไปยังวัดสวนดอก แล้วไป
เวียนรอบกุฏิเจ้าคำผืนอยู่นั้นสามรอบ จึงสงบนิ่ง เป็นที่ประจักษ์ว่าผู้มีบุญ
ครองเมืองเชียงใหม่นี้คือภิกษุคำผืน บรรดาผู้ติดตามจึงอาราธนาภิกษุคำผืน
ลาสิกขาออกมาเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม

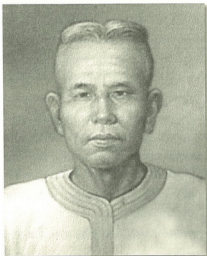

เจ้าคำพันเป็นพระอนุชาพระญาธัมมลังกา ได้รับการแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่เป็นพระยาเชียงใหม่ ในเดือน ๖ เหนือออก ๓ ค่ำ พ.ศ. ๑๑๘๕ ในคราวที่พระองค์มีพระชนมายุได้ ๖๙ พรรษาซึ่งเป็นเวลาที่เข้าสู่ชราวัย สวรรค์อาทิตย์ เดือน ๕ เหนือ ลง ๑๑ ค่ำ ก็ถึงแก่อนิจกรรม พ.ศ. ๒๓๖๗ หรือ จ.ศ. ๑๑๘๖ รวมเวลาครองเมืองเชียงใหม่ ราว ๒ ปี

พระญาพุทธวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๔

พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๘๗

พระญาพุทธวงศ์ หรือเจ้าหลวงพุทธวงศ์ หรือเจ้าหลวงแผ่นดินเย็น (บุตรนายพ่อเรือน เป็นผู้้องเจ้าฟ้าชายแก้ว) ท่านผู้นี้เคยมีบทบาทร่วมกับพระเจ้ากาวิละต่อสู้กับพม่าจนได้รับชนะมาหลายครั้ง ที่สำคัญพระองค์ได้สร้าง

จักร์สีมของพระเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพ ในวันลง ๑๒ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๖๙ หรือ จ.ศ.๑๑๘๘

เมื่อนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แจ้งให้หัวเมืองเหนือเกณฑ์ผู้คนไปรบกับกองทัพลาว เจ้าเชียงใหม่จึงได้รวมพลได้ ๕๐๐๐ คน จัดทัพออกจากเชียงใหม่ในวันเนา (วันเนา) พ.ศ. ๒๓๗๐ ผ่านไปทางประตูเชียงเรือก เข้าสมทบกองทัพกรุงเทพเข้าตีเวียงจันทน์จับตัวเจ้าอนุวงศ์ไปไว้ที่กรุงเทพได้สำเร็จ

การปกครองเริ่มแบ่งส่วนเป็นท้องถิ่นมีแคว้นปกครองตำบล มีแก่นบ้านปกครองในหมู่บ้าน ช่วงเวลานี้มีการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำ ทางบกมีพ่อค้าวัวต่าง มาต่างจากเมืองจีนลงมาถึงเชียงใหม่ ผ่านไปเมืองมะละแหม่งพม่า ส่วนทางน้ำมีเรือหางแมงป่องขึ้นล่องจากเชียงใหม่ไปกรุงเทพฯ ส่วนการศึกษาผู้ใหญ่จะให้เด็กชายไปเรียนในวัด ศึกษาพระธรรมคัมภีร์ ทำให้มีพระสงฆ์มากขึ้นในสมัยนี้ ครั้นผู้ที่บวชเป็นสามเณรลาสิกขาออกมาเป็นฆราวาสเรียกนามว่า “น้อย” ส่วนผู้ที่เป้นพระสงฆ์ลาสิกขาออกมาเรียกนามว่า “หนาน” ช่วงเวลานี้บ้านเมืองสงบสุขร่มเย็นจึงมีคำพูดว่า “เจ้าหลวงแผ่นดินเย็นพุทธวงศ์”

ในช่วงนี้เอง พ.ศ. ๒๓๖๙ อังกฤษได้ครองครองพม่า จึงเข้ามาซื้อวัวควายที่เมืองลำพูนเพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงกองทัพอังกฤษที่พม่า ผู้ที่บุกเบิกการค้าและสำรวจดินแดนค้าขายชาวอังกฤษคือ Dr.Richardson สำรวจเมืองล้านนาขึ้นไปรัฐฉาน จีนตอนใต้ หลังจากนั้นจึงมีการติดต่อซื้อขายไม้สักอันเป็นเหตุการณ์ที่ป่าในล้านนาเริ่มล่มสลาย โดยมีชาวต่างชาติเข้ามาจับบทบาทตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนปัจจุบัน

พระยาพุทธวงศ์ป่วยและถึงแก่อสัญกรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๙ หรือ จ.ศ.๑๒๐๘

พระเจ้ามโหตรประเทศ (พระญามหาวงศ์)

เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๕ พ.ศ. ๒๓๙๐ - ๒๓๙๖

เจ้านามมโหตร หรือพระญามหาวงศ์ เป็นราชบุตรของพระญา
ธัมมลังกา ได้มีบทบาทคอยดูแลกิจการบ้านเมืองแทนพระเจ้าแผ่นดินเย็น
ครั้งเป็นพระมหาอุปราชช่วยเหลืองานพระเจ้าแผ่นดินเย็น เช่น ปี พ.ศ. ๒๓๖๗
ได้ยกทัพเชียงใหม่จำนวน ๕๐๐ คน ไปตีทัพพม่าของหม่อมแปะเขตเมือง
เมะตะมะ ยกทัพช่วยตีเมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น ครานั้น พ.ศ. ๒๓๘๙
ได้ร่วมกับพระเจ้าพิมพิสารนำช้างสีประหลาดลงไปถวายสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระญาเชียงใหม่ให้ดูแลการเมือง
ทั้งสามเมืองคือเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง

เมื่อนั้น พ.ศ. ๒๓๙๖ หรือ จ.ศ. ๑๒๑๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเลื่อนยศเจ้ามโหตรขึ้นเป็น "พระเจ้า

มโหตรประเทศ ราชบัณฑิตย นพินทรมหานคราธิษฐาน ภูบาลบพิตร
สถิตในอุตมขิยางคราวงค์ เจ้านครเชียงใหม" ลุปี พ.ศ. ๒๓๙๗ หรือ
จ.ศ.๑๒๑๖ พระเจามโหตรประเทศได้ดั่งแก่พิราลัย

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์ เจ้าหลวงเชียงใหมองค์ที่ ๖

พ.ศ. ๒๓๙๙ - ๒๔๑๓

เจ้านานสุริยวงษ์ หรือเจ้าชีวิต้าวเป็นราชบุตรองค์ที่ ๒ แห่ง
พระเจ้ากาวิละ ขึ้นครองเมืองเชียงใหมเป็นลำดับที่ ๖ แห่งราชวงศ์กาวิละ
เดิมมีตำแหน่งเป็นพระญาเมืองแก้วสุริยวงษ์แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงต้องการเปลี่ยนตำแหน่งจากตำแหน่งพระญาเป็นตำแหน่ง "เจ้า"
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศพระญาเมืองแก้วสุริยวงษ์ บุตรพระเจ้า
กาวิละขึ้นเป็นเจ้า นามว่า "เจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์ ดำรงนพินทร สุนทรทศ

ลักษณะเขต วรฤทธิเดชมาโยนางคราชวงศาธิบดี เจ้านครเชียงใหม่”
ในวันพระหัตถ์ปี เดือน ๑๐ ถึง ๒ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๑๘ หรือ พ.ศ. ๒๓๘๑

เมื่อนั้น พระเจ้ากาวิโรตสรุยวงศ์ครองเชียงใหม่ด้วยความเจ็บปวด
เมื่อตัดสินใจคิดความพิจารณาแล้วว่าต้องโทษประหาร พระองค์จะเอ่ยคำว่า “อ้าว”
หมายถึงต้องโทษประหารเสียชีวิตทุกคนไป ผู้คนชาวเมืองจึงขนานนามว่า
เจ้าชีวิตอ้าว

พระองค์ทรงฟื้นฟูช่วงสิงห์ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ มีการประลองยุทธ์
อาบน้ำว่านมนต์จากสำนักครูเจิง (จีนเจิง) การต่อสู้สำนักต่าง ๆ เพื่อคัดเลือก
ชายที่เก่งมาสู่คุ้มหลวง โดยเฉพาะสำนักของหนานเต๋เจ๊ะ (เดชะ) ต่อมาคือ
พญาผาบหรือพญาปราบสงคราม มีชื่อเสียงมากจะได้กล่าวต่อไป

การศาสนา พระองค์ได้ทำนุบำรุงศาสนาพุทธอย่างเต็มที่ เช่นสร้าง
พระวิหารวัดพระนอนขอนม่วงในปี พ.ศ. ๒๔๐๖ หรือ จ.ศ. ๑๑๒๕ ตั้งหล่อ
กังสดาลไว้บูชาพระธาตุหริภุญไชย จัดเครื่องบูชาดอกไม้ทอง ดอกไม้เงินแด่
พระธาตุลำปางหลวง

ครานั้น ศาสนาจารย์แมคกิลวารี และครอบครัวมาตั้งสำนักสอน
ศาสนาคริสต์เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๑๑ ที่ศาลาสาธารณะช่วงเมรุ พร้อมกับ
แจกยาขาวแก่โรคมาเลเรียที่กำลังระบาดในช่วงเวลานั้น ต่อมาวันที่ ๑๘
เมษายน ๒๔๑๑ ได้ตั้งโบสถ์คริสต์จักรขึ้น มีชาวพุทธคนหนึ่งชื่อหนานอินด๊ะ
ได้มีโอกาสพูดคุยกับมิชชันนารีผู้หนึ่งซึ่งมิชชันนารีมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์
มีข้อมูลวิชาการมากมาย มิชชันนารีส่วนมากมักดูหมิ่นคนล้านนาว่าล้าสมัย
ขาดความรู้ มีแต่ความงมงายจึงใช้เงื่อนไขนี้บอกว่าเขามีญาณพิเศษให้คอยดู
ในวันนั้น เวลานั้น ท้องฟ้าจะมีเมฆเพราะเกิดสุริยุปราคา เมื่อถึงเวลาที่มิชชันนารี
บอก เกิดสุริยุปราคาขึ้นจริง ๆ ทำให้หนานอินด๊ะเชื่อมั่นว่าเขามิชชันนารีเป็น
ผู้วิเศษของชาวคริสต์จริงจึงเกิดเปลี่ยนใจไปนับถือศาสนาคริสต์เมื่อต้นเดือน
มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๒ นั่นเอง ต่อมาทำให้ผู้ที่ศรัทธาเข้าร่วมศาสนาคริสต์
หลายคน แต่การดำรงชีวิตของคริสต์ศาสนาต่างกับวิถีคนเมืองทั่วไปเพราะต้อง

หยุดวันอาทิตย์ไปโบสถ์ ทำให้การเกณฑ์แรงงานผิดไปจากเวลาเดิม เกิดการขัดแย้งกันขึ้น พระเจ้ากาวิโรตสุริยวงศ์สั่งให้ประหารชีวิตถึง ๒ คน คือหนานใจ และน้อยยา ที่ป่าทุ่งช้างคลาน เพราะถือว่าทำผิดจารีตเดิมและไม่เคารพต่อเจ้าชีวิตของตน เวลาต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๑ ลูกสาวของหนานอินตะ ชื่อ นางสาวคำดีบะจะสมรสกับน้อยอินทจักร แต่หนานอินตะพ่อฝ่ายหญิงบอกว่า ต้องเสียผีตามประเพณีล้านนา ส่วนมิชชันนารีไม่ยอมบอกว่าทางคริสต์ไม่มีการเสียผี เป็นเรื่องไร้เหตุผลยุ่งยาก ผู้คนที่นับถือศาสนาคริสต์ไม่ต้องอยู่ในจารีตของล้านนาเดิม ต้องทำตามแนวของคริสต์ศาสนาเท่านั้น จึงเกิดการวิวาทกันอีก ถึงกับคณะธรรมทูตศาสนาคริสต์ได้นำเรื่องกราบบูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพ การนับถือศาสนาและพิธีกรรมในหัวเมืองเหนือเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ ทางฝ่ายเผยแผ่คริสต์ศาสนายังทำการต่อไปไม่ย่อท้อ โดยศาสนาจารย์ เดวิดจี คอลลินส์ดำเนินการวางรากฐานวิชาการตั้งโรงเรียนสตรีต่อมาคือ โรงเรียนคาราวีวิทยาลัย และโรงเรียนเด็กชายวังสิงห์คำต่อมาคือโรงเรียน ปรินส์รอยแอลวิทยาลัย หลังจากนั้นจึงตั้งโรงพยาบาลแมคคอร์มิค ต่อมา ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ทางมิชชันนารีได้จัดทำเครื่องพิมพ์อักษรล้านนาเพื่อพิมพ์เอกสาร เผยแพร่ศาสนาคริสต์

การป่าไม้เริ่มมีบริษัทต่างชาติเข้ามาขอสัมปทานป่าไม้ ทำให้เจ้าเมือง เชียงใหม่เก็บค่าภาษีต่อไม้ครั้งแรกต่อละ ๑ รูปี ต่อมาเพิ่มเป็น ๑๒ รูปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ทำให้ป่าไม้เชียงใหม่และเมืองล้านนาเริ่มถูกส่งออกเป็นสินค้าต่างประเทศ โดยเฉพาะไม้สัก จนนักเรียนสมัยนั้นท่องจำได้ว่า "สินค้านำส่งออก ของประเทศไทยมี ข้าว ไม้สัก ยางพารา และแร่ดีบุก" คือข้าวส่งจากภาคกลาง ไม้สักส่งจากล้านนาและอีสาน ส่วนยางพาราและแร่ดีบุกส่งจากภาคใต้

ใน พ.ศ. ๒๔๐๗ มีบริษัทบริติชบอร์เนียว มาตั้งบริษัททำไม้สักส่งออก บริษัทดังกล่าวนำคนงานชาวพม่า ชมู กะเหรี่ยงเข้ามาเป็นแรงงานด้วยทำให้มี คนต่างชาติในบังคับของอังกฤษมากขึ้น

ลูปปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ที่เมืองลำพูน พ่อหนานไชยวันณะ ท่านเป็นโรคช้ำทูต (โรคคุดทะราด) และได้รับการรักษาจากหมอคริสต์เตียน ชื่อ ดร.แมคกิลวาร์ทำให้เกิดความเชื่อว่าคุณวาว (แขกขาว/ฝรั่ง) นี้มีฤทธิ์จริง จึงรีบตัดสินใจเข้าเป็นศาสนิกคริสต์เตียนทันทีหลังจากนั้นพาครอบครัวเข้าศาสนาคริสต์เตียนทั้งหมดถือว่าเป็นครอบครัวแรกของคริสต์ศาสนิกชนในเมืองลำพูน ต่อมาเมื่อมีการสร้างโบสถ์คริสต์ในโบสถ์มีบรรยากาศร้องเพลง การแจกยาแก้ไข้ ยาแก้โรคระบาดร้ายแรง เล่าเรื่องพระเจ้า การสร้างโลก เรื่องจากดวงดาว การอัศจรรย์ต่างๆ จากคัมภีร์ไบเบิล พวกมิชชันนารีจึงถูกเรียกว่า “หมอยา” โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนแต่มีปัญญาดีจะได้รับเงินทุนการศึกษาส่งเรียนจนจบชั้นสูงและกลับมาสร้างโบสถ์คริสต์เผยแพร่ศาสนาต่อไป

ลูปปี พ.ศ. ๒๔๓๑ อาจารย์ศรีโหม้ชาวเชียงใหม่คนแรกได้ไปเรียนที่อเมริกาโดยนายแพทย์ เอ็ม.เอ.จิค ผู้เป็นสหายส่งไปศึกษาดูงานกลับมาสร้างและเผยแพร่ศาสนาคริสต์

เมื่อนั้น พระเจ้ากาวิโรตสุริยวงษ์ได้นำขบวนเรือล่องไปกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. ๒๔๑๓ หรือ จ.ศ. ๑๒๓๒ เพื่อถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองราชสมบัติและจะขอรับตัวพระญาติวงศ์กลับเชียงใหม่ ครั้นถึงเวลาจะกลับเชียงใหม่ พระองค์เกิดอาการป่วยก่อนออกเดินทาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงให้หมอลองกำกับดูแลในระหว่างการเดินทางขึ้นไปด้วย ขบวนออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่อาทิตย์ เดือน ๖ ลง ๔ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๓๒ หรือ พ.ศ. ๒๔๑๓ แต่คณะเดินทางเพิ่งเข้ามาถึงเขตบ้านท่าพระเนตรขอบเขตนครเชียงใหม่ เหลือเวลาเพียงวันเดียวจะถึงคุ้มหลวงพระเจ้ากาวิโรตก็ถึงแก่พิราลัยระหว่างทาง ในเวลา ๒ โมงเช้า ปี พ.ศ. ๒๔๑๓ รวมศิริพระชนมายุได้ ๗๐ พรรษา ครองเชียงใหม่ได้ ๑๔ ปีเศษ

พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๔๐

พระเจ้าอินทวิชยานนท์ บุตรของเจ้าคำคงเป็นหลานเจ้าคำฝั้นได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น “เจ้าอินทวชิรยານนท์ พหลเทพภักดีศรีโยนางคราชวงศา มหาประเทศราชธิปไตย นพสิรินคราภิวงศ์ดำรงพิพัฒน์ธิยาภคราชวงศา เจ้านครเชียงใหม่” เมื่อเดือน ๖ ปี พ.ศ. ๒๔๑๖ หรือ จ.ศ. ๑๒๓๕

เมื่อครองเมืองเชียงใหม่ได้ขับไล่พวกเงี้ยวออกจากเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จและไม่เกิดเหตุการณ์เรื่องเงี้ยวอีกต่อไป

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๒๕ เกิดคดีความที่เจ้าเมืองไม่สามารถจะพิจารณาได้ว่าใครถูกใครผิด จึงให้มีการพิสูจน์คดีโดยการดำน้ำบึงที่ทำพระเจดีย์งาม (เจดีย์แก้ว) หลักฐานนี้ได้จากนายคาร์ล บอร์ค ชาวเยอรมัน ได้มาดูเหตุการณ์และได้บันทึกไว้

ในช่วงนี้มีบริษัทอังกฤษเข้ามาทำป่าไม้มากขึ้น ที่มีอิทธิพลได้แก่ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริษัทสยามฟอเรส เข้ามาราว พ.ศ. ๒๔๓๒ ทำให้ไม้สักถูกตัดลงเป็นสินค้าและเกิดเป็นผลประโยชน์ของเจ้านาย และขุนนาง เชียงใหม่ บางครั้งเกิดการขัดแย้งผลประโยชน์ในคนไทยด้วยกัน บางครั้ง มีเหตุวิวาทระหว่างคนไทยกับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะเขตสัมปทานป่าไม้ มีเขตที่ทับซ้อนกัน การทำป่าไม้แพร่หลายทั่วไปตามเมืองล้านนา ในช่วงเวลานี้ชาวอังกฤษได้นำรถจักรยานสองล้อ สามล้อ เข้ามาในล้านนาเป็นครั้งแรก โดยเฉพาะที่ลำปางมีการตั้งสโมสรของชาวอังกฤษมีการนำเฮอร์ดม้ามาใช้และ ที่สุดเมื่อสิ้นสุดการทำป่าไม้ และสงครามโลกครั้งที่ ๒ รถม้าจึงหลงเหลือให้ได้ ใช้ในเมืองลำปางจนปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเชียงใหม่และหัวเมืองล้านนาเข้าเป็นประเทศราช ของสยามอย่างเต็มตัวแล้ว ทางกรุงเทพฯ ยังปล่อยให้เจ้าเมืองครองเป็นอิสระ เพื่อระบอเหตุการณ์มิให้รุนแรง เพียงแต่กำหนดหน้าที่เจ้าเมืองไว้ ๔ อย่าง คือ ให้ช่วยป้องกันประเทศไทย ให้ช่วยขยายอาณาเขตประเทศออกไป ให้ ช่วยเหลือในสงคราม และให้ส่งเครื่องราชบรรณาการทุก ๓ ปี

ครานั้น มีการปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีอากรเกินกว่าเหตุและบังคับ ผู้คนยากจนต้องเสียภาษีด้วยเงินแทนการเสียภาษีดั้งเดิมคือการเก็บผล ประโยชน์จากผลผลิต เมื่อคนจนไม่มีเงินให้ต้องถูกจับมัดมือทำโทษ เช่น น้อยวงศ์เป็นเจ้าภาษีอากรผูกขาดไปเก็บภาษีหมากที่บ้านหนองจ่อม อำเภอสันทราย เชียงใหม่ ชาวบ้านไม่มีเงินจ่ายภาษี เจ้าน้อยวงศ์จึงจับชาวบ้าน ยากจนจำนวนสี่คนได้แก่ นายตัน นายก่อแก้ว นายคำ และนางหล้ามัดกับ ต้นหมากให้ตากแดดฝนทั้งกลางวันกลางคืนเป็นเวลา ๕ วัน ทำให้พญาผาบ ผู้เป็นผู้ใหญ่บ้านทนไม่ได้จึงบุกเข้าไปปลดเครื่องจองจำทั้ง ๔ คน ปล่อยออกมา เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ขณะนั้นพญาผาบอายุได้ ๕๐ ปี แล้วรวม พวกขับไล่พวกเก็บภาษีออกจากหมู่บ้าน ทำให้พวกเจ้าภาษีอากรรู้ว่าจะพา ทหารไปปราบ บรรดาชาวบ้านจึงรวมตัวกันเป็นกองทัพร่วมตัวกันกินน้ำสาบาน

ที่วัดป่าม่วย เพื่อปกป้องชาวบ้านที่ถูกข่มเหง ชาวบ้านที่ทราบข่าวต่างมารวมตัวกันมากขึ้นเพราะมีกำลังใจที่พญาผาบเก่งกล้ามีชื่อเสียงทางคงกระพันเป็นผู้นำ พญาผาบได้ส่งสารลับเขียนลงใบลานถึงเพื่อนฝูงนัดหมาย เตรียมปราบข้าราชการไทยสยามผู้ใช้อำนาจกดขี่และพ่อค้าชาวจีนซึ่งโกงทั้งหลาย ความมีว่า “หมายพ่อพญาผาบสงครามบ้านป่าสักหลวง มาถึงพญาโกหาบ้านถ้ำด้วยเขาเป็นพญาใหญ่ เป็นโป่พ่อเจ้ากาวิโรธ ได้มาร่ำเบิ่งหนว้า เมื่อเจ้าพ่อยังบ่เสียงสุดเตื่อ ก็จำเวญวุฒิ พ้าฝนตกบ่ได้ขาด บ่เคยยวคนชาวได้มาข่มเหงเต่งเต็ก พ่อเค้าสนามหลวง หมูที่เหลือกบ่ปากันกั่วเหี้ยหมดเสียง จาวหมูเจ็กจิ้นหินแย่งมาเก็บภาษีตันหมากตันปุจาวบ้าน ต้มหมู หม่าไก่กิน ผู้ใดบ่มีเงินเสียภาษี มันเอาไร่เหล็กมาล่ำมก่อกุ่มใส่ชื่อคา บ้านเขาฮ้อนไหม้หนัก หื้อบ่ฮ้ายพญาโกหาเอาคน ๒๐๐ ทั้งดาบและสืนาดไปด้วย เขาเอาเมืองเจียงใหม่ยับจาวเจ็กได้ หม่าหื้อเสียง แม่นเด็กน้อย ๆ นอนในอุ้อย่าเอาไว้เตื่อะ หื้อพร้อมกันตีหน้าวัดเกตุฮิมบึง ขวัญลาตอนเช้ามีดโก่ขันสามตั้ง เดือน ๑๑ แสม ๑๑ คำหมายนี้หื้อหนานปัญญาเอาไปส่ง” มีการกำหนดนัดเข้าตีเชียงใหม่ แต่คินนัดหมายฝนตกหนักน้ำปิง น้ำแม่คือ น้ำแม่ควาตันฝั่งไม่สามารถทำการได้ ต่อมาวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒ เจ้าบุรีรัตน์และพวกร่วมกันเข้าปราบทัพพญาผาบที่บ้านหนองจ่อม จับกุมชาวบ้านได้กลุ่มหนึ่งพิจารณาโทษระดับหัวหน้าประหารชีวิต ๑๒ คน คนรองลงมาเขียนคนละ ๙๐ ที ธิบทรัพย์สินหมดทั้งครอบครัวและจำคุกตลอดชีวิต ส่วนพญาผาบสามารถพาครอบครัวหนีไปพักเมืองเชียงตุง เจ้าเมืองเชียงตุงเชิญให้ครองเมืองโกซึ่งเป็นหัวเมืองทางใต้รัฐเชียงตุง และเมื่อรวบรวมพลได้จึงยกทัพมาตีเอาเมืองฝางเมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๔๓๒ หนานอินต๊ะคือ เจ้าเมืองฝางถือพานเชิญพญาผาบเข้าเมืองเพื่อร่วมปราบพ่อค้าที่ทุจริต ในช่วงนั้น มีการไล่ล่าฆ่าชาวสยามโดยทหารเมืองเหนือใช้มะพร้าวกลิ้งไปแล้วทหารถามว่า “อันนี้อะหยง?” (อันนี้อะไร?) หากคนตอบว่า “ปะป้าว” ถือว่าเป็นคนล้านนาไม่ถูกฆ่า หากตอบว่า “มะพร้าว” นั่นคือชาวสยามหรือคนภาคกลางต้องถูกฆ่าทุกคน ต่อมาวันที่ ๑๖ มีนาคม

๒๔๓๒ กองทัพล่าปางขึ้นมาช่วยเชียงใหม่เกิดปะทะกับทัพพญาผาบที่ผานกั้ว เขตเมืองพร้าว กองทัพไทยมีปืนแบบฝรั่งมาใช้แล้วจึงได้เปรียบกว่ากองทัพพญาผาบแตกพ่าย บุตรชายพญาผาบ ๒ คน ตายในที่รบ ส่วนพญาผาบหนีไปอยู่เมืองโก ช่วยเจ้าเมืองเชียงตุงดูแลบ้านเมือง จนอายุล่วงเข้าราว ๔๐ กว่าปี จึงล้มป่วยลงพอใกล้สิ้นใจพญาผาบซึ่งเคยบวชเรียนมาก่อนจึงให้คนใกล้ชิดไปขอสุมา (ขมา) ช่วงแก้วตัวสาม (ลานพระรัตนตรัย) ที่วัดเมืองโก เพื่อขอสุมาที่อาจล่วงกำเนิดพระรัตนตรัยในขณะที่ยังชีวิตอยู่ แล้วให้ญาตินิมนต์ดีเจ้า (พระ) มาเทศน์ธรรมชื่อว่า “มหาวิบาก” เรื่องเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด เจ็บป่วย เกิดขึ้น คงอยู่ดับไปของโลกมนุษย์เพื่อเตรียมสิ้นใจอย่างสงบแล้วสั่งว่า หากสิ้นใจไปแล้ว คืนแรกที่สวดศพขอให้พระเทศน์กัณฑ์ธรรมชื่อว่า “พระมาลัยโศด (โปรด)” เชื่อว่าพระมาลัยจะได้นำวิญญาณตนเองไปสู่สวรรค์ตามฮิตกองคนล้านนาซึ่งเป็นวิถีที่ยังมีผู้คนล้านนาปฏิบัติสืบทอดกันมาในงานศพจนปัจจุบัน

ครานั้น เมื่อพญาผาบไม่สามารถปราบระบบนายทุนเก็บภาษีได้ ทำให้ทางการและนายทุนกลับจัดระบบภาษีใหม่ทำให้รายได้ของเสนาอำมาตย์เจ้าเมืองเชียงใหม่ลดน้อยลงไปอีก ในการนี้ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ฯ ได้ตรัสว่า “...เมืองเชียงใหม่เหลือแต่กระดูก เนื้อเขาเอาไปกินเสีย...”

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ หรือ ร.ศ. ๑๑๒ ไทยเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้อังกฤษทำให้มีการปฏิรูปการปกครองขึ้นอีก พระยาทรงสุรเดชตั้ง “มณฑลลาวเฉียง” คือล้านนาทั้งหมด โดยใช้ญาญแก้วลาว ตามตามพระบรมราชโบายรัชกาลที่ ๕ แล้วตั้งตำแหน่งสำคัญไปรวมไว้ที่ทำการมณฑล ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือเกือบหมดอำนาจลดน้อยถอยลงเกิดความกังวลใจแก่บุตรหลานเจ้านายล้านนา เกิดความบิ่บคั้น เกิดแบ่งแยกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายข้าหลวงไทยสยามอยู่ที่ริมน้ำโขงบริเวณที่ทำการเทศาภิบาล ฝ่ายเจ้านายล้านนาอยู่ในกำแพงเมือง ทั้งสองฝ่ายจึงจะทำร้ายกันและกันอยู่เสมอ และในปีเดียวกันนี้ทางการไทยได้ทำการปรับปรุงการศาลในล้านนา ให้มีนักกฎหมายและ

กระบวนการยุติธรรมจากส่วนกลาง ทำหน้าที่เป็นศาลอุทธรณ์ เพื่อพิจารณา คำร้องที่ยื่นมาจากศาลเมืองเดิม คือเจ้าเมืองมีอำนาจตัดสินคดี หากพิชฌัญ ไม้ได้คู่คดีต้องดำเนินา่งกันที่ท่าเจดีย์งาม (ต่อมามีสารภีสามลัดบั้นเอาเรื่อง ดำน้ำนี้ไปสร้างนิยายลึงเบียงแข่งดำน้ำกับพม่า จะเล่าในเรื่องการตั้งเทศบาล นครเชียงใหม่อต่อไป)

ครั้งเมื่อแม่เจ้าทิพย์เกษรเกิดเจ็บป่วยอยู่นั้น ทางคุ้มหลวงให้มีการทวง เจ้าเพื่อถามสาเหตุแห่งการป่วย โดยมีเจ้าอุปฮาดรณนาเป็น "ม้าขี่" (ร่างทรง) เมื่อเจ้าผิเข้าทรงร่างแล้วเจ้าผิเกิดอาการโกรธเกรี้ยว ไม่พอใจที่คนจีนจะผูกขาด การต้มเหล้า แล้วขู่ว่าหากไม่หยุดให้คนจีนผูกขาดการต้มเหล้าแล้วจะเอาชีวิต คนมากกว่านี้ ขณะที่แม่เจ้าทิพย์เกษรป่วยอยู่เวลานี้เพียงแต่จะสั่งสอนให้ คนทั่วไปรับรู้ การผูกขาดต้มเหล้าคนจีนต้องเลิกไป

เมื่อนั้นย้อนกลับไป ในวันจันทร์ออก ๓ ค่ำ เดือน ๓ เหนือ จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๔๒๔ พระเจ้าอินทวิชานนท์ ลงไป เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พา ราชบุตร คือเจ้าดารารัศมีมีพระชนมายุเพียง ๑๓ พรรษา ไปถวายตัวเป็น เจ้าจอมฝ่ายใน ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสมโภชเป็นการรับรองในครั้งนั้น

เจ้าดารารัศมี ประสูติ ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ เหนือ ออก ๔ ค่ำ ปีเถาะ (ระกา) เวลาราว ๐๓.๐๐ น. เศษ ตรงกับวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๑๖ ที่คุ้มหลวงเมืองเชียงใหม เป็นราชบุตรของพระเจ้าอินทวิชานนท์ กับเจ้าแม่ ทิพย์เกษร ครั้งแรกพระนางเจ้าดารารัศมีพำนักในตำหนักสวนผักกาดใน วังหลวง พร้อมกับพระพี่เลี้ยงสำคัญคือ แม่นางเดิม ขึ้นเป็นตำแหน่งนาง กัลยาณรักษ์ (ฝ่ายสตรี/เชื้อสายกะเหรี่ยงแดง) และพระยาพิทักษ์เทวี (ฝ่าย บุรุษ) พระพี่เลี้ยงทั้งสองได้เคยดูแลพระนางเจ้าดารารัศมีแต่ยังพระเยาว์ ต่อมา พระเจ้าอินทวิชานนท์ได้ส่งไม้สักลงไปสร้างตำหนักใหม่ชื่อว่า "ตำหนัก เจ้าลาว" ในตำหนักนี้มีบรรยากาศของล้านนาทั้งสิ้นไม่ว่าการแต่งกาย การกินเหมียงอมหมากเกล้ามวยผมซึ่งแตกต่างไปจากตำหนักอื่นๆ ทำให้

นางสนมนางในส่วนหนึ่งเกิดการเหยียดหยามว่าเป็นชาวลาวต่ำต้อย ครั้งหนึ่งเกิดทะเลาะวิวาทระหว่างบรรดานางในตำแหน่งที่ใกล้กัน แม่นางเต็มชวาล้านนาผู้ร่างกายบึกบึน จึงใช้ลูกกุญต้อยแลกกำปั้นของนางสยามในที่มาเหยียดหยามกล่าวเสียดสี เกิดศึก “ลูกกุญล้านนาปะทะกำปั้นภาคกลาง” แต่พวกในวังเรียกกันว่า “ศึกวังหลวง” พวกนางในแตกหนีจำละหวั่น ความทราบถึงพระพุทธเจ้าหลวงทรงตั้งกรรมการสอบสวน ปรากฏว่านางเต็มไม่มีผิด เพราะนางในตำแหน่งอื่นมากล่าวเหยียดหยามว่าลาวเริ่มก่อน ตั้งแต่นั้นมา คนในวังทั้งหลายจึงตั้งฉายาแก่นางเต็มว่า “กุหลาบดำ” เพราะมีทั้งงามและหนามแหลมคม

เมื่อนั้น ราวเดือนเมษายน ปีใหม่เมือง (สงกรานต์) พระนางเจ้าดารารัศมีทรงพระครรภ์มาแล้วราว ๓ เดือน ทรงแพ้พระครรภ์อยากเสวยวงช้างป่า ส่งข่าวมาเยี่ยงใหม่ พระราชบิดาจึงให้พรานป่าไปล่าช้างที่ดอยอ่างกาหลวง (ดอยอินทนนท์เวลาต่อมา) ไต่วงช้างป่ามาอย่าง ธิบสงไปยงกรุงเทพฯ ได้เสวยสมอยาก ทำให้พระนางซาบซึ้งในความรักของพระราชบิดาเป็นอย่างยิ่ง ฤวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ พระนางได้ประสูติพระธิดาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิลนาคนพิถี แต่ทรงมีพระชนมายุไม่ยืนนัก ถึงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้สิ้นพระชนม์ รวมศิริมายาราว ๔ พรรษา หลังจากนั้นมา พระนางไม่ทรงพระครรภ์อีกเลย การสูญเสียพระราชธิดาให้ทรงเสียพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก ประกอบกับเรื่องราวหลายอย่าง ดังบทสัมภาษณ์ ท่านผู้หญิงจักรสุตาวงศ์ของศรี (อ้างในพระราชประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓) ว่า “....พระราชชายา เจ้าชีวิตในวังว่าสบายกายแต่ไม่สบายใจท่านพูดคำเมืองว่า ใครบักบ้านวันละร้อยเตื่อ หรือว่าอยากจะกลับบ้านวันละร้อยหน แต่ได้ให้สัจจะไว้กับพ่อแม่ของท่านว่า จะทนอยู่ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ประกอบกับพระพุทธเจ้าหลวงและสมเด็จพระพันปีทรงมีพระมหากษัตริย์คุณอย่างที่สุดก็ทำให้มีกำลังใจ...”

หนังสือเพชรล้านนาเล่ม ๑ ของปราณี ศิริธรได้บันทึกไว้ว่า “..บางวัน
มีกะลามะพร้าวใส่ปลาหมึกวางบนสำหรับข้าว ..บางวันมีเสียงตะโกนผ่าน
ห้องบรรทมว่า “หมิ่นปราชญ์...” ห้องสงฆ์บางครั้งมีหมาเหียง (หมาผู้)
มาโฉบไว้...อยู่ๆ มีกองอุจจาระหน้าพระตำหนัก...ความทุกข์ขึ้นพระนางฯ
ถึงกับเอ่ยว่า อยากกินส่วยลำโพง (มะเขือบ้า) ให้เกิดความบ้าแล้วถูกส่งกลับ
เชียงใหม่เสียที...

ครานั้น ปี พ.ศ. ๒๔๒๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงเลื่อนฐานันดรศักดิ์เจ้าอินทวิชยานนท์ ขึ้นเป็น “พระเจ้าอินทวิชยานนท์”

เมื่อนั้น ปี พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงโปรดเกล้าสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็น “พระราชาชายา” ซึ่งเป็นตำแหน่ง
พระมหากษัตริย์ที่สำคัญพระองค์หนึ่ง หลังจากนั้นพระนางได้ทรงกลับมา
เยี่ยมพระญาติที่เชียงใหม่และได้ทรงปฏิบัติพระราชมณเฑียรกิจทั้งด้านศาสนา
การศึกษาและจัดระเบียบบ้านที่ฝั่ง
พระอัฐิเจ้านายฝ่ายเหนือที่ช่วงเมรุ
โดยได้นำดอกไม้ไปเสี่ยงทายว่า “หาก
มีบุญจะได้ย้ายกุแล้วขอให้ดอกไม้
ที่นำมาสักการะนี้อย่าได้เหี่ยวแห้ง
ภายใน ๗ วัน” หลังจากนั้นจึงกลับไป
เยี่ยมดู ปรากฏว่าดอกไม้ไม่เหี่ยวแห้ง
คงสถิตอยู่ดังเดิมจึงให้มีการย้ายกุ
ทั้งหมด ๑๐ กุ ไปยังวัดสวนดอกเสร็จ
แล้วมีการฉลองกุสิ้นงบประมาณราว
แสนกว่าบาท (ค่าเงินในสมัยนั้น)

พระราชาชายาเจ้าดารารัศมี

จนถึง วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน
๒๔๕๒ พระนางเจ้าฯ ได้เสด็จกลับ
กรุงเทพฯ ด้วยเรือในขบวนทั้งหมด

๕๐ ลำ ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๕๒ และวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้จัดงานมงคลขึ้นตำหนัก สวนฝรั่งวังไอ เป็นตำหนักใหม่ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ที่ได้รับพระราชทานจากพระราชสวามี

ครานั้น มีสารลับจากพระราชบิดาเจ้าอินทวิชยานนท์ว่าจะเอาล้านนาประเทศทั้งหมดไปขึ้นอยู่กับปกครองของอังกฤษที่พม่า เพราะช่วงนั้น อังกฤษได้ตั้งมหาวิทยาลัยที่เมืองมะละแหม่งต้องการให้ลูกหลานเจ้านายล้านนาไปเรียนที่นั่น (เจ้าน้อยสุรเกษมเชื้อสายเจ้าเชียงใหม่องค์หนึ่ง เคยไปเรียนมหาวิทยาลัยอังกฤษ ที่เมืองพม่า โดยเฉพาะพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งอังกฤษ ทรงดำริเคยขอเจ้าหญิงดารามือแรกนำไปเป็นพระราชธิดาบุญธรรมที่พม่า) พระราชชายาทรงส่งสารตอบกลับมาว่า “หากเอาล้านนาไปให้อังกฤษขอให้เจ้าพ่ออรบศพของข้าพเจ้า” พระเจ้าอินทวิชยานนท์ต้องหยุดความคิดที่จะเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษที่พม่า ล้านนายังคงอยู่กับประเทศสยามต่อไป

เมื่อนั้น ถึงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๔๐ หรือ จ.ศ. ๑๒๕๙ เดือนยี่เหนิอ ลง ๑๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมง ๒๕ นาที พระเจ้าอินทวิชยานนท์ ถึงแก่พิราลัย และได้จัดการพระศพในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ เดือน ๖ เหนือ ออก ๑๔ ค่ำ ที่ทำน้ำปิงก่อสร้างพระอัฐิที่ได้ต้นไม้กร่างต่อจากปู่ของเจ้าแม่ทิพย์เกสร

ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ทำให้พระนางต้องโศกเศร้าเป็นอย่างยิ่ง มีความหว้าเหว่และไม่สำราญพระราชหฤทัยทั้บถมทวีขึ้นเรื่อย ๆ พระนางฯ จึงขอกราบทูลลาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เพื่อกลับมาอยู่เชียงใหม่ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยทางรถไฟถึงอุดรดิตต์ จึงเสด็จโดยขบวนช้างต่อมาถึงเชียงใหม่วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ รวมเวลาเดินทาง ๑๕ วัน เจ้าแก้วนรรัตนถวายเป็นเจดีย์กู่ซึ่งสร้างใหม่เป็นที่ประทับ

ต่อมาเดือนเมษายน ๒๔๕๘ พระนางเจ้าดารารัศมีทรงนึกถึง

พระอัฐิของพระราชบิดา จึงอัญเชิญพระอัฐิส่วนปลายนิ้วก้อยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ส่วนหนึ่งใส่หอบทองคำ แล้วทรงชักชวนเสนาอำมาตย์ขี่ม้าฝ่าอันตรายโขลงช้างป่า เสือสิงห์กระทิงดุในป่าดงดิบเขือกเย็นขึ้นไปยอดดอยอย่างกำลวงจุดสูงสุดของประเทศไทย ทำพิธีก่อเจดีย์สูงราว ๑ เมตร บรรจุพระอัฐิของพระราชบิดาเอาไว้ เพื่อเป็นที่หมายว่าในประเทศไทยนี้ไม่มีใครจะสถิติสูงกว่าเจ้านายเชียงใหม่ไม่มีอีกแล้ว ต่อนั้นมา ผู้คนได้ขนานนามดอยแห่งนี้ว่า “ดอยอินทนนท์”

เมื่อพระนางได้กลับมาเชียงใหม่อีกครั้งจึงได้รวบรวมพระประยูรญาติจัดให้มีพิธีการพืชนในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการพืชนเล็บ การขับขอมวรรณกรรม การเกษตร การกีฬาพืชนบ้านเช่นในเดือน ๑๒ เหนือ จะให้ชาวบ้านมาชนกวางในสวนเจ้าสหายถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา หน้าเดือนเมษายน สงกรานต์หรือปีใหม่เมืองทรงให้พระญาติ ชาวบ้านตั้งโองน้ำเล่นสงกรานต์กันอย่างสนุกสนานใครเข้ามาในสวนเจ้าสหายต้องเปียกน้ำกันทุกคน ที่สำคัญพระนางได้ทรงกำหนดระดับชั้นเครื่องบาศรีไว้ดังนี้ บาศรี ๙ ชั้น สำหรับทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระมหากษัตริย์และสมเด็จพระบรมราชินี ๗ ชั้น สำหรับเจ้านายชั้นสูง ๕ ชั้น สำหรับเจ้านายชั้นกลาง ๓ ชั้น สำหรับเจ้านายหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ บาศรีธรรมดาสำหรับบุคคลทั่วไป เป็นต้น

พระราชกรณียกิจของพระนางฯ ที่ยังมีการสืบทอดปัจจุบัน เช่น การพืชนเล็บ การพืชนม่านม้วยเชียงตา บทชอน้อยไยนางแว่นแก้ว เป็นต้น เป็นที่น่าเสียดายพระนางฯ เริ่มประชวรพระปิตุฆาต (ปอด) พิกการ ที่ตำหนักสวนเจ้าสหาย เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ เจ้าแก้วนวรรตน์เชิญเสด็จมาประทับที่คุ้มรินแก้ว แต่พระอาการยังไม่ดีขึ้น ที่สุดวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๑๔ นาที ก็ถึงกาลสิ้นพระชนม์ดับขันธ์ รวมประชวร ๕ เดือน ๙ วัน ศิริพระชนมายุรวม ๖๐ พรรษา ๓ เดือน ๑๓ วัน

หลังจากที่พระนางสิ้นพระชนม์ส่งผลให้ศิลปะวิทยาการ ความรื่นรมย์สูญเสียไปจากพระตำหนักดาราภิรมย์ ผู้ที่สืบทอดพระตำหนักต่อมาคือ

เจ้าแก้วมงคล ณ เชียงใหม่ ต่อมาเมื่อสงครามบูรพาไทยร่วมกับญี่ปุ่นรบเอาเมืองเชียงตุง ทหารที่ส่งไปเป็นไข้ป่ามากมาย โรงพยาบาลในเมืองเชียงใหม่รับไม่ไหว เจ้าแก้วมงคล จึงอนุญาตให้ทางการตั้งโรงพยาบาลในสวนเจ้าสหายรับทหารที่ป่วยจากการสงคราม ต่อมา พลตำรวจเผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจสมัยนั้นมาขอสถานที่ใช้เป็นค่ายตำรวจตระเวนชายแดน เจ้าแก้วมงคลได้ขอเงื่อนไขว่า "ต้องใช้ชื่อค่ายว่า ดารารัศมี เพื่อเกิดพระเกียรติพระนางฯ ก็ได้รับอนุมัติใช้เป็นค่ายตำรวจตระเวนชายแดนชื่อว่า "กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๕ ค่ายดารารัศมี"

พระเจ้าอินทวิชิตสุริยวงษ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๘
พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๔๕๒

พระเจ้าอินทวิชิตสุริยวงษ์เป็นราชบุตรพระเจ้าอินทวิชยานนท์กับแม่เจ้ารินคำ ได้รับพระราชทานนามว่า เจ้าอินทวิชิตสุริยวงษ์ ดำรงนพิตินครสุนทรทศลักษณ์เกษตร วรฤทธิ์เดชดำรง จ้านงยุติธรรมสุจริต วิศิษฐ์สัตยธาดา

มหาโยนางคราชวงศาธิบดี เจ้าเชียงใหม่ สมภพเมื่อวันศุกร์เดือน ๖ เหนือ
ออก ๕ ค่ำ ปีมะแม (มะแม)

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ หรือ จ.ศ. ๑๒๒๑ ได้ส่งไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล
ที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานสัญญาบัตรให้เป็น "เจ้าสุริยวงษ์
จางวาง" ผู้ช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่คือพระราชบิดาในชื่อนั้น

ครานั้น พ.ศ. ๒๔๑๓ เดือนมิถุนายน นางคำมูล ภรรยาหม้ายของ
น้อยสุยะ ผู้ถูกเจ้าชีวิตอ้าวสั่งประหารชีวิตได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เป็น
ผู้หญิงคนแรกล้านนาที่เปลี่ยนศาสนาพุทธสู่ศาสนาคริสต์

ลปี พ.ศ. ๒๔๒๖ เกิดสัญญาเชียงใหม่ โดยอังกฤษใช้อำนาจทางศาล
พิจารณาคดีได้ส่งรองกงสุลมาประจำเชียงใหม่ หากมีคดีเกี่ยวกับคนของอังกฤษ
ทางอังกฤษสามารถชำระคดีเองได้ โดยไม่พึ่งศาลไทย โดยเฉพาะการดำเนิน
พิสูจน์ความผิดหากคดียากแก่การพิจารณาของเจ้าเมืองตามจารีตพิจารณา
คดีโบราณซึ่งฝรั่งไม่เชื่อเรื่องนี้ สถานที่ดำเนินพิสูจน์คดีคือท่าเจดีย์งาม ต้องมี
พิธีการไหว้สาและกล่าวคำสาบานก่อนดำเนิน เหตุการณ์ฝรั่งจึงทำให้เกิดการ
ไม่พอใจแก่ชาวบ้านทั้งคนไทยและคนล้านนา คนเงี้ยวพื้นเมืองทั่วไป

เมื่อนั้นปี พ.ศ. ๒๔๔๔ หลังจากพระราชบิดาถึงแก่พิราลัย พระองค์
ได้นำดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง ลงไปทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
(ท.จ.ว.) คำรณรงค์ตระกูล ต่อมาวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ปีเดียวกัน ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้เป็น "เจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์"
ดำรงนพหุสัณคร สุนทรทศลักษณ์เกษตร วรวิเศษดำรง จ้านงยุติธรรมสุจริต
วิศิษฐ์สัตยธาดา มหาโยนางคราชวงศาธิบดี เจ้าผู้ครองนคร" ต่อมาเดือน
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้รับเป็นนายทหารพันเอกทหารบก

ในรัชสมัยของพระองค์ได้ตั้งตำแหน่งชน คล้ายภาคกลาง แบ่งเป็น
๒ พวก พวกแรกเป็นผู้ที่เล่นละครเล่นดุริยางค์เป็นวงแรกของเชียงใหม่ ครูฝึก
ชื่อ หมวก ณ ลำพูน พวกที่ ๒ เป็นผู้รักษาการณ์ มีปืนยาวสมิธเคอร์หรือ

ปิ่นแปดตัน มีการเปิดการแสดงละครให้ชาวบ้านได้เข้าชมที่บริเวณคุ้ม (ปัจจุบันคือโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย) เริ่มแรกมีการเล่นดนตรีเรียกผู้ชม ส่วนละครมีครูจากกรุงเทพฯ ชื่อครู “จาด” มาเป็นผู้กำกับ เริ่มมีการตั้งขบวนแห่เครื่องดำหัวในเทศกาลปีใหม่เมือง (สงกรานต์) ไปทางถนนท่าแพจนถึงคุ้มของท่านจึงทำพิธีสระเกล้าดำหัวแบบล้านนา พระองค์ทรงให้มีสวนสัตว์ในบริเวณคุ้มหลวง ให้ประชาชนเข้าชมโดยไม่เสียเงิน นอกจากนี้ท่านยังได้นำเอาเครื่องปั้นไฟฟ้ามาใช้ในคุ้มหลวง เป็นครั้งแรกในเชียงใหม่ที่มีไฟฟ้าใช้

มีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล การสถาปนาระบบราชการของรัฐบาลสมัยใหม่มาแทนที่ระบบพระมหากษัตริย์ หรือนำอำนาจส่วนกลางมาแทนที่ อำนาจเจ้าหลวง มีพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ ปรับคำพูดให้ชาวเมืองเข้าใจง่าย ดังนี้

ข้าหลวงเทศาภิบาล เป็น ข้าหลวงใหญ่

ผู้ว่าราชการเมือง เป็น เจ้าสนามหลวง

อำเภอ เป็น แขวง

กำนัน เป็น แคว้น (แคว้น)

ผู้ใหญ่บ้าน เป็น แก่บ้าน

ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เกิดกบฏเงี้ยวเพราะไม่พอใจที่ถูกกีดกันในการค้าขาย หากไม่ใช้คนสยามต้องเสียค่าเดินทางค้าขาย เกิดความกดดันเกิดความคับข้องใจ พวกเงี้ยวคุมพวกเข้าปล้นและฆ่าข้าหลวงและข้าราชการเมืองแพร่ ๒๐ คน ทำให้ทางรัฐหาเหตุปลดเจ้าเมืองแพร่พ้นจากตำแหน่งเจ้าเมือง พวกเงี้ยวอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ จึงเกิดปล้นฆ่าข้าราชการไทยที่มาจากส่วนกลาง จึงทำให้เห็นว่าการกบฏคราวนี้เป็นการแสดงถึงความไม่เข้าใจกันระหว่างคนเมืองล้านนา กับคนไทยภาคกลาง เพราะคนเมืองล้านนาหาว่าคนไทยมาเอาแต่ผลประโยชน์จากแผ่นดินล้านนา พร้อมกับข่มเหงน้ำใจเจ้านายฝ่ายเหนือ ฝ่ายไทยก็มองอย่างดูถูกว่าคนล้านนาคือ “ชาวลาว” บางครั้งจึงมีคำเรียกขานมณฑลพายัพว่า “มณฑลลาวเงี้ยว” หลังจากกบฏเงี้ยว

มีการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๔๖ ทำให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์การบัญชาการปกครองทางทหาร มีนายทหารจากส่วนกลาง ส่วนพลทหาร พลตำรวจคือราษฎรที่ถูกเกณฑ์มาทำหน้าที่

ช่วงเดียวกันในปีนั้น ได้มีการสอนภาษาไทยทั่วประเทศ คนในมณฑลพายัพต่างตื่นตัวสร้างโรงเรียนตามเมืองต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่มีโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย เมืองลำพูนตั้งโรงเรียนบุญวาทย์ โรงเรียนจักรคำคณาทร เมืองน่านมีโรงเรียนสุริยานุเคราะห์ ในส่วนของมณฑลนครราชสีมาได้สร้างโรงเรียนเอกชนของตนเองสอนหนังสือเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ควบคู่กับภาษาไทย

ในการปกครองสงฆ์มีการปฏิรูปองค์กรสงฆ์ เดิมล้านนามีสังฆราชาเป็นสมณศักดิ์สูงสุดของเมืองล้านนา โดยมีเจ้าเมืองเป็นผู้แต่งตั้ง แต่เมื่อทางการประกาศพระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ ให้มีการปกครองสงฆ์เหมือนกันทั่วประเทศ ให้ยกเลิกเกณฑ์เดิมของล้านนาให้ขึ้นกับองค์กรสงฆ์ที่สูงที่สุดคือ “มหาเถรสมาคม” พร้อมกับมีตำแหน่งสงฆ์ปกครองคล้ายระบบการปกครองบ้านเมือง ทำให้การปกครองระบบหัววัดแบบล้านนาสูญหายไป จึงเกิดการขัดแย้งดังกรณีของพระครูบาศรีวิชัย เป็นต้น

ปี พ.ศ. ๒๔๔๖ เกิดตำนานเพลงลาวดวงเดือนขึ้นที่เชียงใหม่ โดยพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าชายเพ็ญพัฒนพงศ์ ได้เสด็จขึ้นมณฑลเมืองเหนือตามพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ ได้พบกับเจ้าหญิงชมชื่น พระราชธิดาเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์เมืองเชียงใหม่ และที่เสด็จเจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์เสด็จกลับกรุงเทพฯ คิดถึงสาวเชียงใหม่ นามว่า “ชมชื่น” จึงได้ทรงนิพนธ์เพลงลาวดวงเดือนขึ้น ซึ่งเป็นเพลงอมตะของเมืองไทยตราบนาน

ครานั้น วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๒ พระเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ ได้ประจักษ์หน้าด้วยพระปิตุลา (ปอด) เสีย ได้ถึงแก่อสัญกรรม เวลาบ่าย ๔ โมง ๕๕ นาที

พลตรีเจ้าแก้วนารัฐ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๙ (สุดท้าย)

พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๓ มิถุนายน ๒๔๘๒

พลตรีเจ้าแก้วนารัฐ เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ เป็นเจ้าเชียงใหม่องค์สุดท้าย สมภพเมื่อวันจันทร์ ออก ๖ ค่ำ เดือนเกียงเหนือ (เดือน ๑๑ ได้) ตรงกับวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๔๐๕ ในคุ้มหลวงเมืองเชียงใหม่ (โรงเรียนยุพราชฯ ปัจจุบัน) เป็นราชบุตรเจ้าอินทวิชยานนท์

เมื่อนั้น พระองค์เริ่มรับราชการ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ เป็นรองเสนาคลัง ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นเสนาคลัง ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นเสนามหาดไทย

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ นี้เองทางการได้รวมหัวเมืองล้านนาเป็นหัวเมืองลาวเฉียงจนถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ และถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๒ เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลลาวเฉียง ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๔๓ เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ต่อมา ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๗๖ เป็นมณฑลพายัพ ต่อมา

รวมมณฑลมหาสารบุรีมีเมืองน่าน แพร่ และลำปางและมณฑลพายัพมีเมือง
เชียงใหม่ เชียงใหม่ลำพูนและแม่ฮ่องสอนเป็น “มณฑลภาคพายัพ”

ภายในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ศาสนาจารย์เดวิด จี คอลลินส์ได้จัดตั้งโรงเรียน
สำหรับเด็กชายครั้งแรกในเชียงใหม่ชื่อโรงเรียนชายวังสิงห์คำ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ คณะมิชชันนารีอเมริกันเพรสไบทีเรียนได้ตั้ง
โรงพยาบาลแมคคอร์มิค ตามชื่อของนางไซริส แมคคอร์มิคผู้บริจาคเงิน
สร้างโรงพยาบาลให้การรักษาพยาบาลผู้ป่วยทั่วไป แต่หากเป็นผู้ที่นับถือ
คริสต์ศาสนาจะได้รับสิทธิ์พิเศษหากเป็นคนจนอาจไม่ต้องเสียค่ารักษาค่า
พยาบาล มียาแจกให้พร้อมๆ กับ มีคัมภีร์แจกเพื่อเผยแพร่วางศาสนาคริสต์
จึงทำให้ผู้คนส่วนหนึ่งนิยมเปลี่ยนจากศาสนาเดิมไปนับถือคริสต์ศาสนามากขึ้น
จึงมีการตั้งโบสถ์คริสต์ขึ้นตามหมู่บ้านต่างๆ พร้อมกับให้ทุนการศึกษาแก่
บุตรหลานชาวบ้านที่เข้าร่วมศาสนาคริสต์ บรรดาชาวบ้านต่างตื่นตัวเข้าร่วม
จนศาสนาคริสต์แพร่หลายทั่วไปในเชียงใหม่

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เกิดกบฏพญาผาบสงครามได้นำทหารเข้าปราบ
กองทัพพญาผาบทำให้ทหารล้มตายทั้งสองฝ่าย แต่กองทัพเจ้าแก้วนารัฐ
สามารถตีทัพพญาผาบแตกพ่าย และจับบุคคลสำคัญในกองทัพได้หลายคน
นำมาขึ้นศาล สืบคดีนี้เจ้าแก้วนารัฐต่อสู้เชิงดาบกันตัวต่อตัวถูกหัวหน้ำเงี้ยว
ฟันที่ขาซ้ายเกิดแผลเป็นตลอดชีพ และภายในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ นี้เองศาสนาจารย์
นายแพทย์ชาโมเอล พิเพิลส์ ได้คิดสร้างเครื่องพิมพ์ดีดภาษาล้านนา แต่ยัง
ไม่สำเร็จ

เมื่อในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ อังกฤษเข้ายึดครองพม่าพร้อมยึดเอาเมืองเงี้ยว
ทั้ง ๕ ได้แก่ เมืองหาง เมืองสาด เมืองต่วน เมืองทา เมืองจวาด ซึ่งตั้งฝาก
ตะวันออกของแม่น้ำสาละวินของล้านนาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละ ไปเป็น
เมืองขึ้น และในปีเดียวกันนี้ ศาสนาจารย์เดวิด คอลลินส์ได้จัดตั้งโรงเรียนพิมพ์อักษร
ล้านนาที่โรงเรียนชายวังสิงห์คำ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ได้ให้หัวเมืองต่างๆ ในล้านนาขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทยเรียกชื่อว่า “มณฑลลาวเฉียง” เพื่อป้องกันการล่าอาณานิคมของอังกฤษที่ยึดครองพม่า และฝรั่งเศสยึดครองล้านช้าง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อจากมณฑลลาวเฉียงเป็นมณฑลพายัพ)

ถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ทางกรมได้ขยายการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ต้องการข้าราชการมาปกครองหัวเมืองจึงต้องเร่งให้คนท้องถิ่นเข้าเรียนแบบไทยกลาง ดังเช่นพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวความตอนหนึ่งว่า “ความมุ่งหมายซึ่งจะให้การเล่าเรียนแก่พวกลาวชั้นเด็กนั้น เพื่อจะให้มีความรู้เป็นกำลังที่จะทำราชการบ้านเมืองของตัวเอง ฤๅทำการติดต่อกับไทยให้รู้ถึงกัน จะได้มีคนใช้แลมีคนรู้ในมณฑลพายัพมากขึ้นไม่จำเป็นจะต้องเอาคนไทยขึ้นไปใช้มาก..” (พระบรมราโชบายการเล่าเรียนเมืองเชียงใหม่ ...วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๒๔) และพระบรมราโชบายฉบับเดียวกันนี้กล่าวอีกว่า..เหตุผลที่ ๒ ในการจัดการเรียนภาษาไทยกลางกล่าวว่า “ความปรารถนาใช้จะให้แต่ความรู้ส่วนอักษรวิธีอย่างเดียวหวังจะสั่งสอนให้รู้จักทางราชการ และให้รู้ความดีของการที่กลมเกลียวกันกับไทย การซึ่งจะเข้าใจกันได้เช่นนั้น ต้องมีความคิดและความรู้ถึงกัน ความมุ่งหมายต้องเป็นอย่างเดียวกัน คือหวังต่อความเจริญของบ้านเมือง ซึ่งรวมกัน เพราะฉะนั้น ผู้ซึ่งจะไปจัดการเล่าเรียนจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มีสันดานเย่อหยิ่ง หมิ่นประมาทพวกลาว ว่าเลวทรามกว่าคนไทยด้วยประการทั้งปวง จะต้องมีสติปัญญาที่จะหาทางสั่งสอนชักโยงให้พวกลาวรู้สึกว่าเป็นข้าราชการ ฤๅเป็นพลเมืองอย่างเดียวกับคนไทย ถ้าทำดีคงจะได้ดีเหมือนคนไทย โรงเรียนนั้นจะต้องถือว่า ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ราชการ เหมือนกับมิชชันนารีเข้าตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์เผยศาสนา..” เหตุการณ์ที่รวมชาวล้านนาเป็นชาวไทยยากนั้นอาจเป็นเพราะคนล้านนามีภาษาเขียนและภาษาพูดเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง มีลักษณะเฉพาะมีเอกราชทางวัฒนธรรมมาช้านาน ประกอบกับมีความใกล้ชิดกับพม่า ไทยใหญ่

เชียงใหม่ทั้งชาติพันธุ์เชื่อมโยงกันมานานนับร้อยๆ ปี ความผูกพันในชาติพันธุ์กับวัฒนธรรมล้านนามีมากจึงทำให้คนล้านนาไม่รู้สึกว่าเป็นคนไทยหรือสยาม ขณะที่คนไทยสยามเข้าใจว่าคนล้านนาเป็นชาวลาว ความรู้สึกจึงแยกกันโดยปริยาย นี่คือปัญหาที่การรวมคนล้านนาเข้าสู่ไทยสยามยากอยู่หน่อยหนึ่ง เมื่อเข้าสู่ ปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ทางกรังจางานโยบายจัดการศึกษาทั่วประเทศให้ทุกคนเรียนภาษาไทยกลางเพื่อจะให้เป็นการรวมชาติ และเป็นการลดความสำคัญของภาษาล้านนาลง พร้อมกับเจ้านายในล้านนาให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีจึงทำให้การศึกษาแบบทางการพัฒนาได้เร็ว

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ทางกรังสยามได้ส่งพระยาเจริญราชไมตรี ข้าหลวงพิเศษ หัวหน้าผู้พิพากษาศาลภาคเหนือมาประจำที่เชียงใหม่ได้นำรถยนต์คันแรกมาใช้ เป็นรถฝรั่งเศสยี่ห้อเดอปูตอง และท่านเดียวกันนี้ได้นำเอาวิชาการถ่ายรูปมาใช้ในเชียงใหม่เป็นคนแรกเช่นกัน

เมื่อนั้น ปี พ.ศ. ๒๔๔๖ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ทั่วประเทศเป็นเหตุให้ครูบาศรีวิชัยต้องโทษอธิกรณ์ที่บวชสามเณรตามระบบจารีตของล้านนาเดิม เกิดการขัดแย้งในหมู่สงฆ์ ๓ ประเภทได้แก่ ๑.หมู่สงฆ์ที่ได้รับบรรดาศักดิ์ พัดยศได้ประโยชน์ที่ทางการมอบให้ สงฆ์หมู่นี้จะยินดีทำตาม พ.ร.บ. สงฆ์ที่บังคับใหม่ หมู่ที่ ๒ คือสงฆ์ที่ประนีประนอม อ่อนตามผ่อนตามบ้าง ไม่ขัดแย้งเกินไปแม้ไม่พอใจแต่ไม่ต่อต้าน และ หมู่ที่ ๓ เป็นสงฆ์ที่เคร่งครัดต่อจารีตประเพณีเดิมปกครองแบบหัววัดล้านนาไม่ยอมปฏิบัติตาม กฎหมายสงฆ์ใหม่ ครูบาเจ้าศรีวิชัยก็อยู่ในสงฆ์หมู่ที่ ๓ นี้เช่นกัน ซึ่งขัดกับ พ.ร.บ.สงฆ์ที่กำหนดขึ้นใหม่ที่สลายการปกครองสงฆ์แบบหัววัดดั้งเดิมล้านนาหมดลงอย่างสิ้นเชิงตราប់ปัจจุบัน

ในช่วงนี้เอง พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระอุณาโลมโสมโกน เจ้าอาวาสวัดฝ่ายหิน เป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่เป็นองค์แรก ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ต่อมาได้รับยศและสัญญาบัตรเป็นเจ้าคุณอภัยสารทระโนมทานิกายวงศ์

เวลาต่อมาทางการได้ส่งเจ้าคุณพระนพิตพิศาล (มหาปิง) จากกรุงเทพฯ ขึ้นมาจัดระบบปกครองสงฆ์ในมณฑลพายัพ โดยดำเนินการแห่งแรก ที่เชียงใหม่แต่เจ้าคุณพระนพิตพิศาลเป็นพระธรรมยุติกนิกายและไม่ให้ความเคารพแก่พระสงฆ์ที่อาวุโสกว่าโดยเฉพาะเจ้าคุณวัดฝายหินซึ่งมีอายุราว ๗๓ พรรษา ทำให้กระทบกระเทือนใจแก่ชาวพุทธในเชียงใหม่อย่างยิ่ง เมื่อเจ้าคุณพระนพิตพิศาล (มหาปิง) เชิญพระเถระผู้ใหญ่มาประชุมเพื่อแจ้งนโยบายการปกครองสงฆ์ระบบใหม่ ปรากฏว่าไม่มีพระอาวุโสผู้ใดไปร่วมประชุมด้วย เจ้าคุณพระนพิตพิศาลจึงมีหนังสือราชการไปฟ้องสมเด็จพระสังฆราชที่กรุงเทพฯ กล่าวหาว่าครูบาวัดฝายหินกับพวกก่อการขัดขืนสมเด็จพระสังฆราชจึงมีบัญชาให้ครูบาฝายหินลงไปกรุงเทพฯ เพื่อชี้แจงข้อกล่าวหา เมื่อลงไปกรุงเทพฯ ครูบาวัดฝายหินได้ขอเข้าเฝ้าพระราชชายาเจ้าดารารัศมีซึ่งทรงอยู่ในวังพอติ ครูบาวัดฝายหินได้แถลงว่า “เจ้าคุณพระนพิตพิศาลได้กล่าวดูถูกเหยียดหยามพระเชียงใหม่มหานิกายว่าหย่อนยานพระธรรมวินัย และขาดระเบียบวินัยการปกครอง ไม่เคารพพระสงฆ์ผู้มีพรรษามากกว่าโดยเฉพาะไม่เคารพพระประมุขหรือพระสังฆราชฝ่ายเหนือที่เจ้าเมืองทรงแต่งตั้งตามระบบของสงฆ์ล้านนาแต่เดิมมา ทำให้พระสงฆ์เดิมก่อนหน้านั้นไม่พอใจ...” ที่สุดในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงทราบเรื่องทั้งหมดจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ครูบาวัดฝายหินกลับเชียงใหม่ เป็นประมุขสังฆราชในภาคเหนือ ก่อนเวลาที่ครูบาวัดฝายหินจะมรณภาพ ท่านได้พยากรณ์ไว้ว่า อีกไม่กี่สิบปีข้างหน้า บริเวณป่าฝายหินที่เป็นป่าช้า ป่าเถียวของชาวบ้านจะเป็นที่อยู่ของผู้คนจำนวนมาก และพระวิหารของวัดสวนดอกที่จวนพื้งนั้นจะมีต้นบุญมาช่วยสร้าง ครั้นถึงปี พ.ศ.๒๔๕๔ ท่านได้มรณภาพลง รวมอายุได้ ๘๓ พรรษา ต่อมาไม่นานนักครูเจ้าศรีวิชัยได้มานั่งหนักบูรณะพระวิหารวัดสวนดอก และต่อมาบริเวณป่าวัดฝายหินเป็นมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และบ้านเรือนแออัดตามคำทำนายของครูบาวัดฝายหินดังสภาพเป็นอยู่ปัจจุบัน

วัดสวนดอก พระอารามหลวง

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ได้เป็นประธานเปิดโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ในวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นโรงเรียนรัฐแห่งแรกเพื่อเป็นตัวอย่างการจัดการเรียนการสอนให้แก่โรงเรียนทั่วไปในมณฑลพายัพ

ครานั้นปี พ.ศ. ๒๔๕๑ มีพ่อค้าชาวจีนกลุ่มใหญ่อพยพจากกรุงเทพฯ นครไชยศรี อโยธยา เมืองตาก นครสวรรค์ พวกกันขึ้นมมาเชียงใหม่ม้างทำการค้า บ้างรับเหมากบฏาษวอากรบออนเบี้ยว ภาษวทางการเกษตร ภาษวการด้มเหล้า โดยเฉพาะบริเวณย่านวัดเกตุเป็นหมู่บ้านชาวจีนแทบทั้งสิ้นในจำนวนนี้มีตระกูลชินวัตรร่วมด้วย ตระกูลชินวัตรได้ประมุลเก็บภาษวอากรบออนเบี้ยวการพนันที่อำเภอแมริม วันหนึ่งแม่นางทองดีชวเกยวไปเก็บภาษวที่อำเภอแมริมระหว่างทางมีคนร้ายปล้นเอาเงินไปทั้งหมด แม่นางทองดีเป็นลมและสิ้นใจในที่เกิดเหตุไปด้วยอาการตกใจสุดขีด ทางตระกูลชินวัตรจึงสะสมบญชวเงินตราให้แก่ทางราชการเป็นที่เรียบร้อย

ปี พ.ศ. ๒๔๕๒ รั้งตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ม ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ม ได้มีประกาศพระราชทานฐานันดรศักดิ์ให้แก่เจ้าแก้วนวรฐว เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่มไว้ดังนี้ “ให้เจ้าอุปราช ผู้รั้งนคร

เชียงใหม่เป็น “...เจ้าแก้วนารีรัฐ ประพัทธอินทนนทพงษ์ ดำรงนพิตินครเขต
ทศลักษณ์เกษตรอุดม บรรณราชวามิภักดิ์ บริรักษ์ปัจฉิมนุทิศ สุจริตรธรรมธาดา
มหาโยนางคราขวงศาธิบดี เจ้านครเชียงใหม่..” ให้บังคับบัญชาทั่วเพี้ย
กรมการและราษฎร บรรดาอยู่ในเขตแขวงเมืองนครเชียงใหม่ทั้งสิ้น ตามที่
เจ้านครเชียงใหม่แต่ก่อนได้บังคับบัญชามานั้น แต่เป็นที่ยุติธรรมและชอบ
ด้วยราชการ จงเว้นการควรเว้น หมั่นประพฤติกการควรประพฤติ และรักษา
ความซื่อสัตย์สุจริตต่อกรุงเทพมหานครตามอย่างธรรมเนียมผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง
เช่นนี้ จงเจริญสุขสวัสดิ์ทำราชการตามตำแหน่ง ตั้งแต่บัดนี้ไปเทอญ..” ตั้งแต่
ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๓๐ เป็นปีที่ ๒ ของดวงตราที่ประทับ
มานี้ ประจำการแผ่นดินสยามเป็นวันที่ ๓๖๖ ในรัชกาลปัจจุบันนี้ (พระบรม
นามาภิไธย) สมเด็จพระประเมนมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
....เจ้าแผ่นดินสยาม....”

ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ตระกูลชินวัตรมีนายอากรเลี้ยง กับพ่อนานเชียง ชินวัตร
พร้อมด้วยน้องชาย ๓ คน จึงพากันอพยพจากบ้านวัดเกตุไปอยู่บ้านกาต
อำเภอสันกำแพง เรียกกันว่า “กาตเสมียนตรา” ที่สุดพ่อเชียง ชินวัตรได้สมรส
กับสาวสันกำแพงชื่อนางสาวแสง สมณะ ต่างช่วยกันทำมาค้าขายกับพวก
จีนฮ่อ ไทยใหญ่ได้ซื้อผ้าเส้นไหมจากจีนฮ่อยูนานพร้อมซื้อก็กระตุกมาได้
และแสวงหาสาวลูกชาวบ้านที่ยากจนมาฝึกหัดทอผ้าไหม จนมีความชำนาญ
เจริญก้าวหน้าส่งผ้าไหมไปขายตามป่าซางลำพูน ตลอดจนจังหวัดต่างๆ ใน
ล้านนา และที่สุดจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศจนเป็นที่เลื่องลือ
ในนามชินวัตรไหมไทย ที่สำคัญโรงงานชินวัตรไหมไทยได้เปิดโอกาสให้ลูก
สาวไร่ชาวนา หรือผู้หญิงชาวสวนชาวนาที่ยากจน ผู้มีฝีมือดีเข้ามาฝึกพัฒนา
ฝีมือการทอ ตัดเย็บผ้าไหม ทำให้คนจนระดับรากหญ้ามีโอกาสลืมตาอ้าปาก
ใช้ชีวิตดีขึ้นกว่าวิถีที่ในหมู่บ้านชนบท สาวโรงงานหลายคนเข้าประกวดเป็น
นางสาวเชียงใหม่ เป็นนางงามและเป็นแม่บ้านข้าราชการผู้ใหญ่ได้รับเกียรติเป็น
คุณหญิงคุณนายเนื่องจากมาทำงานในโรงงานทอผ้าชินวัตร

ที่สำคัญการคมนาคมมีรถไฟถึงประตูล้านนาที่อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ถึงเมืองลำปาง และรถไฟถึงเชียงใหม่ปี ๒๔๖๔ การที่มีรถไฟมาถึงเชียงใหม่ทำให้เกิดการขนส่งทางรถไฟมากขึ้นเป็นการยุติบทบาทของพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่างไปโดยปริยายนอกจกขนส่งสินค้าจากป่าหรือภูเขาสูง การค้าทางเรือเส้นทางน้ำปิงก็ซบเซาลงเช่นกัน แต่กลับมีรถยนต์เพิ่มขึ้น การขนส่งและการใช้รถยนต์จึงได้รับความนิยมต่อๆ มา พร้อมๆ กับชาวต่างชาติไม่ว่า ฝรั่งเศส ต่างมีบทบาทในการค้าขาย พัฒนากิจการบ้านเมืองทำให้วิถีชีวิตคนล้านนาเปลี่ยนแปลงไปมาก ผู้คนล้านนาที่เป็นคนพื้นเมืองกลับเป็นลูกจ้าง เป็นเบี้ยล่างของคนต่างชาติที่เริ่มมีฐานะทางการเงินและเชี่ยวชาญในเรื่องการค้าพานิช

เมื่อนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ พลตรีเจ้าแก้วนรรัฐ (อินทแก้ว ณ เชียงใหม่) ได้ครองเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นองค์ประมุขของราชวงศ์ฝ่ายเหนือ ได้ขอพระราชทานนามสกุลไปกราบทูลแต่ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุล "ณ เชียงใหม่ให้แก่เจ้าแก้วนรรัฐ เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๔๕๖ เพื่อให้ราชวงศ์เจ้านายฝ่ายเหนือทุกคนได้ใช้นามสกุลนี้มาจนปัจจุบัน ยกเว้นเจ้าเมืองเชียงรายได้เพราะเจ้าปลัดคำด้อยเกิดเมาสุราไปดวนลามสาวช่างฟ้อนเล็บ ข้าหลวงฝ่ายสยามจึงปลดออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง เป็นเหตุไม่มีนามสกุล ณ. เชียงใหม่ ส่วนเจ้าหลวงเมืองแพร่ ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ จึงปลดออกจากตำแหน่งเจ้าไม่มีนามสกุล ณ. แพร่จนปัจจุบัน

ครานั้น ปี พ.ศ. ๒๔๕๖ นี้เองเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้สั่งการให้ผู้สอนเน้นการเรียนภาษาไทย และความรู้เรื่องเมืองไทยแก่คนล้านนา และส่งเสริมให้พระสงฆ์พูด เทศน์เป็นภาษาไทยกลาง ให้ภิกษุสามเณรเรียนภาษาไทยกลาง บังคับว่าผู้ใดจะอุปสมบทต้องรู้หนังสือไทย ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงไปจากการเรียนในล้านนาซึ่งเดิมมี ๓ ระดับ ตามพระสงฆ์ผู้สอน

คือ ๑.ตุนาน ได้แก่พระสงฆ์ที่บวชเรียนมาไม่เกิน ๕ พรรชามีหน้าที่สอนระดับต้นเท่ากับประถมศึกษา ผู้เรียนเป็นชะโยมวัด (ศิษย์วัด) ระดับ ๒.ตุนาลำ (อ่านตุนาละกำ) เป็นผู้ที่บวชเกิน ๕ พรรชขึ้นไปสอนในระดับกลางเทียบเท่ามัธยมศึกษา และ ๓.ตุนหลวง คือพระสงฆ์ที่มีความรู้สูง สามารถสอนพระสงฆ์ที่มีพรรษาอ่อนกว่าได้ วิชาเรียนมีภาษาสันนา เลข การจารพระธรรมคัมภีร์ เทศนา หากชั้นสูงจะเรียนพระไตรปิฎก หัตถศนัมมหาชาติ เวทย์มนต์คาถา ไหหร่านายตวงชะตา การก่อสร้าง วิชาสมุนไพรรักษาโรค ฯลฯ ข้อแตกต่างการเรียนแบบดั้งเดิมกับแบบไทยกลางจึงเป็นความรู้สึกแปลกแยก และสูญเสียวัฒนธรรมล้านนาเดิม รู้สึกเป็นการกดขี่จึงเกิดกบฏพญาผาบ และกบฏเจ็วต่อต้านเพื่อต้องการปลดแอก ความรู้สึกแปลกแยกคำว่าภาษาลาวกับภาษาไทยนี้มีเรื่อยมาจนปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้มีการพิมพ์พระธรรมอักษรล้านนาเป็นภาษาไทยพระสงฆ์จึงสะดวกแก่การอ่านธรรม ความสำคัญของภาษาล้านนาทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนจึงหมดความหมายไม่มีผู้ใดนิยมเรียนอีกต่อไป

ผู้เรียนชาวล้านนาได้เรียนแบบไทยกลางเป็นภาคบังคับ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้แก่ วิชาจรรยา ภาษาไทย เลข ความรู้เรื่องเมืองไทย การรักษาดู วาดเขียน ลูกเสือ และวิชาชีพ กลิกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม วิชาที่เลือกเรียนมี วิชาวิทยาและ ชีวร้อง ส่วนมณฑลพายัพล้านนาได้ประกาศ พ.ร.บ. นี้เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ (ปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๔ เพราะเริ่มนับปี พ.ศ.ใหม่ ในวันที่ ๑ เมษายน ถือว่าขึ้นปีใหม่) การจัดการศึกษานับว่าเป็นการกลืนชาติโดยปริยาย

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้มีการจัดตั้งสุขาภิบาลเมืองเชียงใหม่ขึ้นตรงต่อมณฑลพายัพ

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ รัฐบาลสยามได้รวมพื้นที่กลางเมืองเชียงใหม่สร้างศูนย์ราชการคือที่ทำการมณฑลพายัพเรียกว่า “ศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ” จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๖ เปลี่ยนเป็นศาลากลางจังหวัด

เชียงใหม่จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๗ จึงย้ายศูนย์ราชการไปตั้งทิศเหนือเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๒๘) ส่วนศาลากลางจังหวัดหลังเดิมได้ปรับเป็นช่วงอนุสาวรีย์สามกษัตริย์และหอศิลปวัฒนธรรม

การสร้างศูนย์ราชการต่าง ๆ ใช้อำนาจจากส่วนกลางมาดำเนินการ เกิดอาคารแบบตะวันตก แต่นั่นทอนความสำคัญของศิลปะพื้นบ้านและกระทบต่อจิตใจของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ที่สำคัญตัดถนนผ่าใจกลางวัดอินทขิลหรือวัดสะดือเมืองให้ผู้คนได้เหยียบย่ำหัวใจเมืองเชียงใหม่ นำที่ดินหอแก้วคำหลวงที่สร้างสมัยพระเจ้ากาวิละใช้กันต่อมาถึงเจ้าชีวิตฮั่ว ซึ่งหอคำหลวงเป็นดั่งมิ่งขวัญเมืองเชียงใหม่มาสร้างคุกครอบล้อมหอคำให้นักโทษขี้เยี่ยวและมีแดนประหารฆ่าผู้คน การกระทำดังกล่าวดูเหมือนเป็นการนำเอาอาถรรพ์มาข่มเมืองโดยไสยศาสตร์คนล้านนาถือว่าเป็นกาลวิบัติเมืองอย่างยิ่ง

เวลานั้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ เจ้าชั้นสิโรตสบริจาตที่ดินจำนวน ๔๐ ไร่เพื่อสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมประจำมณฑลพายัพ เริ่มสอนเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ มาถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นวิทยาลัยครูเชียงใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามวิทยาลัยครูทั่วประเทศเป็นสถาบันราชภัฏ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

เมื่อนั้น วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองเชียงใหม่ ต่อมาวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๙ ได้เสด็จร่วมกับพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระราชทานธงประจำกองลูกเสือโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย มีพิธีทูลพระขวัญทั้งสองพระองค์ที่ ศาลารัฐมณฑล (ศาลากลางเก่าหลังอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ปัจจุบัน) ครานั้น หัวหน้าเผ่าลัวะมาขอเผ่า ได้นำ ดอกเอื้องชะระ ยาเส้น กล้องไม้ไผ่ ขิง ผ้าห่ม หัวหน้าลัวะได้กราบบังคมทูลและถวายพระพร เจ้าไชยสงครามเป็นล่ามแปลภาษาไทยกลางกราบทูลความว่า “ข้าพพระบาทเจ้าพวกละวะทั้งหลายซึ่งอยู่บนดอยและเมืองลุ่ม ได้รู้ข่าวสารว่าพระมหากษัตริย์เจ้าอันเป็นเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน จะเสด็จ

ขึ้นมาโปรดเกล้าฯ.ชาวมณฑลพายัพ จะทรงประทับอยู่เชียงใหม่แก้วธานี
ก็พากันปิตินันตจะได้เห็นเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ ยังไม่เคยได้รู้ได้เห็นสักกำเดื่อ...
ตั้งแต่พวกข้าพระบาทเจ้าทั้งหลายได้เสียเงินค่ารัชูปการมาได้ประมาณ
๑๐ ปีกว่า เจ้าพวกเจ้าตอกก็ว่าประการใด ชะรอยท่านจะอินตูกฤณาพวกข้า
พระบาทเจ้าเสียค่ารัชูปการแล้ว จะขอส่งส่วยคนอื่นแถมเล่าก็เกรงว่าพวก
ข้าพระบาทเจ้าจะได้หายหนัก ๒ บ่า พา ๒ ดง ก็เลยเลิกบ่งส่งเอื้องชะไว้.."

ชาวเชียงใหม่เฝ้ารับเสด็จ รัชกาลที่ ๗ ที่วัดพระสิงห์ วรมหาวิหาร
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔

ต่อมาราวปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ชาวจีนได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีนชื่อว่า
"ฮั่วเอง" และได้พัฒนามาเป็นโรงเรียนช่องฟ้า จนปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๔)

ครานั้นปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ทางกรมได้ประกาศยกฐานะเทศบาลเมืองเชียงใหม่
เป็นเทศบาลนครเชียงใหม่ แห่งแรกของเทศบาลนครในประเทศไทย

เมื่อนั้น ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปรับปรุงการปกครองจากระบบเทศาภิบาลเดิมครั้งรัชกาลที่ ๕ มาเป็น
การปกครองแบบปัจจุบันโดย ยกเมืองเชียงใหม่เป็น "จังหวัด" เชียงใหม่

ภายในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้เองเมื่อวันที่ ๑๑-๑๒ ธันวาคม เชียงใหม่ กำลังจัดงานฤดูหนาวที่โรงเรียนยุพราชและฉลองรัฐธรรมนูญไทย พี่แฉ่ง จางปางเดือนส่องแสงติดัก นายอินทร์หวันและนายน้อยขัดพระพร้อมพวก บ้านหัวข่วงมีอาชีพพูดเจตีย์เก่าหาสมบัติโบราณมาขายให้แก่พวกข้าราชการ ที่มาจากกรุงเทพฯ ผู้นิยมสะสมของเก่ามีค่า พวกเขาได้พากันไปพูดเจตีย์ พระเจ้าติโลกราชที่วัดเจ็ดยอด ซึ่งในช่วงเวลานั้นเป็นป่ารกเต็มไปด้วยป่าไม้ ตึง (พลวง) ไม้เหียง (เต็ง) ท่ามกลางแสงเดือนส่องดงาม พวกเขาพูดลงไปถึง โพรงทางลอดไปอุโมงค์สมบัติอยู่นั้นเกิดฟ้าฝนมืดครึ้มทันใด นายอินทร์หวัน สบดคำแสงจันทร์ดับลงหยาบ ๆ คาย ๆ พลันมีร่างคนใหญ่ถือดาบขาวออกมา จากสถูปเจตีย์ ในชุดดำอมน้ำเงินเปล่งเสียงหัวเราะเยาะดังก้อง เย้ยหยัน "ไอ้หวัน..คิงบังอาจทำลายศาสนา คิงทำลายพระพุทธศาสนายังบ่พอเตือน คิงจะมาลักขุดสมบัติพระเจ้าลกแกมกา ไปให้พัน คิงจะร้อนหม่นไหม้ บ่ตายดี หมู่คิงต้องปะกับควมวินาศฉิบหาย ไป...ไปตายร้อนบ่ถ้าตายเย็นละ หมู่สุ..." ทุกคนแม้จะมีคาถาอาคมแก่กล้าแต่ตกอยู่ในภาวะแห่งความกลัว ตัวสั่นไปหมด อินทร์หวันได้สติท่อง นะโมตัสสะพะคะวะโต...ซ้ำ ๆ..กัน แต่เพื่อนคนหนึ่งรีบดึงกันผ่านออกจากเจตีย์ อินทร์หวันท่องนะโมตลอดทาง ตลอดคืน และตลอดมา พร้อมกับบ่นว่า "ฮ้อน..ฮ้อน.." แก่เสื้อผ้าออกหมด แม้ญาติจะใส่เสื้อผ้าให้เขาถอดออกจิก จนญาติต้องนำโซ่มาล่ามไว้ใต้ต้นบ้าน แถว ๆ หลังศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่เดิม (ปัจจุบันคืออนุสาวรีย์สามกษัตริย์) เพราะสมัยนั้นโรงพยาบาลสวนปรุงรักษาโรคจิตยังไม่มี เขาถูกล่ามโซ่อีก สี่เดือนต่อมาจนเสียชีวิตในสภาพร่างกายเปลือยและร้อนรนพร้อมกับคาถา นะโมตัสสะฯ จนสิ้นลมหายใจ ส่วนพวกที่เหลือต่อมาเกิดอาการวิปริตและ ตายอย่างทรมานเช่นกันหมดทั้งกลุ่มนั้น

ครานั้น เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒ ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เครื่องบินราชการ มาลงเชียงใหม่ครั้งแรกเป็นเวลา ๗ วัน ทำให้ผู้คนแห่กันไปดูมิดฟ้ามัวดิน เห็นเป็นเครื่องบินปีก ๒ ชั้น ๒ ที่นั่ง มีชื่อเครื่องบินเกอร์ของกรมอากาศยาน

สนามบินเชียงใหม่เวลานั้นเป็นที่แห้งแล้งที่ตอนผู้คนไปดูกระหายน้ำกันมาก จึงมีพ่อค้าหาบน้ำเปล่าใส่ภาชนะ (ถัง) ไปขายอ้อมละ ยี่สิบห้าสตางค์ทำให้ ได้เงินหลายบาท ในช่วงเวลาที่เครื่องบินอยู่เชียงใหม่ ได้ให้บริการนั่งเครื่องบินชมเชียงใหม่ คำนั่งคนละ ๕๐ บาทต่อคน มีสตรีชื่อแม่หนึ่ง เป็นคนหัดเชี่ยวชาญการค้าขายพร้อมกับสตรีช่างทอผ้าชื่อวันดีได้ขึ้นเครื่องบินชมเมืองเชียงใหม่ ถือว่าเป็นสตรีชาวเชียงใหม่กลุ่มแรกที่ขึ้นเครื่องบินในสมัยนั้นทองคำบาทละ ๔ บาท เงินค่าโดยสารเครื่องบินคนละ ๕๐ บาท ถือว่าแพงน่าดูเท่ากับซื้อทองได้น้ำหนักถึง ๑๒ บาทกว่าเลยทีเดียว

ลพปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ทางกรมได้จัดตั้งโรงเรียนครูประถมกสิกรรมภาคเหนือที่หมู่บ้านแม่ใจควบคู่กับการทดลองกสิกรรมภาคพายัพ ต่อมา ยกฐานะเป็นวิทยาลัยเกษตรกรรมแม่ใจ และที่สุดท้ายฐานะเป็นมหาวิทยาลัยแม่ใจ เมื่อ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ผลิตนักวิชาการ นักการเกษตรเพื่อสร้างผลผลิตทางการเกษตรเลี้ยงชาวโลกต่อมา

เมื่อนั้น ณ วันที่ ๙ พฤศจิกายน ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เจ้าแก้ววรวงศ์ได้เริ่มลงจอบแรกในการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ โดยมีครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นประธานนั่งหน้าในการดำเนินงานครั้งนี้

เวลานั้นปี พ.ศ. ๒๔๗๘ สถาปนาราชภูมิดอนุมัติจัดตั้งเทศบาลนครเชียงใหม่ขึ้น เป็นเทศบาลนครแห่งแรกของเมืองไทยโดยใช้ส่วนหนึ่งของคุ้มเจ้าเจดีย์งามเป็นที่ทำการต่อมา (วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ย้ายมาทำการสำนักงานปัจจุบัน การก่อตั้งที่ทำการเทศบาลต้องใช้เสาไม้ค้ำกันกระแสน้ำเรียกกันว่าหลักล่อ (ชะลอ) เป็นแผงพ้องริมฝั่งบังกระแสน้ำไปถึงที่เขี้ยวและท่อนไม้สูงมักกระแทกฝั่งตั้งแต่หมู่บ้านวังสิงห์คำล่องเลียบฝั่งไปถึงท่าวัดชัยมงคล แล้วนำขยะจากตลาดต้นลำไยกาตหลวงหรือในเมืองเชียงใหม่มาถมป้องกันฝั่งจนขยายถนนด้านตะวันออกฐานเจดีย์งามกว้างขวางออกมาให้ยานยนต์เดินได้สะดวก แต่ขณะเดียวกันก็ปิดปากถ้ำที่ขุดจากฐานเจดีย์หลวงครั้งสมัยพญาสามฝั่งแกนเสียสิ้น

ในสมัยเจ้าแก้ววรรัฐเป็นเจ้าเมืองประเทศราช องค์สุดท้ายจึงไม่มี ศักดิ์สงครามตั้งรัชกาลก่อน ๆ และที่สุดเมื่ออาการป่วยกำเริบด้วยโรคไตและ ด้ับอักเสบ ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อเวลา ๒๑.๔๐ น.ในวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๔๒ รวมชนมายุได้ ๗๗ ปี จึงสิ้นสุดการปกครองแบบหัวเมืองประเทศราชล้านนา และรวมหัวเมืองต่าง ๆ เข้าสู่ศูนย์อำนาจกลางที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เน้นให้ทุกคนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นการปลูกฝัง ความรู้สึกแบบชาตินิยม โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการรวมชาติลด ทอนวัฒนธรรมภาษาล้านนาลงจนหมดความสำคัญอำนาจเจ้านายฝ่ายเหนือ ไม่เหลืออยู่ต่อไป

เมื่ออำนาจไปรวมศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ จึงมีการจัดการปกครองแบบ สมัยใหม่เข้ามาแทนที่ จัดให้ข้าราชการส่วนการขึ้นมามากขึ้น แบ่งเป็นระดับ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านดังปัจจุบัน

เหตุการณ์ครั้งใหญ่ที่กระเทือนล้านนาต้องสูญเสียอาณาเขตเมือง เชียงตุงให้แก่อังกฤษราว ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เกิดสงครามบูรพาอังกฤษ ประกาศสงครามกับไทย วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕ อังกฤษส่งเครื่องบิน ทิ้งระเบิดสนามบินเชียงราย ต่อมาวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ อังกฤษ ส่งเครื่องบินทิ้งระเบิดสนามบินเชียงใหม่ ทางรัฐบาลกลางจึงให้พลตรีผิน ชุณหะวัณยกทัพไปตีเอาเมืองเชียงตุงคืนจากอังกฤษโดยอ้างเหตุผลว่าเชียงตุง และเชียงใหม่เป็นคนเชื้อชาติเดียวกัน เชียงใหม่ได้รับความสนับสนุนจากญี่ปุ่น ยึดเชียงตุงได้เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ จัดการปกครองใหม่ ชื่อว่า "จังหวัดสหรัษฎไทยเดิม" ให้พลตรีผิน ชุณหะวัณ เป็นข้าหลวงประจำ จังหวัด และได้ทูลเชิญเจ้าเมืองเชียงตุงเดิมคือเจ้าเมืองเหล็กพรหมลือ เจ้าแม่ปทุมเทวี ที่ถูกอังกฤษย้ายไปอยู่เมืองใหม่หว่ยว เจ้าหญิงทิพวรรณ และ ราชธิดา กลับมาอยู่เป็นขวัญชาวเมืองเชียงตุง พระสงฆ์ประชาชนต่างดีใจ ทำพิธีต้อนรับอย่างมโหฬาร แต่ต่อมาเพียง ๓ ปี ญี่ปุ่นแพ้สงคราม ไทยต้องคืน เมืองเชียงตุงให้แก่องค์การสหประชาชาติและอังกฤษเข้าครองพม่าต่อมา

สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เข้าสู่การปกครองรูปแบบใหม่ที่ต้องปรับตัวเข้ากับโลกฝรั่งตะวันตก สมัยจอมพลแปลก พิบูลย์สงครามเป็นนายกรัฐมนตรีของไทยโดยมีคำกล่าวว่า “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์ มาลามาไทยสู่มหาอำนาจ” มีการเปลี่ยนแปลงชื่อสยามเป็นประเทศไทย ให้เลิกนุ่งผ้าม่วงจงกระเบน ให้นุ่งกางเกงแบบฝรั่ง ผู้หญิงให้สวมกระโปรงหรือผ้าถุง ให้สวมหมวกสวมรองเท้าให้กล่าวคำว่า “สวัสดี” ในที่ทำงานราชการเหมือนคนอังกฤษ หากหญิงใดไม่ทำตามจะถูกจับและปรับ ส่งผลให้ตัดต้นหมากต้นพลู ให้เลิกกินหมากกินพลู อดเหมียง สูบมูลิซึ่โยล่านนา วัฒนธรรมไทยและล่านนาจึงสูญเสียเอกลักษณ์ไปในช่วงนี้เป็นอย่างมาก ให้ใช้คำว่า ฉัน ท่าน เธอ เรา ให้เป็นมาตรฐาน จึงทำให้ภาษาถิ่นล่านนา เช่นคำว่า คิง(ท่าน) ฮา(เรา) บ่า โอ้ อี้ ย้าย ข้าเจ้า (ผม/ดิฉัน) คำขานรับเช่นว่า “เจ้า” ให้ใช้คำว่า “ครับ” หรือ “ค่ะ” แทนคำดั้งเดิม วัฒนธรรมทางภาษาพูดและเขียนล่านนาหมดไปทำให้คนล่านนาสมัยต่อมาไม่มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมคำพูดดั้งเดิมของล่านนา คำพูดท้องถิ่นหมดไปโดยปริยาย ใครพูดถือว่าเป็นคำไม่สุภาพ ด้วยเหตุนี้จึงเสียเอกลักษณ์ทางภาษาล่านนาอีกส่วนหนึ่ง มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา มุ่งให้คนเรียนสูง ๆ ให้ความสำคัญกับวิชาการ เป้าหมายคือปริญญาบัตร เมื่อจบการศึกษาคนหนีจากท้องถิ่นมุ่งหางานในเมืองหรือไปต่างประเทศ โดยละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่เรียนรู้รากเหง้าของตนเองจึงขาดความตระหนักที่รักท้องถิ่น ขาดความเข้าใจในประเพณีเดิม โดยเฉพาะการแพทย์แผนไทย ถูกล้มเลิกหมดสิ้นผู้คนนิยมรักษาแพทย์สมัยใหม่ ยิ่งปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๔) พ่อแม่เป็นคนล่านนาแต่กลับพูดกับลูกหลานเป็นภาษาไทยกลาง ยิ่งทำให้ภาษาพื้นเมืองเร่งสูญหายยิ่งขึ้น

เมื่อถึงปี พ.ศ.๒๔๘๗ เกิดมีลูกไก่ฝูงหนึ่งที่เกิดในวัดหมื่นล้าน เมืองเชียงใหม่ ลูกไก่ตัวหนึ่งฉลาดมาก เจ้าอาวาสจึงนำไปฝากไว้ที่วัดดอยสุเทพ ถูกตั้งชื่อว่า “พลอย” แต่ผู้คนส่วนมากเรียกมันว่าไก่แก้ว มันจะจิกคนที่สวมรองเท้าขึ้นบนช่วงรอบพระเจดีย์เป็นประจำจนผู้คนรับรู้ แม้บางครั้ง

มีคนระดับสูงจูงสุนัขขึ้นไปบนช่วงรอบพระเจดีย์ มันจะไล่จิกสุนัขจนต้องพ่ายหนี ก่อนนอนมันต้องเดินรอบพระเจดีย์หนึ่งรอบ และมันจะขันยาวๆ เพียวครั้งเดียว หากมันขยี้สองครั้งต้องระวังลมพายุ ลู ปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ไก่ตัวนี้ก็สิ้นชีวิตมีผู้คนปั้นรูปมันไว้เป็นอนุสรณ์ว่าไก่อมีความกตัญญูรู้คุณ ไม่จ้วงจาบหยาบช้าต่อสถานที่สำคัญ

เหตุการณ์ผ่านมาถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ หรือชาวพุทธเรียกขานกันว่า กิ่งพุทธศตวรรษ สถานการณ์ในโลกเมืองล้านนาได้รับอิทธิพลจากสื่อวิทยุและโทรทัศน์ เช่น สถานีวิทยุ วปอ.๒ ค่ายกาวิละที่เริ่มจัดตั้งเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๙ ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีวิทยุรับข่าวสารมากขึ้นแม้แต่ไปสวนไร่นา ผู้คนต้องพกพาวิทยุไปด้วย มีข่าวสารประจำวันให้ชาวบ้านฟังเกิดการเรียนรู้ มีสถานีโทรทัศน์ช่อง ๘ ที่ลำปางผู้คนเริ่มเห็นภาพพร้อมกับข่าวสารเกิดการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองอย่างรวดเร็ว เหตุการณ์ในโทรทัศน์ที่อื่นได้นำมาปฏิบัติในล้านนา เช่น โทรทัศน์เสนอข่าวการพระราชทานเพลิงศพ มีการทอดผ้ามหาบังสุกุล การตั้งผ้าไตรจีวรมีการกางจัดกันเป็นร่มผ้าไตร การปูลาดพระบาท (แต่ชาวบ้านใช้เสื่อยาวปูแทนพระม) ผู้คนเห็นเกิดการลอกเลียนแบบนำมาใช้ในงานศพผู้คนชาวบ้าน ซึ่งแต่โบราณล้านนานั้นไม่มีการทอดผ้ามหาบังสุกุลในศพคนธรรมดาทั่วไปแต่เมื่อคนหนึ่งทำได้ คนอื่นเห็นทำเลียนแบบต่อๆ กัน ไปที่สุดประเพณีเก่าหดยาย ผิดเพี้ยนสู่วิถีใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในล้านนา ด้านเกษตรกรรมเริ่มมีปฎิวัติศาสตร์ ยารฆ่าแมลงสารเคมีเกษตรเพิ่มมากขึ้น วิธีการใช้วัวควายไถนาลดน้อยลง มีรถไถ วิถีเกษตรพื้นบ้านอินทรีย์หมดไปกับวิถีสมัยใหม่ผู้คนเรียกว่าสมัยพัฒนา การคมนาคมมีการใช้รถยนต์แทนเกวียน มีเครื่องบินเส้นเดินทางอากาศ ชาวบ้านบางแห่งอาศัยยวดยานกรรมใหม่มากำหนดวิถีชีวิตประจำวัน เช่น แม่บอให้พี่ป้อนข้าวน้องเวลาใกล้เที่ยงยามเครื่องบินผ่านทุกวัน มาวันหนึ่งแม่กลับจากสวนจนเย็น เห็นข้าวในถ้วยยังอยู่ถามพี่ว่าทำไมไม่ป้อนข้าวน้องพี่ตอบว่ายังไม่ได้ยินเสียงเครื่องบินมา จึงไม่ได้ป้อนข้าวน้อง แม่ไม่รู้จะโกรธใครแต่ที่แน่ๆ

น้องไม่ได้กินข้าวมื้อกลางวัน สิ่งเล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ที่มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นในลำนานา

วิถีลำนานาไปจ่ายตลาด (ตลาด) เรียกกันว่า ไปกาตไปลี มีกาตหมั่ว หมายถึงตลาดที่มีของขายมากมายหลายสิ่งมาหิ้วรวมกัน กาตอีกประเภทหนึ่งเรียกว่ากาตนัด หมายถึงตลาดที่นัดกันเป็นวันเวลาเช่น วันเสาร์ วันอังคาร นัดกันมาขาย ชื่อว่าควาย สิ่งของพื้นบ้าน สินค้า จำนวนผู้มาขาย จ่ายชื่อของ แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นนั้น ยิ่งมีสินค้าในท้องถิ่นมาก ผู้คนซื้อมากแสดงว่าท้องถิ่นมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ปัจจุบันผู้คนนิยมไปซื้อขายในห้างใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นของชาวต่างชาติ แต่ผู้คนนิยมไปเพราะเห็นว่าให้รู้เย็นสบายแม้สินค้าจะแพงกว่าท้องถิ่นถือว่าได้กำไรจากความเย็นสบายในห้าง

การทำนาทำไร่ครั้งโบราณนานมาชาวนาทำนาแล้วปล่อยให้ผืนนาว่างไปช่วงหน้าแล้ง ในช่วงนี้เองดูเหมือนว่าผืนนาบ้นบ้นพินินไร่เป็นของผู้คนทั่วไป ใครจะไปหากบเขียดไปพักผ่อน หากินซูด จับกบได้อย่างสบาย ไม่มีใครดำ่ว่าใคร แม้พ่อค้าต่างถิ่นนำขบวนวัวต่าง ม้าต่างสินค้ามาพักกลางทุ่งก็ต้องขออนุญาตจากเจ้าของ ทำให้สังคมเอื้อเฟื้อต่อกันโดยทางวิถีชีวิตสงบร่มเย็น แต่ปัจจุบันผืนนาไร่กลับกลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร ที่ใครที่มันห้ามยุ่งเกี่ยวกับบ้านใกล้กันไม่รู้จักกันแถมบางครั้งอาจจะทะเลาะกับบ้านใกล้เรือนเคียง

นอกจากนี้ราวปี พ.ศ. ๒๕๐๐ สมาคมการท่องเที่ยวของภาคเหนือเสนอให้พัฒนาสนามบินเป็นสนามบินนานาชาติ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองอย่างรวดเร็ว กลุ่มนายทุนธุรกิจจกวันซื้อที่รอบๆ สนามบินเพื่อพัฒนาธุรกิจทั้งการค้าขาย การท่องเที่ยว ทำให้ผู้คนได้ผืนที่จะมาเลี้ยงใหม่มากยิ่งขึ้น

ความผิดเพี้ยนต่าง ๆ หากมองย้อนไปจะเห็นว่าสภาพสังคมไทยยุคหลัง ครึ่งพุทธศตวรรษ (พ.ศ. ๒๕๐๐) เริ่มมีการวางแผนพัฒนาชาติขึ้นแผนแรก ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เกิดเพลงผู้ใหญ่ตีกลองประชุมกระแสบริโภค นิยมมหาอำนาจทางเศรษฐกิจเริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างมาก ที่สุดสังคมเกิด

ภาวะ ไร่ จน เจ็บ คือการขาดความรู้เท่าทันสมัยใหม่ เกิดความทุกข์ยากสร้างหนี้สิน ระบบสุขภาพอ่อนแอ มีการเจ็บป่วยเกิดโรคที่รักษายากขึ้นในสังคมอยู่เรื่อยมา โดยเฉพาะภาคการเกษตรมีนายทุนใหญ่เข้ามาเกี่ยวกับการจัดการเกษตรระบบใหญ่ ปลุกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าขายทำให้เกษตรกรตกอยู่ในอำนาจนายทุนที่กำหนดราคาผลผลิตทางการเกษตรได้ ชุมชนเกษตรอ่อนแอต้องพึ่งพานายทุนทางเดียวไม่ว่า พันธุ์พืช ปุ๋ย ยาสารเคมี ที่สุดเศรษฐกิจตกมือนายทุนในระบบเกษตรเคมีภัณฑ์ ทำให้เกษตรกรอินทรีย์หายไปจากสังคมล้านนาที่สำคัญเกษตรกรกรหลาย ๆ คน ต้องขายที่ดิน บ้านเรือนเพื่อใช้หนี้ บางคนต้องฆ่าตัวตาย หลาย ๆ คน ที่ใช้สารเคมีฆ่าแมลงต้องอายุสั้นเพราะสูดดมละอองยาพิษทุกวัน ส่วนที่ดินทำกินถูกปนเปื้อนสารเคมี ส่งผลให้ดินขาดคุณภาพ เนื้อแข็งกระด้างจากปุ๋ยเคมีเสื่อมคุณภาพในการทำเกษตรอย่างสิ้นเชิง ผู้คนจึงพากันรุกป่าหาที่ดินทำกินใหม่ ส่งผลป่าถูกบุกรุกทำลายขนาดใหญ่ ต้นน้ำลำธารจากป่าหดหายน้ำแห้งแล้งยิ่งกว่าเดิม

ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยือนเชียงใหม่ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๐๑ มีผู้มกถวายการต้อนรับและทรงประทับพลับพลาศาลาสมมิตรโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยทรงลงพระนามเยี่ยมในสมุดโรงเรียนยุพราชเป็นหลักฐาน

ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๐๔ วางศิลาฤกษ์พระราชวังพุทธจักราณินเวศน์เพื่อเป็นที่ประทับของในหลวงขณะทรงงานหรือเยี่ยมประชาชนและต้อนรับพระราชอาคันตุกะ

ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ทางกรมการช่างสร้างถนนรูปเปอร์ไฮเวย์จากลำปางสู่เชียงใหม่สิ้นสุดที่สี่แยกโรงแรมวินคำ ถือว่าเป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๑ การสร้างถนนดังกล่าวมีการรื้อถอนทำลายวัดวาอารามต่าง ๆ ที่เห็นชัดได้แก่โบสถ์ร้างวัดช่วงสิงห์ซึ่งผู้เขียนเคยไปค้างบ้านเพื่อนที่อยู่ใกล้โบสถ์นี้ ปัจจุบันเห็นเพียงซากกองอิฐเล็ก ๆ ด้านตะวันตกปากอุโมงค์ทางลอดช่วงสิงห์เท่านั้น และที่สำคัญพื้นที่วัดเจตยอดลิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมมีค่านานับ

๕๐๐ กว่าปี ถูกเวนคืนเป็นที่ดินกรมทางหลวงเสียส่วนมาก พร้อมกันนี้ทางเอกชนจัดรถทัวร์ให้บริการเชียงใหม่กรุงเทพฯ โดยใช้เส้นทางนี้ผู้คนสัญจรไปมา มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้แก่ชาวเมือง การค้าขายเจริญอย่างรวดเร็วผู้คนมากขึ้นเกิดปัญหาการจราจรคับคั่ง จำนวนรถยนต์ จักรยานยนต์เพิ่มขึ้น มีผู้อพยพจากประเทศใกล้เคียง พม่า ไทยใหญ่เข้ามาอาศัยค้าขายแรงงาน

พร้อมกับมีการจัดตั้งสถานศึกษาระดับสูงเพื่อผลิตบุคลากรพัฒนาชาติบ้านเมืองในภาคเหนือคือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เป็นมหาวิทยาลัยในภูมิภาคและใช้ชื่อจังหวัดเป็นชื่อมหาวิทยาลัยแห่งแรกของเมืองไทย พ.ศ. ๒๕๐๒ มีการประชุมโครงการพัฒนาการศึกษาส่วนภูมิภาคที่สำนักงานเขตการศึกษา ๘ โดย ม.ล.ปิ่น มาลากุล เป็นประธานที่ประชุมเสนอว่าน่าจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๓ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้อนุมัติให้สร้างมหาวิทยาลัยเรียกชื่อว่า “มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” แรกตั้งมี ๓ คณะ ได้แก่ คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ เริ่มเปิดสอนวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๗ ต่อมาได้ประกอบพิธีการเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จเยี่ยมบ่ายในเวลานี้เองมีเหตุระทึกใจขณะที่ อาจารย์ยิวโรจน์ ลิลิต ผู้กำกับวงดุริยางค์โรงเรียนยุพราชวิทยาลัยสั่งให้พวกเราเตรียมตัว พวกเรายกเครื่องดนตรีขึ้นพร้อมบรรเลงเพลงมหาชัย (ผู้เขียนตึกลองเล็ก) เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยผู้หนึ่งรีบวิ่งผ่านสายป่านที่ผูกถูกโป่งยักษ์เส้นผ่าศูนย์กลางราว ๙๐ เซ็น ลูกโป่งที่แขวนเรียงแถวตามคันปายเพื่อดึงปายสู่ฟ้าลูกหนึ่งหลุดขึ้นฟ้า เกิดเสียงฮือฮาดังรีบไปหาลูกโป่งสำรองมาผูกแทนที่ เสร็จพร้อมกับบรรณำชบวนสองไฟแวบ ๆ เข้าประตูมาพอดี พอรอดพระที่นั่งหยุดอาจารย์ยิวโรจน์ สัญญาณมือพวกเราบรรเลงเพลงมหาชัย สักครูใหญ่ ทั้ง ๒ พระองค์ เสด็จมาทรงกดปุ่มไฟฟ้าเกิดเสียงฟู่ ลูกโป่งยักษ์จำนวน ๙ ลูก พาผืนปายมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พร้อมแพร่สิริมพูนสู่ท้องฟ้า เสียงปรบมือสนั่นก้องพร้อมๆ กับการบรรเลงเพลงมหาฤกษ์จบพอดี ผู้เขียนชนลูกพร้อมอธิษฐานในใจว่าขอได้มาเรียนที่นี่เถอะ (ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๑๑ ได้เรียนภาควิชาภาษาไทยคณะมนุษยศาสตร์ และกลับไปเรียนปริญญาโทที่คณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการศึกษาอนุระบบ) ขอบพระคุณมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาแก่ผู้ข้าฯ จนได้มาเขียนหนังสือล้านนาหลาย ๆ เล่ม ไว้แก่บ้านเมือง

การมีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เปิดโอกาสให้เยาวชนล้านนามีโอกาสศึกษาระดับสูงมากขึ้น พร้อมๆ กับอาจารย์มาจากที่ต่างๆ กัน นำศิลปะวิทยาการใหม่เข้ามา ความเชื่อเรื่องประเพณีดั้งเดิมบางอย่างถูกลดบทบาท วิถีพื้นบ้านหลายๆ อย่างเปลี่ยนแปลงไปเช่น ตุงใจ (ตุงชัย)

นิคม พรหมมาเทพย์

ที่เคยเป็นของสูงเครื่องสักการะในพระพุทธศาสนาของล้านนา สมัยโบราณกว่าจะนำตุงใจขึ้นแขวนสักการะพระพุทธเจ้านั้นต้องมีพิธีกรรม ความเชื่อมากมายสถานที่แขวนบูชาต้องเพียงในวัดหรือถนนหนทางที่วัดกำหนดเท่านั้น แต่เมื่อมีสถานศึกษาระดับสูง ความเชื่อของอาจารย์บางคนเห็นว่าตุงใจเป็นเครื่องประดับ ใช้ตกแต่ง จึงเกิดการนำตุงใจมาประดับ มาแขวนตามสถานที่ต่างๆ ผู้คนชาวบ้านมาเห็นเกิดเอออย่างนำไปประดับโรงแรม สถานที่เริงรมย์บาร์ คลับย่านนางโลกกลางคืน เป็นการหมกตม้นจิตใจคนล้านนาอย่างยิ่งที่เห็นเครื่องบูชาสักการะขึ้นสูงในพระพุทธศาสนาตั้งแต่บรรพบุรุษถูกนำมาใช้เป็นเพียงสิ่งประดับทั่วไปโดยน้ำมือคนต่างถิ่น ต่อมาเมื่อนักจัดรายการหรือนักจัดงานรื่นเริงต่างๆ บางครั้งนำเอาเสลี่ยงที่เป็นพระที่นั่งของเจ้าเมือง หรือนั่งคานหามครูบาพระสงฆ์ระดับสูงล้านนา นักจัดรายการงานแสดงกลับนำมาให้กระเทยนั่งพ่อนในขบวนแห่รื่นเริงทำให้เครื่องสูงล้านนาสูญเสียหมดความ

สำคัญลงไปมาก นี่คือการอย่างการกระทำที่ได้รับผลมาจากการมีสื่อ การเปิดเมืองสมัยใหม่

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๐๙ เกิดมีช้างลักษณะสำคัญที่ป่าแม่ผาแหน เทือกเขาตอยโงมถ้ำมหาสมบัติจามเตวีด้านทิศตะวันออกเมืองเชียงใหม่ ช้างดังกล่าวเป็นของนายแก้ว ปัญญาคง ชื่อพังแม่คำป้อ ตกถูกเป็นช้างสำคัญ ครุบาทล้าตาทิพย์ วัดป่าตึงห้วยหม้อ ได้ตั้งนามลูกช้างว่า “พลายภูบาลรัตน์” เจ้าของและญาติพี่น้องชาวบ้านต่างจะนำน้ำมันเกล้าๆ ถวายจึงแจ้งข่าวไปยังสำนักพระราชวัง ที่สุทธานัดวันทูลเกล้าฯ ในงานนี้จังหวัดเชียงใหม่ได้ให้ วงดุริยางค์โรงเรียนยุพราชวิทยาลัยมาบรรเลงเพลงแห่นำขบวนช้างเผือก ผู้เขียนมีโอกาสร่วมวงดุริยางค์บรรเลงเพลงแห่ช้างเผือกเชือกนี้และน้ำมันเกล้าๆ ถวาย เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๐๙ ณ สถานีบ่มใบยาแม่ผาแหน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์อันเชิดชูเกียรติให้แก่ กุลสตรีสองพี่น้องแห่งสกุลชินวัตรใหม่ไทยคือแม่นางเข็มทอง ชินวัตร ได้รับเหรียญ “จักรดาราภรณ์ช้างเผือก” และแม่นางสมจิตร ชินวัตรได้รับเหรียญ “เบญจมาภรณ์ช้างเผือก” เนื่องจากได้พัฒนาสินค้าใหม่ไทยเป็นที่เลื่องลือประจักษ์ไปทั่วโลก เช่น เยอรมัน ฝรั่งเศส อเมริกา ตลอดจนถึงประเทศแถบยุโรปเหนือ ประกอบกับมีความซื่อสัตย์ต่อลูกค้าจนเป็นที่น่าเชื่อถือและไว้วางใจคนต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะคุณบุญรอด ชินวัตร ได้ไปเรียนการออกแบบ ดอกผ้าพิมพ์ และผ้าคลุมเครื่องจักรจากประเทศญี่ปุ่นเป็นแรงผลักดันสำคัญยิ่ง ด้วยเหตุการณ์นี้ทำให้คหบดีในสันกำแพงก่อตั้งร้านค้าผ้าไหมขึ้นใหม่อีกมากมายหลายร้าน สาวๆ ชาวไร่ชาวนาบ้านนอกจึงมีโอกาสเข้ามาทำงานในร้านผ้าไหมยิ่งขึ้น จำนวนราวสิบกว่าร้าน แต่ละร้านมีจำนวนสาวทอผ้านับหลายร้อยคน ที่ไม่ได้มาทำงานในร้าน ก็รับเส้นไหมไปปักทอที่บ้านนับพันๆ คน เกิดอาชีพใหม่ในอำเภอสันกำแพง ชาวไร่ชาวนาเปลี่ยนอาชีพมาทำการทอผ้าไหม เย็บผ้า

จนเป็นที่เลื่องลือชื่อเสียงคำว่า “สันกำแพง” ทั้งในและนอกประเทศ ทำให้ตระกูลชินวัตรได้รู้จักและเข้าใจถึงความต้องการของชาวไร่ชาวนายากจนได้เป็นอย่างดี จึงเปิดโอกาสให้ผู้คนระดับรากหญ้าเข้ามาทำงานในห้างชินวัตร ทั้งสาขาใหญ่และรายย่อยนับพันๆ คน พร้อมๆ กับ ชาวบ้านต่างให้ความเคารพต่อตระกูลชินวัตรมากเช่นกัน

ช่วงปี พ.ศ.๒๕๒๘ มีการปรับปรุงประตูท่าแพ เพื่อให้เป็นช่วงจัดกิจกรรม จึงมีการปิดถนนหนทางเดินมาแต่โบราณซึ่งยานพาหนะแล่นผ่านผู้คนเดินผ่านได้อย่างสบาย แต่เมื่อมีการปิดถนนเปิดเพียงประตู ยวดยานพาหนะใหญ่ๆ แล่นผ่านไม่ได้จึงเกิดปรากฏการณ์ผู้ว่าท่านหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดช่วงท่าแพเกิดอุบัติเหตุเครื่องบินตก ผู้คนลั่นนาใจขานกันว่า “ตกซิด” เนื่องจากผู้คนลั่นนาถือว่าการปิดถนนหนทางนั้นมักมีซิดหรืออาถรรพ์เชื่อว่าผีตายเก่าเฝ้าเนินโบราณนานมาเคยใช้ยวดยานพาหนะผ่านประตูได้ แต่มาดัดแปลงถนนไม่สามารถผ่านได้ตามปกติเหมือนเช่นพวกท่านมีชีวิตให้อยู่ครั้งโบราณจึงทำร้ายผู้ที่เป็นต้นเหตุหรือประธานในการกระทำ สิ่งเหล่านี้ผู้คนพูดกันว่าไม่เชื่ออย่าลบหลู่

กำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกติดกับช่วงประตูท่าแพ

หลังปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมากระแสการสำนึกฟื้นฟูชาติพันธุ์เริ่มแพร่กระจาย โดยเน้นไปที่เมืองเชียงตุง เมืองลื้อสิบสองปันนาโดยอ้างประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ไทยจีน ไทยของ ไทยลื้อ ที่บรรพบุรุษได้อพยพมาตั้งรกรากในเชียงใหม่มัธยมเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง แคมด้วยนักวิชาการตลอดจนพ่อค้า ประชาชน อยากกลับไปเยือนถิ่นรากเหง้าของตนที่เชียงตุง จึงเกิดมีการแสวงบุญโดยใช้ผ้าป่าบ้าง การทอดกฐินเพื่อช่วยเหลือบ้านที่เมืองน่องบ้าง ถวายพระไตรปิฎกแก่วัดต่าง ๆ ในเชียงตุงบ้าง ช่วยฟื้นฟูวัดวาอารามในเมืองเชียงตุงหรือสาธารณรัฐไทยเดิมสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ อารมณ์แห่งรากเหง้าเดิมเริ่มคุกรุ่นย้อนกลับไปที่หาถิ่นเดิมบรรพบุรุษ มีคณะท่องเที่ยวตามเมืองล้านนานิยมไปเที่ยวและช่วยเหลือทำบุญสร้างวัดในเมืองเชียงตุงกันมากมาย ทำให้อารมณ์แห่งความเป็นล้านนาเดิมเริ่มคุกรุ่นและดำเนินไปอย่างราบรื่นขึ้นมาจนปัจจุบัน (ภายหลังจากที่ พม่าปิดเชียงตุงห้ามผู้คนต่างถิ่นเข้าไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔)

ราวปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เริ่มมีการใช้โทรศัพท์มือถือกันมากขึ้น ทำให้การสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีเครื่องมือการสื่อสารพัฒนาทำให้ผู้คนนิยมซื้อโทรศัพท์มือถือกันมากมาย ข้อมูลต่างๆ ในสังคมได้รับการแพร่หลายอย่างรวดเร็ว เพื่อนฝูงแม้อยู่ต่างประเทศได้รับรู้ข่าวสารดังเหมือนอยู่ด้วยกันพร้อม ๆ กับ การสื่อสารหลาย ๆ อย่าง ที่เป็นโทษแก่ผู้รับมีมากขึ้น ข่าวลวง ข่าวเท็จ ข่าวจริงเริ่มสับสนวุ่นวายในสังคมล้านนา นักศึกษาเริ่มมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปชายและหญิงร่วมอยู่หอพักเดียวกันคล้ายฝรั่ง คุณค่านิยมทางประเพณีเดิมล้านนาไทยเกือบสูญสิ้น

คนล้านนาเป็นนายกรัฐมนตรีของเมืองไทย

ความภูมิใจในประวัติศาสตร์

ปีพ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นปีที่ชาวล้านนาหรือชาวลาวเฉียงคนแรกที่เป็นนายกรัฐมนตรีของไทยคือ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกที่อยู่ครบ ๔ ปี อีกเช่นกัน ก่อนหน้านั้นนายกรัฐมนตรีไทยไม่เคยมีคนทางล้านนาหรือชาวลาวเฉียงขึ้นเป็นใหญ่ระดับชาติในบ้านเมือง มีแต่คนภาคอื่นๆ ขึ้นปกครองตลอดมา

พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร

นายกทักษิณเกิดเมื่อ วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ประสบการณ์เมื่อเด็กอยู่กับทุ่งนา ชนบทช่วยครอบครั้วควักกาแฟ ขายกาแฟ คัดเลือกลูกส้มบรรจุแข่งเป็นเด็กขายตัวโรงหนัง ได้พบเห็นความยากจนของชาวบ้านที่มารับจ้างทอผ้าค้าขายตามบ้านนอก จึงรับรู้ถึงความลำบาก ทุกข์ยากของผู้คน เมื่อได้เรียนหนังสือ และได้ทุน ก.พ. ในสาขากระบวนการยุติธรรม จึงได้เรียนเมืองนอกเกี่ยวกับกฎหมายความยุติธรรม ที่สุดได้รับปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยแฮมฮิสตันสเตต สหรัฐอเมริกา ต่อมาเมื่อมีการเลือกตั้งครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้รับเลือกเป็นวาระที่ ๒ ได้คะแนนเสียงสูงสุดของการเลือกตั้งเป็นประวัติศาสตร์ไทยและเป็นนายกรัฐมนตรีเมืองไทยอีกครั้งหนึ่ง

วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๔ มีการเปิดสนามบินสุวรรณภูมิเป็นครั้งแรกทำให้เป็นศูนย์การบินของเอเชีย ซึ่งสนามบินดังกล่าวเริ่มวางแผนการสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ แต่มีปัญหาอุปสรรคทั้งด้านการเมือง การเศรษฐกิจทั้งในและนอกประเทศ จีปาดะ ท่านนายกทักษิณ ชินวัตร ชาวล้านนาคนแรกเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.๒๕๔๔ - ๒๕๔๗) แก้ไขปัญหาจนสร้างเสร็จ ผลงานที่สำคัญคือการล้างหนี้ให้แก่ประเทศไทยพ้นหนี้จาก ไอ เอ็ม เอฟ ที่รัฐบาล ป.ช.ป. ชูดักกองทุนเงินจากต่างประเทศทำให้ชาวบ้านเกิดหนี้โดยรัฐ และที่ได้ใจประชาชนคือการจัดสรรเงินของรัฐ ซึ่งมาจากภาษีคืนให้แก่ชาวบ้านโดยผ่าน อบต. หรือองค์กรส่วนท้องถิ่นให้ชาวบ้านบริหารเงินด้วยตนเองเรียกกันว่า “กองทุนเงินล้าน” เพราะเงินของรัฐบาลคือเงินภาษีของชาวบ้านต้องคืนมาให้ชาวบ้านบริหารแบบมีส่วนร่วมตามความต้องการของแต่ละท้องถิ่น สนับสนุนให้หมู่บ้านผลิตสินค้าในท้องถิ่นตนเองหรือโอท็อป เกิดพลังร่วมชาวบ้านสามารถตัดสินใจปัญหาบริหารเงินภาษีของตนเองได้ สามารถบริหารเงินภาษีของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดระบบธรรมาภิบาลในชุมชน พัฒนาฝีมือเพื่อจัดการธุรกิจของตนเอง ลดหนี้สินความยากจน ให้บัตรทองแก่ชาวบ้านผู้ยากไร้รักษาพยาบาลได้ฟรีรักษาสุขภาพทั่วหน้า จัดทุนการศึกษาอำเภอละ ๑ ทุน ให้เด็กชนบทไปเรียนปริญญาทั้งในและนอกประเทศเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กชนบทได้มีโอกาสเรียนสูง ๆ กลับมาพัฒนาท้องถิ่นตนเอง โดยเด็กในท้องถิ่นแต่ละอำเภอสำนึกในบ้านเกิดตน (ต่อมาเป็นที่น่าเสียดาย รัฐบาล ป.ช.ป.มาระงับทุนนี้อยู่ช่วงหนึ่งทำให้เด็กบ้านนอกเสียโอกาสไปเป็นอย่างมาก) นโยบายเช่นนี้ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วม และเกิดประสบการณ์ทั้งการเมืองและเศรษฐกิจสร้างสินค้าพัฒนาการค้าขายเป็นโอท็อปผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น แต่นักการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามกลับเห็นว่า การที่จัดสรรเงินให้ชาวบ้านบริหารด้วยชาวบ้านนั้นคือการให้เงินประเทศไปหาเสียงเป็นโครงการประชานิยมซื้อเสียงเสียงจากชาวบ้านโดยทางอ้อม อย่างไรก็ตามโดยวิธีนี้ชาวบ้านตื่นรู้

เกี่ยวกับการเมืองมากขึ้น เกิดการต่อสู้เพื่อสิทธิตนเอง ชาวบ้านเกิดความนิยม พ.ต.ท.ทักษิณ มากขึ้น จึงเกิดการสร้างกระแสล้มรัฐบาลทักษิณ ต่อมาวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙ พลเอก สนธิ บุญยรัตกลินเข้าปฏิบัติอำนาจจากรัฐบาลชุด พ.ต.ท.ทักษิณ ในข้อหาโกงการเลือกตั้งและทำให้บ้านเมืองเสียหาย นายกรัฐมนตรีจากคนล้านนาหรือชาวลาวเฉียงจึงหมดอำนาจลง หนีภัยไปอยู่ต่างประเทศ (ต่อมา วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๔ ทางรัฐบาลปฏิบัติทหารโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ถอดยศ “พันตำรวจโท” ออกจากนายตำรวจทักษิณ ชินวัตร มีผลทำให้เป็นนายทักษิณ ชินวัตร ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา)

สตรีชาวล้านนาได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรีหญิงคนแรก ในประวัติศาสตร์ไทย

เป็นที่น่าแปลกที่พี่น้องได้เป็นนายกรัฐมนตรีของไทยปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้มีการเลือกตั้งอีกครั้งหลังจากที่มีวิกฤติการเมือง พรรคไทยรักไทยของตระกูลชินวัตรยังคงครองใจคนยากจนรากหญ้าส่วนใหญ่เหมือนเดิมโดยเฉพาะการเสนอนโยบายลดหนี้เสียก่อนการเลือกตั้งว่าจะให้ชาวนาจำนำข้าว เมื่อสมาชิกพรรคได้รับเลือกเข้ามาถึง ๒๖๕ ที่นั่ง ครั้งนี้สตรีคนล้านนาชาวลาวเฉียงคนแรกและเป็นนายกหญิงคนแรกเมืองไทย คือ นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ได้เข้ามาบริหารบ้านเมือง จนมีคำพูดว่า “เลือกตั้งร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง” เมื่อเข้ารับตำแหน่งไม่กี่เดือนพบกับภัยธรรมชาติน้ำท่วมครั้งใหญ่ทั่วประเทศ เรียกกันว่า “มหาอุทกภัย” แต่ก็แก้ไขปัญหาด้วยสำนวนว่า “เอาอยู่” จนสำเร็จ หลังจากอุทกภัยเสร็จทางรัฐบาลยิ่งลักษณ์ได้ดำเนินการตามที่ให้หาเสียงกับประชาชนไว้เมื่อก่อนเลือกตั้งนั่นคือการรับจำนำข้าวเปลือกทำให้ชาวนาลืมตาอ้าปากได้ระดับหนึ่ง ไรนาที่เคยทิ้งร้างปรักพองหญ้ากลับได้รับปรับเปลี่ยนที่ไถทำนาปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาใหม่มากมาย โดยเฉพาะข้าวอินทรีย์

ไว้สารพิษเป็นที่นิยมทั้งในและนอกประเทศ โครงการดีๆ ที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์ครั้งรัฐบาลนายก ทักษิณ ชินวัตร ถูกฟื้นฟูเกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ชาวบ้านอีกครั้ง ที่สำคัญรัฐบาลยิ่งลักษณ์ได้วางแผนพัฒนาการคมนาคมรถไฟรางคู่ทั่วประเทศเพื่อให้ทันกับประเทศเพื่อนบ้านในการเข้าสู่ประชาคมสิบประเทศอาเซียน การพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงต่างประเทศโดยมีล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางหลักสำคัญ แต่แผนดังกล่าวถูกฝ่ายตรงกันข้ามคัดค้านหาว่าไทยยังไม่พร้อม ที่สุดโครงการต้องชะลอ และบางส่วนยุบเลิกไปอย่างน่าเสียดายยิ่ง เหลือเพียงเศษเสี้ยวของรถไฟจากเด่นชัยถึงเชียงใหม่ โครงการใหญ่ถูกปรับเปลี่ยนสู่ถิ่นปลายด้ามขวานและอันดามัน

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร
นายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของไทย

ที่สำคัญนโยบายการขึ้นค่าแรงงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต วันละ ๓๐๐ บาท ต่อคนต่อวัน การให้เงินเดือนระดับปริญญาตรีเดือนละ ๑๕,๐๐๐ บาท ทำให้ผู้คนได้รับค่าจ้างเพิ่มขึ้นแต่พรรคการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามกลับนำมาเป็นขวิพากย์กล่าวหาว่า เป็นการหาเสียงทางการเมือง เหตุการณ์วุ่นวายทางการเมือง เตือนร้อนทั่วประเทศเกิดการแตกแยกเป็นสองฝ่าย

มีสี่เหลี่ยมผืนผ้าตรงข้าม ผ้ายืนแดงระดับรากหญ้าคนชนบทส่วนใหญ่ของประเทศ เกิดการเดินขบวน การปะทะ เสียชีวิตผู้คนล้มตายกันนับร้อยศพ

อย่างไรก็ตามเมื่อพรรคการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามแพ้การเลือกตั้งจากเสียงชาวบ้านทุกครั้ง จึงเป็นเหตุให้นักการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามไม่สามารถเอาชนะคะแนนเสียงจากชาวบ้านได้ เพราะเลือกตั้งร้อยละพรรคไทยรักไทยชนะทุกครั้งนี่เอง เผอิญมีเหตุที่ข้าวเปลือกที่รัฐซื้อมาไว้กองมากมายระบายขายออกไม่ทันเกิดข้าวเปลือกเฟื้อในโกดัง ข้าวเปลือกบางส่วนเสียหายตามสภาพ จึงเป็นโอกาสและเหตุให้นักการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามฟ้องร้องหาเหตุยึดอำนาจ ปลดนายกรัฐมนตรี ชินวัตร สตรีชาวล้านนายนายกหญิงคนแรกประวัติศาสตร์ชาติไทยออกจากตำแหน่งและมีการฟ้องร้องกล่าวหาเพื่อถอดถอนโค่นผู้นำชาวล้านนาตัวแทนคนรากหญ้าออกไปให้หมด ที่สำคัญมีวาทกรรมโดยนำสถาบันเบื้องสูงมาเป็นเครื่องมือกล่าวหาว่าล้มเจ้าเข้ามาพัวพัน สร้างภาพชั่วให้ฝ่ายตรงกันข้ามได้เข้าร่วมต่อต้าน จนที่สุดผู้นำระดับรากหญ้าคนลาวเฉียงต้องดับลงไม่สามารถล้มตาอำปากได้ ในขณะที่อดีตผู้นำชาติจากภูมิภาคอื่นหลายคนคงอยู่ในอำนาจทั้งการเมืองและสังคมไทยตลอดไปอย่างองอาจไม่มีใครกล้าแตะต้อง เป็นคราวเคราะห์ที่มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนตำแหน่งข้าราชการผู้หนึ่ง มีการฟ้องร้องและศาลตัดสินให้นายกยิ่งลักษณ์ ชินวัตร พ้นตำแหน่งเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ทางทหารและองค์กรต่างๆ ในล้านนาได้ประชาสัมพันธ์เผยแพร่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงเกิดมีบรรดานักธุรกิจจัดปล่อยโคมไฟตอนกลางคืน จูงใจนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศมาเที่ยวเชียงใหม่และเมืองล้านนา จากประเพณีที่งดงามปล่อยโคมไฟเพียงคืนเดียวในวันเดือนยี่เป็ง (เพ็ญ) กลับกลายเป็นธุรกิจปล่อยเพื่อความสนุกสนานโดยอาศัยประเพณีเป็นทางการค้าพานิช ที่สุดเกิดการโต้แย้งจากการบินว่า โคมไฟโคมลอยเป็นอันตรายต่อเครื่องบิน จึงเกิดการขัดแย้งระหว่างประเพณีดั้งเดิมกับนวัตกรรมยุคโลกาภิวัตน์ ครั้งหนึ่งเศษโคมไฟหลุดเข้าห้องเครื่องบิน

จึงเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อห้ามปล่อยโคไฟ ปล่อยคน ผู้คนที่รักประเพณี
เดิมได้แย้งเพราะประเพณีมีมาแต่เดิมจะห้ามได้อย่างไร????...ทางจังหวัด
เชียงใหม่จึงเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมประชุมจัดการปัญหาเพื่อให้ทุกฝ่ายไม่เสียหาย
เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ มีการประชุมที่ศาลากลางจังหวัด
เชียงใหม่ ผู้เขียนร่วมประชุมในนามตัวแทนสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
ได้ให้ข้อมูลที่มาของประเพณี และแนวทางแก้ไข ที่สุดที่ประชุมตกลงคง
ประเพณีไว้ให้ปล่อยตามดั้งเดิมได้หนึ่งวันคือวันเดือนยี่เป็ง (เพ็ญเดือน ๑๒ ได้)
ให้การบินหยุดชั่วคราวในช่วงที่ปล่อยโคไฟ และเพื่อเป็นการเผยแพร่ประเพณี
สู่สากลจึงอนุญาตให้ปล่อยได้อีก ๑ วัน คือวันขึ้นปีใหม่สากลคือ วันที่ ๓๑
เดือนธันวาคม หลังเวลา ๒๑.๐๐ น. เป็นต้นไป เป็นการต้อนรับปีใหม่ข้ามคืน
สู่วันที่ ๑ มกราคม ของศกใหม่ เรื่องราวดังกล่าวได้นำเสนอที่ประชุมกำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหาร อบต./ท. องค์การทุกระดับอีกครั้งเพื่อทำความเข้าใจ
ในประกาศของจังหวัดเชียงใหม่เกี่ยวกับการปล่อยโคไฟ และปล่อยคนใน
วันศุกร์ที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ ที่หอประชุมนานาชาติเฉลิมพระเกียรติ
ครบเจ็ดรอบพระชนมพรรษา อำเภอเมืองเชียงใหม่

ต่อมาปี วันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ พลเอกประยุทธ์
จันทร์โอชา ได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจเบ็ดเสร็จ จากนั้นได้ตั้งตนเอง
เป็นประธานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ประธานคณะกรรมการร่วม
ภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ ประธานคณะกรรมการ
นโยบายพลังงานแห่งชาติ ประธานคณะกรรมการนโยบายและกำกับดูแล
รัฐวิสาหกิจ ประธานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ประธาน
คณะกรรมการที่ปรึกษาของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ด้านโครงสร้าง
พื้นฐานการคมนาคม ประธานคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลาง
และขนาดย่อม ประธานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประธานคณะ
กรรมการนโยบายตำรวจแห่งชาติ ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาการพัฒนา
ระบบนวัตกรรมของประเทศ ประธานคณะกรรมการนโยบายแก้ปัญหาการ

ค้ำมณุญ์และการประมณคตกฎหมาย และผู้บัญญัติการคณะ
รักชาความสงบแห่งชาติ (ข้อมูลจาก เวบฯ.วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ถึงวันที่
๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘)

พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา

ต่อมาถึงวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ ๒๙ ของประเทศไทย ดำเนินนโยบายปกครองโดย
ใช้กฎหมายพร้อมมาตรการรัฐประหาร ทำให้เหตุการณ์วุ่นวายทางบ้านเมือง
สงบลงผู้ชุมนุมทั้งสี่เหลืองสีแดงกลับเข้าห้องถิ่น รอเฝ้าการเปลี่ยนแปลงว่า
จะสู่ทิศทางใด ประกอบกับโลกสู่ภาวะเศรษฐกิจย่ำแย่ส่งผลถึงประเทศไทย
เศรษฐกิจเริ่มซาลง ในขณะที่ต่างประเทศเห็นว่าเป็นเผด็จการครองเมือง
หลาย ๆ ประเทศจึงไม่ยอมรับและเริ่มต้น สื่อมวลชนบางสำนักถูกเก็บ
ห้ามแฉผลงานการทำข่าว ประกอบกับเจอภัยแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล
คนล้า่นาว่า “ซิด” หรือขาดรพพ์ ในขณะที่ประชาชนทั่วไปยังหลงใหลอยู่กับ
ความฟุ้งเฟ้อ เดินห้างสรรพสินค้า ซื้อสินค้าที่ราคาแพงเพื่อโอ้อวดบารมีดักดีศรี
ความร่ำรวยแม้เป็นหนี้ก็ยอม เชื่อกันว่า ไม่มีหนี้ไม่มีหน้า ใครมีหนี้ผู้นั้นคือ
คนมีเครดิตดีเชื่อถือได้ ประกอบกับทางเกษตรกรรมมีการตัดตอนเชื้อพันธุ์

เพื่อให้การเพาะปลูกสามารถปลูกได้เพียงครั้งเดียว ไม่สามารถจะใช้เมล็ดหรือเชื้อต่อได้เรียกกันว่า GMOs หรือระบบจัดการพันธุกรรมให้หมดเชื้อแพร่พันธุ์เกิดการควบคุมสายพันธุ์ให้อยู่ในมือนักธุรกิจ เพื่อไม่สามารถต่อยอดการนำพันธุ์ไปปลูกใหม่ครั้งต่อไปได้ บริษัทใหญ่ทำได้แบบเห็นแก่ตัว หากต้องการเชื้อพันธุ์ใหม่ต้องกลับไปซื้อพันธุ์จากบริษัททางเดียวทำให้พันธุ์พืชเดิมพื้นบ้านสูญหาย ท่ามกลางเหตุวิกฤตการณ์ต่าง ๆ นี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพอหหลวงร่มเกล้าปวงชนชาวไทยได้ทรงแก้ไขปัญา โดยทรงมอบนโยบายเกษตรทฤษฎีใหม่ และเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ประชาชน ส่วนราชการเร่งแก้ไขปัญาตามพระราชดำริ ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งได้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแก้ปัญาชีวิตประจำวันเกิดผลดี สามารถลดระดับหนี้สิน ประชาชนส่วนใหญ่เริ่มปรับวิธีคิด ปรับวิถีชีวิตเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น เป็นบุญแท้ของผองประชาชนไทยที่ได้รับบารมีขององค์พระประมุข กระแสนิยมวิถีพอเพียงสู่รากเหง้าของผู้คนทุกหย่อมหญ้า พลิกฟื้นคุณภาพชีวิตสู่ปกติสุขนี้คือยุทธศาสตร์ทางปัญญาที่พอหลวงปวงชนชาวไทยมอบให้ประชาชนทุกหมู่เหล่า วันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๔๐ โดยคนไทยไม่ต้องคิดพัฒนาตามกันฝรั่งเสมอไป พระองค์ท่านคือพระสยามเทวาราชโดยแท้จริง

ในขณะที่สังคมกำลังฟื้นฟูเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ด้วยพระบารมีของเจ้าฟ้าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพลิกฟื้นภูมิปัญญาไทย แทบทุกสาขาให้ชาวบ้านหันมานิยมภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นมรดกและทรัพยากรที่มีคุณค่าในท้องถิ่น ไม่ว่า การแพทย์แผนไทย การนวด ประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านทุกภูมิภาคของไทย เกิดกระแสหวนกลับในการใช้ภูมิปัญญาไทยแม้แต่การแพทย์ ต้องมีการรักษาแบบแผนไทยและแผนใหม่ควบคู่กันไปเรียกกันว่า “แพทย์ทางเลือก” ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยทั่วทุกภาคกลับฟื้นฟูหวนคืนมามีชีวิตชีวา และประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันตระกอนเจ้าตระกูลตนเองมากขึ้น เขียวชนเริ่มตระหนักรักท้องถิ่นตนมากกว่าแต่ก่อน กล่าวได้ว่าพระองค์คือเจ้าฟ้าแห่งภูมิปัญญาไทย

ที่หาใครเปรียบได้ยาก

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๔ มีการเปิดศูนย์ประสานงานอาเซียนที่เชียงใหม่เพื่อเตรียมตัวนำประเทศไทยเข้าสู่อาเซียนอย่างเต็มตัว จนถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๔ ประเทศไทยนำชาวล้านนาเข้าสู่สมาคมอาเซียนจำนวน ๑๐ ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ลาว พม่า สิงคโปร์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน เวียดนาม กัมพูชา ฟิลิปปินส์ อย่างเต็มรูปแบบทำให้ผู้คนราว ๖๐๐ กว่าล้านคน ทั้ง ๑๐ ประเทศ หลังไหลไปมาหาสู่กันอย่างเสรีชีวิตเปลี่ยนแปลงจากความเป็นอยู่ในเมืองเดี่ยวก้าวไปสู่ดินแดนที่กว้างขวางขึ้น เรื่องราววิถีชีวิตต่าง ๆ ไหลเรื่อยไม่มีวันหยุดนิ่งซับซ้อนหลากหลายแง่มุม ทั้งศาสนาประเพณี การเมือง เศรษฐกิจ สังคมจิตระนาบเรื่อง ประวัติศาสตร์ต้องจารึกกันอย่างกว้างขวาง สายธารวงจรชีวิตผู้คนที่เกิดขึ้น คงอยู่ และดับไป ท่ามกลางลมพายุแรงแห่งกิเลสตัณหาและความรักในศักดิ์ศรีทั้งตนเองและเผ่าพันธุ์ หากอยู่ด้วยกันตามวิถีมนุษยชาติที่มีความเสมอภาคเท่าเทียม มีความยุติธรรมย่อมทำให้ชีวิตมีคุณภาพที่ดีก็ทำให้ผู้คนมีความสุขตาบอชยัย แต่หากอยู่รวมกันด้วยความกตัญญู ขัดแย้งแบ่งชั้นวรรณะย่อมทำให้ชีวิตไร้คุณค่า เป็นเหตุต้องให้ชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างทุกข์ทรมานอดอันตันใจอยู่ร่ำไป แต่ละชีวิตที่ล้มหายตายจากเปรียบดังแต่ละตัวอักษรที่บันทึกเรื่องราวผ่านตามกาลเวลาย่อมสร้างตำนานไหลผ่านปลอญทั้งความดีชั่วไว้เบื้องหลัง ดังตำนานแห่งมนุษยชาติเป็นพลวัตให้ผู้คนได้อ่านศึกษาสืบทอดเป็นวิถีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ตราบถึงคราที่โลกแตกดับจึงสุดสิ้นตำนานแห่งชาติพันธุ์

เรื่องราวเล่าจบสิ้น

บริมวาล

นิคมเล่าตำมกระบวน

ก่อนก็

ฝากหื้อผู้คนหวน

รำลึก ล้านนาเฮย

ปัญญาามีเพียงอี

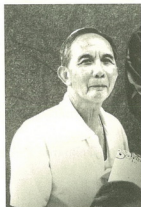
เท่านั้นก่อนแลนนายเฮย

สารคดีอิงนิยายปรัมปรา ตำนาน เจี้ย เรื่องเล่าจากเมืองลัษณะ ทรินญูไชย ลัษณะ โลกาภิวัตน์

ร่วมฉลองเชียงใหม่ครบอายุ ๗๒๐ ปี ใน พ.ศ.๒๕๕๙ ให้สาเทิดไท้
องค์ราชันย์ในวโรกาสพระชนมายุครบ ๘๘ พระชนมชันษา

ลัษณะสู่ลัษณะถึงโลกาภิวัตน์

นิคม พรหมมาเทพย์
รวบรวมเรียบเรียง

- สร้างบ้านแปลงเมือง ประวัติศาสตร์ ตำนาน เจี้ย ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม การศึกษาศาสนา ภูมิปัญญา
- อิทธิปาฏิหาริย์ มหัศจรรย์ โสยศาสตร์ อาถรรพ์ ชิด กฎแห่งภพชาติ บุญทิพย์ เจริญงานแสนรู้
- ศาสตร์แห่งสงคราม ไหราศาสตร์ ศาสตร์เหมืองฝาย ลักษณะศาสตร์ เกษตรศาสตร์ พิธีกรรมศาสตร์

- สักคคการเมือง ความไม่สคคูลแห่งมนุชยชาติ กคคี่ ชนชั้น
ธรรม-อธรรม เผ่าพันธุ์ ศักคคีศรีเสริภาพ -ความกคคัญญกคคเวทิจิ อุดมคคค
มาตรฐานสคคค ธรรมาภิบาล โอบอ้อมอารี เมคคตธรรมค้ำจูนโลก

- ธรรมชาติลิ่งแวดล้อม เทคโนโลยิ วิทยาศาสตร์ โลกาภิวัดน์

ทุกเรื่อทิจิรวบรวมได้ฉายภาพค้ำบรรพค้ำนนาสูโลกาภิวัดน์ถึง ๓๑
ธันวาคม ๒๕๕๘ ในสารคคคคนี้แล้ว

ประวัติผู้เขียน..นายนิคม พรหมมาเทพย์

การศึกษา

- ระดับปริญญาตรี วิชาเอกภาษาทไทย คณะมนุชยศาสตร์
มหาวิทาลัยเชียงใหม

- ระดับปริญญาโท วิชาเอกการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทาลัยเชียงใหม

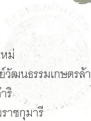
การศึกษาพิเศษ ประกาศนียบัตรแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลบรรเท
ทุกภาคเหนือเชียงใหม

สถานภาพ

- เจ้าของผู้จัดการแหล่งเรียนรู้พะหลูลำนนา หมู่ ๖ ค้ำบลคคคกแก้ว
อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม

- อาจารย์พิเศษ มหาวิทาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
สอนวิชาภูมิปัญญาค้ำการพัฒนาท้องถิ่น วิชาชุมชนเข้มแข็ง วิชาการเรียน
รู้แบบผู้ใหญ่ วิชาวิทยาการกระบวนกร วิชาภาษาทไทยและวิชาวัฒนธรรม
ลำนนายุคโลกาภิวัดน์ก้ำการทอ่งเทียว

- อาจารย์พิเศษ วิทาลัยพยาบาลบรมราชชนนิจียงใหม วิชา
ภูมิปัญญาลำนนา

ด้านวัฒนธรรมประเพณี

- ผู้ทรงคุณวุฒิสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
- ผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาและเจ้าพิธีกรรมศูนย์วัฒนธรรมเกษตรล้านนา มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ในโครงการพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ผลงานเขียน/วิทยากร

- สารคดีพื้นบ้านล้านนาในหนังสือพิมพ์ไทยนิวส์
- สารคดีรวมเล่มผญาล้านนาเล่มหนึ่ง ผญาล้านนาเล่มสอง ผญาล้านนาเล่มสาม
- สารคดีเรื่องกว้างล้านนา หม้อล้านนา พระลอคำคำว ฮีตข้าววิถีคนล้านนา เหมืองฝาย
- วิทยากรบรรยายโคมไฟล้านนาแก้ปัญหาโคมกับเครื่องบินเชียงใหม่
- พิธีกรทำขวัญและพิธีกรรมการเกษตรล้านนา

รางวัลที่ได้รับ

- เพชรราชภัฏเพชรล้านนา
- ศิลปินพื้นบ้านจังหวัดเชียงใหม่ล้านนา (สาขาวรรณกรรม)
- คนดีศรีดอนแก้ว (อบต.ดอนแก้ว อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่)
- รางวัลนักเขียนกิตติมศักดิ์หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ ฯลฯ
- ศิษย์เก่าโรงเรียนยุพราชดีเด่น สาขานักมีปัญหาวัฒนธรรมเชียงใหม่

ย้อนตำนานเมืองลัวะ
เล่าพงศาวดารขริภุญไชย
นิยายปรัมปราสร้างอาณาจักรล้านนา
สู่ประวัติศาสตร์โลกาภิวัตน์ปัจจุบัน

อนุสาวรีย์พญามังราย

แม่น้ำกกอันคดเคี้ยว มีต้นกำเนิดจากทิวเขาแดนลาวและทิวเขา
ผีปันน้ำ เพื่อบริการเมืองเชียงรุ่ง รัฐอาณานิคมมอญใหญ่ผ่านอำเภอแม่สาย
อำเภอเมืองเชียงราย ลงสู่แม่น้ำโขง ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ISBN 978-616-413-144-6

9 786164 131446 >

ราคา 250 บาท